

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK ÅRBOG 2012

THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

2012

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

Redaktion:

Jytte Nielsen

Svend Sørensen

Michael Riber Jørgensen

Kristian Visby

Flemming Skipper

Omslag:

Høje ved Dollerup, Sjørring Sogn

Foto: Jens-Henrik Bech / Museet for Thy og Vester Hanherred

Årbogens adresse:

Redaktion:

Gråkildevej 76, 7700 Thisted

Tlf. 97 95 14 65

visby.hurup@mail.tele.dk

Ekspedition:

Rosa Vestergaard, Råstrupvej 1, Hundborg, 7700 Thisted

Tlf.: 9793 7349, e-mail: rosavestergaard@hotmail.com

Grafisk tilrettelægning og dtp:

tilde grafisk / Karin S. Fredsøe

ISBN 978-87-87382-20-5

DANTRYK-HURUP A/S
2012

Indholdsfortegnelse

Flemming Skipper: En revolutionær bulderbasse.....	s. 7
Knud Holch Andersen: Et drømmebillede	s. 31
Svend Sørensen: Telegram fra Nirya.....	s. 45
Anne Marie Holmehave: Præst med sans for skuespil og lokalhistorie	s. 57
Villy Dall: Bondens hoved – og ikke præstens hale.....	s. 61
Svend Sørensen og Niels Vestergaard Larsen: Indbrud i Hørdum skolehus 1791.....	s. 71
Else Bisgaard: Familiebillede – et essay om et billede og en tid.....	s. 87
Elly Skaarup Karlsøse: Hamborg – oplevet i børnehøjde	s. 95
Flemming Skipper: Den amerikanske thybo	s. 109
Aksel Kristensen: Fem landlige historier	s. 115
Else Grønlund: Karl d. 12 som superdegn i Skjoldborg Skole	s. 123
Charlotte Boje Hilligso Andersen: Et »erkjendtlighedstegn«	s. 135
Michael Riber Jørgensen: Skjoldborg Skole 1955-2011	s. 141
Mie Buus: Da skolen lukkede og slukkede.....	s. 159
Anne-Louise Haack Olsen: En krigergrav fra Øster Vandet.....	s. 171
Redaktionen: Ballerum Skole / Ansat som kontrolassistent	s. 180
Kristian Visby: Sommerudflugten 2012	s. 182
Kristian Visby: Formandsberetningen 2011-2012.....	s. 184
Anne Frandsen: Lokalhistorisk litteratur 2011-2012 – et udvalg	s. 186
Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred.....	s. 189
Forfatterfortegnelse	s. 190

En revolutionær bulderbasse

af Flemming Skipper

Thistedboen Bertel Budtz Müllers liv og skæbne spænder vidt og bredt og afspejler en dramatisk periode i danskernes historie. Med Thybohistorierne »opfinder« han thyboen. Og er selvskeven i spidsen for hjemstavnsforeningen i København. Midt i det hele banker Ernest Hemingway på døren. Forfatteren, teaterpioneren, forlæggeren og den revolutionære Budtz Müller dukker op under arbejdet med en bog om Hanstholms historie.

Man ser et tog af mænd – en sytten, atten stykker på march ad Vimmelskaftet med musik.

Og borgermanden kigger: hvad er nu det for nykker? Det stopper jo den daglige trafik.

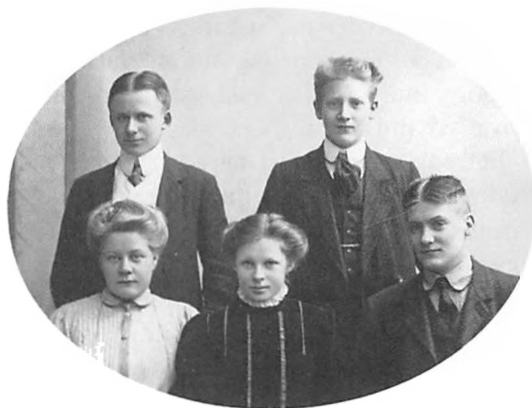
*På pladsen standser toget og deler sedler ud:
REVOLUTION I DANMARK ER BRUDT UD!
Så går de hver til sit, ad hver sin gadedør,
Og alt er atter roligt her som før.*

Jens August Schade, 1903-1978.

Breve i en arkivkasse bragte under arbejdet med Hanstholms tidlige historie forfatteren Bertel Budtz Müller (1890-1946) tilbage til nutiden. De lå i arkivet for Nørtorp Strandgård. I nyere tid bedre kendt som Det gule Hus. Rigmandsvillaen ude i klitterne. Nærmest et lille slot fra 1916, og det blev da også af den lokale befolkning kaldt Det gule Slot. Efter statens ekspropriationer i 1920'erne flyttede ansatte ved havnebyggeriet ind. Det blev nu ikke til så mange, for der var ikke rigtig nogen vej derud, erklærede de. Og siden blev det lejere udefra. De havde til gengæld ikke noget imod at bo isoleret i den tidligere skibsreders strandgård. Blandt dem Bertel Budtz Müller og hans kone, Frida Budtz Müller, kongelig skuespillerinde, der boede i huset fra 1929-1934. Et bekendtskab som lokale dilettantskuespillere senere fik gavn af

og førte dem helt til hovedstaden. Og det var dengang, det var langt hjemmefra.

Kort efter fundet af brevene til den statslige udlejer og til havnebyggeren med de store visioner, Jørgen Fibiger, dukker et hidtil ukendt billede af Bertel Budtz Müller op i en arkivkasse, der har været gemt godt af vejen på Thisted Gymnasium. Billedet viser en gymnasieklasse i 1909. Det var nyt for den lokale historie, at der har været gymnasieundervisning i byen på dette tidspunkt, men oplysninger om en af

N. G. Michelsens Gymnasium eksisterede i Thisted 1907-1909. Klassebilledet er fra 1909 og nederst til højre 19-årige Bertel Budtz Müller. Pigen i midten er Gerda Andersen, som Historisk Årbog fortalte om i 2011. Hun arbejdede i mange år på danske gesandtskaber i Rusland, Frankrig og USA.

30-årige Bertel Budtz Müller i godt selskab på dyrskuets i Thisted 1920 sammen med en anden digter, William Waagner, og tre døtre af deres fælles forlægger – overretssagfører J. G. Galster i Thisted. (Billedet gengivet efter Jul i Thy, 1982).

Budtz Müllers klassekammerater i Historisk Årbog 2011 tyder på, at undervisningen var etableret som en afdeling af katedralskolen i Aalborg. Budtz Müller kalder den for Thisted private Gymnasium.

Et tredje spor fører til den 11 år ældre Bertel Budtz Müller. Det er et billede fra dyrskuets i Thisted 1920. Han er fotograferet sammen med forfatterkollegaen William Waagner og overretssagfører og forlægger Galsters tre døtre. En garderhøj 30-årig mand, stadig en slank yngre mand, der rager op både i tiden og på en dyrskueplads i en lille provinsby. Allerede en etableret forfatter og dramatiker. Debuterer i 1917 med »I Kains spor. Et opgør« (et indlæg i kultur- og værdidebatten under Første Verdenskrig). Derefter kommer tre skuespil under fællestitlen »Livsspil«. I 1918 enakteren »Abel« og i 1921 – året efter dyrskuebilledet – »En Synderinde. Døgnspil i fire Akter« på nævnte

Galsters Thisted-forlag. Samme år udgiver han »Liden Engel. Symphonisk Korsfarer drama«. Det blev først opført af amatører i 1946 under idrætsugen i Thisted. Det er også samme år, han begynder som redaktør af »Baalet« (1921-23), der stadig fremhæves som en vigtig stemme i mellemkrigstidens debat. Tidsskriftet er også en væsentlig kilde til forståelse af modsætningen mellem kommunisterne og den socialist og individualist, Budtz Müller *også* er. Udgiveren er Litterær Arbejderklub, der står bag foredrag om Martin Andersen Nexø, Jack London og Knut Hamsun. Budtz Müller er medstifter af klubben, der er tæt knyttet til Danmarks kommunistiske Parti.

Mange skuespil blev ikke opført

Bertel Budtz Müller er uhyre produktiv. Listen over skuespillene lang. Mange når aldrig

frem til en scene. Andre får en førsteopførelse i bogform. Efter debuten i 1917 er en periode præget af skuespil og teoretiske skrifter om teater; en anden af fortællingerne om thyboer og Thy og en tredje periode af en broget samling essays. Og endelig en historisk roman omkring en kendt kvindeskæbne i Thy, Anne Søe, der dog først bliver udgivet året efter hans død.

14-årige Bertel (i hvid bluse) på udflugt med afholdsforeningen Blå Kors i 1904. Turen gik til Gullerup. Interessen for afholdssagen holdt ikke, da han rykkede op i de voksnes rækker og blev etableret forfatter. Han gik i både skrift og tale til angreb på afholdsfolkene og deres bestræbelser for at »tørlægge« Thy. (Udsnit af større billede).

»Det rette erotiske Compani« er titlen på romanen, der i litteraturhistorien er blevet karakteriseret som »en fyndig og fyrig bog, uimodståelig i sin livsglæde og frodighed om Anne Søes dejlige datter Ingeborg og hr. Diderich Braese til Kokkedal.« Vi er i Thy i tiden for den voldsomme sandflugt og de sidste hekseprocesser. Budtz Müller arbejdede på romanen, da han var »under jorden« i krigsårene og fuldendte den efter befrielsen. Såvel manuskriptet som en maskinskreven afskrift forsvandt imidlertid sporløst. Da bogen genudsendtes i 1959, blev der udlovet en dusør for oplysninger, der førte til det oprindelige manuskript eller afskriften, men det gav intet resultat. Det er kun en del af et større romanprojekt, der er udgivet.

Bertel Budtz Müller efterlader sig efter sigende ikke færre end 30 utrykte skuespilmanuskripter. Flere af dem blev opført på et teater, Arbejdernes Teater, han oprettede. Allerede i 1929 havde Budtz Müller erklæret, at han ikke gjorde noget for at få stykkerne op i teatret »i erkendelse af publikums degenererede borgerlige smag«. Der var gået operette og revy i tiden. Teateranmelderne var nu heller ikke for kloge – mente han. »Læsere og boganmeldere må han imidlertid have troet på«, som thistedboen Eigil Visby bemærker i en artikel om Budtz Müller, som han har et særligt litterært forhold til. Som helt ung var han i 1946 en af de 50 medvirkende i opførelsen af det såkaldte korsfarer drama »Liden Engel« i Thisted.

En bog fra 1937 indtager en særlig stilling i Bertel Budtz Müllers forfatterskab – set fra Thy: »Brændevinshøjen«. Det er ikke en Thybohistorie i traditionel forstand, men det er en historie fra Thy, den ene af de to beretninger, bogen indeholder, og den handler om et ikke længere så kendt kapitel af den lokale historie. Den 47-årige forfatter kalder til kamp mod »hellige degne, hykleri og dobbeltmoral«, der efter hans opfattelse styrede det offentlige liv og debatten og havde haft held til på det nærmeste

BERTEL BUDTZ MÜLLER

Brændevinshøjen

UDGIVET AF FORFATTEREN
KØBENHAVN 1937

Det er i »Brændevinshøjen«, 33 år efter Gullerup-udflugten, Bertel Budtz Müller tager det store opgør med »afholdstanke«, »afholdsfolk« og begrebet »tørlægning« af udskænkingssteder. Det faldt ikke i god jord i alle kredse – især ikke i Thy.

at »tørlægge« Thy: »Bogen er et varselshyl fra en front, hvor kampen ikke vil stilne, før fornuffen sejrer, og det har den heldigvis nu én gang alvorlige betingelser for i det lange løb,« erklærer forfatteren. Indtil da opfordrer han kort og godt Danmarks drankere til at samle sig mod »de sorte garder, der lister forbuddets lumsk giftgas ind over landet fra de sogne, hvor stupid og asocial sekteri og afholdsuvæsen går hånd i hånd om i hyklerisk endrægtighed at kvæle hver vilje til at æde af jordens frugter og drikke af Guds skønne urter« ... som det hedder i ty-

pisk Budtz Müller-retorik. Med efterfølgende følelsesladet avispolemik mellem forfatteren og repræsentanter for afholdsbevægelsen, der står stærkt i befolkningen. »Spritkrigen« kaldes den i den lokale historie. Budtz Müllers hovedfjende er »Centralafholdsforeningens Presseudvalg«, som bl.a. karakteriserede sine modstandere som »forhultede, halvfordrukne individer.«

Bertel Budtz Müllers dramatik hæver sig ikke over det tidstypiske, fremhæves det flere steder. Det er som folkelig fortæller – som forfatter af Thybohistorierne – at han stadig huskes og læses. Det var også dér, pengene lå.

»Budtz Müller opfattede ulykkeligvis sig selv som dramatiker, men eftertiden vil nok kun huske ham som fortæller,« siger historikeren Morten Thing med henvisning til, at han her grundlagde sin egen genre omkring *thyboen*. I denne særlige genre er thyboer hovedpersoner, og som Budtz Müllers tidligere partifælle og digterkollega Otto Gelsted udtrykker det: »Disse Thybofortællinger har en egenskab, der er sjældnere end man skulle tro: de er virkelig, hvad man i almindelig sprogbrug forstår ved en god historie.«

700 sider med Thybohistorier

Bertel Budtz Müller boede siden 1938 i den tidligere rytterskole i Hvidovre. Da Thybohistorierne skulle udgives samlet i begyndelsen af 1940'erne, blev det til tre bind og ikke færre end 700 sider. Den gamle skrivemaskine hvilede ikke på laurbær. Hertil kom noveller og artikler i de store avisers søndagstillæg. Budtz Müller var desuden novelleskriver og kronikør ved andre aviser og ugeblade herhjemme og i det øvrige Skandinavien, redaktør og udgiver af tidsskrifter samt bogforlægger. En tid anmelder ved Socialdemokraten og en benyttet debattør i Statsradiofonien, der også bestilte noveller hos ham til oplæsning.

En mand fyldt af idéer og projekter. Altid på vej fra det ene til det andet. Og altid klar til at gå ind i en polemik. Et godt verbalt slagsmål gik han ikke af vejen for. Den førte ham et par gange i retten, fordi det i kampens hede ikke altid lykkedes at holde alle finkerne på panden. Det skete således i forsvaret for havnen i Hanstholm og havnebyggeren Jørgen Fibiger. Som foredragsholder, oplæser rundt om på virksomheder, leder af Arbejdernes Teater og som redaktør af især tidsskriftet »Baalet« var han med til at præge arbejderbevægelsens kulturstrategi i mellemkrigstiden. Sådan lyder karakteristikken af ham i dag. Han engagerede sig i det fagpolitiske som medlem af bestyrelsen i Dansk Forfatterforening gennem flere år med adskillige udenlandske kontakter.

En dag i begyndelsen af 1940 bankede den amerikanske forfatter Ernest Hemingway på

døren i Hvidovre på vej til Sverige. De viste sig at have meget til fælles, Ernest og Bertel. Amerikaneren var lidt af en myte i offentligheden, han havde haft held med at skabe et billede af en stordrikkende machoforfatter, og det forsøgte han efter bedste evne at leve op til, men han var også en hårdtarbejdende forfatter. Det er med Frida Budtz Müller som kilde, at Forstadsmuseet i Hvidovre, det lokale arkiv, kan fortælle historien om besøget i Rytterskolen. De to forfattere var begge socialt engagerede, og ingen af dem spyttede i glassene, når de kom på bordet. Hemingway havde opfundet den berømte kaburator-metode i forbindelse med indtagelse af whisky. Den gik ud på at tilbageholde et stort kvantum whisky i munden et minuts tid, derefter tog man en kraftig inhalering, så spritdampene blev blæst direkte ind i lunge-kamrene. Virkningen skulle være – ja,

Bertel Budtz Müller som oplæser på tobaksfabrik. Det var en del af venstrefløjens kulturpolitik i mellemkrigstiden, at forfattere, skuespillere og andre »kulturpersonligheder« turnerede rundt på virksomheder. (Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv).

Emil Opffer portrætterede Bertel Budtz Müller i 1930'erne.

yderst virkningsfuld. Det var en metode, Budtz Müller godt kunne konkurrere med. Han havde bjesk-traditionen med fra det jyske – og en af hans specialiteter kunne efter sigende være ganske livsfarlig. Forfatteren Sigfred Pedersen har overlevet – og overleveret – Budtz Müllers bitteropskrift. Det var først almindelige urter og grønt, der indgik som ingredienser. Men så kom de krasse og decideret giftige plantedele: bulmeurt, digitalis og natskyggebær (dog kun et par!).

Budtz Müller og Statspolitiet

Det er ikke kun Bertel Budtz Müller, der har gang i skrivemaskinen. Statspolitiet har i årene efter Første Verdenskrig travlt med at kortlægge, hvad der foregår på den yderste venstrefløj med syndikalister, der vil samfundsændring gennem storstrejker og beslaglæggelse af private virksomheder, og bolsjevikker, der vil revolution, der omvæltet alt. Og blandt dem, Statspolitiets meddelere er interesseret i, finder vi Bertel Budtz Müller.

Det fremgår af hidtil ukendte indberetninger, som dagbladet Information i 2012 har fået aktindsigt i.

Den 14. februar 1919 skrev således en inspektør i Statspolitiet, hvad der blev klassificeret som en »strengt fortrolig« notits:

»Om den af syndikalisterne oprettede »Røde Ordens-Garde« er følgende pålidelige meddelelse indgået: Ledere er Marius Thøgersen, Bertel Budtz Müller og fhv. løjtnant i den amerikanske marine, Christian Ejleresen,

BAALET

TIDS / SKRIFT FOR LIV OG KUNST

<p>REDIGERET AF BERTEL BUDTZ MÜLLER UDGIVET AF LITERÆR ARBEJDERKLUB</p>
<p>Nr. 3 1ste ÅRGANG OO 15 DECEMBER 1921</p>
<p>INDHOLD: Konrad Simonen: Den revolutionære Krigsbevægelse Johan Falkenberg: Oz nye Engle flyver... Hæder Lund: Monier: Kunstnerens Efterkrigsstilling Anker-Poulsen: Trubadur Bertel Budtz Müller: Galsk Tanker... Richard Hove At forstå Musik... Nye Østlige Boger o. S. V.</p>

Bertel Budtz Müllers tidsskrift »Baalet« vakte opsigt i de revolutionære tider – og han kom selv på kant med de kommunistiske meningsfæller. Blandt medarbejderne var en anden thybo: Richard Hove, digter og musiksribent, senere veletableret dampmøller i Thisted.

der benævner sig det »Det røde Udvalg«. Den tæller i øjeblikket ca. 30 medlemmer.«

Ved et agitationsmøde havde garden opfordret folk, der ikke var bange for politiet, til at blive medlemmer. De skulle lære jiu-jitsu samt bevæbnes med »sandstokke«.

De danske myndigheder overvågede venstrefløjen langt tættere end tidligere antaget af historikerne. Statspolitiet samlede hundreder af indberetninger fra deres meddelere om de revolutionære. For Statspolitiet var de nye oplysninger om Den røde Garde både »interessante og alvorlige«. Efter oktoberrevolutionen i Rusland i 1917 og oprøret i de tyske byer i november 1918, hvor matroser og soldater oprettede rådsrepublik efter russisk mønster og væltede kejserdømmet, frygtede man herhjemme et bolsjevikorør. Den røde Garde var en af de grupper, der gik ind for en sådan radikal omvæltning. Og derfor brugte Statspolitiet mange kræfter på at overvåge og registrere samt forsøge at infiltrere garden og andre yderligtgående grupper.

I januar 1918 kom det til demonstrationer foran Rigsdagen. Fastelavnsmandag brød en skare arbejdsløse ind på Børsen og gav sig til at slå løs med fastelavnskøller. Politiet ryddede salen og foretog anholdelser. 18. november fulgte slagsmålet mellem politi og revolutionære på Grønttorvet i København.

Da Bertel Budtz Müller blev medlem af Socialistisk Arbejderparti i 1918, var han officer i garden. Partiet splittedes, og han fulgte den gruppe, der sluttede sig til Venstresocialistisk Arbejderparti – der blev til Danmarks kommunistiske Parti i 1919. Han var medarbejder ved »Arbejdet« og »Arbejderbladet«, opstillede for partiet til Folketinget i 1924, men det lykkedes ikke for kommunisterne at komme ind. Han havde på dette tidspunkt i et år været i gang med Arbejdernes Teater i en baggård på Nørrebro i København. Det var her, han kom til at lægge sin arbejdsindsats de kommende år.

Og det var på denne scene, at »Livets løgne«, et ungdomsskuespil af den socialdemokratiske statsminister Thorvald Stauning, blev genopført. Der er ikke i arkiverne spor af Budtz Müllers brud med DKP. Derimod er der i Arbejderbevægelsens Arkiv og Bibliotek hjertelige breve mellem Budtz Müller og Stauning i forbindelse med opførelsen af »Livets løgne«, som den socialdemokratiske leder havde skrevet i begyndelsen af århundredet og nu til sin store glæde så opført. Så en slags socialdemokrat må Budtz Müller være blevet til – må man formode.

»Når borgerskabet ser blodet skylle...«

Bertel Budtz Müller var blevet antimilitarist under verdenskrigen, og det var baggrunden for den første bog, han udgav. Efter »slaget på Grønttorvet« begyndte han at skrive i arbejderpartiets avis »Klassekampen«.

Det var den store følelse iblandet en portion teatralisk temperament, der bar Budtz Müllers

Bertel Budtz Müller instruerer sine skuespillere på Arbejdernes Teater. Året er 1926.

revolutionære engagement. På forsiden af »Klassekampen« skrev han efter sammenstødet mellem politi og demonstranter:

»Men når betjentene vasker deres knipler og hænder, når borgerskabet ser blodet skylle i rendestenene, da vil de med utryg anelse for det kommende se, at den røde farve lader sig kun udbrede og ikke tilintetgøre med vold – hvor fanerne forsvandt og tav, vil blodet skringe, skringe rødt om hævn og krig.«

Det var for meget for militæret; *det* var dråben. Syndikalisternes avis »Solidaritet« meddelte i december 1918, at Budtz Müller som »tak« for at være gået ind i partiarbejdet blev udstødt af hæren. I forlængelse af den konservative og borgerlige baggrund i Thisted var han blevet soldat og siden officer omkring Første

Verdenskrig. Efter 1918 stod den ældre generation desillusioneret tilbage, mens den yngste festede på ruinerne. Sådan er tiden efter Første Verdenskrig og omvæltningerne i Rusland blevet beskrevet. Der var social uro i Europa og blodige opstande flere steder.

Revolutionsdrømme fik næring. De unge reagerede offensivt på krigen, især digterne og malerne rejste sig i en kunstnerisk dans på ruinerne. Men de var også forvirrede og angste, selv om de var glade for at kunne proklamere: »Verden er blevet kaotisk på ny«, fordi det betød befrielse fra de traditioner og værdier, der havde kendetegnet den gamle verden, som var gået under – som her hos Tom Kristensen (1893-1974):

*»Skøn som en sønderskudt banegård er
vor ungdom, vor kraft, vore vilde idéer,
skøn som revolverens isgrønne stjerne,
der fødes i nuet med smældende véer
på ruden i revolutionens
skingrende glasklængs-caféer«*

Hvor de revolutionære syndikalister vinder frem i Danmark, er der utryghed og bekymring i hæren, der bliver kraftigt reduceret efter krigens afslutning. Hærledelsen er især bekymret over de mange våben- og ammunitionslagre. Hvor pålidelige er de få indkaldte værnepligtige? Garnisonen i hovedstaden sættes flere gange i beredskab. Det egentlige oprør kommer dog aldrig.

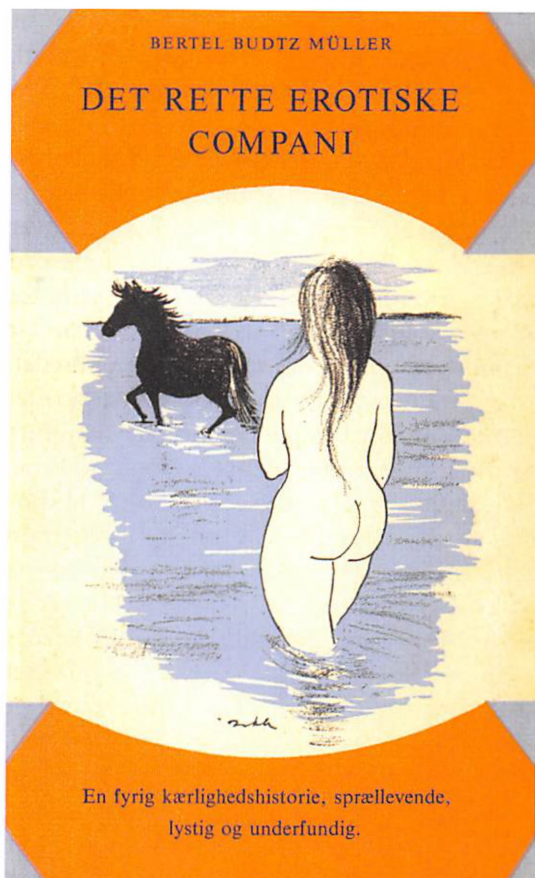
Men helt så fredeligt som den lyse digter Schade forestiller sig et revolutionsforløb er det nu heller ikke. Der skal trods alt mere end et regnvejr til at få de revolutionære til at pakke sammen.

En ny tid – og et nyt teater

Da Bertel Budtz Müller i 1924 forsvinder ud af Danmarks kommunistiske Parti og fortsætter

Bertel Budtz Müller ville revolutionere teatret som teaterleder og med en stor produktion af dramaer. Det var de færreste, der nåede frem til scenen. Det var revolutionære tider – men tiden viste sig at være mere til operette og revy.

Romanen var det sidste, Bertel Budtz Müller skrev, og den blev først udgivet med Sikker Hansenforsiden i 1947, året efter hans død. Og genudgivet i 1959 som »en fyrig kærlighedshistorie«. Nu med en forside af Preben Zahle og en efterlysning. Romanen var en del af en stor roman, som Bertel Budtz Müller skrev under krigen. Såvel manuskriptet som en afskrift forsvandt sporløst – og blev nu efterlyst. Det oprindelige manuskript dukkede dog aldrig op.

sit revolutionære virke på Arbejdernes Teater, ændrer han tilsyneladende ikke meninger om mennesker, teater og politik. På det kooperative arbejds-teater forsøger han gennem en ny form for teater – inspireret ikke mindst af tysk ekspressionisme – med større og mindre held at vise, at tiden også på teaterfronten er blevet en anden.

Hans kamp med professionelle og amatører og en scene på opstabilede ølkasser er i sig selv

en tragedie – som det er blevet beskrevet. Det er ikke så meget handling og personer, det kommer an på – det er *idéen* om et nyt samfund, et nyt menneske, det handler om: »Teatret skal blive den nye kirke, det sted hvor mennesket, det nye ædle menneske, skal fremstilles og dyrkes,« erklærer han. Krigen, seksualiteten og humanismen som religion er de centrale temaer i Budtz Müllers tidlige forfatterskab. Krigen har umenneskeliggjort mennesket, si-

Nørtop Strandgård – Hanstholm pr. Thisted
den 9/8 1932

Kære ingeniør Fibiger.

Tak for i går – det var fornøjeligt lige at hilse på Dem og fru.

Men jeg vil gerne i dag rette en anmodning til Dem, en anmodning jeg også har rettet til Haurum om hjælp til at få mit økonomiske mellemværende bragt endelig i orden. Grunden til, at det ikke er lykkedes endnu skyldes dels, at der opstod misforståelser angående kautionen – der skulle ændres formular og begge kautionister skulle skrive på eet stykke papir osv., dels at jeg jo har haft et par satans svære år – og væsentligt fordi udvalget strammede, ved korrespondancen efter mødet sidste efterår, betingelserne ud over min evne: Jeg skulle betale én måned tidligere og samtidig i afbetalingsperioden svare forfaldne lejebeløb på dato, hvor jeg havde tilbudt og troet at få accepteret ved mundtlig forhandling at betale 100 kr. om måneden, til jeg var ajour og derefter på kontraktmæssig dato.

(Det følgende brevafsnit er ulæseligt, men det fremgår, at Budtz Müller nu har fået kautionen på plads og fremsætter et nyt tilbud, så han bliver i stand til at komme ud af det økonomiske mellemværende. Der har været truet med »udsmidning«, og brevet fortsætter:)

Jeg vil bede Dem for første og formentlig sidste gang sammen med Haurum at skaffe mig denne accept, så jeg er fri for at leve med truslen om udsmidning over hovedet (..) Jeg beder Dem være opmærksom på mit andragende til udvalget, at det ikke galopekspederes til den største skade for mig, der netop nu ligger i store arbejder og ikke har nerver til at slås eller blive smidt ud – hvad med mine mange dyr? – ganske særligt da det jo kun drejer sig om velvilje, der er vist andre herude.

Venligst Bertel Budtz Müller

Budtz Müller slap med skrækken. Smidt ud blev han ikke. Andre bevarede breve giver indtryk af en mand, der ved sin personlighed og tilstedeværelse ikke kunne undgå at kaste glans over omgivelserne. Svær at komme om ved har han sikkert også været – til tider. Et kedeligt selskab var han ikke. Han skrev selv om den »afkrogsmentalitet«, han – den inkarnerede thybo – i visse situationer var blevet mødt med i Thy.

Thorvald Christensen var forhenværende tømrer og begyndte i 1932 at arbejde ved havnebyggeriet. De store tømmerkister – den sidste var 13 meter høj – var håndarbejde. En enkelt sommer var der 52 tømrere på havnen. Senere var han beskæftiget med reparationsarbejde på de mange huse, staten overtog. Det var mere afslappende, selv om der var meget at vedligeholde året rundt. Blandt de statsejede huse, han havde sin gang var i, var Strandgården neden for fyret. »Der var mange venlige og søde lejere,« erindrede den gamle tømrer til avisen, da han fyldte 80 år. »Det samme kan ikke siges om forfatteren Bertel Budtz Müller. Det vil sige: I grunden var han et godt menneske, men blev han opbragt over et eller andet, ja, så blev han helt tosset og brugte et forfærdeligt sprog. Og i pengesager var han i hvert fald ikke solid. Det var gerne mig, han sendte bud efter, hvis et eller andet ikke fungerede, som det skulle«.

En digter med blod på pennen

»BLOD« er titlen på en ekspressionistisk digtsamling, der udkommer i 1922 og straks bliver beslaglagt af politiet og digteren anklaget for blasfemi. Hans navn er Rudolf Broby-Johansen, 22 år, og som Bertel Budtz Müller ude på den »yderste venstrefløj«, som Statspolitietts meddelere følger i hælene på. »BLOD« er en modernistisk undergangsvision om en dekadent borgerlig civilisation og radikal ind til benet både i indhold og det sproglige udtryk. Det er den samme radikalitet, den 10 år yngre

Broby-Johansen har fundet hos Budtz Müller. De samarbejder blandt andet omkring et af Budtz Müllers eksperimenterede skuespil: »Jeg ved ikke, om man kan kalde det for en opførelse – vort forsøg på, hvad vi selvironisk kaldte »Forsøgsscenen«, at stille »Floden« på benene,« fortæller Broby Johansen mange år senere. »De anmeldere, som ikke ignorerede den, vred sig i al fald ved i det hele taget at kalde det »teater«.« Han tilføjer, at en af de optrædende damer i en scene er splinternøgen, og vi skriver 1929: »Tut Rosenkranz i taknemmelig erindring. Hendes mand, baronen, havde såmænd pantsat deres dyner og gangtøj for at finansiere forestillingen, så der

er en rimelig forklaring på, at baronessen var nøgen.«

Broby-Johansen er en af dem, hvis vej faldt forbi Nørtorp Strandgård i 1930'erne, og han har ved flere lejligheder skrevet om Budtz Müller – som i dette citat fra 1980: »Thybo var Bertel i sind og skind. Så dels havde han for meget af den thylandske muld på træskoene til at tækkes kritikerkliven i København, dels var han dramatiker, dramatiker i Danmark! Og ikke alene i den højspændte – udanske! – ekspressionistiske stil, som dengang grasserede i Rusland og det halve Europa. Men tilmed med temaer ikke hentet ude fra den store verden, hvor mennesker og skæbner er større end hos

Lejerens historie

Forfatteren Bertel Budtz Müller var ikke så lidt af en mester til at sætte en både dramatisk og underholdende historie i scene. Det gjaldt også i hans liv. Og i forholdet til den statslige udlejer af Det gule Hus i Hanstholm. Her skal man måske læse lidt mellem linjerne.

Det var i september 1929, administrationsudvalget godkendte lejemålet. Foruden den økonomiske side af sagen fulgte forpligtelser om vedligeholdelse af huset. Måned efter var der en ny Budtz Müller-sag i udvalget. Forfatteren ansøgte om, at lejemålet »må blive uopsigeligt i fem år«. Det vedtoges at indgå på denne uopsigelig. Med tilføjelsen »under forudsætning af, at lejerer prompte overholder sine forpligtelser«. Til udvalget var der desuden en forespørgsel fra Budtz Müller om »det af ham nu beboede hus var til salg«. Det skulle undersøges nærmere, men dukker ikke senere op i udvalget.

Det næste, man kan læse sig til i udvalgets arkiv, er en sag fra april 1930. Bertel Budtz Müller anmoder om vand og vej til Nørtorp Strandgård, der er det officielle navn på den tidligere skibsreder-villa i klitterne.

I 1932 er det restancen, der spøger, og udvalget er ikke i tvivl: Bertel Budtz Müller skal »sættes ud, hvis han ikke snarest får ordningen bragt i stand«. Handling følger imidlertid ikke ord. Eller også har han fået mellemværendet ud af verden. Eller måske er det »uopsigelig«, der har reddet ham.

I 1934 er Bertel Budtz Müller to gange på dagsordenen. I april opsiges han til fraflytning – og i september bliver der sat en dato på: Han skal være ude af det lejede hus 1. november.

Der var ingen, der længere kunne holde hånden over den kendte forfatter – og den »uopsigelig« i lejemålet, han havde opnået fem år tidligere, var udløbet.

Frida og Bertel Budtz Müller fandt imidlertid andre muligheder på egnen og opholdt sig gennem 1930'erne i lange perioder i Hanstholm og i Thisted, hvor Budtz Müllers forældre boede på Winthersmøllevej, som han officielt opgav som »sommeradresse«.

DEN MUNTRE SIDE

Bertel Budtz Müller var en kendt mand i offentligheden i slutningen af 1930'erne – og med på parnasset, når karikaturtegnerne tog fat. Som her i »Magasinet«, Politikens søndagstilæg. Tegneren er Viggo Thomsen. Det er Nis Petersen, der nederst har en bemærkning til den trivelige Budtz Müller, der ses under Karen Blixen. »Du bliver for tyk, Bertel – skulde du ikke prøve en Sultekur?« »Det har jeg forsøgt, men det gav et meget magert Resultat!«

os, men hentet fra noget så mølædt som de danske folkeviser: Ebbe Skammelsøn og Liden Engel.«

Det er Broby-Johansen, der har fortalt, at Bertel Budtz Müller umiddelbart efter den tyske besættelse 1940, hvor alle andre har af fundet sig med den nye tingenes tilstand, længe inden noget der ligner modstandsbevægelse eksisterede, illegalt udgav et smædeskrift »Om hagekorset«. Han bliver siden tilknyttet modstandsbevægelsen.

I skyggen af en stor mand

Udadtil har Bertel Budtz Müller sikkert skygget for sin kone, Frida. Han fyldte meget – efterhånden også i bogstavelig forstand. Frida havde været med i de fælles pionérdage i Arbejdernes Teater og siden skabt sig en karriere som skuespiller – først og fremmest på Det Kongelige Teater, men også på andre teatre i hovedstaden. Hun havde roller i danske film. Så sent som i 1960'erne spillede hun med i en folkekomedie om det søde danske liv og grise-festerne på ferieøen Mallorca. En film der ikke opnåede de bedste anmeldelser. Hun var oplæser i Statsradiofonien, optrådte med arbejderdigteren Oscar Hansens sange og var aktiv inden for den socialdemokratiske bevægelse. Hun døde i 1980. I Hanstholm-tiden spillede hun en vigtig hovedrolle – som instruktør. Det var, da hun bragte Hanstholmdilettanterne frem til Statsradiofoniens eftertragtede mikrofoner i hovedstaden. Det var ikke tidligere sket for andre, men Budtz Müller-parret havde forbindelserne i orden.

»Vi har jo taget konerne og kæresterne med, så får vi da en skovtur til København, og det hænder jo ikke hvert år for en thybo«. Sådan lød det fra malermester Niels Sørensen, da han blev interviewet af en journalist fra Politiken i november 1937. Han var formand for Hanstved Foredragsforening og skulle et par dage

Hanstholm-dilettanterne efter en forestilling i 1937 før den store tur til København og Statsradiofonien. Fra venstre Niels Nielsen (Post), maler Sørensen, Magda Borup, Jens Harbo (Hamborg), Anton Johansen, Inger Nielsen, Robin Bjerregaard, Jenny Hansen, Johanne Harbo, Marius Pedersen og barber Christensen. På bænken Hugo Hansen, fru maler Sørensen og Esther Kristensen.

efter – tirsdag den 30. november i den bedste sendetid fra kl. 20-22 – optræde sammen med 12 andre holmboere for åben mikrofon i Statsradiofonien med Johan Skjoldborgs skuespil »Slægten«.

Foredragsforeninger havde man i mange sogne i Thy. De var især for den del af sognebørnene, der ikke kom i missionshuset. I foredragsforeningen lyttede man til, hvad tilrejsende foredragsholdere kunne byde på af oplysning og underholdning. Og så dyrkede man oplæsning. En gang imellem kunne oplæsning af et drama udvikle sig til rigtigt skuespil, eller »dilettant« som man kaldte det. Det var medlemmerne af foredragsforeningen i Hansted blevet rigtig gode til, og de havde i flere år turneret med deres forestillinger i Thy. Takket være Frida Budtz Mül-

ler der ligesom Bertel var engageret i folkelig teatervirksomhed.

Oven på den lange og anstrengende rejse og mødet med den neonoplyste storby skulle der øves. Først hjemme hos Budtz Müller, så var der mikrofonprøver i Statsradiofonens gamle studie på Axelborg, og endelig var der åben mikrofon til de danske stuer fra det nye studie i »Stærekassen« ved Det kongelige Teater.

Hørespillet blev indledt med en prolog af Thy-forfatteren Martin Jensen, formet som en hyldest til Johan Skjoldborg. Den blev læst af Frida Budtz Müller. Så fulgte de tre akter af »Slægten«. Ifølge Berlingske Tidende spillede dilettanterne det sceniske slægtsdrama »med en djærvhed og sundhed, så alle fejlene blev udjævned«. Nationaltidende skrev om »den dejlige ægthed – den duft af muld og ager, af

Frida Budtz Müller var aktiv på Arbejdernes Teater og som her på Det kongelige Teater sammen med Svend Bille. Hun havde også flere filmroller. (Forstadsmuseet).

saltvand langs danske kyster, der tonede lytterne i møde fra disse ravjyske røster.« Thisted Amts Tidende kaldte det en »brillant opførelse« og »Hanstholm-folkene gjorde deres egen ære i radioen i aftes.« I en lidt spids kommentar bemærker avisen så også, at Politiken, der i forvejen havde reklameret stærkt for diletanterne, ikke havde skrevet et ord om selve spillet. »Formentlig har bladets radiomedarbejder, den overkøbenhavnse arkitekt Poul Henningsen, ikke kunnet forstå et muk af thybomålet«.

Den bedste udsigtspost

Bertel Budtz Müller var livet igennem en aktiv forkæmper for havneplanerne i Hanstholm og havde under sine ophold i Strandgården en af de bedste udsigtsposter – et par

stenkast syd for havneanlægget. Et hus der mange år senere skulle falde i forbindelse med planerne for en udvidelse af den havn, der for længst var blevet en realitet.

Men han kunne også slå den lyriske tone an.

»Månelandet eller Hanstholm-reservatet« er titlen på en kronik i Politiken i juli 1938 om flora og fauna i det dengang nye vildtreservat syd for Hanstholm. På dette tidspunkt det største i Norden – det ville ved sin endelige udformning blive endnu større:

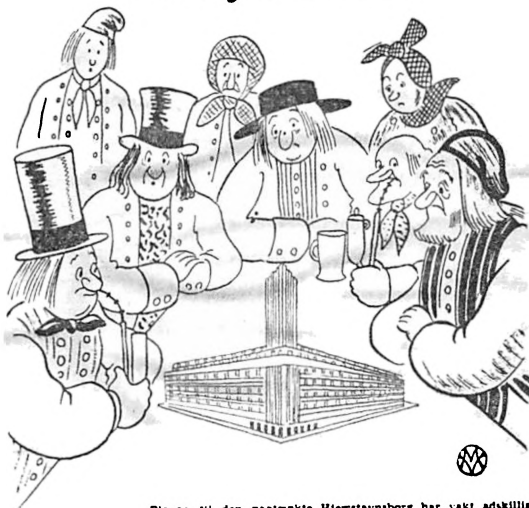
»Ikke blot jægere og naturvenner vil nu finde over Oddesundbroen op til disse ukendte vildmarker i vort ellers så dyrkede land, men det er at håbe, at enhver, der har sans for Danmarks natur, vil ofre nogle dage på en sådan opdagertur ind gennem disse egne. Alene navnene synger og lokker: Hykjær, Tormål, Sokland, Det store Vand, Blissø og Albulien. Og bag det hele duren fra den milelange, sandhvide Vesterhavs-kyst med de lange, blå og grønne dønninger og den høje slørede dis.«

Med en sådan kærlighedserklæring til hjemstavnen er man selvskeven til en hjemstavnsforening i hovedstaden. Den kommer få år senere. Bertel Budtz Müller bliver dens første formand.

Der var i de små samfund i Thy kulturelle og religiøse brydninger i forrige århundrede, og de blev ofte udfordret eller styrket af tilflyttere. Det var den bagage, mange fra Thy tog med sig, når de »emigrerede« til København. Disse brydninger førte til, at Thyboforeningen mistede sit »monopol« som samlingssted i hovedstaden. Bertel Budtz Müllers forening fik konkurrence fra en hjemstavnsforening, der konsekvent byggede på andre værdier – de kristne. »Man har kaldt Thy for det hellige land og sandt er det, at her er der mange mennesker, for hvem Guds rige i ordets dybeste forstand er livet«, blev der argumenteret for det logiske i, at man også samledes om dette ord efter »emigrationen« til hovedstaden.

Det kan måske i dag være svært at forstå en hjemstavnsforenings betydning. Men det er et andet Danmark med en betydelig »folkvandring« fra land til by. En rejse fra Thy til hovedstaden er stadig noget af en dagsrejse, og den tyske besættelse 1940-45 gør det ikke nemmere at komme frem og tilbage. I hjemstavnsforeningen er man blandt »ligesindede« og har mulighed for at fastholde forbindelsen tilbage til Thy, der kan være afgørende i en omskiftelig tid. Fastholde en kultur – ja, som nutidens indvandrere.

Det nye Babel

Planen til den påtænkte Hjemstavnsborg har vakt adskillig
L'ndren.

— Monstro, hvis Hjemstavn det kan være fra?

Der var mange hjemstavnsforeninger i København – og der kom hele tiden nye til. Ikke mindst under krigen havde hjemstavnsforeningerne stor betydning. I 1944 offentliggjorde et fællesudvalg et projekt til, hvad der blev karakteriseret som en »hjemstavnsborg«. Mindre kunne ikke gøre det. Otte millioner kroner ville den koste – og der var en byggeplads på hånden 200 meter fra hovedbanegården. Nemmere kunne det ikke være at finde vej, når man kom ind fra provinsen til hovedstaden med 4-toget. Det blev nu ikke til noget. Bortset fra denne tegning i Politiken.

Med Bertel Budtz Müller som entusiastisk formand får Thyboforeningen i løbet af et år tæt ved 600 medlemmer og er dermed størst blandt de mange hjemstavnsforeninger i hovedstaden. To år efter trækker han sig imidlertid tilbage angiveligt på grund af »en uoverensstemmelse med bestyrelsen og festudvalgets flertal«. Det er i hvert fald, hvad man kan læse i Thisted Socialdemokrat i februar 1943. Det er den samme avis, der et par uger forinden har bragt nyheden om den kristelige Thyboforening i København: »Hjemstavnsbevægelsen i København skyder mange blomster. Selv folk fra de enkelte sjællandske byer danner hjemstavnsforeninger, og bevægelsen er ved at blive ført ud i karikaturen. I aften skal der på initiativ fra Indre Mission stiftes en forening af kristelige thyboer i København«.

Kristelig Hjemstavnsforening for Thy ser det selvsagt fra en anden side. Den nye hjemstavnsforening har sat sig for at komme med svar gennem gerning på de spørgsmål, de ofte bliver stillet: »Hvordan kan det være, at vore landsmænd, der dog stammer fra afgjort kristelige hjemstavnssegne, tit har så svært ved at finde ind i kirke- og missionskredse herinde? Og hvad kan vi gøre for at kalde til kirke, kalde til Gud?«

Åbenbart har det været svar, man ikke kan finde i Thyboforeningen og hos Bertel Budtz Müller og dét, han står for. For mange har han virket som en »rød klud«, der skyggede for alt dét, han også står for i en hjemstavnssammenhæng.

Og så er der nyt om formandsposten i Thyboforeningen. Det er igen Thisted Socialdemokrat, der er budbringeren. Fem måneder efter meddelelsen om Budtz Müllers fratreden hedder det 17. juli: »Københavns-thyboerne får ny bestyrelse. I Thyboforeningen i København, hvor bølgerne ved de to sidste generalforsamlinger gik højt, hersker der nu atter ro. Bertel Budtz Müller er genvalgt til formand, mens

Bertel Budtz Müller var i sin samtid en af dem »man skrev om i bladene«. Forvirringen omkring hans afgang som formand i Thyboforeningen blev omtalt i flere aviser – her Berlingske Aftenavis 12. februar 1943:

Stegt eller kogt?

Ålen i Thyboforeningen, som skal serveres i morgen aften i Palælokalerne og imødeses med stor appetit og forventning af medlemmerne, er nok ikke forløbet så glat som den selv og dens fortærere kunne ønske. Umiddelbart før de rygende fade med fede og stegte stykker (tilsendt fra en thylandsk ålefarm) bæres ind til de festdækkede borde, kommer i dag den nedstemmende meddelelse til foreningens tilhængere og venner, at dens uforlignelige formand, den thylandske skjald Bertel Budtz Müller brat nedlægger sit høvdingehverv. Om motivet til dette voldsomme og i konsekvenserne uoverskuelige skridt, midt i en tid, som ellers maner til samling, og ikke blot om ål, tilslører den bortdragende i sin vemodige skrivelse med det reserverede udtryk: »på grund af en alvorlig uoverensstemmelse med bestyrelsen og festudvalgets flertal«. Har den mon drejet sig om, hvorvidt ålene skulle koges eller steges, om det skulle være i karry eller mælkesovs? Alvorlig har den i hvert fald været, for Budtz Müller ønsker ikke at udtale sig nærmere om den. Dog kommer han til stede i fuld legemsstørrelse ved »banketten« i morgen; uanset ålens omstridte tilberedning vil han dog ikke lade den gå fra sig. Derimod har han anmeldt sin fraværelse ved det følgende møde.

hele den øvrige bestyrelse er gået af. I stedet er der valgt en ny bestyrelse ...«

Hvad uoverensstemmelserne drejer sig om – det får læserne intet at vide om. Det er også svært at komme til klarhed ved at læse foreningens medlemsblad så mange år efter. Men det er en sag, der kommer til at pine Budtz Müller de sidste år af hans liv. Han er imidlertid kun på formandsposten indtil oktober 1943, da han på grund af sygdom må nedlægge sit hverv. Værkfører V. Brandi fungerer herefter som formand. Medlemstallet var på grund af udmeldelser og bortrejse faldet til ca. 500.

Thisted 1946 og »Liden Engel«

Den kolde krig og Europas deling var en realitet i 1946, og de første efterkrigsår var præget af varemangel og rationering. Det sidste var i hvert fald noget, der optog thistedboerne, men ellers gik tiden sin stille gang. I foråret og forsommeren var der travlhed med forberedelserne til en af sommerens store begivenheder, der trak mennesker til fra nær og fjern: idrætsugen! Dette år skulle den stå i de nordiske brødrfolks tegn med deltagelse fra venskabsbyerne Skien og Uddevalla. Foruden sport var der friluftsspil på programmet.

Den første idrætsuge var i 1940 og blev fulgt op de følgende år med stadig større tilslutning fra såvel foreninger som tilskuere. Det var *også* en måde at manifestere sammenhold på under den tyske besættelse. I 1944 dannedes idræts-samvirket bestående af alle Thistedes foreninger. I 1945 arrangerede samvirket for første gang friluftsspil. Det blev godt modtaget og skulle gentages i 1946 som en hyldest til hjemstavnsdigteren Bertel Budtz Müller.

Det blev i stedet som mindeforestilling over ham, at korsfarerdramaet »Liden Engel« med motiv og handling fra Thy løb over grønsværen på stadion i Dragsbæk. Budtz Müllers døde under arbejdet med at plante det oprindelige

Richard Hove var direktør på Thisted Dampmølle og en anerkendt musikkritiker. Han optrådte i flere sammenhænge med Bertel Budtz Müller, han skrev i dennes tidsskrifter, og det var ham, der arrangerede musikken til Budtz Müllers korsfarerdrama, da det blev opført i Thisted 1946.

skuespil om til en friluftsfeststilling sammen med instruktøren Just Thorning, sceneinstruktør og teaterforlægger fra København. Han var dansk amatørteaters store inspirator, så det var en kapacitet, idrætssamvirket endnu en gang havde fået til at herse med de entusiastiske thyboer. Han havde i besættelsesårene instrueret tre af sine egne skuespil i Thy: »Valdemar Atterdag« ved Thisted Amts Gymnastikforenings stævne i Thisted 1943, »Jens Glob« ved samme forenings stævne i Sjørring 1944 og »Hekseproces« ved idrættsugen i Thisted 1945.

Bertel Budtz Müller skrev »Liden Engel« i 1921, men det var først nu, det fik sin urop-

førelse på en scene. Tidligere havde det været sendt som hørespil i radioen. Stykket, der af forfatteren var karakteriseret både som »symfonisk korsfarerdrama« og »nordisk festspil«, var oprindeligt skrevet til Det kongelige Teater som en tragedie, der skulle spilles i løbet af to på hinanden følgende aftener, men det blev aldrig til noget. Som så mange andre af Budtz Müllers planer.

I Thisted-udgaven var det blevet skåret betydeligt ned og omarbejdet til en ny tid – og en helt anden scene ude i det fri.

Oprindeligt havde man regnet med, at det nye friluftsteater i Christiansgave var blevet færdigt til idrættsugens forestilling. Men der var problemer med at skaffe materialer til bænkerne, og græsset var endnu ikke så langt fremme, at det kunne betrædes. Sagde man i byrådet, der måtte henvise til stadion i Dragsbæk. Det var til gengæld ikke uden problemer for såvel instruktør som de omkring 50 medvirkende, der først kunne komme i gang med de sidste prøver, når dagens konkurrencer var blevet afviklet på stadion. Mange tilskuere blev tilbage og stod i vejen for det store »apparat«, en friluftsfeststilling var. Det vrimlede jo med terner, svende, korsriddere, krigsfolk, præster og andet godfolk. Heste var der også på rollelisten.

»Det virker generende at have en stor flok mennesker stående, når der virkelig skal arbejdes med opgaverne,« forlød det.

En planlagt radiotransmission var blevet opgivet, fordi opførelsen ikke skete på det nye friluftsteater, og ifølge Thisted Amts Tidende havde der også på andre områder vist sig vanskeligheder. Det havde dog hverken slået instruktøren eller amatørerne ud: »Tværtimod er der blevet arbejdet med en sjælden ihærdighed, og nu er alt færdig til, at stykket kan opføres på Thisted Stadion. Der er ofret betydelige økonomiske summer for at gennemføre denne forestilling.«

Just Thorning forklarede en journalist fra Thisted Amtsavis, at det nok var et historisk drama fra korsfartertiden, men det havde rødder i Thys historie, og det havde forbindelse til de fem krigsåre, danskerne netop havde gennemlevet og den efterkrigstid, de nu stod i: »Man forundrer sig over, når man ser stykket, hvor aktuelt det er, og der er ikke tvivl om, at mange unge – mænd som kvinder – i Liden Engels kampe for at finde sig selv og sin vej frem vil genkende noget af det, der rører sig i dansk nutidsungdom.«

2000 mennesker havde fundet vej til Thisted Stadion denne aften i juni 1946. Blandt de indbudte var Bertel Budtz Müllers enke, den kongelige skuespillerinde Frida Budtz Müller, samt forfatterens forældre, stadsdyrlæge Hans Chr. Müller og hustru.

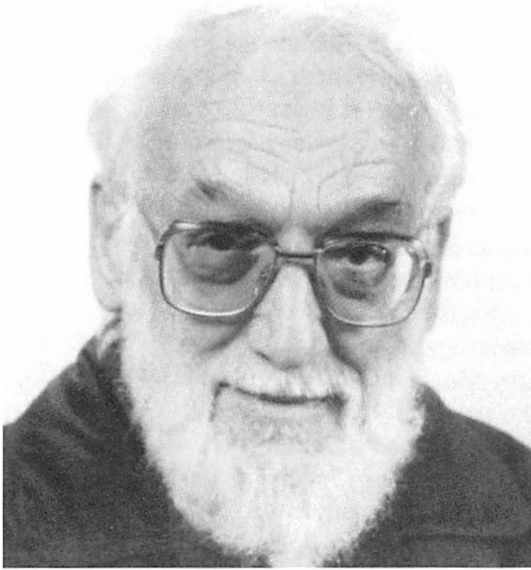
Og en af de unge, der var med i dramaet på scenen, var 19-årige Eigil Visby:

»Stykket krævede mange optrædende, og det må være forklaringen på, at jeg blev statist«, har han fortalt mange år senere.

»Jeg blev overtalt af min gamle skole- og spejderkammerat, Poul Lyhne, som havde stået på scenen før i Hostrups »Den Tredje« ved realskolens fødselsdagsfest i 1942. Jeg havde højest optrådt i en sketch ved et lejrball eller en spejderfest, men lod mig berolige med, at jeg ikke skulle sige noget. Ikke desto mindre blev det mig pålagt – til mine venners store morskab – at råbe »Til våben!«. Jeg var en huskarl, som vel egentlig indebrændte på Gøde Lovmands herregård på Thyholm, men det forhindrede ikke, at jeg også var med, da Liden Engel døde efter stormen på Jerusalem. Hvis det nogen-

Der er i Thy en stor tradition for dilettantforestillinger, men med teaterprojekterne i idrætsugerne under krigen gik man mere »seriøst« til værks. Og med stiftelsen af Thisted Amatørteaterforening i 1946 et skridt videre. Amatørskuespillet kom ind i faste rammer. Billedet er fra friluftsteatret i sommeren 1947, da Holbergs »Henrik og Pernille« gik over den græsbeklædte scene. Og blandt de medvirkende var Bertel Budtz Müllers datter, Ingeborg, der jævnligt var på besøg hos bedsteforældrene på Winthersmøllevej.

Eigil Visby, født 1927 og bosat i Thisted til 1954. Han var blandt de 50 medvirkende i opførelsen af »Liden Engel« ved idrætsugen i Thisted sommeren 1946.

sinde var blevet opført på en almindelig scene, kunne man have ladet tæppet gå efter sidste akt. På en friluftscene må den faldne helt bæres ud. Desværre var vi fire mand, som bar den faldne helt ud på et skjold, ikke af samme højde ved premieren. Vi slap dog fra det uden at lave skandale, men den faldne Engel røbede nogen nervøsitet oppe på skjoldet.«

Allerede inden sin optræden var Eigil Visby klar over, at en strålende scenisk fremtid lå bag ham, men til gengæld fik han en stor interesse for Bertel Budtz Müllers forfatterskab.

Dagen efter kunne man i en af de lokale aviser læse, at det havde været en »smuk, men kølig friluftsforestilling«. Der var stor dramatik i »Liden Engel«, og mange af scenerne var »aldeles gribende«. Men der krævedes en vis ro, for at en så stor forsamling kunne få det fulde udbytte af en sådan forestilling, og det kneb for mange af børnene at holde sig stille: »De

masede sig helt frem til scenen og opførte sig meget støjende.« I en anden avis var børnene blevet lidt ældre: »De sceniske forhold på stadion er ikke gode, og forestillingen generedes af ungdom, der ustandseligt sværmede om scenen, afbrød højtalerne og lavede uro...«

Men trods den korte tid til prøverne var det lykkedes instruktøren Just Thorning at sætte en virkelig fin forestilling op, skynder avisen sig at føje til. Amatørerne gik med alvor og interesse til opgaven og klarede rollerne godt. Stærke dramatiske optrin. Livskloge ord. Pragtfulde dragter i tidens stil. Og musikken storslået. »Men desværre led den under højtalerens mis-handling,« må avisen i sandhedens interesse fortælle.

Hovedrollen som Liden Engel blev spillet af Emil Stougaard. I andre større roller optrådte Karen Jørgensen, Bertha Bjerregaard, Aksel Christiansen, Poul Lyhne, Else Andersen, Inger Svalgaard, Carsten Clausen og Clemmen Brunsgaard.

Musikken til friluftsforestillingen var arrangeret af Thistedes dampmøller, Richard Hove, der var en af Bertel Budtz Müllers ungdomsvener. Han skrev digte i de unge år og var medarbejder ved Budtz Müllers tidsskrifter. Han drev omfattende musikstudier ved siden af arbejdet på Thisted Dampmølle og udgav flere anerkendte værker om den klassiske musik.

»At dømme efter bifaldet ved forestillingens slutning var der absolut begejstring for skuespillet, og mange udtalte, at man sjælden ser så fin en opførelse af amatørskuespillere,« sluttede Thisted Amts Tidende rapporten fra Thisted Stadion.

Et eftermæle

Just Thorning, instruktøren, havde i en pause under de hektiske prøver i juni givet de medvirkende et indtryk af den dramatiker, hvis værk de skulle realisere. Efter hans mening

Frida og Bertel Budtz Müller flyttede i 1938 ind i den tidligere rytterskole ved siden af kirkegården i Hvidovre. Frida boede her til sin død i 1980. Hun havde været politisk aktiv inden for den socialdemokratiske bevægelse og var også aktiv som skuespiller helt op i 1960'erne. Den sidste filmrolle havde hun i en folkekomedie om danskernes søde liv på Mallorca. (Forstadsmuseet).

var der ingen, der som Bertel Budtz Müller i det sidste kvarte århundrede havde gjort Thisted og Thys navn kendt over hele landet. Forskellige forhold bevirkede, at han ikke indfrie de løfterne fra ungdomsarbejderne, men store dele af hans omfattende produktion – både dramatik og Thybohistorier – ville alligevel blive stående og sammen med J. P. Jacobsen bringe eftertiden bud om en væsentlig litterær indsats.

Clemmen Brunsgaard, redaktør af Thisted Socialdemokrat og lokalhistoriker – og en af de medvirkende i »Liden Engel« – var inde på det samme i mindeord før forestillingen. Han karakteriserede Budtz Müller som en brændende idealist og rig begavelse, der ikke nåede

de stjerner, han stillede imod, men som alligevel skabte noget, der vil bevare hans navn.

Da Bertel Budtz Müller døde i marts, var der fyldige nekrologer i de førende hovedstadsaviser.

Berlingske Tidende noterede, at han på et tidspunkt havde været kommunist, hvad han uden fare for samfundet vistnok blev ved med at være. Senere dukkede han dog op som forholdsvis pæn socialdemokrat med arbejderkultur i knaphullet. Han forblev revolutionær i enhver henseende – sprogligt, politisk, i moral og i teater: »En tidstype og fik en typisk skæbne, urolig, omskiftelig, altid på højeste gear. Han brændte sit lys i begge ender og brugte sig selv op i en alt for tidlig alder.«

I Politiken dukkede en anden Bertel Budtz Müller op. Et elskeligt menneske, som undertiden forsøgte at bilde sig selv og andre ind, at han ville revolutionere verden, rede til selv de blodigste slag: »Sandheden var, at han elskede alt levende og ikke kunne gøre en kat fortæd. Med tårer i øjnene og svigtende stemme viste bulderbassen sin haves fugleunger frem for den velkomne gæst.« Det er i denne avis, læseren første gang støder på udtrykket »renæssancemenneske« i beskrivelsen af thyboen, der var »et hoved højere end alt folket, en mand af bredde og vægt.« »Renæssancemenneske« var også det udtryk, der blev brugt til at beskrive Budtz Müller liv og færden i Hanstholm i 1930'erne.

I det kommunistiske Land og Folk er det forfatterkollegaen – og tidligere partikammerat – Hans Kirk, der mindes en Budtz Müller, der af udseende lignede en af det 17. århundredes mad- og kvindekære bondepræster, som undertiden blev fradømt præstekrave og embede for deres syndige levned: »Han var et menneske, der vanskeligt kan måles med en almindelig moralsk alen. Der var noget storslået over hans vældige skikkelse og hans ikke mindre vældige væsen. Men bag hans demonstrative udfoldelse af livskraft og foragt for borgerlige vedtægter gemte der sig megen godmodighed og menneskevenlighed.«

Og så kan vi møde Bertel Budtz Müller som romanfigur!

Knuth Becker var jævnaldrende med Budtz Müller, de samarbejdede om flere litterære projekter i 1920'erne og kendte hinanden særdeles godt. Becker skrev romanserien om drengen Kai Gøtsche og hans skæne, i omfang den største romanserie, der betragtes som en af dansk litteraturs betydeligste. I litteraturhistorien er det desuden sandsynliggjort, at Becker har modelleret sig selv og nogle af Budtz Müllers træk ind i romanfiguren som voksen forfatter, når denne karakteriseres som »evigt ustabil, fuld af

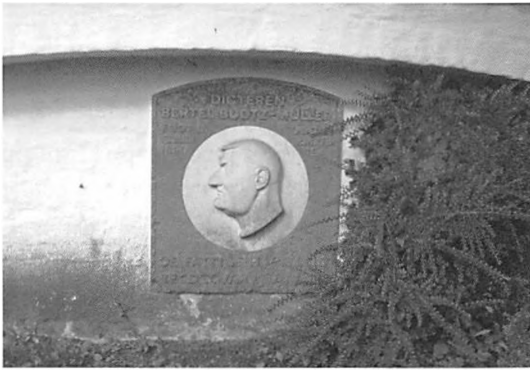
planer uden frugtbar virkelighedsforbindelse, fuld af fup om en rigdom, han lige skulle til at arve, en gøglende spindemaskine og med herrefornemmelser, gik rabundus i kreditforviklinger og med hans sociale opposition og omvæltningvilje var det så som så og en kende humoristisk.«

Så vidt litteraturhistorien!

I sin sidste bog »Ferie fra Hverdagen« fra 1968 kommer Knuth Becker selv til orde uden fiktionens filter. Bertel Budtz Müller mistænkes – i modsætning til mange af de revolutionære kammerater – for i en trang til borgerligt vellevned at ville have hotelservering på hvide duge – »så revolutionær igen var han vist heller ikke, vor gode og festlige ven, Budtz.«

Thisted Friluftsteater
MINDEFORSTILLING
 over Forfatteren BERTEL BUDTZ MÜLLER
 Onsdag Aften den 7. August Kl. 19,30.
 Amatorer fra Thisted opfører Korsfarerdragnet
„Liden Engel“
 (Stykket opførtes første Gang i Idrætssugen i Thisted).
 Stykket af BERTEL BUDTZ MÜLLER.
 Musikken af Dir. RICHARD HOVE.
 Iscenesættelse: Instruktør JUST THORNING.
 Orkestret under Ledelse af Musikdir. AXEL HANSEN.
 Alle man se de dygtige Amatorer. — Køb Billetter i god Tid.
 Billetter a 3,00, 2,50, 2,25, 2,00 og 1,50 Kr. for Siddeplads og 1,00 Kr. for
 Staa-plads + Skat faas fra Onsdag den 31. Juli i Chr. Christensens Bog-
 handel, Vestergade 11 (Tlf. 264) samt Forestillingsdagen fra Kl. 18 ved
 Indgangen til Friluftsteatret.
 Det er første Gang, Byens Amatorer giver Forestilling
 paa Friluftsteatret.
 IDRÆTSSAMVIRKET I THISTED

Trods en større efterlysning i aviserne i forbindelse med denne artikel er det ikke lykkedes at finde billeder fra opførelsen af »Liden Engel« i 1946. Det var ellers en stor begivenhed med et halvt hundrede medvirkende og mange tilskuere. Bertel Budtz Müllers drama skulle oprindeligt have været opført på det nye friluftsteater, der imidlertid ikke nåede at blive klar til brug i juni. Men i august fik Thisted-amatorerne chancen ved genopførelsen på det flotte friluftsteater i Christiansgave. (Annonce i de lokale aviser.)

Gravmindet fra 1948 er en mindetavle i kirke-
muren i Hvidovre med et marmorrelief af Jo-
han Galster, vennen fra Thisted. Portrættet
har det motto, der styrede Bertel Budtz Mül-
lers holdninger gennem hele livet: »De fattige
har altid ret.«

I »Thyboen« – hjemstavnsforeningens blad
– er det andre toner, der slås an af Christian Jep-
pesen, der havde kendt Bertel Budtz Müller fra
dreng hjemme i Thy. »Hans kærlighed til Thy
var så gennemgribende, så ægte og levende, at
hver dag af hans liv var viet til hans hjemstavn.
Han var vidtfavnende og åben; han troede på

sine medmennesker, indtil de svigtede ham,
men så var han også mand for at slå fra sig.«

Christian Jeppesen er en af de sidste i Thy-
boforeningen, der taler med Budtz Müller. Han
er ved godt mod og tror selv, at en forestående
operation vil gøre ham rask. Den før så kraftige
mand har skæmmet sig legemligt, »men ikke
taget skade på sin sjæl eller ånd.«

Thyboforeningen bliver drøftet længe: »Det
nagede ham, at han ikke var rask nok til at for-
anledige indkaldt til en ekstraordinær general-
forsamling – og han glædede sig til, når han
havde fået operationen overstået, at få gjort
op med nogle nuværende og forhenværende
bestyrelsesmedlemmer.«

Det er den gamle sag, der fylder Budtz Mül-
lers tanker – dén der har fået ham til at forlade
formandsposten.

Kampånden var det sidste, der forlod den
tidligere kæmpe.

Flemming Skipper

Født 1939. Lokalhistoriske artikler og bøger.

Litteratur og henvisninger

Jens August Schade: »Sjov i Danmark«. Satirisk sangværk
(Versroman) 1928.

Dansk Forfatterleksikon, red. John Chr. Jørgensen og
Thomas Bredsdorff. Rosinante 2001.

Morten Thing: »Utopi og religiøsitet i den kommuni-
stiske kultur«. (I Karen Pedersen og Therkel Stræde:
»Anarki og arbejderhistorie«. 1985.)

R. Broby-Johansen: »Med Broby i Nordvestjylland, Thy
og Hardsyssel«. 1980. Hamlet.

Information (sommeren 2012). Artikelserie om Statspo-
litiet og venstrefløjen i Danmark efter Første Verdens-
krig.

Bertel Budtz Müller-samlingen på Lokalhistorisk Arkiv
for Thisted Kommune.

Kraks »Blå Bog« 1943.

»Hvem skrev Hvad« 1945.

Egil Visby: »Drama på Thyholm med slutspil i Jerusa-
lem.« Jul i Thy 1997.

Egil Visby: »Har Bertel Budtz Müller opfundet thybo-
en?« Jul i Thy 1998.

»Thyboen«. 1941-1946. Medlemsblad for Hjemstavnsfor-
eningen for Thy og Han Herred.

Knuth Becker: »Ferie fra Hverdagen«. 1968. Gyldendal.

Emil Frederiksen: »Knuth Becker«. 1970. Gyldendal.

Berlingske Tidende, Politiken, Land og Folk marts 1946.

Thisted Amts Tidende, Thisted Amtsavis og Thisted
Socialdemokrat juni/juli 1946.

Poul Sverrild og Hans Chr. Thomsen: »52 historier fra
Hvidovre«. Hvidovre Kommunes Lokalhistoriske
Arkiv 1997.

Ebbe Munck og Børge Outze: »Danmarks Frihedskamp«. 1945.

Et drømmebillede

af Knud Holch Andersen

Artiklen er et resultat af det forskningsprojekt omkring Hanstholms moderne historie, der i 2011 blev sat i gang af Lokalthistorisk Arkiv for Thisted Kommune. Indtil 1917 var Hanstholm hjemsted for et traditionelt fiskerleje, der lignede mange andre på Thys vestkyst. Loven om havne ved Hirtshals og Helshage i 1917, senere fulgt op af den tyske værnemagt og en ny havnelov i 1960, igangsatte udviklinger, hvor den store historie brydes med den lille på en højst usædvanlig måde.

I den forbindelse blev Hanstholm de store visioners hjemsted. En position, der vel også rækker ind i det 21. århundrede.

»Det bliver den nordligste isfrie, sejlbare havn på det europæiske kontinent med en indsejlingsdybde og en kajdybde, der er på over 12 meter, mere end den nye store udvidelse af Panamakanalen og flere meter dybere end de mest dybtgående skibe, der nu og i en overskuelig fremtid vil komme til at befare havene [...] At der i løbet af få år efter fuldendelsen med de tilhørende baneanlæg vil rejse sig en by med amerikansk fart, viser allerede den nuværende by, der vokser op om havnen i bygning med indtil 100 huse om året. Fibiger har projekteret en ny by og lagt byplan for den til fyrretyve tusinde indbyggere. Det bliver Danmarks friskeste by, idet den bliver anlagt oppe på den høje holm med stejle skrænter ned til havnen. Den vil myldre af kuttere fra alle de havfiskende nationer.«

Sådan blev fremtidens Hanstholm markedsført af forfatteren Bertel Budtz Müller i *Dansk Familie Blad* i 1928. Han svang sig tilmed op til udnævne Hanstholm til et jysk København: »den kolossale overvægt mod øst, Danmark har haft – ikke mindst takket være København – vil blive naturligere afbalanceret. Hvad København er for Østersøen, bør og vil Hanstholm blive for Nordsøen.«

Bertel Budtz Müllers artikel lyser af den optimisme og tro på fremskridtet, der angav stemningen i den sidste del af 1920'erne. Den alvorlige økonomiske og sociale nedtur efter verdenskrigen – som man endnu ikke behøvede at kalde den første – havde man lagt bag sig. Fra det dynamiske USA strømmede teknologiske fornyelser lige fra landbrugsmaskiner til biler, radioer og grammofoner ind over Europa. Og alt skulle helst foregå »med amerikansk fart«. Ingen i 1928 kunne vide, at 20. århundredes alvorligste og mest langstrakte krise ventede lige henne om hjørnet, og at man derefter styrede direkte mod en ny verdenskrig.

Statsejet fiskerleje

Det storslåede billede af en velvoksen købstad på den fremskudte kalkknode yderst mod nordvest med travl fiskeri- og trafikhavn, stor jernbanestation, hoteller, brede avenuer, boligkvarterer og rygende fabriksskorstene var på ingen måde grebet ud af den blå luft.

Det historiske grundlag for den store vision var Esbjerg, der i de to årtier efter åbningen af havnen i 1879 voksede fra 400 til 23.000 indbyggere. Vildst gik det til i 1890'erne, hvor der herskede »amerikanske tilstande« med vild

fandt på at spørge holmboerne, om de anså deres landsby for at være »et lidet bebygget areal«. Men de kunne hos sognerådsformanden rekvirere en trykt fortegnelse over alle de ejendomme, der kunne regne med at få besøg af kommissionen. Her træffer man en overvejende del af beboerne i det daværende Hansted: fiskerne var naturligvis de fleste, men der var også landmænd, cementstøber, tømrer, murer, slagter, købmand, vognmand, landpost, postkører og kromandens enke. Desuden var der fine navne fra København og Thisted, der havde bygget sommerboliger i området og dannet en lille koloni, et mini-Skagen.

Forfatteren *Jacob Paludan*, der i Fugle omkring Fyret fra 1925 har behandlet hele denne proces i fiktiv form, gør opmærksom på, at holmboerne kunne opleve de velklædte høje herrer meget forskelligt. For nogen var de »lyk-

Af Jacob Paludan:

Fugle omkring Fyret, 1925

Johan, søn af fyrmesteren, vender hjem til »Sandhavn«, netop da den nye havn skal indvies:

»Den, der ikke havde set Sandhavn i otte år ville ved et gensyn nu have al mulig grund til at knibe sig i armen. Kroen erstattet af et betydeligt hotel med glasveranda. Fiskerne installeret i solide nybygninger langs en vej, som et blåt skilt gengav som »Genforeningsvej«; på »Nordbyvej« to røde kolosser under opførelse, et forsamlingshus og en kommunalbygning; et utal af barakker; overfor jernbanestationen et udsalg fra Crome & Goldschmidt og en pragtfuld filial af Landmandsbanken, adskillige garager, benzintanke og værksteder [...] Denne mærkelige wild-west-by, der nervøst spejdede efter fremtidens eksistensgrundlag.«

Af Johan Galsters erindring om sommerlivet ved Hanstholm (Jul i Thy, 1982)

»I 1915 dristede mine forældre sig til – i fællesskab med deres venner, dyrlæge Müllers (Bertel Budtz Müllers forældre (red.)) – at købe et lille træhus, der havde tjent som bolig for en af medarbejderne ved bygningen af læmolen i Hansted ved Roshage i århundredets første årti. [...] Vore nærmeste naboer var den navnkundige strandfoged Anders Borup og fisker Mads Præstegaard. Far havde på en strandingsauktion købt en kort bjælke, hvori var skåret ordet PIVTOP. Ingen kunne finde ud af, hvad det betød på hvilket sprog, men det kom huset til at hedde [...]«

Når venner og bekendte, flere af dem havde med familie slået sig ned på kroen, samledes om det lange frokostbord i kroens spisesal, steg stemningen til storartede højder – ja, det kan vel siges at have været Hanstholms ubemærkede svar på de berømte Skagens-festligheder, som Krøyer malede.

kens gesandter«. For andre »en ravneflok«. Notaterne i kommissionens protokol tyder på, at de fleste har hældet til den første opfattelse. I hvert fald blev der noteret »forlig« ud for ganske mange af matriklerne. Det betød, at kommission og ejer var blevet enige om prisen, typisk mellem 5.000 og 10.000 kr. for et hus med lidt jord. I de tilfælde, hvor der ikke kunne opnås enighed, blev prisen fastlagt efter kommissionens taksation.

Blandt dem, der brokkede sig, var den lille kreds af sommerhusejere, herunder overretssagfører Galster, Thisted, der optrådte som advokat for hele gruppen. Til gruppen hørte også skibsreder Axel Olaf Andersen, der i 1916 havde

opført Nørtorp Strandgaard, bedre kendt som »Det gule Hus«. Han havde lagt sit sommerhus helt nede ved stranden, vest for Helshage, så han kunne signalere ud til sine skibe, når de passerede forbi derude på havet.

Redaktøren af Thisted Social-Demokrat, *Cl. Brunsgaard*, gav følgende vurdering af ekspropriationen: »Gennemgående er der betalt særdeles gode priser for ejendommene og mere end én handstedboer, der før sad og sloges med prioriteterne, blev med et slag hjulpet ud af denne knibe. Men nogle spekulanter, der havde sat deres lid til, at de her kunne få lejlighed til at blokke staten for nogle reelt værdiløse klit-arealer, fik fingrene svirpede.«

Efter ekspropriationen tilhørte huse og jord staten. Den tidlige ejer kunne imidlertid sagtens blive boende. Så betalte han en årlig husleje til staten på 4% af den sum, der var blevet betalt for huset.

Samlet kostede ekspropriationen af de 425 ha på den nordvestligste del af holmen staten 1,5 mio. kr.

Ministeriet for Offentlige Arbejder nedsatte et særligt administrationsudvalg, der tog sig af de mange lejemaal og husenes vedligeholdelse. Udvalget mødtes et par gange om året på Hanstved Kro. I det daglige var administrationen overladt til statens nærmeste embedsmand, nemlig fyrmesteren. Der var kun sat beskedne beløb af til vedligehold. De fleste af de eksproprierede huse var dårligt bygget, oftest af cementsten og uden sokkel. De var kolde og fugtige, og med det manglende vedligehold forfaldt de mere og mere.

J. N. Christensen, der arbejdede ved havnebyggeriet i 1930'erne og i både poesi og prosa har bidraget til at fastholde datidens Hanstholm, oplevede husene som meget nedslidte: »De skulle forestille at være hvidkalkede, men det kneb med at få dem holdt ved lige med kalk, og mange af dem så derfor grå og triste ud – vejrliget var hårdt på holmen, og det var

for det meste en meget tynd kalkblanding, der var råd til at bruge ved kalkningen. En dag, da Bette Per kom forbi et hus, som et par murere var i færd med at kalke, råbte han til dem: »Nå, er I nu ved at vaske huse igen!«

Planlagt fremtid

Da *Bertel Budtz Müller* skrev sin visionære artikel til Dansk Familieblad, var havnebyggeriet endnu i sin begyndelse. Den første af de tømmerkister, der udgjorde byggeriets bærende element, blev udsat i 1926, og kun en lille stump af vestmolen var vokset frem i 1928. Men billedet af den velvoksne købstad havde autoriteter bag sig. Holmens fremtid var i de foregående år blevet planlagt grundigt og professionelt og helt efter 1920'ernes idealer. Dansk Byplanlaboratorium var blevet oprettet i 1921, og i 1925 vedtog Rigsdagen den første danske lov om byplanlægning. På den nu statsejede del af Hanstholm – og tilsvarende ved Hirtshals – var der en usædvanlig mulighed for at realisere de nye planlægningsprincipper.

Derfor havde endnu en kommission, nedsat af trafikministeren, været i arbejde. Her sad ingeniør Jørgen Fibiger, der suverænt styrede havnebyggeriet både i Hirtshals og i Hanstholm. Det var vel anledningen til, at Budtz Müller i sin artikel kunne hævde, at »Fibiger har projekteret en ny by og lagt byplan for den til fyrretvetusinde indbyggere«.

Kommissionen tog fat på arbejdet ved at udskrive en offentlig konkurrence, der resulterede i 117 projektforslag, »hvori der var nedlagt et meget betydeligt arbejde og indeholdtes mange gode bidrag til en tilfredsstillende løsning«, som det hed i betænkningen. Der blev ikke udpeget en egentlig vinder. Kommissionen valgte at dele præmiebeløbet mellem fire projekter. Så udvalgte man to af deltagerne, arkitekterne *Holger Mundt* og *Aage Rafn* til at

Tømmerkister var den grundlæggende »byggekolds« i Jørgen Fibigers Havnebyggeri. Det indre lastrum blev fyldt med ral, de ydre rum med beton. Den første blev udsat i 1926. Nr. 44, den sidste i vestmolen, blev sat på plads i en vanddybde på 12 meter i 1939. De store kolosser var 45 meter lange og 17 meter i bundbredde. Højden varierede med vanddybden. Hver kiste blev fyldt med op til 4000 tons cement og ral. Og banket sammen med otte tons søm.

udvikle endnu et projekt. Endelig ansatte man *Aage Rafn* til at udarbejde den endelige byplan, der blev offentliggjort i 1927. Planen byggede på to forudsætninger: byen skulle anlægges oppe på holmen, inden for det eksproprierede område, og man forventede, at den over en årække ville vokse til 20.000 indbyggere. Så den gode *Budtz Müller* tog nok munden lidt for fuld i sin fremtidsartikel.

Det forslag, *Aage Rafn* oprindelig havde indsendt, føjede sig naturligt og asymmetrisk ind i det særprægede terræn, men den endelige byplan pegede på en ganske traditionel, retvinklet og klassicistisk bykerne. Det har åbenbart faldet bedre i kommissionens smag. Den mente,

»det vil være naturligt at give hovedgaderne en sådan beliggenhed, form og retning, at de danner et fast system, som vil give overskuelighed og klarhed i byen. Mod vest – ved *Baadsgaard* – befandt den store jernbanestation sig. På havnepladsen neden for skrænten var der pakhuse, toldbod og meget andet. Øst for *Rosahagemolen* afsatte man – under hensyntagen til de herskende vindretninger – plads til et større industriområde, herunder gas- og elværk. Byen havde naturligvis hospital, alderdomshjem, skoler, sportsanlæg, idrætsanlæg, en stor ny kirke med tilhørende kirkegård, og hvad man i øvrigt kunne forvente i en moderne, dansk købstad. Rundt langs skrænterne skulle en pas-

sende afstand til bebyggelse sikre en promenade for både gående og kørende. Planlæggerne regnede med, at fiskerne især ville bosætte sig i et boligområde mod nord, umiddelbart over skrænten. Arbejderne ville naturligt etablere sig mere i retning af industrikvarteret. Bebyggelsen ville især komme til at bestå af rækkehuse eller mere spredt bebyggelse i højst to etager.

Blandt de mange projekter var der kun et enkelt, der havde lokalt ophav. Det var udarbejdet af landinspektør *Niels Smed Søndergaard*, Thisted. Han interesserede sig stærkt for udviklingen i Hanstholm. Allerede medens ekspropriationen foregik, havde han dannet sig den opfattelse, at en væsentlig del af byudvik-

lingen ville komme til at foregå udenfor det eksproprierede område. Han havde udtrykt det overfor et par medlemmer af kommissionen ved at ytre: »Det er da rart, at der også levnes noget til mig«. En slet skjult hentydning til, at staten havde engageret en københavnsk landinspektør, Axel Meldal, til at foretage alle opmålinger i forbindelse med ekspropriationen. De udstykninger, der foregik uden for statens areal, var til gengæld Smed Søndergaards naturlige gebet. Han fik ret i sin antagelse. Af sognerådets protokol fremgår det, at der ikke var mange møder i rådet op gennem 1920'erne uden en ansøgning fra Smed Søndergaard om udstykning af en parcel.

Byplan for Hanstholm 1924. Præmieret konkurrenceforslag af arkitekt Aage Rafn. Et meget moderne tænkt forslag, der tilpassede »en blød by« til det særlige terræn på holmen. Trods præmieringen fik Aage Rafn ikke lov til at arbejde videre med dette projekt.

Niels Smed Søndergaards solide kendskab til de lokale forhold har spillet afgørende ind i hans forslag til fremtidens by på holmen: »Hanstholm har på grund af sin udsatte beliggenhed – som et forbjerg ragende ud i Vesterhavet – og de næsten stadige vestenvinde et blæsende klima med vindretning gennemsnitlig fra s.v.v., hvorfra stormene også almin-

Niels Smed Søndergaard (1883-1959). Landinspektør i Thisted fra 1913 til 1953. Med opvækst på »Gadegaard« i Helligsø blev han først uddannet som praktisk landmand, derefter landbrugskandidat og endelig Landinspektør. Ejer af adskillige landbrug. En markant personlighed i bylivet i Thisted og en lidenskabelig forkæmper for Hanstholm Havn.

deligvis kommer, dog kan en n.v.v.-storm også være hård.« Derfor foreslog Smed Søndergaard en bred læplantning langs hele syd-, vest- og nordvestsiden af højdeplateauet, og samtidig skulle man undgå lange, lige gader, som blæsten kunne stryge igennem. I det hele taget tilrettelagde han bebyggelsen ud fra et »gennem ti år erhvervet grundigt lokalkendskab til terræn, jordbund og andre faktorer.«

Han afveg fra de andre forslag – og fra de opstillede betingelser for konkurrencen – ved at lade byen brede sig ud over det eksproprierede areal. Derved kunne man undgå en for stærk koncentration af mennesker – der var jo plads nok – og ud fra sit kendskab til lokalbefolkningen var landinspektøren ret sikker på, at de nok selv skulle bestemme, hvor de ville bygge. Og det blev ikke på statens jord.

Holmboernes by

Niels Smed Søndergaard blev ikke prisbelønnet. Men udviklingen gav ham ret. Holmboerne har sikkert betragtet den »københavn-ske« byplan med en vis skepsis. Sognerådet godkendte planen i 1930, men da statens administrationsudvalg gerne ville sikre sig en vejføring uden for det eksproprierede areal, der kunne forbinde den nye bykerne med Thisted-landevejen, voldte det store vanskeligheder. Der foreligger en lang korrespondance om sagen, hvor statens landinspektør, Axel Meldal, må konstatere, at »sognerådet synes uvillig til at ville benytte byplanen«.

Axel Meldal udarbejdede en udstykningsplan på grundlag af den statslige byplan. Heraf blev der i praksis kun udstykket 30 parceller. Langt det meste af bebyggelsen i Hanstholm i mellemkrigstiden foregik på den private side af de opsatte skelpæle, der markerede grænsen for statens ejendom. Det meste af nybyggeriet forgik i området øst for den gamle landsbygade og på østsiden af Molevej, der var ble-

Carl Sigurd Lindhardt, murermester og cementstøber. Oprettede virksomhed på Hanstholm i 1922. Carl Sigurd Lindhardt har været bygmester på mange af »de hvide huse«, der blev opført i mellemkrigstiden.

vet anlagt i 1907 i forbindelse med bygning af Roshagemolen.

Sådan set var det alligevel staten, der lidt utilsigtet kom til at sætte denne reale byudvikling i gang. De udbetalte erstatningsbeløb ved ekspropriationen havde gjort de tidligere husejere uventet formuende. I stedet for at sidde i et gammelt, fugtigt hus og betale husleje til staten var det jo oplagt at benytte den gunstige situation til at bygge nyt. Alene i årene frem til midten af 1920'erne blev der bygget 30 nye huse, der med stor omhu blev placeret uden for statens domæne. Da der i sidste del af 1920'erne kom lidt mere gang i havnebyggeriet, gav det anledning til et fortsat nybyggeri. Landsbyen Hansted, der fra 1930'erne i

stigende grad blev omtalt som Hanstholm var et bysamfund i vækst. Ved århundredskiftet boede der omkring 250 mennesker. I 1930 var det steget til næsten 700.

Den ny tids huse var grundmurede og af væsentlig bedre kvalitet end de gamle fiskerhuse. Vi kender dem i det moderne Hanstholms bybillede som »de hvide huse«.

De fraflyttede huse blev oftest lejet ud til tilflyttede arbejdere. Efterhånden som havnebyggeriet kom i gang, gav det arbejde til hen ved 100 tømrere og arbejdsmænd. Men beskæftigelsen var langt fra sikret året igennem. For disse familier var det sjældent en mulighed at bygge nyt. Så de måtte leje sig ind i statens tomme huse med tilhørende kulde og fugt.

Slidstærk drøm

Som tiden gik, gled drømmen om den store by på holmen længere og længere væk fra realiteternes verden. Allerede da Budtz Müller delagtiggjorde Dansk Familieblads læsere i sin store vision, var den noget anstrengt. Fire år tidligere, før havnebyggeriet overhovedet var kommet i gang, havde den socialdemokratiske trafikminister, *Johannes Friis-Skotte*,

Kr. Søndergaard, sognerådsformand (Vi protesterer..., 1925):

»Selv om Hansted Sogn kun er en ringe del af Danmark, og vi lever under vanskelige og barske forhold, så holder vi dog af vore hjem og en jord, vi har fået fra vore fædre; vi forstår, at vi for at give plads for udviklingen og få del i den måtte afstå og yde vort offer, men ikke en bestemmelse, der i fald Hanstholm-bygningen standses, har været så dårlig overvejet, og at vi skal være kastebold for tilfældige luner hos et enkelt parti eller enkelte personer.«

Så langt nåede havnebyggeriet før Anden Verdenskrig: 1 km vestmole og et stykke af tværmolen. Bemærk de enorme sandaflejringer i læ af vestmolen. Samtidig bortskar voldsomme storme 80 meter af kystlinjen mellem Helshage og Roshage. Det skabte betydelige vanskeligheder for kystfiskerne.

pillet den årlige bevilling til havnebyggeriet ved Helshage ud af finanslovsforslaget. Efter en kraftig aviskampagne og en bred, lokal underskriftindsamling, begge dele sat i værk af landinspektør Niels Smed Søndergaard og støttet af lokale rigsdagsmedlemmer, lykkedes det at få en særdeles barberet bevilling på 300.000 kr. tilbage på finansloven. Havnen var blevet ramt af 1920'ernes nedskæringspolitik, og det lykkedes ikke i de følgende år at komme tilbage til et niveau, der gjorde det muligt at sætte mere fart i molebyggeriet.

Da Jørgen Fibiger døde i 1936 var den én kilometer lange vestmole og et stykke af tværmolen bygget. Arbejdet fortsatte under vand-

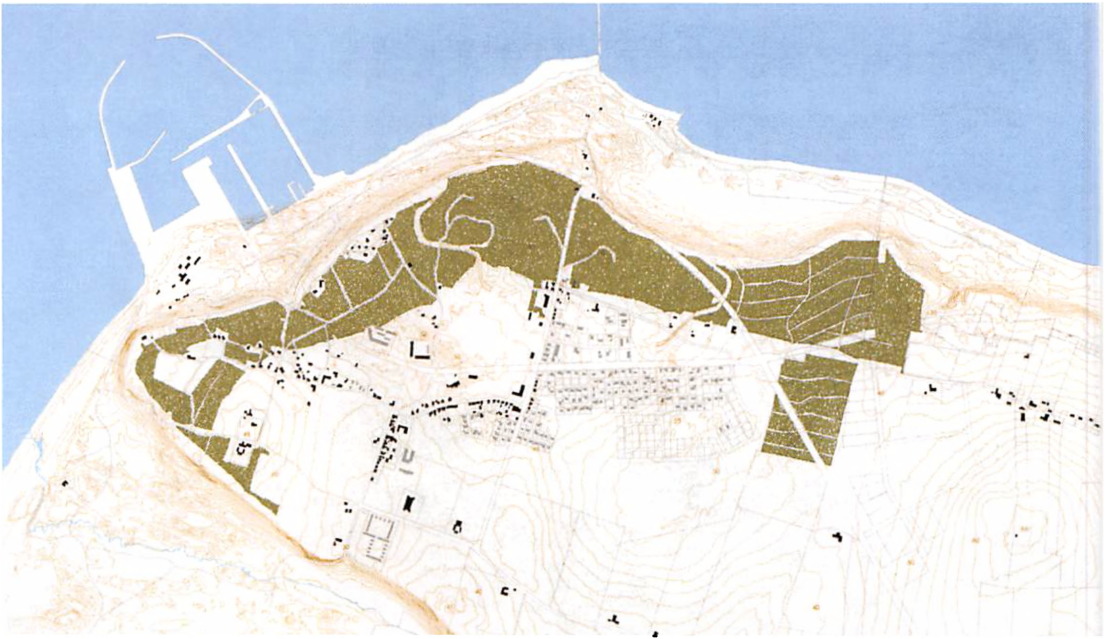
bygningsvæsnets ledelse frem til 1942, men en overvejende del af indsatsen bestod i at vedligeholde og reparere det bestående. Fibiger havde – udover finansudvalgene – adskillige fjender at slå med. De vestjyske fiskeriforeninger fra Thyborøn og sydpå brød sig ikke om havneprojektet. Det gjorde vandbygningsvæsnets ingeniører heller ikke. Men pæleormene, der angreb de store undersøiske trækonstruktioner, var måske i virkeligheden de værste modstandere.

I 1942 standsede havnebyggeriet helt. På det tidspunkt havde den tyske værnemagt etableret sig som en ny storentreprenør, der havde andre planer med holmen og bestemt ikke havde brug for et havneanlæg, som en evt. invasions-

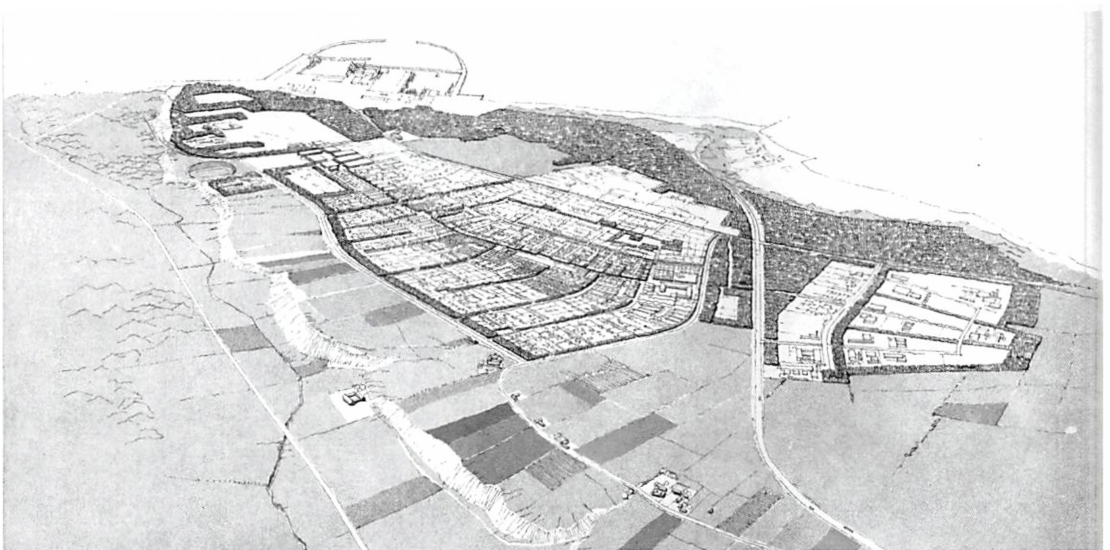

Bebyggelsen ved Bødsgårdvej og Helshagevej omkring 1960.

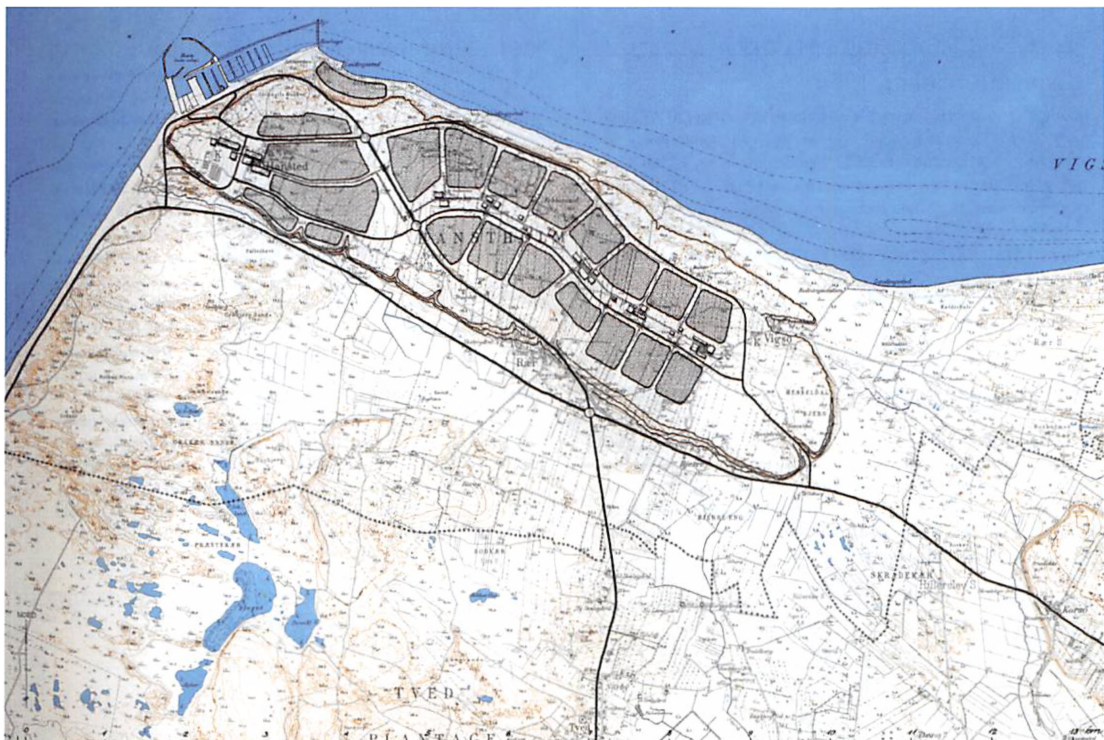
Bebyggelsen i Hanstholm omkring 1960. Udarbejdet af byplangruppen bag dispositionsplan 1966. Det var gruppens opfattelse, at denne bebyggelse »ikke havde en sådan kvalitet, at en bevaring over et længere åremål er rimelig«. (Kilde: By ved Hanstholm Havn, 1966).

En omfattende beplantning blev gennemført fra slutningen af 1940'erne under ledelse af overklitfoged Axel Rasmussen. Det var et forsøg på at camouflere de omfattende tyske befæstninger. Samtidig gav det beskæftigelse til en del arbejdsløse arbejdsmænd. Og så skabte det læ til den moderne by, da den voksede frem. (Kilde: *By ved Hanstholm Havn*, 1966).

Drømmebilledet af det funktionelle og modernistiske Hanstholm, som man forventede det ville udvikle sig fra midten af 1960'erne: tæt-lav bebyggelse, adskillelse af blød og hård trafik, center i steder for indkøbsstrøg. (Kilde: *By ved Hanstholm Havn*, 1966).

Langtidsskitsen for det ny Hanstholm. Byen strækker sig helt til Vigsø. (Kilde: By ved Hanstholm Havn, 1966).

Dødsdommen over de hvide huse blev heldigvis ikke eksekveret. I få byer træder de historiske lag så tydeligt frem som i Hanstholm. I forgrunden af dette billede fra 1970'erne ses det nybyggede center. Bag centret ses de hvide huse, bygget under det første havnebyggeri i mellemkrigstiden. I baggrunden den funktionelle villaby, der er mere i slægt med Munkebo og Albertslund end med byggetraditioner i Thy.

Af By ved Hanstholm Havn, dispositionsplan, 1966:

»Det er gruppens opfattelse, at den ældre bebyggelse ikke har en sådan kvalitet, at en bevaring over et længere åremål er rimelig. Man finder det økonomisk forsvarligt, at denne bebyggelse (med undtagelse af kirken og fyret med tilhørende bygninger) nedrives, efterhånden som arealernes anvendelse i overensstemmelse med dispositionsplanen nødvendiggør det.«

styrke kunne drage nytte af. Og de militære planer blev realiseret i et helt andet tempo og med langt større effektivitet end det gamle havnebyggeri.

Den afgørende historiske kendsgerning er imidlertid, at drømmen overlevede. I det noget nedslidte, danske efterkrigssamfund var der hverken vilje eller evne til en stor vestkystinvestering. Endnu en kommission fædede faktisk dødsdom over hele projektet i 1951. Alligevel blev der ved med at være et stærkt lokalt en-

gagement i havnesagen. Erhvervsorganisationer, fagforeninger, folkevalgte i både Thy og på Mors – det daværende Thisted Amt – støttede kraftigt op om projektet, akkurat som det var sket i 1920'erne, og fik drømmen til at overleve, indtil egnsudviklingsbevægelsen og den økonomiske vækst skabte grundlag for en ny lov om Hanstholm Havn i 1960.

Helt i tråd med 1960'ernes optimisme og rationelle modernisme blev der skabt et nyt, stærkt drømmebillede. Et stykke hen ad vejen blev det realiseret. Hanstholm blev til ind i 1970'erne et særdeles dynamisk nybyggerisamfund. En helt moderne by, omhyggeligt planlagt efter den ny tids idealer, lagde sig i læ bag den beplantning, der efterhånden skjulte de tyske fæstningsværker.

Og de gamle huse fra den første drøms tid lyser fortsat op i al moderniteten.

Knud Holch Andersen

Født 1945. Historiker. Fhv. lektor ved Thisted Gymnasium & HF-kursus.

Litteratur

Betænkning, afgivet af den af Ministeriet for offentlige Arbejder den 25. Juni 1914 nedsatte kommission vedrørende anlæg af fiskerihavne m.m. på Jyllands Vestkyst, 1916.

Betænkning, afgivet af kommission vedr. byplan, 1927.

Bertel Budtz Müller, 1928: En stor og mægtig by rejser sig ved Hanstholm. Dansk Familie Blad.

By ved Hanstholm Havn, dispositionsplan 1966.

Florian Martensen-Larsen, 1992: Hanstholm Havn.

Anders Skjødt: Sparsommelighed sikrer mod glemsel. Om landinspektør Niels Smed Søndergaard. Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred, 1990.

Niels Smed Søndergaard (red.), 1925: Vi protesterer...

Arkivkilder

Administrationsudvalget vedr. statens arealer i Hirtshals og Hanstholm. Mødereferater og korrespondance. Rigsarkivet.

Jens Nicolaj Christensen, Havnen, ikke publiceret erindring, 1969. Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Sognerådet for Ræhr-Hansted-Vigsø Kommune, forhandlingsprotokol. Landsarkivet for Nørrejylland.

Niels Smed Søndergaards Arkiv. Heri sager vedr. ekspropriationen 1917-23 og Smed Søndergaards deltagelse i konkurrencen om fremtidens by på Hanstholm. Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Telegram fra Nirry

af Svend Sørensen

Midt i 1900-tallet havde Harald Rysgaard i Snedsted en storstilet produktion af telegrammer. På baggrund af materiale indlevet til museet giver artiklen en beskrivelse af virksomhedens art og omfang.

Når man hører ordet *telegram*, tænker de fleste sikkert først og fremmest på et trykt lykønskningstelegram. Disse festtelegrammer har imidlertid deres oprindelse i den telegrafiske verden. Ordet *telegram* kommer af græsk. *Tele* betyder fjern, og på græsk kan *gram* betyde noget, der er skrevet (heraf kommer ordet grammatik). Et telegram er altså en skriftlig meddelelse, der sendes over en vis afstand. I begyndelsen blev telegrammerne sendt via telegrafledninger.

Baggrunden for oprettelsen af telegraflinjer var danskeren H. C. Ørsteds påvisning af elektromagnetismen i 1820. Den første elektriske telegraf blev opfundet i 1830'erne, men først med amerikaneren S. Morse's opfindelse af morsealfabetet i 1843 blev systemet effektivt. Allerede året efter, i 1844, blev der oprettet en telegraflinje mellem Washington og Baltimore. I Danmark åbnedes den første elektriske telegraflinje for offentligheden i 1854, da der blev etableret en kabelforbindelse fra Helsingør via København til Hamburg. Fra januar 1858 kunne man benytte en telegraforbindelse mellem Thisted og Hobro.

Telegrafien fik stor betydning for den internationale handel og nyhedsformidling. Teknikken har ændret sig, men telegrambureauers nyhedstelegrammer cirkulerer fortsat i medieverdenen. Telegrammer vandt også hurtigt udbredelse i det civile liv, hvor det blev populært at sende et telegram ved festlige lejligheder. For eksempel er der bevaret et

telegram, som Grundtvig modtog fra Christiania (Oslo) i anledning af sin 77-års fødselsdag den 8. september 1860.

Statstelegrafens blanketter fik imidlertid konkurrence af private telegrammer, som vi kender dem i dag. Med trykteknikkens forbedring i slutningen af 1800-tallet blev det overkommeligt at producere smukke

Konfirmationstelegram fra Nirry. I forsiden er vinduet stanset ud, og billedet af konfirmanden er klæbet ind bagved.

telegrammer, som pyntede på gavebordet. I det civile liv erstattede de efterhånden næsten helt de telegrafiske hilsener. Mon ikke de fleste af os har modtaget trykte telegrammer til vores konfirmation. Netop til konfirmation blev telegrammet ofte ledsaget af en penge-gave. Ellers har det været almindeligt at sende et telegram, når man ville udvise opmærksomhed uden at give en gave. Og det er sket i et sådant omfang, at telegrammerne er blevet en del af den danske kulturarv.

I sin bog »Takt og Tone« fra 1918 skrev Emma Gad: *»Telegrammer spiller i Tidens hastige Tempo en større Rolle end Lykønskingsbreve. Ikke Alle gider skrive, og de der gider, gør det ikke, fordi de ikke har husket Datoen i Tide, men mindes om den i Bladene samme Dag... Lad aldrig et Telegram være langt og vrøvlet. Jo*

kortere jo bedre. Kortfattethed og Fyndighed er Telegrammets Væsen.»

Familien Rysgaard

Museet har i 2012 modtaget en fornem samling af trykte telegrammer fra Carl Erik Rysgaard, Nordjysk Tryk i Snedsted. De har tilhørt hans forældre, der midt i det forrige århundrede drev telegramfabrikken *Niry* i Snedsted. Firmanavnet er en sammentrækning af Nina Rysgaard, der var Carl Eriks mor. Hans far, Harald Rysgaard, var den drivende kraft i firmaet.

Harald var ud af en søskendeflok på syv, der var børn af tømrer Carl Marinus Peder-sen Rysgaard og hustru Mariane Skjoldborg. Han blev født 28. august 1914 i Snedsted og

Harald og Nina Rysgaard ca. 1965-66.

blev døbt Harald Immanuel Rysgaard. I 1937 blev han gift med Nina (Anine Nielsen), der stammede fra Nors, hvor hun blev født 1913.

Efter konfirmationen arbejdede Harald Rysgaard forskellige steder, bl.a. på tømmerhandelen i Snedsted, der blev drevet af hans forældre. Det var et alsidigt foretagende, der ud over salg af tømmer også havde en egenproduktion af f.eks. trækasser og træsko.

Harald kom ind i papirbranchen hos sin storebror Christian Rysgaard, der begyndte en gros handel i Snedsted med papir- og galanterivarer. Det startede i Hovedgaden, men senere flyttede firmaet til Møllevej, hvor man overtog Th. Malles forretning. Firmaet havde ingen produktion, men indkøbte varerne fra forskellige virksomheder.

Fremstillingen af telegrammer begyndte i det små, oplyste Harald Rysgaard i 1943 til Thisted Amtsavis.¹ Mens han arbejdede hos sin bror, begyndte han i 1938 at fremstille telegrammer hjemme på kontoret sammen med sin kone. Det var i Søndergade 16, hvor det unge ægtepar var flyttet ind efter deres bryllup året før. Kontoret blev dog hurtigt for lille, og produktionen blev flyttet over i en udbygning. Samtidig oprettede Harald Rysgaard sammen med broderen aktieselskab *Niry*, der havde telegrammer som mærkevare. Vi ved fra regnskaberne, at der i 1941 var fuldt tryk på produktionen, som i alle årene var i Søndergade 16.

Selv om Chr. Rysgaard havde aktier i firmaet, så var det Harald Rysgaard, der f.eks. på brevpapir fremstod som ejer af virksomheden. Christian drev stadigvæk sin egen forretning, som han solgte på et tidspunkt og flyttede til Åbyhøj. Christian varetog fortsat *Nirys* interesser ude omkring i landet, mens Harald fortrinsvis var hjemme på trykkeriet. Harald Rysgaard kom dog også ud til kunderne, især i Thy og på Mors.

Da der ikke længere var en fremtid i telegramproduktionen, trak Chr. Rysgaard sig ud af firmaet og flyttede til Viborg, hvor han i kort tid havde en radioforretning. I 1956 så han mulighederne i den voksende efterspørgsel på servietter. Han lukkede sin musikforretning og grundlagde Bækkelund Papirværk. Produktionen bestod af servietter, dækkeservietter og bordduge af høj kvalitet. Firmaet kom i øvrigt i alle landets aviser i 1975 i forbindelse med en blokade under en arbejdskonflikt, men det er en historie langt fra festtelegrammerne. Produktionen blev ført videre af sønnen Poul Rysgaard, der i 2011 afhændede virksomheden til anden side.

Søndergade 16

Sammen med telegrammerne modtog museet flere protokoller. Af dem fremgår det, at *Niry* var virksom i omkring 15 år. På et tidspunkt fremstillede man et brevpapir med følgende brevhoved:

*Aktieselskabet
Fabrikken »Niry«
Kunstforlag & Papirvarefabrik
Specialfabrik for telegrammer og kalendere
Bogtryk – Guldprægning – Baandtrykkeri*

Som det ses, var *Niry* leveringsdygtig i andet end telegrammer. Også kalendere med afrivning hver uge fabrikerede man – mange købmænd delte sådanne kalendere ud til kunderne som julegaver. Fra fabrikken er der også bevaret checkblanketter og etiketter til øl- og sodavandsflasker. Kransebånd til begravelser var der en stabil afsætning på, så gartnere udgjorde en fast kundekreds.

Telegrammer var dog langt den største artikel. I Snedsted udviklede fabrikken *Niry* sig til at være en af landets største i den branche. 10-15 medarbejdere var beskæftiget med

produktion og salg. Dertil kom en lille stab af folk, som sad hjemme og arbejdede.

Det er karakteristisk for telegrammerne, at de indeholder mange elementer af håndarbejde. Harald Rysgaard var meget opfindsom, når det gjaldt om at udtænke nye, effektfulde virkemidler. Ved hjælp af skabeloner blev enkelte partier farvelagt, og kulørt cellofan blev limet på. Et drys af glimmer kan man også finde eksempler på.

Museet har modtaget telegrammerne i en meget stor lædermappe, der indeholder tre albummer. Tasken har været velegnet, når man kom ud til de handlende for at sælge Nirys produkter. I alt er der 175 telegrammer. De fleste af telegrammerne er af traditionel størrelse på omkring 23 x 18 cm. Enkelte er dog

lidt større, og 40 er i en mindre udgave. De mindste kan minde om dobbelte postkort, men forskellen er, at der i et telegram næsten altid er fortrykt en kort tekst som f.eks.: *Modtag i dagens anledning de bedste ønsker eller Hjertelig til lykke på konfirmationsdagen.* Sammen med lædermappen fulgte en tyk samlemappe med løse telegrammer og andet forskelligt materiale.

Det mest yndede motiv på telegrammerne er blomster i forskellige udformninger og farver. Populære er også landskaber og huse, enten de nu ligger i landsbyen eller inde i købstaden. Mennesker optræder i farvestrålende folkedragter eller som brudepar og konfirmander. De indgår desuden i bibelske motiver, og som fiskere er de udført som originale

Niry's hjemsted i Snedsted. Billedet er taget kort tid før, Nordjysk Tryk flyttede ud i 1988. Bygningen var oprindeligt en udlænge til Søndergade 16. Efter Harald Rysgaards død i 1968 solgte Nina Rysgaard beboelsesdelen og indrettede en lejlighed i trykkeriet, der fik adressen Søndergade 16 A.

Telegrammer fra Nirry.

raderinger. Fotografier bruges også på telegrammerne – eksempelvis Rådhuspladsen i København eller sågar kong Chr. X til hest.

Harald Rysgaard var et kreativt menneske, og han har uden tvivl stået for udformningen af alle telegrammer. Han har haft talent for at skaffe illustrationsmateriale, enten gennem kontakter eller fund i andet trykt materiale, der ikke har været omfattet af ophavsret. Der er også hentet hjælp udefra til konkrete opgaver. Fra 1952 er der således bevaret et brev fra tegneren E. Leenders, som fra Kgs. Lyngby har sendt fem udkast til blomsterudsmykninger.

Det kreative gav sig ikke kun udslag i udformningen af telegrammerne. Harald Rysgaard kunne også skrive digte, og det endda på thybomål. Han var en meget brugt taler ved kirkelige arrangementer, og digtene skrev han til oplæsning i den muntre afdeling efter kaffen. Han skrev dem i 1950'erne, men i

1991 samlede familien en del af dem og udgav dem under titlen »Mæ glee«.

Trykning

Fra juni 1952 er der bevaret en opgørelse over de maskiner, Nirry havde til rådighed. På dette tidspunkt var produktionen på sit højeste, og der var lige anskaffet en Rotaprint Offset-maskine, som var den første af sin art i Nordjylland. Det var en A3 maskine til farvetryk på papir og karton. Nu kunne Harald Rysgaard selv trykke de billeder, som blev indklæbet i mange af telegrammerne. Pladerne til trykning fik man fremstillet på Hammer-schmidt's Klichéanstalt i Århus.

Den nye maskine var sat til en værdi af 33.500 kr., mere end en tredjedel af den samlede vurderingssum på 92.700 kr. Det var mange penge dengang, da man kunne få en

ny Ford Taunus til ca. 14.000 kr. Omsætning i 1952 fremgår af regnskaber, som fortsat bevares på Nordjysk Tryk – den lå lidt under 150.000 kr.

Til trykning rådede *Niry* desuden over en Eickhoff stopcylinderautomat, som kunne trykke bøger, fakturaer m.m. Den var af dansk fabrikat og den næstdyreste maskine, vurderet til 17.000 kr. Man havde også en Eickhoff hurtigpresser, årgang 1902. Den blev brugt til trykning og perforering af papir og karton i store formater. Rammemålene var 99x64 cm.

Man havde desuden tre gamle »digler«. Normalt forbinder vi ordet med en smeltedigel

Personalet på *Niry/Nordjysk Tryk* midt i 1950'erne. På kassen foran sidder fra venstre Ebba Olsen og Lis Ubbesen. Bagved står Inger Holm, Poul Kristensen, Nora Drechsler og Doris. Bagest i døråbningen står Bang Thorsted og Inga Lauritsen.

på et jernstøberi, men det kunne også være en presseplade, og en digelpresse blev også benævnt som en »fluesmækker«. Diglerne i Snedsted var af mærkerne Eickhoff (årg. 1900), Planeta (ca. 1930) og Phønix (1935). De var forsynet med tre formvalser, som satte farve af på blybogstaverne, som så blev præget ind i papiret. Disse valser kunne tages af, så samme maskine også kunne udstanse. Når diglerne var i brug, blev de manuelt forsynet med et ark ad gangen.

Opgaverne på *Niry* krævede mange specialmaskiner. Man havde således en forgylderpresse, som blev brugt til at trykke bladguld på karton og kransbånd. En broncérmaskine kunne lægge guldstøv på karton, som var fortrykt med bronceringsfarve. For at undgå afsmitning på arkene havde man et sprøjteapparat, der kunne sprøjte talkum på våde aftryk. De mange udstansninger er karakteristiske for telegrammerne. Hertil havde man en cylinder-stansmaskine, der kunne forsynes med forskellige specielle stansejern og lave forskellige figurer.

Af andre maskiner kan nævnes to blok-hæftere, som kunne hæfte papir sammen i blokke. De var blandt andet i brug, når der blev fremstillet kalendere. Den ene blev betjent ved fodkraft og den anden ved håndkraft. Til ryghæftning af brochurer havde man en særskilt hæftemaskine, og der var også skæremaskiner til udskæring af papir og karton og til bukning af karton.

En ballepresser forbinder man som regel med halm, men sådan var det ikke på *Niry*. Her blev den brugt til at presse affald af papir og karton i baller, så det var nemmere at håndtere ved forbrændingen. Endelig vidner en deкупørsav om, at *Niry* ud over at være et trykkeri også var et værksted, hvor der var brug for opfindsomhed og håndsnilde.

Maskinerne kunne naturligvis ikke arbejde uden materialer. Dengang var det imidlertid

Christiansborg

København K., d. *22/12*

19 *46*.

Kære Harald Rysgaard!

Tak for deres Brev! Det gør mig meget
nærv. at de har faaet Afslag. Jeg bemærker
mig til Departementschefen i Handelsministeriet.
Heri, der ligger mig at gøre, hvad han
kunne; men Brandforsikringsreguleringen skulde
spørjes, og det er saa usikkert; Afslaget.
Jeg tror ikke meget på, at de end som så
bemyndes dem paa sigt; Varedirektoratet;
.....

Uddrag af brev fra Vilhelm Fibiger.

ikke en selvfølge, at der var råvarer nok. I den forbindelse havde *Direktoratet for Vareforsyning* stor indflydelse. Det fremgår af breve, at Harald Rysgaard har haft en ansøgning ved direktoratet og derfor henvendte sig til det lokale folketingsmedlem, den konservative Vilhelm Fibiger. I materialet fra *Niry* er desværre kun bevaret svarbreve, så vi ved ikke præcist, hvad Harald Rysgaard har ansøgt om.

I december 1946 skriver Fibiger, at han har kontakten departementschefen i Handelsministeriet, og i februar 1947 oplyser han, »at Handelsministeriet ikke har villet ændre Varedirektoratets Afgørelse med Anerkendelse

af Dem som Nyimportør.« Hvad Harald Rysgaard ville være »nyimportør« af, er ikke præciseret, men kodeordet til løsning af gåden er uden tvivl *papir*.

Harald Rysgaard lod sig ikke affærdige og henvendte sig til Christmas Møller, der i maj 1947 meddelte, at han ville gå videre med sagen. I juni skriver han: »Jeg maa desværre her ved meddele Dem, at jeg har faaet Afslag fra Varedirektoratet.«

I modsætning til Fibigers breve er Christmas Møllers maskinskrevne, men med hans underskrift. Som folketingsmedlem og som formand for De Konservative havde han uden

tvivl sekretærhjælp til rådighed. 1947 blev i øvrigt hans sidste år på de to poster. Året efter døde han kun 54 år gammel.

Økonomi

Der har selvfølgelig ikke kun været tekniske udfordringer i at drive en telegramfabrik i Snedsted. Heldigvis rådede man over stabil arbejdskraft på trykkeriet. For eksempel blev Bang Thorsted ansat lige efter krigen, og han fortsatte på Nordjysk Tryk, indtil han blev 79 år gammel i 1979. Han var også kendt som befalingsmand i Hjemmeværnet.

Bang Thorsteds arbejdsopgaver fremgår af en protokol, hvor Chr. Rysgaard har indført følgende den 4. januar 1950:

»Følgende aftale angående arbejdsfordelingen mellem H. Rysgaard og Bang Thorsted er truffet således, at H. Rysgaard leder trykkeriet, sådan at der til stadighed er 3 trykmaskiner i gang. Endvidere påhviler fremstillingen af nye prøver H. Rysgaard.

Bang Thorsted skærer karton til telegrammer og kalendere, sørger for forsendelse af alle varer, pakker disse ind og skriver fakturaer. Kontrollerer hjemkomne varer. Bang Thorsted har i øvrigt hele ansvaret for kontoret med bogholderi, opkrævninger og rykkerbreve, samt besvarelse af breve.

Dagens post gennemgås efter modtagelsen af H. Rysgaard og Bang Thorsted i fællesskab, hvorefter Bang Thorsted foretager det fornødne kontorarbejde vedrørende denne.»

Personalet midt i 1950'erne. Forrest fra venstre: Gerda Søgaard, Lis Ubbesen, Carl Erik Rysgaard, Nora Drechsler og unavnigivet. Bagest i døråbningen ses fra venstre Ebba Olsen og Inger Holm.

Hele salgsapparatet udviklede sig til en omfattende størrelse, så sælgerne efterhånden nåede ud i enhver flække i store dele af landet. Når bestillingerne blev modtaget fra sælgerne, skulle telegrammer og regninger sendes ud. Dertil kom kontakten med de lokale, fingersnilde mennesker, som satte prikken over i'et på mange af telegrammerne. Jo, telegram fra *Niry* blev en hyppig hilsen på de danske gaveborde. Derimod modtog man ikke mange telegrammer. Kunderne sendte et brev eller ringede på Snedsted nr. 69.

En afleveret kassebog er påbegyndt i februar 1941 og slutter med udgangen af 1946, alt sammen ført med Nina Rysgaards sirlige håndskrift. I denne periode var 1943 et godt år, da der for alvor var kommet gang i produktionen. Dette år blev der solgt for godt 47.000 kr. og handlet med lidt over 250 forskellige kunder. Hvor mange telegrammer det drejer sig om, er umuligt at sige nøjagtigt. I en statusbog er indtægterne i 1943 opgjort til næsten 53.000 kr., idet der også er indgået betalinger fra tidligere års leverancer – den skattepligtige indkomst er angivet til ca. 8.000 kr.

I et album er der sat priser på telegrammerne, men de stammer sandsynligvis fra 1950'erne. Priserne kan svinge få øre, men en typisk pris er 45 øre. Da købmandsbutikken i Skinnerup skiftede ejer i 1948, blev telegrammerne sat til en stykpris på 35 øre². Det må være indkøbspris og komme nærmere *Nirys* priser i 1943. Selv om omsætningen i 1943 også indeholdt f.eks. trykning af kransebånd, så kom de fleste af indtægterne fra telegrammer.

Nogle priser blev næsten fordoblet i 1940'erne, så det er svært at drage sammenligninger. Den gennemsnitlige årsindkomst i Thisted var i 1943 lidt over 3.000 kr.³ Time-lønnen for en ufaglært arbejder var omkring to kroner, og dengang kunne man endnu

købe de store, otte pundes rugbrød – stykprisen var omkring en krone.

Kundekreds

Kunderne er optegnet i to tykke hovedbøger, der dækker det meste af *Nirys* levetid. Kunderne var især købmænd, boghandlere, kiosker og brugsforeninger. Andre erhvervsbetegnelser findes dog også blandt kunderne i 1943, hvor vi bl.a. møder isenkræmmer P. Jensen i Videbæk, manufakturhandler Christensen i Torning, træhandler Henrik Dybro i Tårs og cykelhandler Carl Jensen i Redsted på Mors.

Geografisk var kunderne i 1943 spredt over hele Jylland, men også på Fyn solgte *Niry* telegrammer, f.eks. til Torvekiosken i Middelfart. Blandt de lokale kunder kan nævnes købmand Carl Møller i Koldby, bager Nielsen

Et besøg i 1943

Den 9. oktober 1943 bragte Thisted Amtsavis et interview med Harald Rysgaard. I forbindelse med interviewet skrev avisen følgende:

»I tilknytning til samtalen aflægges et besøg i »Telegram-fabrikken«, hvor en ung mand er travlt beskæftiget med guldtryk på karton, medens tre damer er beskæftiget med påklæbning af billeder på telegrammerne, indsættelse af kvaster osv. I specielle skabe ligger i tusindvis af de forskelligste telegrammer, færdige til udlevering til kunderne, og på lageret ligger mange tusinde færdigtrykte billeder af kongen, dronningen, prinsesse Elisabeth, landskaber osv. parate til at blive klæbet på telegrammerne, alt eftersom disse er blevet prægede, trykte og dermed skulle være færdige.«

Stand på købestævne i Fredericia, formentlig i begyndelsen af 1950'erne.

i Sundby og galanterihandler Alfred Jensen i Bedsted. I Thisted havde man solgt telegrammer til Politikens Telegramhal, Nytorvs Kiosk og til Bjørnstrup på Lille Torv.

1943 var også det år, da Thisted Amtsavis den 9. oktober bragte en artikel om Niry, der betegnes som storproducent af festtelegrammer. Her udtaler Harald Rysgaard:

»Vi har gerne 5-6 mennesker i arbejde, og op til højtidelighederne, f.eks. forårskonfirmationen, hvor der er særlig travlt, har vi gerne en halv snes folk i arbejde, foruden at der ude i byen sidder et par damer, som ikke bestiller andet end at håndfarve bestemte illustrationer.«

Harald Rysgaard fortæller til avisen, at der produceres 60 forskellige slags telegrammer, lige fra 20 øre og op til flere kroner. Han pointerer i artiklen, at fabrikken næsten kun

får halvdelen af, hvad telegrammerne koster i udsalg. Årets produktion er på omkring 300.000 telegrammer, og man er i gang med at forberede fremstillingen af dobbelte julekort. Der er også begyndt fabrikation af konvolutter, en vare som man tidligere købte. Fabrikken efterkommer desuden ønsker fra større byer om at få lokale illustrationer i telegrammerne.

»Vi har en tegner på Sjælland til at tegne illustrationerne, en kvindelig rejsende i Jylland, en repræsentant på Fyn og en grosserer i København, der alle besøger 800 kunder landet over,« oplyser Harald Rysgaard. Han havde uden tvivl sans for reklameværdien i en sådan avisomtale og har derfor ikke sat tallene for lavt, når det gælder antallet af kunder. På den anden side behøver der ikke være en modsætning mellem hans angivelse og hovedbogens ordrer. Det var selvfølgelig langt fra alle besøg, der kastede en ordre af sig.

Hvis vi springer lidt frem i tiden til 1950, så er kundekredsen yderlige udvidet, og Niry er blevet landsdækkende og har satset på alle store byer. På Sjælland er der mange kunder i hovedstadsområdet, men også i alle større byer som eksempelvis Korsør, Holbæk og Slagelse.

Telegramproduktionen blev til sidst en dårlig forretning og kunne ikke klare sig i konkurrencen med bl.a. Carl Stenders Forlag. Dette forlag blev stiftet i København allerede i 1887 og eksisterer endnu, især med udgivelse af postkort. I Niry's hovedbøger er de sidste ekspeditioner indført i 1953, men da virksomheden blev ført videre som trykkeri, er der uden tvivl solgt ud af varelageret i de følgende år.

Nina Rysgaards navn var tæt knyttet til Niry, men selv om firmanavnet forsvandt, var hun fortsat aktiv i virksomheden. Nina og Harald Rysgaard var udadvendte mennesker, som tog del i det lokale liv. Begge var engageret i det

kirkelige liv, bl.a. i FDF, KFUK-spejderne og Indre Mission. De skabte et åbent hjem, som mange unge nød godt af.

Nordjysk Tryk

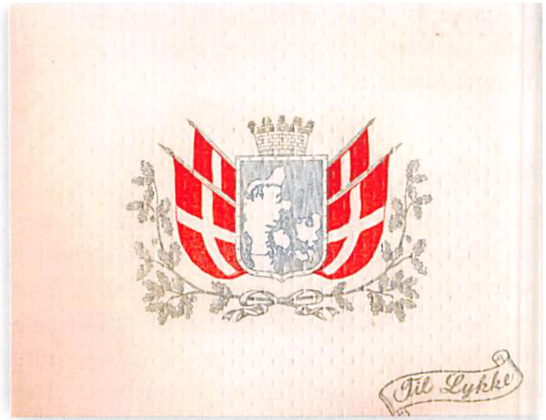
På stumperne af telegramfabrikken oprettede Harald Rysgaard *Nordjysk Tryk*, som blev overtaget af Carl Erik Rysgaard i 1971. Han blev født i 1943 som det midterste af Nina og Harald Rysgaards fem børn. Han begyndte sin skolegang i Snedsted og fortsatte derefter i mellemskolen på Hurup private Realskole. Efter realeksamen i 1960 kom han i lære som typograf hos Albert S. Bornerup i Storegade i Thisted.

Da læretiden var overstået i 1964, blev de næste 16 måneder brugt til at aftjente værnepligten ved livgarden. Et par måneder inden soldatertiden var overstået, blev Carl Erik Rysgaard gift med Kirsten Jensen den 21. februar 1965, og hun fik plads på soldaterhjemmet ved Sandholmlejren. Da Carl Erik sagde farvel til bjørneskindshuen, flyttede ægteparret til Vojens, hvor han fik arbejde hos P. J. Schmidt, der var et stort firma med 65 typografer ansat.

Mens Carl Erik Rysgaard var i Vojens, fik hans far koldbrand i tærerne. Det førte til, at først det ene ben og senere det andet ben måtte sættes af. Harald Rysgaard kom sig aldrig helt efter det voldsomme indgreb, og

En del af personalet på Nordjysk Tryk fotograferet på Sallingsund-færgen under en firmaudflugt. Forrest fra venstre: John Olsen, Nina og Harald Rysgaard. Derefter Bang Thorsted og Tinne med deres søn Thorkild. Så følger Inger Holm, Flemming Rysgaard og Lis Ubbesen.

De nationale farver var populære på Niry's telegammer, ikke mindst under Besættelsen. Chr. X må dog tage til takke med et sort-hvidt fotografi.

den 15. februar 1968 døde han på Rigshospitalet. Efter hans død førte Nina Rysgaard virksomheden videre.

I 1969 flyttede Kirsten og Carl Erik Rysgaard til Thisted i et nyanlagt parcelhuskvarter i østbyen (Spurveskjul). Han havde fået ansættelse på Thisted Amts Tidende, hvor han afløste Georg Birkemose. Allerede året efter skiftede avisen navn til Thisted Dagblad, fordi betegnelsen Thisted Amt blev slettet af landkortet ved kommunalreformen i 1970.

Da det unge ægtepar overtog Nordjysk Tryk i 1971, flyttede familien ind i Søndergade, hvor huset nu har nr. 16 a. Her voksede de tre børn Søren, Hanne og Karen op. I 1987 købte

Carl Erik Rysgaard ejendommen til den nuværende adresse på Tøvlingvej 33, hvor trykkeriet holdt indvielse i april 1988. Her udviklede virksomheden sig, og på et tidspunkt var der 5-6 mand i produktionen. Carl Erik Rysgaard er fortsat aktiv, men han tager kun ganske få trykkeopgaver ind.

Nina Rysgaard har fulgt firmaets udvikling i mange år. Hun døde først i 2003 på Vestergården i Sundby.

Svend Sørensen

Født 1949. Museumspædagog ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Noter

1 9. oktober.

2 Privat optegnelse hos forfatteren.

3 »Krigsværk« s. 32 (forlaget Knakken 1982).

Præst med sans for skuespil og lokalhistorie

af Anne Marie Holmehave

I 2012 modtog museet tre skuespil med relation til Hannæs og især Tømmerby. De er skrevet af Vagn Tranberg, der i mange år var præst på Salling. Skuespillene med tilhørende kildemateriale er skænket til museet af forfatteren til denne artikel, som giver et overblik over det ganske omfattende materiale.

Vagn Christensen Tranberg (09.08.1909-08.04.2000) voksede op i Tømmerby, hvor hans far var ansat som førstelærer på Tømmerby Skole. Vagn Tranberg blev student på Aalborg Latinskole, senere uddannet til præst, herunder i »praktik« som kandidat i Øsløs. Han fik først embede som præst i Sebber-Ajstrup Sogn (1936-43) og senere embedet i Vroue-Resen Sogn på Salling (1943-1974).

Efter tiden i Øsløs bevarede Vagn Tranberg kontakten til min familie. Han var hos min farfar Peder Hansen, der var præst i Øsløs, men det var min far, Ove Hansen, han knyttede sig til. Det var da også efter ønske fra min far, at Vagn Tranberg forrettede vielsen, da jeg blev gift i 1981. Senere, i 1987, begravede han min far.

Vagn Tranberg skrev bl.a. skuespillet *Herren til Selberggaard* - 2 bind (1982), *Islættet af godt og smukt i folkenaturen* - 3 bind (1985), *Bag skumle skodder alle* - 2 bind (1987). Bindene udgøres af sammenclipsede fotokopier og har ifølge forfatteren ikke været fremstillet i ret mange eksemplarer. Mine forældre har modtaget disse bind af Tranbjerg, efterhånden som de blev skrevet.

Der er intet, der tyder på, at Tranberg forsøgte at få sine skuespil opført. Som det førhen var almindeligt, opfattede han dramaet som et selvstændigt, litterært værk, hvor vi måske i dag er tilbøjelige til at se det som et arbejdsparir til en teaterforestilling. For ham

var et skuespil en måde at udtrykke sig på, både litterært og fagligt.

Herren til Selberggaard

Bind 1 er selve værket, mens bind 2 rummer kildestof og kommentarer. Det er netop ønsket om historisk dokumentation sammen med ønsket om at bruge personer, der virkelig har eksisteret og levet på egnen ved Tømmerby, som gør Vagn Tranbergs skrifter interessante, fordi de også rummer så mange lokalhistoriske oplysninger og kilder, især fra Tømmerby Skole og omegn. At det (lokal)historiske fra Tømmerby Sogn skulle være så historisk korrekt og veldokumenteret som muligt, var noget, Vagn Tranberg lagde meget vægt på.¹

Herren til Selberggaard er et skuespil, der omhandler tiden sidst i 1700-tallet og de forandringer, som sker, da ejeren af Selberggaard må opgive gården pga. økonomiske vanskeligheder. *Herren til Selberggaard* er dels baseret på studier af slægten Rosenørn de Lasson og dels på studier af de lokale forhold: Kirkebøger, folketællinger, visitatsprotokoller samt bl.a. Tømmerby-Lild Fattigmandsprotokol og uddrag af Realregisteret og Skøde- og Panteprotokoller for Vester Hanherred.

Vagn Tranberg gennemgår også den historiske baggrund for flere personer, der omtales eller optræder i skuespillet, bl.a.

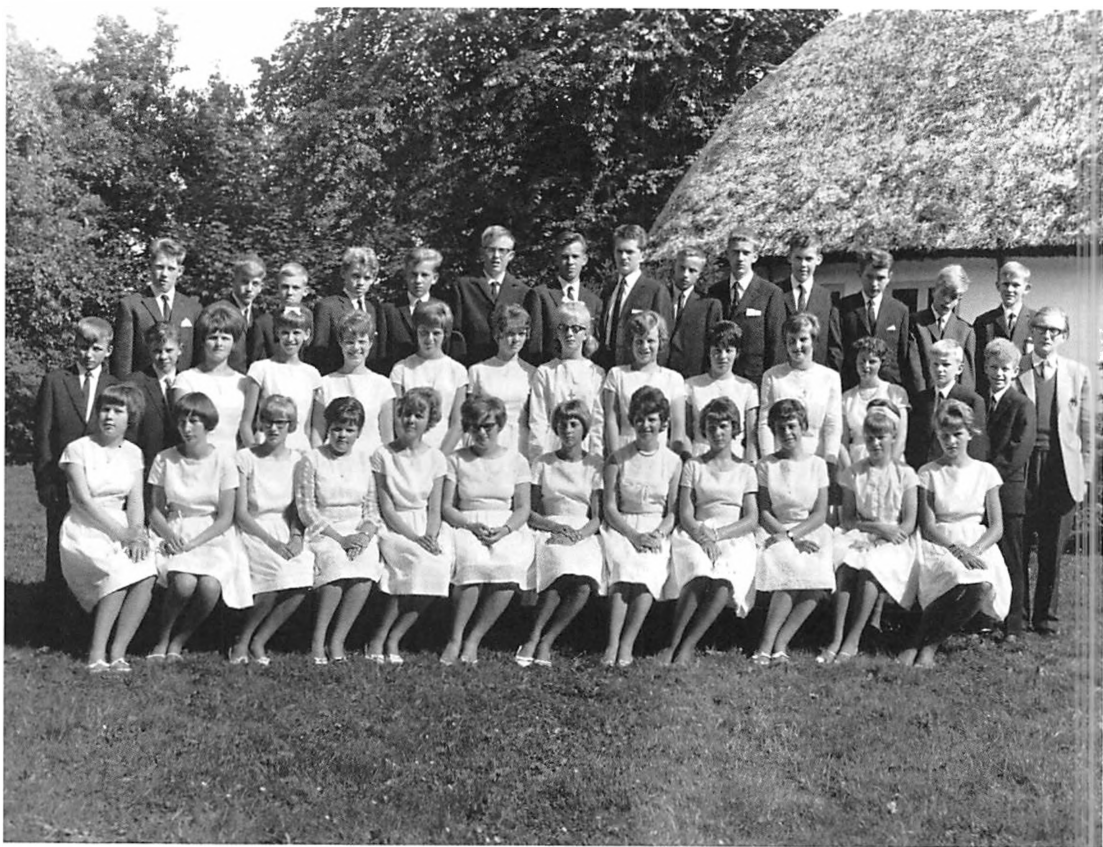
amtmand Gerhard Faye og ejerne til proprietærgårde, der optræder til gildet afholdt på Selberggaard: Slettegård, Kjølbygård, Aggersborggård og Vesløsgård. Endvidere fortæller Tranberg om den historiske baggrund for Øsløs Marked, Vejlerne og vejen mellem Thisted og Aalborg med angivelser af kilder til videre læsning.

Islættet af godt og smukt i folkenaturen

Bind 1 er bygget op over temaer, der berører holdninger og strømninger inden for såvel dagliglivet som især det kirkelige og det åndelige. Scenerne opføres som dialoger mellem

»degnet« på Hannæs, nærmere bestemt Peder Pedersen og hans kone Kirstine på Tømmerby Skole. Samtalerne foregår i årene 1850-64. Peder Pedersen og hustruen Kirstine er personer, Tranberg har fundet historisk belæg for, har eksisteret. Bagest i bogen gives en oversigt over Kirstines og Peder Pedersens liv samt efterkommernes videre skæbne. Bagest har Tranberg skrevet og indføjet nogle scener fra folkestuen på Selberggaard på Hannæs-mål samt en scene fra Lild.

Bind 2 og 3 rummer en beskrivelse af de vigtigste bestemmelser for almueskoler, skolelove, herunder omgangsskoleordningen og pogeskoler fra forordningen af 5. januar 1739, samt beskrivelse af skolehistorien generelt.

Vagn Tranberg sammen med et hold konfirmander i 1966.

Især skriver Tranberg om skoleforholdene i Tømmerby Sogn før 1850, herunder også skolen i Kjerup (Kærup), Lild og Bjerget; men især »den gamle skole af 1742« og den nye skole opført 1850 i Tømmerby samt 2. lærerboligen fra 1892; Vagn Tranberg gennemgår den indbyrdes placering af haver og boliger i forhold til hinanden, hvilket også senere fører til en teori vedr. placeringen af pogeskolen. Endvidere har Vagn Tranberg lavet en skitse over indretningen af Tømmerby Skole og 2. lærer-boligen, samt tegnet et kort over deres indbyrdes placering på grunden med hus og have.

I det hele taget gives der et indtryk af forholdene i selve Tømmerby. Vagn Tranberg har gengivet generalstabskort fra 1883, skitseret placeringen af de enkelte gårde og detail- og høkerbutikker i Tømmerby (før 1850, 1850-1870 og 1870-1900). Der fokuseres især på skifter omkring skolerne til orientering for det videre (historiske) forløb med lister over lærere ved Tømmerby Skole og 2. lærer-skolen.

Tranberg omtaler også den nu nedlagte Legatgård i Tømmerby, tæt ved den gamle telefoncentral. I forbindelse hermed gennemgår det Holstenske Legat samt »Hofmans Fundatser 1755-65« og forbindelsen til Legatgården. I sidste halvdel berettes der om skolebogs-samlingerne, hvor der bringes uddrag af Kopibog for Tømmerby og Sogneforstanderskab 1856-1878 (Landsarkivets Præstearkiv), hvor man kan danne sig et indtryk af lærebøgerne.

Der optræder også henvisninger til og omtale af flere artikler fra Historisk Årbog for Skive og omegn, Historisk Årbog for Thisted Amt samt Thisted Amts Tidende og Thisted Amtsavis. Endvidere findes der gengivelser (desværre ikke alle så gode) af fotografier fra Tømmerby Skole opført 1850 og 1892 samt Kærup Skole ombygget til præstegård 1954 og kasseret 1997. Tranberg har ikke

kunnet opdrive billeder af de »ældgamle skoler« i Lild, Glæde, Kjærup og på Bjerget. Der er også et portrætfotografi af Peder Pedersen, én af hovedpersonerne i dialogerne på Tømmerby Skole. I øvrigt havde mange af de lærere, der kom til egnens skoler, taget en uddannelse på Snedsted Seminarium (hvor også Chr. Kold havde gået).

Bag de skumle Skodder alle

Fælles for bind 1 og 2 er, at det kan forvirre en anelse, at de første sider (3-21) er ens i begge bind. Det drejer sig om de sider, hvor Vagn Tranberg udvikler og gør rede for sine tanker om troen, om hvordan Guds kærlighed for mennesker kan opleves som solskinsstriber, der trænger gennem sprækkerne i de skumle (mørke) skodder, heraf titlen. Bind 1 og 2 er herefter meget forskellige.

I bind 1 har Tranberg skrevet skuespillet *Lerupkarlen og jenten fra Christianssand*, der finder sted i Tømmerby Kjær. Han har med vanlig grundighed undersøgt den nærmere »historisk, geografiske« baggrund for sine personer samt læst om samhandelen tværs over Kattegat. Tranberg beskriver først det gamle Tømmerby omkring 1840, dernæst omtaler han problematikken med de flydende sognegrænser, de gamle folketællinger fra 1880 samt datidens bygninger og deres indretning dengang. Derefter leverer han den historiske baggrund og lader det skrevne stå som »Indblik i Forskning«, inden selve skuespillet kommer.

Parret i selve skuespillet er de personer, der senere kom til at drive høkerbutikken i Tømmerby. Bagest gengives bl.a. korrespondancen med Statsarkivet i Kristianssand og kopi af Skjøde- og Panteprotokollen for Vester Hanherred. Tranberg fortæller om sine opfølgende undersøgelser på Landsarkivet og får samlet enderne op i sin forskning vedr.

Tømmerby og omegn, hvilket nok også er værd at læse.

I bind 2, side 22 ff, fortæller Tranberg »mestendels mig selv angaaende«, om sine overvejelser vedr. præsteembedet og det at være »in Ruhestand«, hvor han »kan meditere over Fortiden«. Afsnittene er ikke ifølge Tranberg tænkt som en biografi, men der er rigtig gode samtids-, steds- og personbeskrivelser, hvilket giver et meget godt og velfortalt billede af vilkårene for en dreng og ung mand i 1920'erne og 30'erne. Vagn Tranberg fortæller om sin barndom i Tømmerby, skolen, vennerne, fritiden og undervisningen. Dernæst fortæller Tranberg om tiden på Fjerritslev private Mellem- og Realskole. Selve togturen dertil med kulfyrede tog varede ofte 2-3 timer med lange ventetider på stationerne pga. omrangering af godsvogne og indfangning af løse grise.

Endvidere beskrives tiden på Latinskolen i Aalborg og studietiden i København 1928-34, hvor der var »smalhals«, da arbejde ikke var til at få. Der fortælles også om elever, lærere, vejledere, venner og familiemedlemmer.

Vagn Tranberg beretter til sidst om kandidat- og præstetiden samt præsteembedets vilkår i de to sogne, Sebber-Ajstrup og Vroue-Resen, hvor Tranberg var ansat.

I det hele taget viser brugen af kildematerialerne, at Vagn Tranberg med sin viden som præst har kendt og brugt kilderne godt. »Man kan læse meget af Fadderskabslisterne« (dvs. en persons omgangskreds), som han påpeger det. Hans lune humor skinner også igennem flere steder, især når han fortæller om sig selv og f.eks. kommentarerne til den nu destruerede træhest på Selberggaard og »kvaliteten« af velærværdighedernes håndskrift. Bøgerne rummer meget materiale om Hannæs (området mellem Thy og Hanherred). Materialet kan bruges til videre studier, hvilket Vagn Tranberg da også påpeger et par steder og giver dermed stafetten videre.

Anne Marie Holmehave
Født 1957. Forhenværende bibliotekar.

Note

- 1 Herren til Selbergaard, bd. 2, s.84, nederst: »at den nærmere »historisk, geografiske« Baggrund for mit »Værk« her har været saa vanskeligt at udrede... Denne Baggrund maa nemlig udfindes nøjagtigt – om man skal skrive blot nogenlunde sandt opbyggeligt og psykologisk om Fortidens Personer – og det er jo mit Maal her som før.«

Bondens hoved – og ikke præstens hale

af Villy Dall

Den 5. oktober 2012 var det 200 år siden, Snedsted Seminarium åbnede. I løbet af 36 år blev der her uddannet 440 lærere. Artiklen sætter seminariet ind i en historisk sammenhæng og fremhæver nogle af de lærere, som er udgået fra seminariet.

Det var Snedsted Seminariums kendteste elev – i hvert fald her på egnen, men han er kendt over hele verden – skolemanden Christen Kold, der sagde om seminaristerne, at de ude i deres embeder i landsbyskolerne skulle være »bondens hoved – og ikke præstens hale«. Kold var selv dimittend nr. 239 fra 1836 ud af de i alt 440 dimittender, der står i seminariets protokol for de 36 års virke i præstegården i Snedsted, inden det fra skoleårets start 1848 flyttede til Ranum. 5. oktober 1812 åbnede seminariet for de første syv elever, hvoraf de fem tog eksamen to år senere.

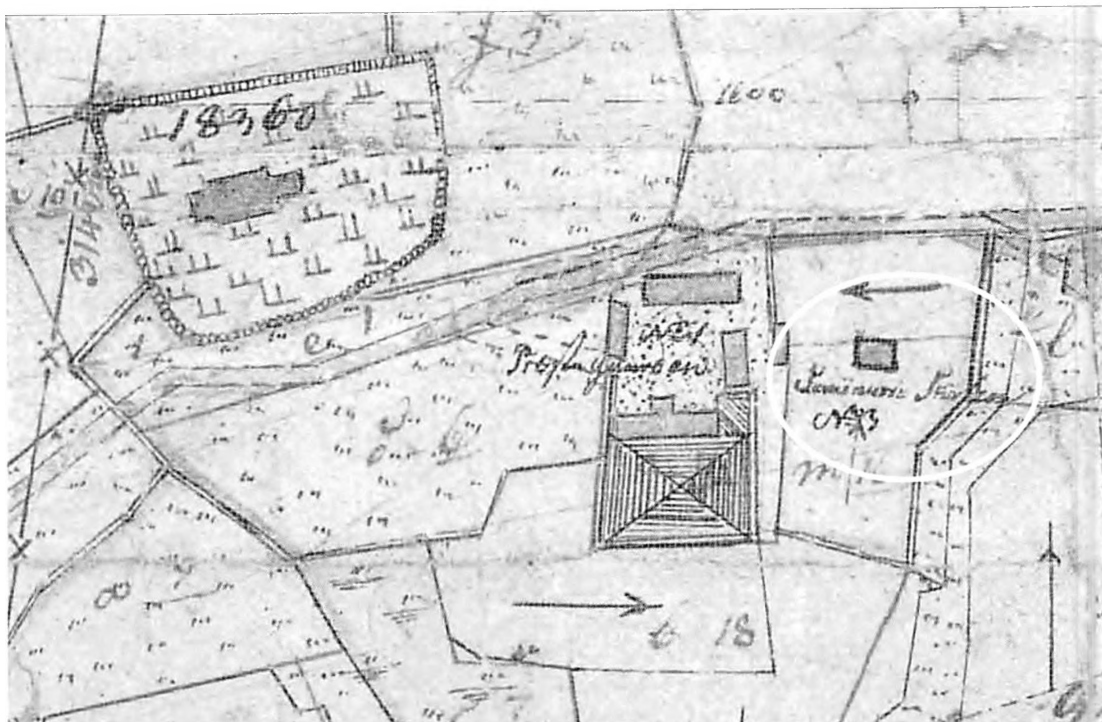
1812 var midt under napoleonskrigene – året før den danske stat gik bankerot og to år, før den enevældige konge, Frederik VI, indførte skoleloven, pålagde forældrene undervisningspligt for alle børn fra syvårsalderen og indtil konfirmationen. Dertil skulle skolevæsenet så udbygges til hver eneste lille del af kongens rige. Der havde tidligere været rytterskoler på landet og privatskoler i byerne, men nu gik et skoleinitiativ i gang, som vel først kulminerede omkring 1960, hvor man igen begyndte at samle børnene i større og større skoler i byerne.

Om Frederik VI siger historikerne ellers ikke meget positivt. Han havde som kronprinsregent fra 1788 støttet bondefrigørelsen og landbrugsudviklingen, men som konge fra 1809 modsatte han sig på det bestemteste at give folket indflydelse på statssagerne. Lige indtil han ikke kunne stræbe imod længere og 1836 indførte rådgivende stænderforsam-

linger. Det er om ham, det berettes, at han om sig selv sagde noget i retning af: »Vi alene vide, hvad der er til gavn og bedste for land og folk!« Samme Sjette Frederik tog fejl af det udenrigspolitiske og allierede sig med Kejser Napoleon I

Denne mindesten står ude ved Snedstedvej lidt øst for præstegården. Inde bagved står en mindesten, hvor seminariet har ligget. Her er starten angivet til 1813, fordi seminarietbygningen først blev taget i brug dette år. Undervisningen begyndte i præstegården 1812.

Den første seminariebygning markeret med hvid cirkel på matrikelkort 1814-58.

i Frankrig. Det kostede den dansk-norske flåde 1801 efter slaget på Københavns Red, bombardementet af hovedstaden 1807 og hele Norge ved fredsslutningen 1815. Landet blev isoleret og udmarvet under napoleonskrigene, og 1813 gik den danske stat fallit.

Alligevel besluttede Kongen at iværksætte en oprustning af uddannelsen, for – som han sagde – selv om danskerne var blevet fattige, behøvede de ikke også at være dumme. Eller snarere mente han, at når man nu var blevet fattig, havde fået gæld og måtte afstå land, måtte man i stedet satse på viden som en af landets vigtige resurser. Har man ikke hørt det samme på det seneste?

Af de ny lærerskoler var Tønder Seminarium det første i 1788, men det var tysksproget. Så fulgte Blågård Seminarium i København 1791 (fra 1809 Jonstrup Seminarium, nu Blaa-gaard/KDAS i Søborg) og 1794 et seminarium

på Brahetrolleborg på Lolland (nedlagt 1826). Ingen af de to opfyldte kravene til uddannelse af lærere til landsbyskolerne, men 1802 åbnede det første såkaldte præstegårdsseminarium på præstegården i Vesterborg (nedlagt 1831) på Lolland, samme år et i Brøndbyvester (nedlagt 1819), 1803 et i Skårup (nedlagt 2009) på Sydfyn, 1806 et i Borris (nedlagt 1826), og 1812 oprettedes så Snedsted Seminarium for Nørrejylland, som man dengang kaldte hele Jylland fra Kongeåen og Skelbækken op til og med Skagen. Samme år oprettedes et seminarium i præstegården i Besser (nedlagt 1818) på Samsø. Året efter kom der også et seminarium i Lyngby (nedlagt 1874) på Djursland. I årene 1815-19 var der et seminarium i Ranum i Vesthimmerland og 1815-20 i et i Nylars på Bornholm. 1841 fulgte så et i Jelling ved Vejle, så der ved enevældens afskaffelse 1848 var seks-syv lærerseminarier i alt i det egentlige Danmark.

Senere kom der mange flere til, men det blev statsseminarier.

Den senere leder af venstreoppositionen i Folketinget, bladstifteren Christen Berg – der 1882 oprettede, hvad vi i dag kalder *Thisted Dagblad* – nåede ikke til Snedsted. Han startede i eftersommeren 1848 på læreruddannelsen, men da var seminariet rykket til Ranum.

Andre politikere tælles dog blandt de 440 lærere fra Snedsted, bl.a. den yderliggående venstremand Lars Bjørnbak, der aldrig blev valgt til Rigsdagen, men var amtsrådsmedlem og fik stor indflydelse som stifter af Viby Højskole og *Aarhus Amtstidende*. Som redaktør af avisen fik han kontakt med de tidlige socialdemokrater og var nok allerede her med til at lægge grunden for de næste 130 års mange og lange samarbejdsperioder mellem socialdemokraterne og de radikale venstrefolk (fra 1905 i eget parti).

Størst betydning ude i sognene

Den største betydning fik seminaristerne fra bl.a. Snedsted Seminarium – som Kold havde påpeget og ønsket – ude i de enkelte sogne.

Med de rådgivende stænderforsamlinger fra 1836, de valgte sogneforstanderskaber fra 1841 (fra 1867 sogneråd), amtsråd fra 1842, den grundlovgivende rigsforsamling 1848 og endelig Rigsdagen fra 1849 – fik befolkningen endelig valgret. Om end det kun var en begrænset del af den. Skønsmæssigt havde kun 15% af hele befolkningen valgret 1849. Væsentligst havde kvinder jo ikke. Det fik de først 1908 på kommunalt plan og 1915 på landsplan. Ikke alle var midt i 1800-tallet så gode til at læse og skrive, selv om de fleste jo nu havde gået i skole, hvorfor skolelæreren blev en central person i det nye samfund, der groede frem. Var han god til at tale, blev han måske også selv politiker, og det gjorde rigtig mange af dem. I hvert fald lokalt og ofte som sognerådsformand, der mange steder kunne udvikle sig til at være en rigtig

sognekonige. Men der var ganske mange skolelærere blandt folketingskandidaterne.

Ofte var det imidlertid også en balancegang, for deres undervisning var jo undergivet præsternes opsyn. Og mange præster repræsenterede de første mange år staten, kongen, enevælden og absolut ikke fremskridtet, hverken åndeligt eller økonomisk. Hvilket lå nærmere til lærerne, der som oftest selv var bondefødte, og som heller ikke fik nogen fyrstelig gage.

For årene 1840-49 har man undersøgt familiebaggrunden for 173 dimittender fra Snedsted Seminarium. Heraf havde 27,2% gårdmænd som fædre og 14,5% husmænd, altså i alt 41,7% med baggrund i landbruget, mens 21,4% havde lærere som fædre. Resten fordelte sig med 7,5% håndværkere, 5,2% præster og lokale embedsmænd samt 4,0% handlende.

Lærere, der er dimitteret fra Snedsted Seminarium som disciple af Ludvig Chr. Müller, ses her samlet ved et nordisk skolemøde i København i august 1890. Forreste række fra v. Johannes Nielsen, Randrup, S. M. Helsted, Viborg, (Ranum 1849), Thomas Knudsen, Hårbølle på Møn, C. Mikkelsen, Løgtved på Sjælland, også organist, L. Møller Lund, Skallerup. Bageste række fra v. Nis A Pedersen (Ranum 1849), J. S. Bjerrum (Ranum 1849), N. J. Henriksen, Vantehore ved Nysted, L. N. Dahl (Ranum 1850), Hjørring.

Kongetro var man jo alligevel – i hvert fald i Thy, hvor kongens popularitet som bekendt holdt sig langt op i provisorietiden, ja, faktisk indtil denne sluttede 1894 – og nogle år endnu, før Thisted- og Hurupkredsene faldt til Venstre som Bjergetkredsen mange år tidligere. To store begivenheder stråler over Snedsted Seminariums historie. Og det var jo da også en konge, der havde taget initiativet til seminariets oprettelse.

20. juni 1826 besøgte kong Frederik VI seminariet, og 1831 var det tronfølgeren, arveprins Christian Frederiks (den senere kong Christian VIII) tur.

Som det fremgår af dimittendlisten var det for så vidt ganske forskellige folk, der fik deres uddannelse i Snedsted. Men også de tre seminarieførstandere var vidt forskellige, fortæller museumspædagog Svend Sørensen, Museet for Thy og Vester Hanherred, der har beskæftiget sig med seminariets historie.

Først var det Bentzon, en ren rationalist, og så fulgte den højkirkelige Brammer, som havde en vis hældning mod det grundtvigske, og endelig sluttede så en ægte grundtviger, Müller, indsatsen. Også andenlærerne var markante folk, der hver for sig forstod at sætte sig aftryk på dimittenderne.

Snedsted var i de år i det hele taget et centralt sted for det folkelige Jylland i et meget stort geografisk område. En betydning, der vel rakte i hvert fald en menneskealder frem, efter at seminariet var flyttet til Ranum.

Egon Kristiansen har i *Vendsyssel Årbog 1986* gjort op, hvor de forskellige dimittender fik embede. I Bentzons periode 1814-31 dimitteredes i alt 169, hvoraf de 54 blev ansat i Thy og på Mors, i Brammers periode 1831-43 var det kun 20 ud af de i alt 193, og i Müllers tid 1844-51 kun 13 af de i alt 146. Til gengæld viser opgørelsen, at rigtig mange af dem blev ansat i Vendsyssel og Himmerland – og altså dermed langt de fleste i Aalborg Stift.

Mindesten for Ludvig Christian Müller ved Starup Kirke. På bagsiden af stenen oplyses, at den er rejst af taknemmelige disciple fra planteskolen for skolelærere i Snedsted og Runum i aarene 1842-1851. Tryk: I. W. Tegner & Kittendorff.

Kendte dimittender fra Snedsted Seminarium 1812-48

1828

Læreren og debattøren *Poul Henriksen* (1799-1881), lærer i Volstrup ved Sæby 1828-33 og Flade på Mors 1833-55, udgav flere debatpjecer og skrev læserbreve, bl.a. 1836 i Thisted Avis, hvor han angreb Kold og de øvrige arrangører af gudelige møder, suspenderet 1840-41 og igen 1855, afskediget med pension 1857, bosat på Fur fra 1857 og fra 1865 igen i Flade, kaldet »Morslands Voltaire«.

Børneopdrageren *C(hristen) C(hristensen) Møller* (1810-90), der fra 1836 var forstander på Flakkebjerg Opdragelseshjem ved Slagelse.

Læreren *Jørgen Mariager* (1810-89), var 1838-81 lærer i Vennebjerg, 1856 inviterede den frisindede mand mormonerne til at holde møde i sin skole, hans kone konverterede, de blev skilt, og hun flyttede til Hjørring, mens de mindreårige børn efter loven skulle blive hos deres far – 1860 lokkede hun børnene fra ham og emigrerede med dem til USA, hvor de indgik i menigheden i Utah, herunder med flerkoneri, som var det, *Jørgen Mariager* gik imod. Sønnen *Lorenz* kom senere til Danmark som missionær.

1833

Læreren og lokalpolitikeren *Jens Christian Knudsen* (1812-93), var 1833-40 lærer i Rubjerg og fra 1840 i Tversted, var i en lang årække sognerådsformand.

1833

Læreren og lokalpolitikeren *Johannes Andersen* (1806-67), var 1846-47 enelærer ved Sdr.

Bindslev Skole, 1856-64 formand for sogneforstanderskabet i Bindslev Sogn, var frimurer.

1834

Rigsdagspolitikeren *Morten Andersen* (1814-96), indgik i kredsen omkring »bjørnbakkerne«, MF (Årskredsen, Aalborg Amt) 1852-58, tingsekretær, medlem af udvalget vedrørende hovedlandeveje i Jylland, ML (9.) 1866-82, tingsekretær, medlem af udvalg vedrørende værnepligt, skolelærereksamen og brændevinshandel.

1836

Fri- og højskolegrundlæggeren *Christen Kold* (1816-70).

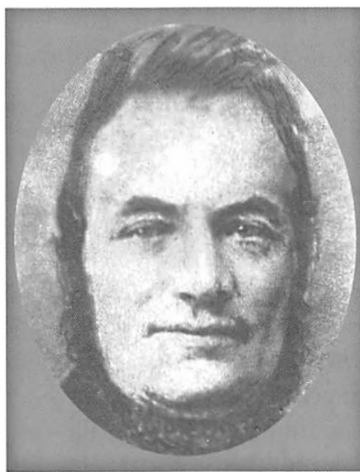
1837

Læreren og farmeren *Hans (Juan Christensen) Fugl* (1811-1900), der 1848 grundlagde den danske koloni i Tandil i Argentina.

Læreren *Peder Christian Olesen Legind* (1817-54), var 1837-44 lærer ved Lindahlsminde Skole i Tygstrup og 1844-50 ved Årup Skole ved Snedsted samt fra 1850 lærer og kirkesanger i Hvidbjerg på Mors.

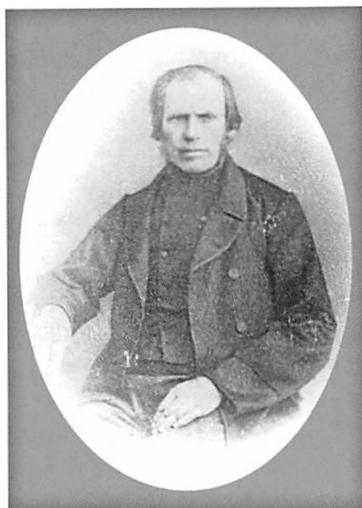
Poul Henriksen

Morten Andersen

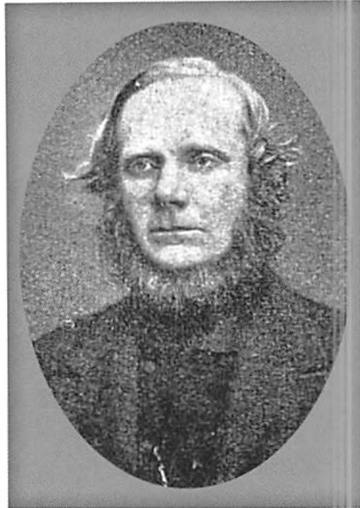
Hans (Juan Christensen) Fugl

Ove Larsen Grønborg

P(eder) C(hristensen) Myrup

Anders Kristian Povlsen Dal

Læreren, dialektologen og politikeren *Ove Larsen Grønborg* (1815-80), 1837-39 huslærer på Nibeegnen, 1839-55 lærer i Vester Brønderslev, 1855-60 på Øland og 1860-71 i Seridslev, tog sin afsked efter strid med biskop P. C. Kierkegaard, Aalborg, MF (Vrejlevkredsen, Hjørring Amt) 1849-52 for Venstre, lejede 1871 hus i Skovsgaard, drev landbrug og gav undervisning i Husejernes Aftenskole og Frie Børneskole, 1872-76 holdt han højskole samme sted, syslede derpå en årrække med studier over vendelbomål, senere blev udgivet: *Optegnelser paa Vendelbomaal* (udg. Oluf Nielsen, 1882-84), hvorimod hans *Vendelbo-grammatik* aldrig er udgivet, 1861-1863 var han revisor i Brandforsikringen for mindre Landejendomsbesiddere, kendt som banebryder for det grundtvigske i Vendsyssel.

1841

Læreren og landmanden *P. H. Schmidt* (1816-84), var 1844-64 lærer ved De Stærke Jyders privatskoler i Vindelev, Sindbjerglund og Bøgballe på Jellingegnen, en stærk modstander til Grundtvig.

1842

Læreren og politikeren *P(eder) C(hristensen) Myrup* (1847-1927), var 1842-45 hjælpelærer i Vang, 1845-56 i Tømmerby, 1856-70 i Hillerslev og 1870-76 i Skinnerup, en årrække dog tjenestefri p.g.a. hæshed, ejede gårde i Tingstrup 1862-64 og 1867-70, MF (Bjergetkredsen, Thisted Amt) 1852-56, tingsekretær, aktiv for en ny skolelov 1855-56, som egnens bønder fandt var for god for lærerne, hvorfor han nedlagte mandatet – tilsluttede sig højregrupeerne.

1843

Forfatteren *Niels Peter Wiwel* (1818-74), skrev om nordsjællandsk lokalhistorie og skolelæreres rettigheder.

Læreren *C. Nielsen Jespersen* (1824-81), var først lærer i Rubjerg, men så 1859-75 i Aarup ved Snedsted.

Højskole- og avisgrundlæggeren *Lars (Nielsen) Bjørnbak* (1824-78), medstifter af den radikale Bjørnbakske Venstregruppe

(»bjørnbakkerne«), der fra starten var samarbejdsvillig over for Socialdemokraterne og arbejderbevægelsen.

1844

Læreren og digteren *Jens Chr(istian) Laugesen* (1812-75), Darum, senere Hejnsvig.

1845

Læreren *Francisko Blicher* (1823-1902), søn af St. St. Blicher, var lærer i Vester Tørslev, Hou ved Mariager og Harlev ved Aarhus til 1887.

1846

Læreren *Theodor Eberhard Blicher* (1826-99), søn af St. St. Blicher (dog som privatist), lærer i Tørslev og Tvede ved Randers til sin død.

Høj- og efterskolegrundlæggeren *Anders Kristian Povlsen Dal* (1826-99), Galtrup.

Lærer og folketingspolitiker *Ulrich Adolph Thisenius Kruse* (1827-95) – se næste side.

1848

Læreren, digteren og komponisten *Morten Eskesen* (1826-1913).

Læreren *Hans Peter Pedersen* (1828-87), huslærer på Glorup på Mors og 1850-59 i Aarup ved Snedsted samt fra 1859 i Sjørring.

Læreren og lokalhistorikeren *Johs. Nielsen* (1828-1905), fra 1848 huslærer i Vendsyssel, fra 1849 privatlærer og hjælpelærer i Randrup og så 1857-95 lærer ved Randrup Skole, interesseret i gravhøje og ikke mindst i beskyttelsen af gravhøje mod udplyndring og overpløjning, indsamlede i øvrigt folkeminder til Evald Tang Kristensen, Svend Grundtvig og H. F. Feilberg.

Startet i Snedsted, men fuldført i Ranum:

1849

Læreren, skoleforstanderen og politikeren *Anders Jensen Dahl* (1826-1909), meldte sig i Snedsted 1848 til Treårskrigen, med igen 1850, Støvring, derefter Aale ved Brædstrup,

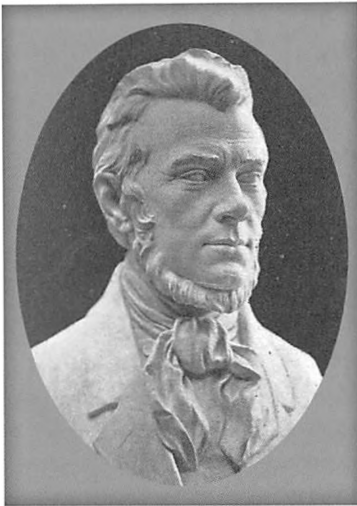
Morten Eskesen

Niels Ludvig Christian Bentzon

Gerhard Peter Brammer

Ludvig Christian Müller

Carl Christian Henninger Gjerløff

P(eder) K(jellerup) Algreen

forstander for Aale Pigeskole, MF (Brædstrupkredsen, Skanderborg Amt) 4. juni-12. oktober 1866 for Venstre, sognerådsformand i Aale-Tjørring 1875-80.

Forstandere

Niels Ludvig Christian Bentzon (1780-1846), cand. theol. 1801, sognepræst i Snedsted-Nørhå 1809-30, i Ringsted-Benløse fra 1830, provst over Ringsted og Alsted herreder, udgiver af *Magasin for Skolevæsenet*, flere afhandlinger, fik i Thy stor betydning for plantningssagen, 1820 medstifter af Thisted Amts Landøkonomiske Selskab, udviklede præstegårdshaven til et yndet opholdssted for seminaristerne, som derved fik interesse for selv at udvikle skolehaver i deres embeder.

Gerhard Peter Brammer (1801-84), cand. theol. 1822, lærer ved Det von Westenske Institut, 1826 ordineret kateket og førstelærer ved Borgerskolen i Nakskov, 1829 licentiat, sognepræst i Snedsted-Nørhå 1830-42, 1836 dr. theol., sognepræst i Vemmelev-Hemmershøj 1842-43, 1843-45 biskop over

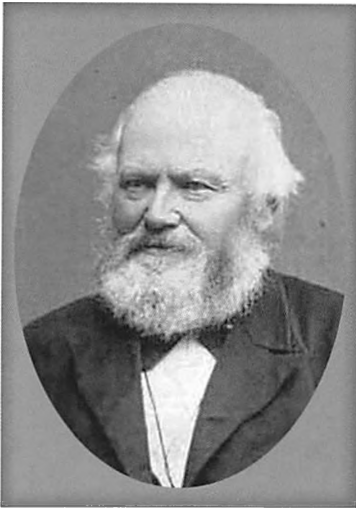
Lolland-Falsters Stift og 1845-81 over Aarhus Stift, 1853 medlem af Kirkekommissionen. Flere afhandlinger, med *Lærebog i Didaktik og Pædagogik* 1838 lagde han sig tæt op ad det, vi i eftertiden kender som Pestalozzis, Grundtvigs og Kolds skoletanker og pædagogik.

1843-48

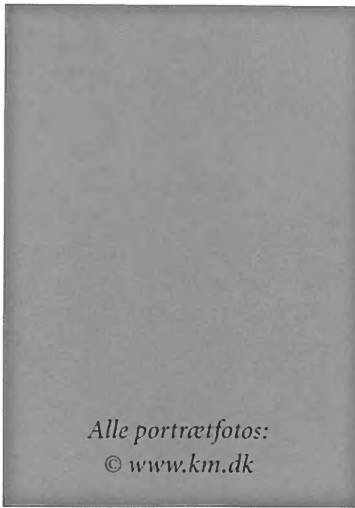
Ludvig Christian Müller (1806-51), cand. theol. 1827, studieophold i Island, udgav både en islandsk og en hebræisk grammatik, en samling angelsaksiske tekster og en islandsk læsebog samt påbegyndt udgivelsen af en danmarkshistorie, 1837-42 kapellan ved Ribe Domkirke og sognepræst i Seem, 1843-48 sognepræst i Snedsted-Nørhå, fra 1848 forstander for Ranum Seminarium og sognepræst i Bjørnsholm-Malle.

Andre lærere

Carl Christian Henninger Gjerløff (1784-1851), cand. theol. 1814, 1820-32 sognepræst i Hassing-Villerslev, 1832-36 i Ferslev-Dall-Volsted og fra 1838 i Buderup-Gravlev-Årestrup.

C. C. Møller.

Alle portrætfotos:
© www.km.dk

Ulrich Adolph Thisenius Kruse

1816-26

Jens Christensen Vigh (1792-1826), dimitteret fra Snedsted Seminarium 1814 og fra gymnastikinstituttet 1816, lærer i gymnastik og musik, fra 1821 andenlærer.

1826-47

(*Christian*) *Georg Philip (Willemoes) Pfaff* (1798-1874), dimitteret fra Snedsted Seminarium 1826, 1856-62 lærer først i Kostræde ved Køng i Lundby Sogn og derefter fra 1862 i Køng.

P(eder) K(jellerup) Algreen (1807-77), dimitteret fra Snedsted Seminarium 1826, senere cand. theol. og præst i Lyderslev, Nykøbing Mors, Vrejlev-Hæstrup og Åker.

Jørgen Johan (Jensen) Tvilstedgaard (1806-94), dimitteret fra Snedsted Seminarium 1832, hans ansættelse som lærer gav anledning til, at Snedsted Kirke 1840 fik et orgel, 1847-49 tredjelærer ved Lyngby Seminarium, 1849-69 lærer i Serritslev ved Horsens, 1869-92 organist i Hørning og hospitalsbogholder ved Den Hørningke Stiftelse, 1892 afsked med pension.

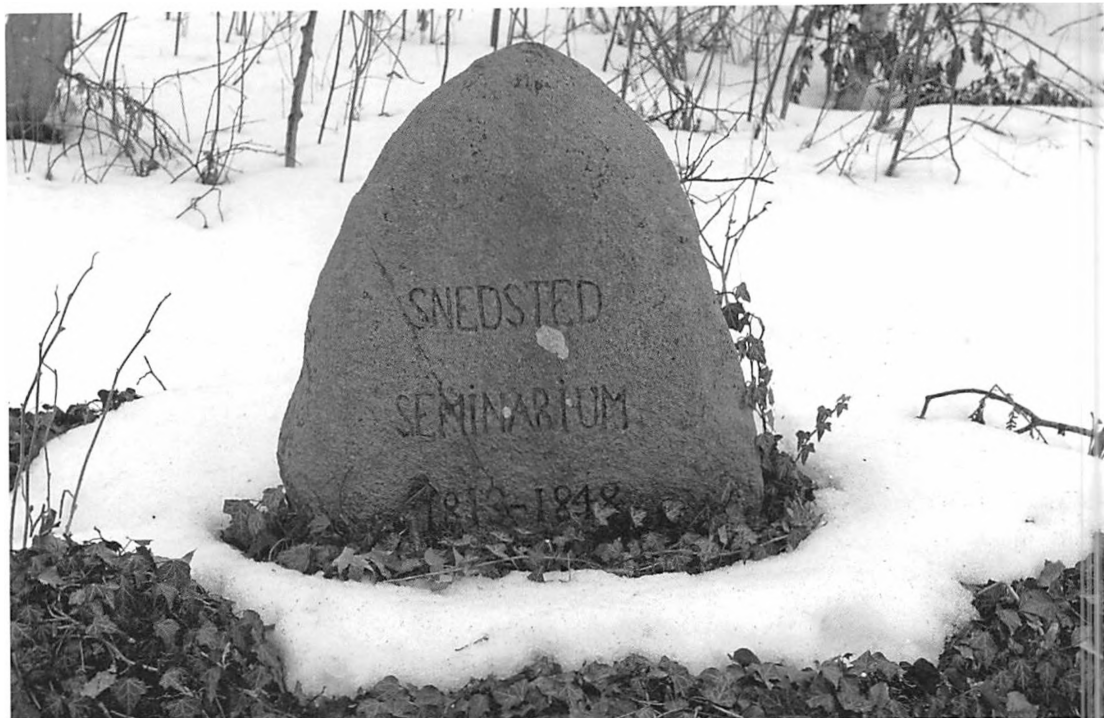
1840-48

Christen Gravesen Nørgaard (1817-1907), dimitteret fra Snedsted Seminarium 1837, hjælperlærer i Snedsted fra 1837, fastansat 1840-82, blev vejleder for seminaristerne som prøvelærere, da seminariets børneskole blev forenet med Snedsted Skole.

Ulrich Adolph Thisenius Kruse (1827-95), dimitteret fra Snedsted Seminarium 1846, 1846-47 huslærer hos Müller, konstitueret 1847 som andenlærer indtil flytningen til Ranum, hvor han blev tredjelærer 1848-50, 1850-51 lærer i Vindblæs ved Havndal, 1851-52 lærer i Rybjerg i Salling, 1852-57 lærer i Åshøj ved Herfølge, 1857 lærer i Karlstrup ved Greve, fra 1865 aktiv i J. A. Hansens Femte Juni Folkeforening, 1873-79 MF (Vardekredsen, Ribe Amt) for Venstre.

Villy Dall

Født 1955. Journalist ved Thisted Dagblad siden 1994.

Denne mindesten står i haven, hvor seminariet lå. Foto: Peter Mørk.

Nogle kilder om Snedsted Seminarium

C. M. C. Kvolsgaard, *Seminariet i Snedsted 1812-48 og Ranum 1848-98 i Anledning af Ranum Seminarium Jubilæum*, Aalborg, 1898.

Egon Kristiansen, »Snedsted Seminariums kirkelige og folkelige betydning på egnen«, i: *Historisk Årbog for Thy, Mors og Vester Hanherred 1978*.

Christen Kold, *Om børneskolen*, udg. af Friskolebladet, 1981.

Otto Jensen, »Om Francisco Blicher og hans forhold til Snedsted«, i: *Historisk Årbog for Thy, Mors og Vester Hanherred 1981*.

Poul Skaaning, »Med Christen Kold på seminarium – en undersøgelse af Kold og hans klassekammeraters ophold på Snedsted Seminarium 1834-36«, i: *Historisk Årbog for Thy, Mors og Vester Hanherred 1986*.

Egon Kristiansen, »Snedsted Seminariums kirkelige og folkelige betydning i Nordjylland«, i: *Vendsyssel Årbog 1986*.

Svend Sørensen & Niels Nielsen, *I hælene på Christen Kold – en skildring af en thybo og hans skole*, Thisted, 1990.

Lars Skriver Svendsen, *Christen Kold fortæller*, udg. af Dansk Friskoleforening, 1999.

Christian Larsen, *Fra skoleanordninger til Den Store Skolekommission*, Ph.d.-afhandling på Danmarks Pædagogiske Universitetsskole under Aarhus Universitet, 2008.

Thorkild Thejsen, *Først var de degne, så blev de lærere – fra kirketjenere til lærerprofession*, i: serien »Læreruddannelsen før og nu«, et samarbejde mellem dk4 og folkeskolen.dk, 2011.

Indbrud i Hørdum skolehus 1761

af Niels Vestergaard Larsen og Svend Sørensen

Artiklen viser, hvordan en simpel forbrydelse kunne føre til en meget omfattende retssag i 1700-tallets retssystem. Ud fra de mange sagsakter forsøger forfatterne at give et indblik i, hvordan retssystemet fungerede.

For et par år siden blev Niels Vestergaard Larsens nysgerrighed vakt, da han på Landsarkivet i Viborg kiggede i de breve, der i 1761 var indsendt til amtet. Dengang hed amtet Dueholm, Ørum og Vestervig Amter – først i 1793 fik det navnet Thisted Amt. Opmærksomheden blev fanget af en sag om et indbrud i Hørdum skolehus. Der lå flere dokumenter, og det var helt åbenbart en stor sag.

Sagen blev ført ved Hassing Refs Herreders Ting, og det var derfor nødvendigt at gå ind i dette herreds justitsprotokol for at se, hvad det egentlig drejede sig om. Kort fortalt beretter sagen om en tyveknægt, Christian Andersen, som om natten vandrede om i Thy og stjal, hvad han kunne få fat på. Om dagen opholdt han sig hos Christen Spillemands hustru Else Bach i Villerslev, som aftog tyvekosterne og til gengæld gav ham mad og brændevin. Efter et indbrud i Hørdum skolehus blev han dog pågrebet, og alle hans og Else Bachs ulovligheder blev oprullet ved retten.

Retssagen strakte sig over godt et år. Sagen var meget omfattende, og der måtte søges i andre arkiver og dokumenter. Med sit digitale kamera affotograferede Niels Vestergaard Larsen alle sagsakter, så han i ro og mag kunne sidde hjemme og skrive dem ind på computeren. Det blev dog en større opgave, end han havde regnet med! Over 70 tusinde ord blev det til – fordelt på 102 tætskrevne A4 sider.

De mange ord rummer selvfølgelig en del gentagelser, sådan som det er almindeligt under

retssager, hvor det tidligere sagsforløb opsummeres. Selv om der var tale om en tilståelsessag, ofres der utrolig meget energi på at udrede alle detaljer. Man kan med rette bruge udtrykket, at hver en sten blev vendt.

Længere henne i retssagen bekendte Else Bach, at hun i sin ungdom havde født et barn i dølgsmål og ombragt det, og disse oplysninger gjorde sagen endnu mere kompliceret og omfattende.

Forbrydelsen er i sig selv banal; det interessante er selve retshandlingen. Her får man en detaljeret indsigt i, hvorledes retsvæsenet var opbygget og blev administreret. Efter læsningen må man konstatere, at retsvæsenet på den tid var meget grundigt og efter datidens målestok også levnede en retfærdig behandling for selv den usleste person. Man ser en sølle tyveknægt og hans hæler, som først får deres sag grundigt behandlet ved underretten og dømmes, og derefter får de sagen behandlet ved Landstinget, og da de ikke var tilfredse med afgørelsen her, fik de sagen bragt for Højesteret, og endelig trådte den enevældige konge til og mildnede deres straf. Kongen dengang var Frederik 5., der regerede fra 1746 til 1766.

Her er kun plads til en lille brøkdels af det væld af informationer, der kom frem under retsmøderne om de anklagedes gøren og laden. Vi vil holde os til hovedpunkterne og samtidig have øjnene rettet mod de oplysninger, der kommer frem vedrørende selve retshandlingen, herunder de anklagedes skæbne.

Jeg og min hustru
Jegs Elsker og Aukonand
Hørdum skolehus !

Uddrag af klagen fra Morten Aars til amtmanden over at være frastjålet tøj m.m.

Jeg har været saa uheldig at jeg uatthi imale
den 30 og 31 Janu sidstleden paa en voldsom
maade mistede fast al den del jeg ejede af klæder
og linned, hvorudi min meste formue bestod.
Saaledes som jeg har været i stand til at
bevise med de fornødne beviser.

Jeg har været saa uheldig at jeg uatthi imale
den 30 og 31 Janu sidstleden paa en voldsom
maade mistede fast al den del jeg ejede af klæder
og linned, hvorudi min meste formue bestod.
Saaledes som jeg har været i stand til at
bevise med de fornødne beviser.

Jegs Elsker og Aukonand
Hørdum skolehus
at den 14. februar 1761

Hørdum skolehus
den 11. febr. A. 1761
Morten Aars

Breve til amtmanden

»Jeg har været så uheldig, at jeg natten imellem d. 30. og 31. januar sidstleden på en voldsom måde mistede fast al den del jeg ejede af klæder og linned, hvorudi min meste formue bestod.«

Sådan skrev degnens søn Morten Aars til amtmanden i et brev, som han daterede Hørdum skolehus d. 11. februar 1761. Dette citat og de følgende citater i artiklen er gengivet ord for ord efter kilderne, men de enkelte ord er tilpasset moderne retskrivning.

Modtageren af brevet var Frederik Hauch, der var amtmand over Dueholm, Ørum og Vestervig Amter 1755-1780. Han boede på Højriis, som han købte, da han blev amtmand. Tidligere havde han titel af oberstløjtnant. Da

han fratrådte embedet i 1780, blev han stiftamtmand over Viborg Stift og amtmand over Hald Amt.

Morten Aars skrev i sit brev, at tyven var pågrebet og sad i forvaring på Irup. Morten Aars beskriver sig selv som »en fattig mand, der lige så lidet kan stå for de udgifter og procedurer, som herefter vil bekostes og bruges på og mod dette onde menneske.« Af samme grund overgiver han sagen »i den høje øvrigheds hænder.«

Få dage efter modtog amtmanden endnu et brev om sagen. Det var dateret den 14. februar og afsendt af herredsfoged Andreas Høyer. Han boede på Irup, som han havde købt 1754. I brevet foreslår han navnet på en forsvarer, da han ikke selv er bemyndiget til at beskikke

en sådan. Sagen mod de to anklagede kan ikke skilles ad, og da Else Bach bor et sted, der hører under Irup gods, må der konstitueres en sættemeddommer, da »jeg ikke kan være dommer over mit eget gods.«

Om de anholdte i sagen skriver herredsfogeden: »Tyven angående, da haver hr. oberstløjtnant Moldrup været så god at låne mig jern til hannem, men konen holdes lettelig uden jern. Jeg haver da indbetinget dem hos Christen Pedersen i Grurup, hvor tinget holdes, hvor jeg for det første synes, det er bekvemmost, indtil dom ved hjemtinget er falden, hvorved spares kørsler hver tingdag. Hvad vagthold angår, da tilstår forordningen til vagten på landet 8 skl. pr. person nat og dag.«

Christian Andersen får følgende ord med på vejen: »I de første dage var tyven meget dristig, men siden er han meget vemodig og siger at vil bekende en hel hob, når han kommer for retten.«

De første tre tingmøder

Tingmøderne dengang var ikke offentlige møder, som vi kender det i dag. I Sydthy var der hverken rådhus eller retsbygning, hvor møderne kunne afholdes, så de blev afholdt i en privatmands hus i Grurup syd for Bedsted. Tæt på hinanden har de været – de taltale, dommer og anklager for ikke at tale om tinghørerne, som skulle kontrollere, at alt gik ordentligt for sig. Og vi må ikke glemme retsskriveren, som ofte optræder anonymt, men som er den, der har leveret oplysninger til os. Han har ikke skrevet om mad, men de lange retsmøder har også krævet forplejning – det har man vel sørget for på gården. Man ser dem for sig, iorstuen sandsynligvis, måske en snes stykker – dommeren muligvis med paryk.

Tingmøderne i Grurup afholdtes normalt om torsdagen, men i denne omfattende sag slog de ikke til. Tingmøderne blev indledt torsdag

d. 26. februar 1761 af fuldmægtig Hans Næss, der var ridefoged på Irup. Som tinghørere (retsvidner) var indkaldt syv mænd fra egnen, heraf tre fra Grurup. Hans Næss var anklager, og med et brev fra amtmanden i hånden kunne han indsætte en ny dommer i stedet for den inhabile herredsfoged. Dommersædet kunne herefter indtages af Hans Woetmann fra Øster Ulsted i Vestervig Sogn – ridefoged på Vestervig Kloster. Som foreslået af herredsfogeden blev Gudick Svenningsen af Nørhedegaard beskikket af amtets øvrighed som forsvarer.

Til formaliteterne hørte dokumentation for, at de implicerede parter som f.eks. forsvarer og vidner var blevet stævnet personligt af stævningsmænd. Sigtelsen for tyveri og delagtighed heri blev rejst ved oplæsning af en befaling fra amtmanden til anklageren. Ifølge befalingen »beskikkes fuldmægtigen Hans Næss på Irup som aktor (anklager), ikke alene udi sagen imod hovedmanden bemeldte Christian Andersen, men endog mod ermeldte kvinde Else Bach, som haver været medvider og hæler udi dette begangne tyveri.«

Delinkventen (lovovertræderen) Christian Andersen var blevet pågrebet en uges tid efter tyveriet, nemlig den 8. februar. Han havde solgt nogle ting, og dermed forelå der »en slags oplysning om hans statur og hvad kendetegn der var, hvorefter han kunde kendes, nemlig, at på den venstre hånd var 2de fingre beskadiget.«

Den eftersøgte blev anholdt i Vestervig og bragt til Vestervig Kloster, hvor han blev afhørt samme dag af Hans Woetmann (den senere sættemeddommer). Han foretog afhøringen i Vestervig som birkefoged ved Vestervig Klosters birk under overværelse af to bisiddere. Referatet af forhøret blev læst op ved tingmødet. Heraf fremgik det, at Christian Andersen »havde ingensteds hjemme«, og at han »ikke i 4re år havde været til Herrens Bord«. Han var født i Guldager i Lund Sogn på Vrejlev Klosters gods (Guldager ligger mellem Vrå og Tårs).

Under forhøret 8. februar oplyste Christian Andersen, at han var kommet til Thy fra Hanherred for ca. 14 dage siden. »Han havde gået og betlet landet igennem«, og sidste kyndelmisse-dag var han på Thyholm, hvor han havde solgt nogle af tyvekosterne, som han havde stjålet hos degnen i Hørdum, hvor »han brød ind, såsom der var ikkuns en hængelås for døren.« Han tilstod at have taget to kjortler, en vest, en hat, et par bukser og en del linnedtøj, en lysestage og et messingfad. Et skrin »bar han ud på kirkegården og tog en sten af kirkegårdsdiget og slog bunden i stykker med, og så tog, hvad der var udi, nemlig lysestagen og det messingfad.«

Efter indbruddet bar han sagerne ned til Christen Spillemands kone i Villerslev, hvor manden ikke var hjemme. Han havde også taget en flaske med en slump brændevin, som de drak. Hun havde fortsat tyvekosterne bortset fra det, han solgte på Thyholm. Under forhøret tilstod han alt, men »Christen Spildmands kone i Villerslev gav ham anledning til dette tyveri.« Efter forhøret i Vestervig blev Christian Andersen under vagt bragt til Irup med en vogn.

Efter oplæsningen af forhøret blev Christian Andersen fremstillet for retten og grundigt udspurgt om sit tidligere liv. Hans forældre hed Anders Pedersen og Bodil Andersdatter, og de var begge døde. De havde boet i et hus i Guldager, hvor de kun havde en ko og ti får. Indtil han blev 18 år, havde Christian Andersen boet hjemme, men han havde i den tid haft tjeneste på forskellige gårde.

Fra Vendsyssel rejste Christian Andersen til Randers-egnen, hvor han havde plads flere steder. Et længere ophold havde han som kusk på gården Tustrup sydøst for Randers. Her fik han udstedt et pas, og han rejste ned i nærheden af Frederiksstad. Derefter kom han i tjeneste hos en brændevinsbrænder tre mil syd for Rendsborg. Herfra rejste han nordpå igen og fik plads i nærheden af Aarhus. For omkring fire år siden var han i Tilst, og her mistede han sit pas en

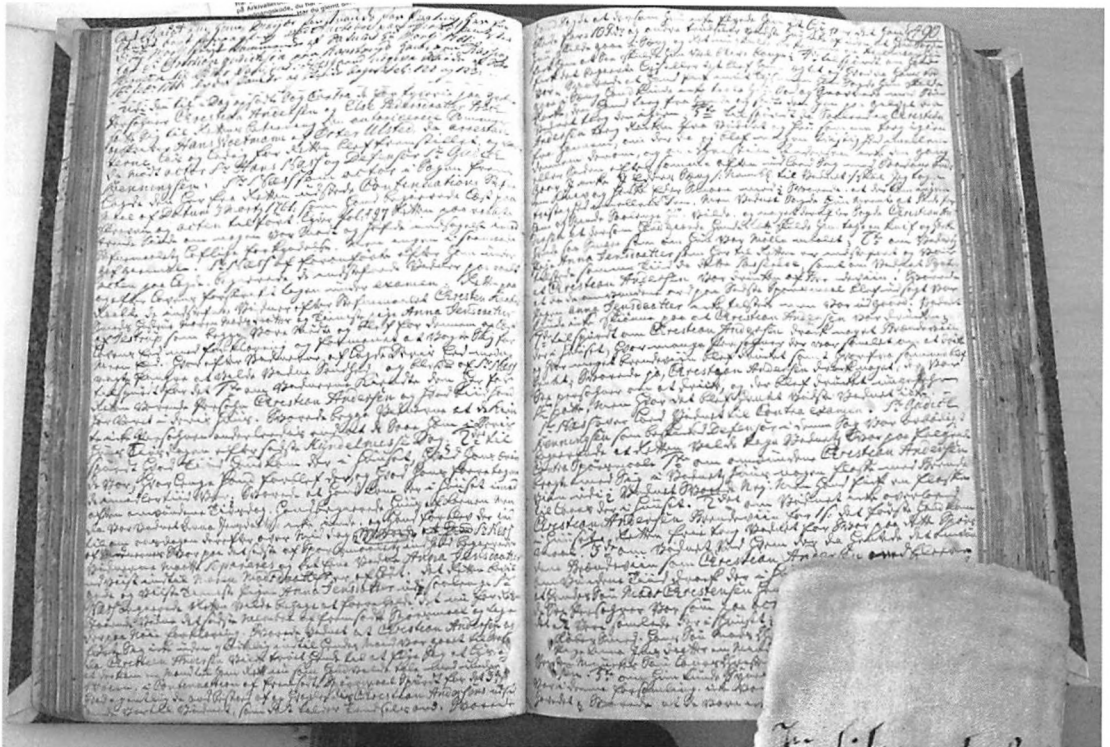
aften, han havde fået for meget at drikke. Siden »have han ingen opholdssted haft, men gået omkring og betlet sit brød.«

Det vrimler med navne på steder og personer i Christian Andersens svar på de mange spørgsmål, han fik stillet. Tilsyneladende fejlede hukommelsen ikke noget, men det var heller ikke muligt at kontrollere hans svar. Tilbage står imidlertid indtrykket af en mand, der trods meget omflakken også havde haft mange faste ansættelser, indtil hans liv var løbet af sporet for fire år siden.

Christian Andersen oplyste, at han ikke havde været i Thy før sidste år ved Sct. Hans Markeds tid. Dengang havde han stjålet et hør-lagen i Iruks have og afleveret det til Else Bach, som han skyldte fire skilling. Hun fik at vide, at det var stjålet, men hun sagde, at det var lige meget. Senere gik han til Harboøre og ud mod Ringkøbing og senere mod Holstebro. Han var vendt tilbage til Else Bach, som han betalte med to særke.

Fra Villerslev var Christian Andersen gået til Hanherred og tilbage til Klitmøller og Tved for derefter igen at vende næsen mod Hanherred. I Torslev havde han en måned før jul taget syv gamle hjulskinner og senere solgt dem i Lild for 12 skilling. I 1761 var den 2. februar (kyndelmisse-dag) en mandag. Når Christian Andersen oplyste, at han atter var i Villerslev onsdag før kyndelmisse-dag, så var der altså tale om den 28. januar. Om natten gik han til Heltborg, hvor han ved en smedje stjal en »hestetyre« med klaptræer, et reb og et par halvslidte træsko. »Hvilket han alt kom med i dagningen til Else Bach, som tog derimod, – og derfor havde han nydt drikkevarer forud.«

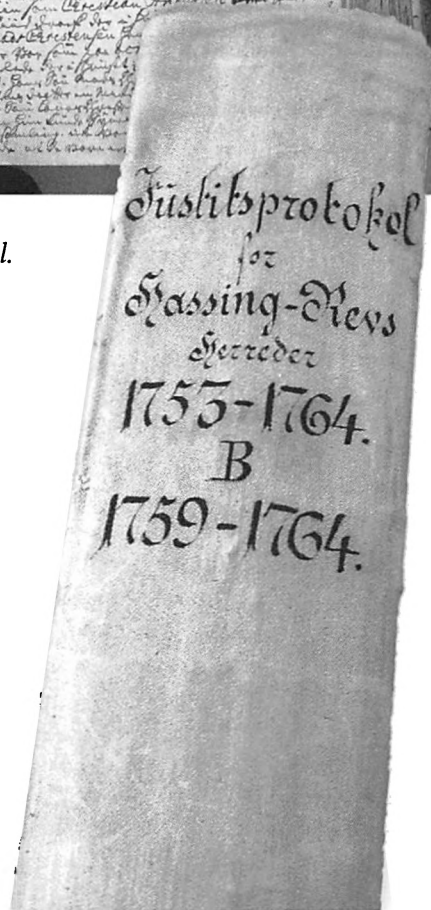
Den følgende nat var han gået til Visby og havde på vejen stjålet et reb i Sønder Hede-gaard. I Visby tog han en jerngreb hos præsten og på en nærliggende gård flere tørklæder og lignende. Det blev afleveret til Else Bach, hvor han sov den følgende dag og fik noget at drikke.

Tætskrevet side fra Hassing Refs Herreders justitsprotokol.

Om aftenen omkring kl. 10 begav han sig mod gården Gisselbæk, men kunne ikke finde vej og havnede ved degnens gård i Øster Hørdum. Her tog han et uberegt fåreskind og gik derefter til skolehuset, hvor han rykkede hængelåsen af med hånden.

I forbindelse med indbruddet i skolehuset blev Christian Andersen spurgt, om han havde haft i sinde at værge for sig, hvis han var blevet opdaget. Han svarede, »at han ikke havde noget at værge sig med, uden en hasselpind, og havde han blevet angreben, ville han godvillig [være] gået med.« Selve indbruddet blev grundigt behandlet i retten, hvor der fremkom mange flere detaljer end i det første forhør lige efter anholdelsen. Efter indbruddet var Christian Andersen gået vild tre gange og var hver gang

kommet til Irup, hvor han bl.a. havde stjålet nogle halsklude.

Retten blev hævet, efter som »aftenen allerede for en time siden er begyndt.« Anklageren blev pålagt at tilkalde vagten, så arrestanterne kunne overnatte i tinghuset, indtil retten kunne genoptages kl. 9 næste dag, fredag.

Om fredagen fortsatte afhøringen af Christian Andersen, »der ligesom i går, løs og ledig uden bånd og fængsel var til stede.« Man fortsatte afhøringen om hans færd efter indbruddet. Han fortalte, at klokken var ungefær 6 om morgenen, da han gik ind ad bagdøren i laden hos Else Bach, der var i seng, men straks stod op. Hendes mand Christen Olesen Spillemand var ikke hjemme. Hun tog imod linnedklæderne og forvarede dem; de andre ting gemte han i en halmkrog i laden. Han gik i seng og lagde sig til at sove, og Else Bach hængte et klæde for sengelågen. Han sov indtil omkring kl. 10 – et tidspunkt der benævnes som eftermiddag!

Om aftenen gik han til Vestervig, hvor han var inde i en gård, hvor han købte smørrebrød og et krus øl. Derefter gik han til teglovnens og videre til Jestrup på Thyholm, hvor han overnattede hos skolemesteren. Han fik omsat nogle af de medbragte tyvekoster og gik om aftenen og natten til Øster Agger, hvor han blev et par dage. Derfra tog han til Tåbel Kro og derfra til Vesterby, hvor han blev pågrebet og ført til Vestervig.

Efter afhøringen af Christian Andersen var der vidneafhøring. To mænd fra Jestrup bekræftede, at det var den tiltalte, som havde solgte de fremviste ting, som blev nøje gennemgået. To mænd fra Hørdum bekræftede, at noget af tøjet havde tilhørt degnens søn i Hørdum, Morten Aars, og var stjålet »udi skolehuset stående østen for Hørdum Kirke«. Kortlægningen af Christian Andersens ophold på Thyholm var meget omstændelig. Vidnerne blev spurgt om, hvad han sagde og gjorde. Forsvarere spurgte bl.a. et af vidnerne, om Christian Andersen havde brugt

trusselsord, men vidnet hørte »intet uskikkeligt af tyven«.

Da aftenen trængte sig på, og det »ej længere kan ses at føres til protokollen, så blev arrestanten Christian Andersen atter sluttet i sit fængsels jern og vagten formanet at efterkomme deres pligt.« Dermed blev retten opsat til næste dag kl. 9.

Lørdag d. 28. februar begyndte med en ny afhøring af Christian Andersen. Han oplyste, at han alene havde haft handel med Else Bach og ikke havde snakket med hendes mand om tyveri. Han sagde endvidere, at han ikke vidste, det var et skolehus, han var brudt ind i, før han så bordene og bænkene inde i huset.

Anklageren fremlagde et referat, som var udfærdiget efter en ransagning i Christen Olesens hus i Villerslev den 8. februar. Her var en fortegnelse over de fundne tyvekoster, som Christen Spillemands kone ganske og aldeles havde nægtet kendskab til, »og ved store og grove eder og banden lagde dølgsmål på alt det, som her er anført og forefunden.«

De anklagede overværede på tingmødet forevisningen af det stjalne gods. »Morten Aars fremstod for Retten og vedkendte sig alle de her i dag protokollen tilførte og specificerede varer.« Vidnerne Mikkjel Jensen, Lars Skadhauge og Maren Nielsdatter, alle af Hørdum, aflagde ed på, at de fremviste ting tilhørte Morten Aars. Af vidneafhøringen fremgik det i øvrigt, at Hørdum skolehus lå ved kirkegårdsdiget et stykke fra degnens bolig.

Morten Aars og andre bestjålne modtog deres ejendele. Tingmødet sluttede med, at dommeren gav ordre til, at arrestanterne skulle beforders til deres arrest på Irup indtil næste tingmøde den følgende torsdag.

De følgende tingmøder

Det fjerde tingmøde blev afholdt torsdag d. 5. marts. Her blev oplæst Hans Woetmanns referat af et forhør, som han havde holdt over

Else Bach på Irup den 10. februar. Her havde hun i store træk bekræftet Christian Andersens fremstilling af deres forbindelse. Hun havde fortalt, at hendes mand var uvidende om det skete. Han have været i Vibberstoft for at tærsk og var først kommet hjem lørdag aften. Han havde mødt Christian Andersen, da denne forlod stedet, men hende bekendt havde de ikke snakket med hinanden. Hun havde også tilstået, at det var med hendes samtykke, at Christian Andersen kunne gå ind og ud ad bagdøren i laden.

På tingmødet gentog Else Bach sin tilståelse og svarede på en række spørgsmål. Desuden blev der afhørt et vidne, som havde været med til at afhente Christian Andersen i Tøger Sørensens hus i Vesterby, hvor han var blevet pågrebet.

Anklageren Hans Næss fik de sidste ord. Han savnede Christen Olesen Spillemand, selv om han var blevet indkaldt, så han kunne rense sig for medskyld. Anklageren indkaldte desuden til et møde den følgende tirsdag i Else Bachs hus, hvor folk kunne gøre deres fordringer gældende til de derværende tyvekoster. Retten blev derefter opsat til næste torsdag d. 12. marts.

Ved tingmødet den 12. marts vidnede Christen Kaabersmeds hustru Maren Madsdatter og hendes tjenestepige Anna Jensdatter af Jestrup. Christen Kaabersmed var tidligere afhørt, men dengang var hans kone syg. Anna Jensdatter blev ført ud, indtil Maren Madsdatter var afhørt. De blev udspurgt detaljeret om Christian Andersens adfærd. Af Maren Madsdatter fik man sågar at vide, at Christian Andersen lå i sengen hos hendes søn, og de gik til sengs på samme tid. Efter vidneafhøringerne blev mødet opsat til næste dag kl. 9.

Fredag d. 13. marts fortsatte afhøringen af vidner. To mænd fra Villerslev, som dagen før var afvist på forsvarerens foranledning, blev nu afhørt om Else Bachs livsførelse. Vidnet Lars Sørensens forklarede, at han havde boet i byen

i 12 år, og i den tid havde hun »*fornemmelig*« haft besøg af omløbere. Forsvareren mente, at vidnernes svar var påvirket af anklagerens formulering af spørgsmålene, så »*deres udsagn endnu har anseelse af et stort nul.*« Forsvareren fik også Christen Andersen Toftdahl til at svare, at omløbende betlere også havde haft logi andre steder i byen.

Forsvaret for Else Bach løb lidt ud i sandet, idet forsvareren kunne meddele, »*at delikventen Else Bach, som her i Tinghuset under arrest med bevogtning af 2de mænd, i aftes til i dag at forblive, men ved nattens mørke har søgt at gøre sig usynlig ved undvigelse her fra Tinghuset til Fuglsang i Bedsted Sogn, hvor hun igen blev at-traperet og befordret til sin arrest, hvorved aktor er kommen i udgifter.*«

Else Bach tilstod, at hun af egen tilskyn-delse var undvejet for at undgå den straf, som hun ellers havde fortjent. Herefter blev hendes mand Christen Olesen Spillemand fremkaldt for retten. Der udspandt sig en diskussion om størrelsen på hans restance i landgilde. Afhøringen sluttede med, at han aflagde »*sin ed med oprakte fingre, at han hverken er tyv eller tyvs-medvider eller vidste, hvorledes de stjalne koster var kommen i hans hus.*«

Afsluttende procedure 2. april

Torsdag den 2. april fremlagde Hans Næss et langt anklageskrift, som han begærede oplæst. Heri gives en meget grundig gennemgang af sagsforløbet. Den meget lange og saglige fremstilling af de ydre omstændigheder er imidlertid gennemsyret af fordømmende bemærkninger om de anklagedes karakter. Det hedder for eksempel: »*Han et skadeligt menneske i landet, men hun et mere frygtende kreatur for sine naboer.*«

Ifølge anklageskriftet var Else Bach hjemfalden til samme straf som Christian Andersen. Der kræves som straf brændemærkning, kag-

strygning (piskning) og arbejde i jern på livstid i Viborg Tugt- og Spindehus.

I sit forsvar fremhævede Gudich Svenning- sen, at Christian Andersen i længere tid havde tjent på et gods. *»Dette udviser da, at Christian Andersen på den tid ingen tyv eller skarn var.«* Men da han mistede sit pas, kunne han ikke få plads og *»er derover bleven harm og uvenlig i sit sind, slået sig fra tjeneste til ledighed.«* Og forsvareren konkluderer: *»Drukkenskab har alene været hans fører til tyveri, og der har uden tvivl ikke været nogen tyvagtig ondt eller natur i Christian Andersen, førend hans drikkelevned nu til sidst har forledet ham til at falde af en vildfarelse i en anden.«*

Forsvareren understregede, at Christian Andersen tydeligt havde bekendt de begåede tyverier, og han appellerede til medlidenhed og mild straf. Han foreslog en straf på seks til otte år i Viborg Tugthus. Derimod var det forsvarerens *»ærbødigste forventning«*, at Else Bach kunne nøjes med kort tid i tugthuset. Hun havde aldrig selv stjålet noget, men *»hun og hendes børn sad i fattige omstændigheder hjemme«*, så hun var blevet fristet af *»lejlighed til profit«*.

Gudich Svenningsen kom også ind på, at *»hun skal være meget slet af helbred, formedelst et slag, hvoraf hun i nogle år har været ofte angreben, ja engang endog i Tinghuset, – mens Retten holdtes nu i denne sag, – er nedfalden i samme og ungefær et halv kvarters tid været hendånet, det der ikke er Retten ubekendt.«*

Hertil svarede Hans Næss, at det var umuligt for defensor (forsvarer) at godtgøre, om hendes anfald var virkelig eller en forestilling. Han meddelte, at Else Bach *»under hendes arrest på Irup adskillige gange har søgt at bilde folk ind, at hun var fra hendes forstand og uden hendes samling og begæredes af en stærk raseri.«*

Til slut blev meddomsmændene tilsagt til at møde hos dommeren i Øster Ulsted den 14. april *»for at give deres betænkning og vota om*

denne sag, som bliver optaget til doms til den 16de april førstkommende.«

Dommen den 16. april

Når man læser herredstingets dom over Christian Andersen og Else Bach, falder henvisningerne til de mange lovparagraffer og aktstykker i øjnene. Man får indtrykket af et retssamfund, som set ud fra sin tid var højt udviklet.

Efter vor tids målestok blev det en hård dom i sagen mod *»pågrebne tyv Christian Andersen og tyvs hælere og medvidere Else Pedersdatter Bach.«* Det hedder i dommen, at Christian Andersen skulle *»kagstryges og tyvsmærkes på sin pande«* samt *»arbejde i nærmeste fæstning sin livs tid«*. Han skulle desuden betale 31 rigsdaler, 5 mark og 4 skilling *»af hans midler, om nogen skulle opdages.«* Else Bach blev dømt til *»at kagstryges og have tyvsmærke på sin pande og arbejde i Viborg Tugthus sin livstid.«* Hun skulle bøde 30 rigsdaler, 1 mark og 10 skilling, hvis der vel at mærke var noget tilbage i boet.

Begge de dømte fik deres hovedlod forbrudt, dvs. deres andel i familiens formue undtagen jord. Ved Tyveriforordningen af 1789 ophævedes boslodsfortabelse ved tyveri. I 1824 blev den ophævet for alle øvrige forbrydelser og afløstes af fængsel på vand og brød.

Til slut hedder det: *»Retten fandt det ufor- nøden at tilspørge delikventerne om deres enten fornøjelse eller misfornøjelse med den afsagte dom, siden sagen efter senere højkongelige an- ordninger skal have sin rette tur.«* Det vil sige, at sagen skulle behandles ved landsretten.

Et mellem spil

Det er ikke kun i retsprotokollen, der skrives om sagen. Allerede den 7. marts skrev Hans Næss en redegørelse til amtmand Hauch. Han skriver bl.a. om Christian Andersen, at

»fra den tid han er undvejet fra sin fødestavn, da han var 18 år gammel, og til den tid han i Vestervig Sogn er pågreben, haver han haft 9 tjenester, som udgør en tid på 26½ år.« Dertil kommer, at Christian Andersen har gået omkring som betler i fire år. Det kan Næss forståeligt nok ikke få til at stemme med mandens oplysning om, at var 40 år gammel sidste jul. Men han konkluderer også, at det kan være svært at få rede på sandheden.

I sit brev spørger Næss, om der skal indkaldes vidner fra Hanherred, men amtmanden svarer straks, at det ligger uden for retskredsen, så der er ingen grund til at »forårsage en stor ophold udi den anlagte sag.«

Opbevaringen af fangerne gav Næss problemer, og han beder om at få anvist 30 rigsdaler fra Amtsstuen til dækning af udgifter. Han har »ved al flid forgæves« forsøgt at få fangerne permanent anbragt mod betaling hos Christen Pedersen, i hvis hus tinget blev holdt.

Da Næss skrev sit brev, verserede sagen om arrestanternes anbringelse allerede i det offentlige system. Amtmand Hauch havde henvendt sig til byfoged P. Lübecker i Thisted om at få dem anbragt i byens arrestkælder. Han fik det svar, at det ikke kunne lade sig gøre, fordi byens tjener lige var død, så der var ingen til at passe fangerne (ifølge kirkebogen blev Peder Wægter begravet d. 6. marts).

Sagen om forvaringen af fangerne kan opfattes som lidt af en magtkamp mellem byfogeden og amtmanden. Sidstnævnte indbragte den 2. april sagen for stiftamtmand Iver Holck i Aalborg. Han svarede den 7. april, og samtidig sendte han til byfogeden et brev, der indeholdt følgende ordre: »Så vil jeg herved have Dem betydnet, at De i tide ændrer sådan disorden, da det er unyttig, at arresthus bekostes, når ingen slutter (fangevogter) eller bysvend holdes til arrestanternes modtagelse og bevaring.«

I brevet fra stiftamtmanden fremgår det, at byfogeden allerede 13. februar havde fået

besked om at modtage arrestanterne. Byfoged Lübecker protesterer mod denne tidsangivelse i et brev til amtmand Hauch den 14. april. »Jeg begriber ikke heller, hvorledes det skal forstås,« skriver han. Byens tjener levede i bedste velgående 13. februar, og Lübecker havde først fået noget at vide i marts, hævder han. Det har ikke været muligt for ham at finde en afløser, og i den forbindelse skriver han lidt harmfuldt: »Jeg er ingen Gud, som kan holde liv i folk, og jeg er ingen konge eller proprietær, som kan udgive absolut befaling til nogen, ikke engang til at tjene mig.« Trods byfogedens indestængte vrede er brevet holdt i tidens høflige vendinger, og han underskriver sig som »Deres Velbårenheds underdanige tjener«.

Selv om det ikke kom til at berøre Christian Andersen og Else Bach, så kom der dog en løsning på sagen. Der foreligger et brev fra stiftamtmand Holck, dateret Aalborg Slot 30. juli 1761. Her skriver han til amtmand Hauch, at han »har funden lejlighed til at få en aftakket soldat antaget til bysvend i Thisted.«

Det blev dog en kortvarig løsning. Allerede den 17. august skrev byfogeden til amtmand Hauch om den nye tjener og hans kone: »Men i sidste afvigte uge er det pak undvejet og bleven usynlig og ej været at opsørge.«

Ny udvikling

Til amtmand Hauch skrev Andreas Flensburg den 7. maj 1761, at han var blevet udpeget som anklager ved Landstinget i sagen mod tyven Christian Andersen og hæleren Else Pedersdatter Bach. Som forsvarer var udpeget hr. prokurator Hans Jacob Faber. Sagen ville komme for retten den 3. juni.

Der sker imidlertid en udvikling i sagen. Den 10. maj skriver Hans Næss til amtmand Hauch, at præsten i Hassing, Hr. Jens Jespersen, i sidst afvigte uge havde besøgt fangerne på Irup som et led i den turnus, provsten havde

ordineret. Else Bach havde for ham bekendt, »at hun i løbsagtighed er bleven besvangret og i dølgsmål født et foster, som hun skal have dræbt og henkastet.«

Dagen efter (11. maj) skriver herredsfoged A. Høyer et meget personligt brev til amtmand Hauch. Høyer havde åbenbart været bortrejst nogle dage, og han indleder således med at fortælle, at han kom hjem kl. 1 til 2 »med ønskeligt helbred og fornøjet sind«. Hans brystanfald var endda forsvundet, selv om han havde gravet i haven. Men så var det også slut med det fornøjelige: »Jeg var næppe et halv kvarter i mit hus, før adskillige ubehageligheder mødte mig.«

For det første havde hans kone »været angrebet af sin sædvanlige onde sygdom«. For det andet havde Else Bach været flygtet, selv om der havde været to vagter. De mange folk, som havde deltaget i eftersøgningen, var først vendt tilbage efter to dages og nætters ransagning.

Ifølge Høyer var fangerne »en alt for tung byrde efter mit huses beskaffenhed«. I den forbindelse beklager han sig over byfoged Lübecher. Hr. Woetmann havde for kort tid siden tilbudt byfogeden at skaffe én af natmandens sønner i Vestervig som bysvend, men han sagde nej tak, fordi han havde sat det i aviserne¹ og forventede, at nogen ville melde sig.

Høyers genvordigheder var dog ikke slut. Hans kone havde berettet for ham, at Else Bach havde tilstået at have født et barn i dølgsmål, og det ville føre til en ny sag ved herredstinget.

To tingmøder i maj

Else Bachs nye sag blev behandlet ved herredstinget torsdag den 21. maj med samme dommer, anklager og forsvarer som tidligere. Ifølge anlageskriftet havde Else Bach under et forhør den 9. maj bekendt, at hun for cirka 30 år siden var blevet besvangret og havde født i dølgsmål for derefter at ombringe

barnet. Det skete, da hun havde tjeneste hos Jens Pedersen i Hørsted. Forhøret blev derefter læst op, men det findes ikke længere i sagsakterne.

En række vidner blev herefter udspurgt, og på foranledning af forsvareren blev de holdt adskilt, så de ikke kunne høre hinandens forklaringer. Anklageren måtte flere gange finde sig, at »det behagede dommeren at fritage vidnet for besvaring på fremsatte spørgsmål«.

Niels Haring (ladefoged på Irup) fortalte, at da han for nogen tid siden var på vej ud efter at have spist sin middagsmad på Irup, kom Else Bach og talte til ham ved arrestdøren. Hun ville have ham til at fortælle herredsfogeden, at hun havde født et barn i dølgsmål og gravet det ned i østre side af Hørsted mose. Han havde sagt til hende, at hun kunne bekende for præsten.

Efter aflagt ed sagde Jens Pedersen af Hørsted, at det var over 30 år siden, Else Bach havde tjent hos ham. Han og hans kone havde ingen mistanke haft til hende, før præsten i Sønderhå var kommet og spurgt, om ikke Else Bach lavede til barsel. Han havde svaret, at siden kornet nu var inde, ville han komme til præsten og køre noget korn for ham og tage pigen med, så præsten kunne lade hende undersøge. Mens Jens Pedersen kørte kornet, blev Else Bach eftertset af præstens kone og tre andre koner. Hun havde nægtet anklagerne, men om der blev fundet tegn på svangerskab, fremgår ikke klart af vidneudsagnene.

Forsvareren spurgte Jens Pedersen om Else Bachs opførsel og levned. Han svarede, at han ikke kunne klage på hende i hans tjeneste. Det næste vidne mente også, at hun havde ført et skikkeligt levned.

De fleste af vidnerne kunne ikke huske ret meget. Det gjaldt også Anna Pedersdatter Bach, den anklagedes søster. Hun var kun et barn dengang, men havde hørt, at Else »var i Sønderhå præstegård og blev malket af koner«.

Til sidst blev Else Bach sat på anklagebænken for at svare på spørgsmål. Som det var sædvanen, blev der stillet flere spørgsmål, i dette tilfælde dog kun to. I retsreferatet står de nummerede spørgsmål samlet, idet den anklagede indledningsvis er blevet præsenteret for alle spørgsmål. På det første spørgsmål svarede Else Bach ved at bruge de samme vendinger, som spørgsmålet indeholdt. Muligvis er det kun i referatet, at hendes svar optræder så udførligt – i virkeligheden har hun måske kun svaret nej til spørgsmålet og så føjet noget til. Ifølge referatet svarede hun, *»at hun ikke af had eller ondskab til sit fødte og ombragte foster havde forøvet denne gerning, men som et ungt menneske af ungefær 18 års alder, for at undslå og undgå verdens skam.«*

Tingmødet sluttede med, at udeblevne vidner under strafansvar blev stævnet til tingmødet den følgende torsdag.

Det næste tingmøde den 28. maj begyndte med oplæsning af et brev fra Gudich Svenningsen, der var forhindret i at møde op. Som forsvarer i hans sted optrådte Mads Madsen af Abildgaards Mølle.

Som vidne bekræftede Jens Pedersens hustru sin mands vidneudsagn, der havde givet Else Bach et godt skudsmål. Til sidste blev Else Bach spurgt, om hun nærmere kunne angive navnet på heden og mosen, hvor hun henholdsvis havde født og ombragt barnet. Hun svarede, at hun ikke kunne sige det nærmere, end hun tidligere havde gjort.

Om Else Bachs bekendelse konkluderede anklager Hans Næss afslutningsvis, *»at den ikke kan tages i nogen tvivl om at være en opdigtelse af hende«*.

Landstingsdommen i Viborg

De to fanger fra Thy ankom til Viborgs arresthus lørdag den 30. maj. Fængselsinspektør Olufsen meddelte i et brev til amtmand

Hauch, at den sædvanlige ugentlige betaling for en fange var 1 mark og 8 skilling til arrestforvareren og 2 mark til arresthusets vedligeholdelse; dertil kom udgiften til fangens forplejning, som ikke kan være mindre end 28 skilling.

Landstingsdommen faldt den 3. juni og er underskrevet af fire dommere. For Christian Andersens vedkommende blev det en stadfæstelse af herredstingets dom. Ifølge dommen skulle skarpretteren have 9 rigsdaler for brændemærkning og kagstrygning. Else Bach kunne ikke dømmes, fordi hendes sag ikke var afsluttet ved herredstinget. Efter dommen blev Christian Andersen spurgt, om han var tilfreds med dommen. Han svarede, *»at han var ikke med dommen fornøjet, men påstod appellation til Højeste Ret«*.

Inden anklageren ved Landstinget, A. Flensburg, rejste hjem til Horsens dagen efter domsafsigelsen, sørgede han for, at dommen blev ekspederet videre. Udgifterne for amtet til landstingskriveren og hans folk var 5 mark, herunder indbinding af dommen. Det skrev han i et brev til amtmand Hauch den 8. juni. Her kom han også ind på, at Else Bach i domhuset i vagtens påhør havde sagt, at hendes tilståelse *»var alene sket for at undgå den hårdhed og straf at kagstryges, brændemærkes og være i fængsel hendes livstid«*.

Den 17. juni bragte amtmanden Christian Andersens appelsag for Det Danske Kancelli, der skulle sørge for, at den kom for Højesteret.

Herredstinget

Torsdag den 11. juni trådte Herredstinget sammen for 'at forberede afslutningen af sagen mod Else Bach. Ugen efter, den 18. juni, var hun selv til stede sammen med indkaldte vidner. Forsvareren omtalte hende som et menneske uden samling, da hun på næsten alle spørgsmål i retten svarede ja eller slet

intet. Han havde imidlertid taget hende afsides, og da havde hun sagt, at hun hellere ville miste sit liv end at udstå den idømte straf.

Som vidner blev fremstillet Christen Jensen Kudsk og Anders Andersen Skytte, begge af Hørdum Sogn, som havde været Else Bachs vagter under rejsen til og fra Viborg. På rejsen til Viborg var hun ved sin fulde forstand, men på sidste del af hjemrejsen klagede hun over, at hun ikke fik sin dom i Viborg og kunne blive. Til sidst ville hun kaste sig af vognen, og de måtte binde hende vest for Stagstrup. På forsvarerens spørgsmål svarede de, at de havde hørt hende sige til sin forsvarer, at hun *»aldrig at have fået uden de børn, hun med sin ægtemand har avlet i Villerslev«*.

Dommeren fandt det tjenligt, at Else Bach *»bliver henbragt under vedbørlig vagt til det sted, hvor hun sit foster født haver«*. Til at overvære denne åstedsforretning blev udpeget otte sandemænd, som skulle møde op i Hørsted den 26. juni kl. 10.

Besøget i Hørsted måtte imidlertid aflyses, fremgår det af referatet fra det næste tingmøde, der blev afholdt 9. juli. Grunden var Else Bachs svaghed, *»hvorudi hun undertiden hele 24 timer tillige anstiller sig, ligesom hun var dum og uden at tale det ringeste til noget menneske«*. Af samme grund kunne hun heller ikke møde op på tingmødet. Forsvareren fandt dog, at anklagerens oplysning om hendes tilstand, da hun skulle have været i Hørsted, burde være underbygget af vidneudsagn. Hendes forfald forsinkede sagen og kostede amtet penge.

Forsvarerens kritik førte til en skarp meningsudveksling med anklageren, der endte med at fremstille vagterne, som var de eneste, han kunne formå til at møde for retten uden stævнемål. Af deres vidneudsagn fremgik det, at Else Bach var sengeliggende det meste af tiden og ofte ikke indtog føde i to-tre dage. En af vagterne havde set, at hendes søster måtte trække hende i tøjlet. En dag havde hun haft

besøg af Maren Harring af Øster Hørdum. Else Bach spurgte hende, om hun ville have noget af det smør og brød, hun havde. Da hun svarede nej, kastede Else Bach det i hoved på hende og spyttede hende i ansigtet ledsaget af bandeord. Men da Maren Harring senere kom ind og gav Else Bach to kogte sild, tog hun venlig imod dem og takkede hende *»og slugte dem i sig, som det havde været et svin«*.

14 dage senere, den 23. juli, blev der igen holdt tingmøde. Til stede var Else Bach, *»som aldeles intet ville tale, men hendes fængselsjern var hun løs og ledig af«*. Det var anklagerens agt at bevise, at Else Bach efter behag *»har kunnet tage sig hvad skikkelse på, hun ville«*, enten som en gal eller som et klogt menneske.

Flere vidner blev afhørt, og ofte optræder i deres forklaring ordet »dum«, der i denne sammenhæng betyder »stum«. Således også i vidnesbyrdet fra Laurs Olesen af Ginnerup, som en dag havde været vagt ved Else Bach. Da var hun *»ganske dum og lå stille, uden at røre sig det allermindste, ja endog hendes mand kom til hende og havde et stykke brød og noget stegt ål, som han ville give hende, men hun ville intet tale eller røre sig, og han tog og stak noget i hendes mund, det hun spiste.«* Da vagten imidlertid havde givet hendes mand noget brændevin til hende, havde hun rejst sig op.

Ifølge anklager Hans Næss var Else Bach blevet flyttet væk fra Irup. Siden hun kom hjem fra Viborg, havde hun udvist *»en afskyelig umenneskelig, ja fast uforståelig opførsel«*, og Irup havde ikke et arrestkammer, så hun var til besvær for husets egne folk og for besøgende. Det var ikke tilfredsstillende, når præsterne efter tur besøgte hende. Ved at flytte fangen til Villerslev havde man håbet på en forbedring, hvilket tilsyneladende ikke var sket.

Afslutningsvis blev tinghørerne spurgt om Else Bachs opførsel. De svarede, at hun villigt gik ud fra retten, men når hun skulle ind igen, måtte vagten bruge magt; hun kastede sig på

jorden og måtte så godt som bæres ind. I retten sagde hun ingenting, men udenfor kunne hun godt tale med andre.

Afsluttende procedure og dom

Torsdag den 6. august blev anklageskriftet fremlagt. Det var påbegyndt af Hans Næss, men gjort færdig af herredsfoged Høyer »formedelst aktors påkomne svaghed«. Det hedder i skriftet, at det ikke længere drejede sig om tyveri eller hæleri, men om hor og drab. Else Bachs sag drejede sig i korthed om, »*hvorledes at hun for lang tid siden, da hun endnu var ung, på ungefær en 18 års alder, udi løsagtighed var bleven besvangret af en rytter, som i nogle nætter logerede i hendes forældres hus i Villerslev, og derefter i hendes tjeneste hos Jens Pedersen i Hørsted, på marken, da hun var ude at slå lyng, fødte et levende pigebarn til verden, og samme foster straks derpå levende i en skudtørvpytte eller grav ombragte, og derudi til skjul og fordøgning samme henkastede.*«

Else Bachs mentale tilstand er afgørende for troværdigheden af hendes tilståelse. Her konkluderes det i anklagen: »*Hendes opførsel for retten og i dens påsyn, kan bedst bevidne, at hun ikke er gal, uden det hun med vilje gør sig selv.*«

I anklageskriftet er der en opsummering af de givne vidneudsagn. Her hæfter man sig lidt ensidigt ved søsterens forklaring, at Else Bach blev malket ved undersøgelsen i Sønderhå. Mælk er et sikkert tegn på graviditet, og »*uden mælk finder ingen malkning sted*«. Anklageskriftet finder Else Bachs tilståelse troværdig og derfor må hun »*miste sit liv for sværd, men hendes legeme at begraves i kirkegården*«.

I bilagene til anklageskriftet findes udtalelser fra de præster, der har besøgt Else Bach. Da præsten i Sønderhå, hr. Callundan, besøgte hende første gang »*anstillede hun sig for mig som en død maskine, der hverken havde såvel mål eller mæle*«. Dog efter mange kærlige ord

om de ting, der kunne give hende fred, så han og andre vidner, at hun stiltiende fældede tårer og tørrede sine øjne.

Gudich Svenningsens forsvarsskrift er langt og grundigt. Han vil ikke befri Else Bach for den straf, hun fortjener, men alene fremstille sagen for at få sandheden frem. Han slår bl.a. ned på, at hun under forhøret på Irup havde sagt, at hun var blevet besvangret af en rytter fra Randers mellem Mikkelsdag og Mortensdag. Men da hun nok siden fandt ud, at regnestykket ikke passede, så forandrede hun forklaring ved herredstinget og sagde, at besvangeringen var sket mellem jul og kyndelmisse. Først havde hun også tilstået, at barnet var nedlagt i den østre side af mosen, men senere kunne hun ikke huske noget om, hvor det var.

Af vidnernes udsagn kan forsvareren alene uddrage, at der har været snak om, at Else Bach lavede til barsel. »*Og dette synes mig en alt forloren grund og formodning til at bevise, at Else Baches bekendelse er sandhed.*« Én af de koner, der undersøgte hende, var en dygtig og kendt jordemoder. Det skulle da være mærkeligt, mener han, om hun ikke havde opdaget, hvis Else Bach skulle føde et barn højst godt en måned senere.

Modsat anklageren mener forsvareren, at Else Bach har taget skade på sin forstand, og det bestandigste hos hende, da hun var ved sin forstand, har været ubestandighed. Forsvarerens påstand var følgende: »*At jeg ærbødigst formoder, den velædle hr. dommer efter sådanne omstændigheder ikke anser Else Baches gjorte bekendelse i denne sag for nogen vished, men lader det forblive ved den forrige dom.*«

Noget nyt kom der dog frem under tingmødet. Generalauditøren (herredsfogeden) meddelte, at man ved Else Bach hus havde fundet en sort gryde nedgravet i jorden. Den indeholdt godt 26 rigsdaler, hvoraf 3 rigsdaler og 2 mark tilhørte hendes søn.

Dommen blev læst op ved tingmødet den 20. august. Den begynder med et langt referat af sagsforløbet, og derefter konkluderes, at der ikke er ført bevis for, at Else Bach har ombragt et barn, og derfor kan hun ikke dømmes fra livet. Dommen slår også fast, at hun ikke er fra sin fornuft. Den afgørende sætning har følgende ordlyd: »Så kendes for ret, at delikventinden Else Pedersdatter Bach bør lide den straf hun er tildømt som tyvshæler den 16de april 1761.«

Til slut omtales økonomiske forhold. De nedgravede penge konfiskeres og skal bruges til betaling af gæld, mens resten skal indgå til dækningen af sagens omkostninger, som udredes af amtets delikventkasse. Efter et reskript fra 1698 skal skarpretteren have 9 rigsdaler for at brændemærke og kagstryge.

Landstinget

En måneds tid efter dommen blev Else Bach ført til Viborg for anden gang. Her kom hendes sag for Landsretten den 14. oktober, hvor Nørrejyllands seks landsdommere dømte. Som i sagen mod Christian Andersen optrådte prokurator Andreas Flensburg af Horsens som anklager og prokurator Faber som forsvarer. Stævnet var også sættemænd Hans Woetmann og hans meddomsmænd.

Blandt akterne i sagen findes en del erklæringer, som forsvareren havde indhentet af de præster, som havde besøgt Else Bach i arresthuset i Viborg. Nogen havde ikke noget at sige, andre havde oplevet hendes tavshed og voldsomme temperament med råben og skrigen.

Mest grundig i sin beskrivelse er viborgpræsten Frederik Astrup, senere stiftsprovst. Han går seriøs til opgaven og indleder således: »Jeg må tilstå, at den rekvirerede sag er kritisk og tvivlsom.« Tre gange har han mødt Else Bach. Først anden gang fortalte hun sit navn, men tredje gang erfarede præsten, at hun kunne

noget fra katekismus. Til spørgsmålet, om hun havde ombragt sit barn, svarede hun først ja og derefter nej. Præsten forsøger at stille en diagnose med brug af mange latinske gloser og inddrager også hendes »*udvortes fysiognomi*«. Hans betragtninger munder ud i følgende beskrivelse: »*Intet er derfor vissere, end at hun er et underlig og dårlig menneske, og at det spørgsmål, om hun har sin fulde forstands brug eller ikke, eller anstiller sig tåbelig, er vanskelig at besvare.*«

Dommen i Landsretten faldt den 15. oktober og var en stadfæstelse af Herredstingets dom. Efter dommen blev Else Bach spurgt, »*om hun med den afsagte dom var fornøjet, eller hun forlangte den for allernådigste Højesteret appelleret*«. Hun ønskede at anke til Højesteret.

Højesteret

Akterne fra Højesteret stammer fra amtets arkiv, men alt tyder på, at alle sagsakter er bevaret her. Christian Andersens sag blev behandlet ved Højesteret den 6. oktober, altså kort tid før Else Bach fik sin dom ved Landsretten. Formelt handlede Højesteret på vegne af den enevældige kong, og dommene herfra indledes med floromvundne ord: »*Vi Friderich den Femte, af Guds Naade Konge til Danmark og ...* « Kongen så man imidlertid kun ved sæsonens første retsmøde, og i realiteten var det erfarne folk, der administrerede tolkningen af landets love. Kongen var så at sige

Indledning på højsteretsdom

Frederich den Femte af Guds Naade Konge til Danmark og Norge de Venders og Gothers, Hertug ud Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmersken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst. - Vor Gunst tilforn!

Dueholm, Ørum og Vestervig Amter Amters kopibog med højesteretsdommen og den kgl. benådning over Else Pedersdatter indskrevet.

hævet over loven og kunne omstøde Højesterets domme. Det gav ham det ønskede skær af alfaderlighed.

I Højesterets behandling af Christian Andersens appelsag var grundlaget dommene fra Herredstinget og Landstinget. Prokurator Johan Joachim Anchersen optrådte som anklager og prokurator Mathias Bruun som forsvarer. Højesteret har altid haft tradition for mundtlighed, og retsskriveren indskrænker sig til:

»Flere ord og tale parterne imellem faldt.« Der- efter hedder det kort og godt, at efter tiltale og gensvar kendes for ret: »Hjemtingsdommen bør ved magt at stande.«

Sagen indebærer, at myndighederne orien- terer hinanden. Her kan nævnes, at amtmand Hauch den 2. december skrev til kongen med en bøn om, at Christian Andersen fritages for brændemærkning og kagstrygning. Det var imidlertid allerede sket. I et brev »skrevet på

vort slot Fredensborg den 20de november anno 1761« meddeler kongen, at Christian Andersen må forskånes for at brændemærkes og kagstryges.

Den 5. december skriver bogholderen fra Viborg Tugthus, at Christian Andersen samme dag er indsat i tugthuset. I et brev af 15. januar 1762 fra Johan Ludvig Holstein i kancelliet fik amtmanden besked om, at der var taget skridt til at behandle Else Bachs sag ved Højesteret.

Højesterets dom over Else Bach: »Da efter tiltale, gensvar og denne sags forefundne beskaffenhed, blev onsdagen den 3die februar for nævnte år 1762 således herom for ret kendt og afsagt: Landstingsdommen bør ved magt at stande.«

I et kongeligt brev, denne gang skrevet på Christiansborg, meddeles 17. marts: »Vi samme

dom således allernådigst have formildet, at hun for at kagstryges og brændemærkes må være befriet.«

Den 30. marts 1762 blev Else Bach indsat i Viborg Tugthus. Hendes videre skæbne kendes ikke.

Svend Sørensen

Født 1949. Museumspædagog ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Niels Vestergaard Larsen

Født 1940. Lokalhistoriker og aktiv landmand indtil 1995.

Kilder

Dueholm, Ørum og Vestervig Amter – indkomne breve 1761 og 1762

Dueholm, Ørum og Vestervig Amter – rescripter og kollegiebrev 1761-1763

Dueholm, Ørum og Vestervig Amter – kopibog 1761-1762

Hassing Refs Herreder – justitsprotokol 1761

Viborg Landsting – kopibog 1761

Viborg Landsting – domskoncepter 1761

Note

1 Der var ikke mange aviser i 1761. Den nærmeste var Den Viborger Samler.

Familiebillede – et essay om et billede og en tid

af Else Bisgaard

Et billede er ikke alene fyldt med informationer, men også med spørgsmål. I denne artikel giver forfatteren oplysninger om personerne på et stort familiebillede, men hun sætter også ord på, hvad et billede kan sætte i gang af tanker om tiden for 100 år siden, om slægtens betydning og livsvilkårenes foranderlighed.

På min væg hænger et familiebillede. En smukt blank og bred, dybbrun mahogniramme kran-ser fotoet i en bred passe partout. Billedet har altid hængt på væggen i stuer, hvor jeg færde-des. Først min farmors stue og senere mine forældres. Nu hænger det så hér i mit kontor og minder om en svunden tid.

Hvad skal man egentlig med et gammelt billede på sin væg – eller med de utallige fo-tos, der gemmes i skuffer og skabe – gamle og guldede, med blege motiver, portrætter af mennesker vi ikke kender, begivenheder vi aldrig vil kunne placere i tid og sted? Sikke meget plads der kunne frigøres, om man ryd-dede op i de gamle billeder og smed de fleste ud! Og hvilken skrækkelig tanke er det ikke. At smide billeder ud er som at smide histo-rien ud og nægte vor fortid en plads i både vo-res personlige og vores fælles bevidsthed. Vi skal jo bruge historien, både den nære og den fjerne – den personlige, den lokale, den na-tionale og den globale – for at forstå os selv, hvem vi er, og hvorfor vi er. Med historien får vi mulighed for at blive indført i en kulturel og historisk sammenhæng og finde vor livs-sammenhæng. Billeder er et vægtigt bidrag til at etablere vores historie.

Heldigvis har jeg endnu det gamle billede.

Hos fotograf Gram

Billedet måler med ramme 46,5 (højde) x 59

(bredde) – fotoet uden ramme 22 x 28,5 cm. Det fremstår i grå-brune farver og er signeret »L. H. Gram, Thisted«. Fotograf Gram blev i sine mange år som fotograf i Thisted nærmest legendarisk. Han indrettede sig i sit første ate-lier i Thisted i 1898, fortsatte helt indtil 1953 og blev i øvrigt æresmedlem af Dansk foto-grafisk Forening.

Desværre er der intet årstal angivet på bil-ledet. Jeg ved altså ikke præcist, *hvornår* det er taget. Det undrer mig også, *hvorfor* bille-det er taget, i hvilken anledning? Det har væ-ret en stor og besværlig sag at samle flokken, der boede forskellige steder – i Thy ganske vist. De må være kommet dragende til ate-lieret i Thisted i hestevogne, måske med tog eller endog til fods? Og der må jo have været en særlig grund til at tromme familien sam-men. Det var vel ikke bare fordi det nu takket være Gram var blevet muligt – og moderne – at lade sig forevige på et gruppebillede. En række overvejelser over billedets alder og en række skarpsindige ræsonnementer fra min fætter Mogens Mehl har imidlertid ført mig frem til den antagelse, at billedet kan være ta-get i 1915. Det år fyldte min oldefar Niels 75, og han er en vigtig person på billedet. Måske kunne hans runde fødselsdag være anlednin-gen til billedet. Det vil jeg vende tilbage til.

Billedkulissen udgøres af en bagvæg med antydningen af bl.a. et klunkegardin i store folder. Til venstre anes noget, som ligner

hjørnet af et klaver og et palmeblad og til højre hjørnet af et fint snedkereret skrivebord med snirklede mønstre i træværket, måske hjørnet af et billede og måske bøger. Scenen er anonym, men man associerer til en fin salon eller stue i et fint kvarter i en storby. Hele iscenesættelsen bringer tankerne hen på engelske film om victoriatidens bedre borgerskab, »Room with a view« i Thisted! Dén slags film, som piger elsker!

På sæt og vis kan man sige, at kulissen og iscenesættelsen af navnlig de yngre personer på billedet illuderer et komfortabelt og privilegeret liv á la en moderne storby omkring 1900. Måske har fotograferingens mode dikteret en sådan efterligning af det moderne byliv, selv helt herude i provinsen i Grams atelier i Storegade.

Personerne

På billedet er der ti personer, fem par.

Parret forrest i midten er mine oldeforældre: Johanne Bisgaard, født Johanne Dorthea Jensen Frost, 1856-1930, og Niels Bisgaard, 1840-1916, som altså fyldte 75 i 1915. De øvrige er Johanne og Niels' børn, en søn og tre døtre, med ægtefæller: til venstre for Johanne sidder min farmor Dorthea, (1890-1972) og bag hende står Johanne og Niels' søn, min farfar Christen, (1885-1944). Til højre for ham står Jensine Petrea (1890-primò 1960'erne) og ægtefælle Peder Christian Nørgaard, dernæst H. Viktor Jensen med hustru Johanne (født 1880). Yderst til højre Jens Knakkegaard (født 1871) og foran ham sidder hans hustru Gjertrud Marie (født 1876). De fire søskende var altså Christen, Jensine Petrea, Johanne og Gjertrud Marie.

De har fint tøj på. Kvindernes kjoler og smykker er tunge og stilfulde. Kraverne slutter tæt om halsene. Kompakte mønstre og broderier dækker bryst og ærmer. Kjolerne

er fodlange, nogle endog med et lille slæb ser det ud til. Herrernes jakker dækker over hvide skjorter med kravatslips eller sløjfe. De ældres tøj synes dog en smule mere enkelt og mørkt end de yngres. Oldefars pudsede støvler nærmest stråler om kap med oldemors fine sorte tørklæde, som omhyggeligt dækker det meste af håret og er bundet med en kæmpeknude under hagen, så det fine ansigt er rammet ind. Man bemærker også de unge kvinders opsatte frisurer, som giver enhver moderne travl kvindes praktisk kortklippede hår baghjul!

Det var dengang en alvorlig sag at blive fotograferet. Man gjorde sig umage med påklædning og opstilling. Det fine tøj kan dog ikke skjule, at de to gamle ser lidt arbejds slidte ud. De unge er endnu skære i huden, ranke og velplejede. De ser på én gang alvorlige, milde og lidt stive ud. Der er ikke mange og store smil. De ser frem eller ud, ligesom uden forbindelse med hinanden. Man kan måske endog tillade sig at bemærke, at nogle af dem synes en smule reserverede i udtrykket. Fem af dem ser ikke direkte på fotografen, mens de resterende har øjenkontakt med fotografen og dermed med beskueren.

Der er langt fra mit familie billede til moderne fotografering, hvor familier arrangeres i afslappede, henslængte positioner, tæt på hinanden og i fysisk kontakt – ofte med humor og humør, store smil og smart eller pudsigt påklædning. På mit billede er de meget omhyggeligt symmetrisk anbragte med de gamle som centrum og omdrejningspunkt. Tydeligvis har man her ønsket et billede, som viste forældre og børn og svigerbørn fra deres bedste side og i en opstilling, der viser relationen mellem den gamle og den unge generation. De gamle, som sidder i midten, udstråler ro, stabilitet, en art hvilen i sig selv efter næsten endt gerning og mange års arbejde med gården. De har præsteret, hvad der kunne

Affotografering: Klaus Madsen.

forventes af dem: hårdt arbejde og materiel velstillethed, at viderebringe slægten gennem de 4 nu voksne og etablerede børn med ægtefæller. De gamle sidder ned og kan symbolsk tillade sig at hvile. De (fleste af de) unge står op, klar til at overtage ansvaret for gerning og videreførelse.

Hvad mon de tænker? Hvilke erfaringer har livet indtil nu, dvs. årene omkring og efter århundredskiftet, mødt dem med? Har de drømme og forhåbninger til livet?

Historien

Lad os til eksempel dvæle et øjeblik ved Niels Bisgaard, den ældre herre i midten, min

oldefar. Han var som nævnt født i 1840 og er, hvis antagelsen om billedets alder ellers er rigtig, altså 75 år gammel, da billedet bliver taget! Han er nu ellers en flot og statelig ældre herre. Han ser en smule anspændt ud med stirrende øjne, munden krænger lidt ned og understreger dobbelthagen, der hviler på den lidt stive krave. En bred, knyttet hånd vidner om hårdt arbejde, de pudsede sko om både en vis selvagtelse og stolthed. Måske er han lidt anspændt ved hele situationen, han som ellers udelukkende færdes i Skyum og omegn!

Hans farfar, Peder Christensen Helligsø, antageligt født i 1762, var fæster på gården Bisgaard og blev den første selvejer på gården i 1801, efter de store landboreformer i

1780'erne. Han skal angiveligt have betalt ejeren af Irup, under hvilken gården hørte, 1220 rigsdaler for gården. Peder Helligsø døde i 1823. Efter ham overtog sønnen Christen gården og familienavnet »Bisgaard«. Denne Christen døde i december 1863 og hans kone Gertrud Marie døde i januar 1864. Da overgik gården til de 2 sønner, Johan Peder og Niels, af hvilke altså Niels (min oldefar på billedet) blev eneejer i 1867.

Hvorfor skulle de to sønner sammen overtage gården i 1864? Måske skyldtes det en ny arvelov fra 1857, som gav arveretlig ligestilling mellem mænd og kvinder. Med ni børn, seks piger og tre drenge, som altså nu skulle arve lige, kan det have været svært at finansiere, at en enkelt søn kunne overtage gården. En anden grund kan have været den urolige og ustabile periode i Danmark pga. krigen.

Det fortælles om Niels, at da han og broderen Johan Peder efter en længere skifteretsproces i juni 1864 endeligt skulle overtage gården, var min oldefar ikke med på skifteretskontoret, idet han var indkaldt til militæret. Det var det forfærdelige år 1864, »nederlagstiden«, som Herman Bang i romanen »Tine« benævner krigen med Preussen, der nær havde kostet den danske nation livet og i hvert fald kostede Danmark og de danske soldater ufattelige lidelser takket være en uduelig og fejlslagen regeringspolitik. Nede i Sønderjylland var Danmark endnu på fotoets egen tid reduceret, og grænsen gik ved Kongeåen.

Bonden

Men hvad tænkte min oldefar, Niels, den stolte og stovte bonde, som han nu sad dér i Grams ateliér i Thisted i 1915, omgivet af kone, børn og svigerbørn? Udover at skulle koncentrere sig om fotografens ordrer, som må være kommet i en lind strøm fra det sorte dækkede over det teknisk avancerede fotografiapparat,

om at »sidde stille og se ligefrem«, tænkte han måske tilbage på et langt liv som bonde på én af sognets store gårde. Han var blot 3. generation af selvejere i Danmark. Måske har der i familien endnu på Niels' og Johannes tid verseret historier om dengang, da forfædrene endnu var fæstere under herremanden på Irup.

Niels havde som sin farfar Peder og sin far Christen været med til at opbygge og vedligeholde den bondestand, som økonomisk og materielt bar Danmark i 1800-tallet, indtil det danske samfund gradvist i de sidste årtier af det forrige århundrede for alvor overgik til et industrisamfund.

Hvad var en bonde i »de gode gamle dage«? I bogen »Provence« skriver Jacques Berg om bonden som begreb, at han er en »*mytisk skikkelse, kendte til livet, var stolt og ydmyg, gudfrygtig, sled hårdt for det daglige brød, skyldte ikke nogen noget, herskede uden diskussion over hus og husstand, værdsatte små glæder og holdt på sin jord, slægtens eje.*« Dét var den provençalske bonde ifølge Berg, men han havde utallige kollegaer over den hele verden, som ganske lignede ham med hensyn til værdisæt og selvforståelse. Vi finder også i dansk litteratur den klassiske bonde beskrevet hos f.eks. bondedigteren Jeppe Aakjær, når han i sine mere naturromantiske digte som f.eks. »Jeg lagde min gaard i den rygende blæst« skriver om bonden i harmoni med sin jord, sine dyr, sine omgivelser og sit liv: »*Her har jeg min lykke/ her har jeg mit hjem/her har jeg mit kald og min kvinde...*«

Ingen tvivl om, at Niels på billedet er en værdig repræsentant for, hvad jeg her kalder den klassiske og veletablerede bondestand i 1800-tallets Danmark. Han hørte til en slægt af selvejere, som havde klaret overgangen fra fæste til selveje, skønt det både materielt og kulturelt var en vanskelig proces, der har involveret mange tanker, følelser og kostet

mange besværligheder før den var en integreret realitet i dansk hverdagsliv. Jeg tror, at Niels med tilfredshed kunne trække sig tilbage til sit otium, velvidende at han havde overtaget og overdraget sin ejendom som det forventedes af ham.

Viserværk i hus

Hvis vores antagelse om billedets alder er rigtig, døde oldefar Niels året efter, at billedet blev taget. Hans tid var altså næsten gået. I vores stue står som et lille a propos til tidens gang et gammelt standur, der ligesom billedet altid har fulgt mig. Jeg trækker det op hver 4. dag ca. De to blylodder er – ja – »blytunge«. Med lidt møje og besvær – tikker det endnu trofast timerne ud i dage og år, som det har gjort i henved 150 år.

Sådan et ur er et snildt stykke mekanik. Min far fortalte f.eks., at hans far (den unge Christen på billedet) havde et snoretræk installeret fra sin seng og ind i stuen med forbindelse til uret. Når han vågnede om natten og måske lå søvnløs, kunne han med et hiv i snoren aktivere urets slagværk, så det slog, hvad det havde slået sidst. Min farfar kunne altså således fra sin seng i den mørke nat høre, om klokken f.eks. var mellem 03 og 04. Gad vide, om ikke han ved de lejligheder fik vækket resten af husholdet, i hvert fald kone og børn, der end ikke i søvne har kunnet overhe urets gennemtrængende og lidt skingre slag! I øvrigt var der i Bisgaard en urskive på den anden side af stuevæggen, forbundet til uret med en aksel gennem væggen. Selve uret stod i dagligstuen. I folkestuen, hvor karle og piger indtog deres måltider, kunne de således på den supplerende skive se, hvad klokken var – dog kun med en enkelt viser! I vores familie har det om urets historie altid heddet, at der et sted bag det sprukne træværk inde i det gamle urværk er indridset bogstaverne »HP«

for Hans Plougmand, som byggede stueure i Thy i årene omkring 1850.

Et sådant ur har været en værdifuld og prestigefyldt sag. I bogen »Tre gårde i Thy« redgør Poul Kjeldgaard, hvis oldefar var min tipoldefar Christen, omhyggeligt for skifterettens optegnelser fra 1823 om boet efter Peder Helligsø, den førnævnte første selvejer. Møbler, husgeråd, klæder og tekstiler, dyr, lagre af mad osv. Et ur nævnes også: »I den med kakkelovn forsynede dagligstue er mange ting, der bruges i det daglige: Gårdens ur (»viserværk i hus«)...« Det kan jo næppe være det samme ur som det gamle i min stue, men må være dets forgænger. Et ur havde han altså også, selvejeren Peder Helligsø.

At give videre

Den gamle bonde Niels på billedet repræsenterer en traditionsbunden kultur, set med nutidens øjne. Hans forpligtelse vendte så at sige bagud: hvad forfædrene havde afleveret til ham, skulle viderebringes med respekt. Det vigtigste var at bevare og fastholde, at tage vare på værdierne, der var bundet i det materielle: jorden, dyrene, gården, inventar. Det var afgørende at holde fast og vide, hvor man hørte til. Moderne sociologer karakteriserer den traditionsbundne kultur som en kultur, der har sit omdrejningspunkt i at bevare det eksisterende. En traditionskultur er i vidt omfang statisk og skeptisk over for det nye. Individets identitet gives gennem slægt, kald og stand og er således defineret af andre. »Individualisme« er et nymodens begreb, som sikkert ikke ville have sagt personerne på billedet noget særligt.

Og selvfølgelig skulle den eneste søn, Christen, overtage gården ved sit bryllup med Dortha i 1912. Så det gjorde han. I mine gemmer har jeg skøde og stempelpapir på salget af gården fra far Niels til sønnen Christen (min

farfar), og som sælger har den da 72-årige Niels Bisgaard med en rystende - og lidt skrivevant - hånd prentet sit navn med blæk på det vigtige papir med rød-hvid snor og vokstempel. Gården blev handlet for 84.000 kr., af hvilke de 16.000 var en gave fra far til søn. Med moderne mål var gården på ca. 120 tdr. land. I hartkorn var gården i skødet sat til 10 Tønder, 3 Skæpper, 3 Fjerdingkar og 13/4 Album, og af skødet fremgår, at den sælges til sønnen med *paastaende Bygninger, disses grund-, mur- og nagelfaste Tilbehør, Besætning og Inventarium, Avl og Afgrøde, og skal denne Ejendom fremtidig tilhøre ham (køber) som hans frie og fulde Ejendom, idet jeg indestaar for Vanhjemmel efter Loven.*

Der var naturligvis også tænkt på de »pensionerede« gamle, idet det af skødet fremgår, at *Udenfor Købesummen skal Chr. Bisgaard, saalænge jeg og min Hustru, Johanne Dorthea Jensen, lever, levere os daglig 3 Potter nymalket Sødme samt yde os Foder og Græsning til en Hest.*

Min oldefar og Johanne tilbragte herefter deres otium i et tilbygget aftægts hus vest for gårdens stuehus. Hun sad som enke hér i 14 år og døde i 1930. Nogle af mine fætre og kusiner husker endnu »gammelmue herom«. (Gammelmue = gammel betegnelse for bedstemor. Denne betegnelse brugte også min far om sin bedstemor Johanne på billedet, som han huskede beboede aftægts huset til hun altså døde i 1930). Som skødet viser, blev der altså sørget for de gamle, og såvel aftægts hus som de daglige tre potter nymalket mælk synes at have været en naturlig ting. Men hvad skulle de egentlig med en hest?

Soldat?

Der har ikke været nogen tvivl om, at Christen som søn skulle overtage gården. Sådan tænkte en bonde anno 1912 fortsat, både den

afgående og den kommende. Christen tilbragte hele sit liv på Bisgaard, hvis stuehus blev nyopført i 1885, det år da Christen blev født. I maj 1908 - da Christen var 23 år - modtog han »Udskrivningspas til den egentlige Krigstjeneste«, altså indkaldelse til militæret. Af udskrivningspasset fremgår f.eks., at han var 64³/₄ tommer, og at han skulle møde til tjeneste den 2. november 1908 i København, 1. Art. reg. Kaserne, Christianshavn. Af indskrivningspassets bagside fremgår en række foranstaltninger og forberedelser, som den indkaldte soldat skulle iagttage. Hér skal blot nævnes en advarsel mod private Soldaterhjem - altså at søge andre soldaterhjem end dem, som afdelingen anbefaler: »*Paa sadanne Steder gaar det ud paa at trække Dem Pengene af Lommen til Drik og unyttige Ting!*« Et godt råd til en verdensuerfareng ung mand fra landet, som aldrig havde sat sine fødder i den store stad.

Loven om værnepligt, ifølge hvilken Christen blev indkaldt, var fra 1869. Men Christen kom aldrig til København - ikke som soldat i hvert fald, og jeg tror faktisk aldrig, han kom der. På udskrivningspassets gulnede papir står der med håndskrift skrevet »Annuleret« tværs hen over teksten og i margen står følgende håndskrevne: »*Har for en Byttesum af 225 Kroner tilbyttet sig Lodtr. No. 3479, der ikke er indkaldt.*« Således købte min far sig til fritagelse for militærtjeneste. Man kan selvfølgelig diskutere det moralske i en sådan mulighed for at købe sig fri for militærtjeneste. Jeg antager, at Niels med glæde betalte de 225 kr., så han kunne beholde sin søn hjemme i Thy og i ro og mag forberede generationsskiftet og dermed undgå endnu en gang at skulle bekymre sig om militæret. 1864 sad vel endnu i kroppen og erindringen, ligesom 1. verdenskrig jo rumlede derude. Mon han på nogen måde anede eller frygtede, at endnu et krigshelvede nærmede sig

og skulle komme til at præge verdenshistorien i det 20. århundrede?

Ude i verden

Men ude omkring i verden skete der andre ting, som varslede store forandringer. »Det moderne« begyndte at præge samfundet. Demokrati, industrialisering, urbanisering var forhold, som for alvor rykkede ved de vant, politiske strukturer. Demokratiet var jo for så vidt ikke særlig gammelt. Da billedet blev taget, var det jo kun ca. 65 år siden Grundlovens vedtagelse og afskaffelse af enevælden.

I kølvandet på dannelsen af Socialdemokratiet tilbage i 1872 begyndte arbejderklassens indflydelse at gøre sig gældende rent landspolitisk. Husmandsbevægelsen fulgte efter omkring århundredskiftet og fik et talerør i Det Radikale Venstre, som blev stiftet i 1905. Underklassen på landet havde nu fået en fornøden opmærksomhed på de umenneskelige vilkår, som mange arbejdede og levede under. Jeppe Aakjærs og Johan Skjoldborgs sociale indignation i romaner som »Vredens Børn« (1904) og »Gyldholm« (1902) havde hjulpet denne proces frem.

Den politiske situation var temmelig urolig i disse første årtier af 1900-tallet. I juli 1910 overdrog den radikale Carl Theodor Zahle posten som landets politiske førstemand til venstremanden Klaus Berntsen, der var konseilspræsident indtil 1913. Berntsen var fynsk friskolelærer med rødder i den grundtvigske tradition – og i øvrigt 66 år gammel da han blev konseilspræsident. Men hvem husker ham? Han var nærmest en overgangsfigur efter Alberti-skandalen. Efter Berntsen fulgte så Zahle igen indtil marts 1920. Fra 1918 blev Zahle tituleret statsminister. I 1915 sad således det radikale ministerium Zahle med bl.a. Politikens redaktør Edvard Brandes som finansminister. Edvard Brandes var i øvrigt kendt

med Thisted. Han hørte til den litterære og kulturradikale inderkreds omkring naturvidenskabsmanden, digteren og forfatteren J.P. Jacobsen fra Thisted, død i 1885. Edvard Brandes havde i sin tid en tæt brevveksling med den syge digter fra Thisted. De diskuterede bl.a. det moderne, ateistiske livssyn. Jacobsen havde som den første oversat Darwins arbejde om evolutionsteorien til dansk i 1870'erne. På den måde var der også blevet »rørt« ved de traditionelle åndelige værdier.

Mine forfædre og -mødre på billedet har nu næppe snakket med landskendte digtere, konseilspræsidenter eller ministre. Det var jo af gode grunde sjældnere end i dag, at ministre og landspolitikere kom ud i fædrelandet. Alligevel var der i de første årtier af århundredet sket noget ganske afgørende for repræsentationen af befolkningen i Rigsdagen. De »almindelige« mennesker, især bønder vest for København, indtog vigtige politiske poster. Mest kendt er vel nok vestjyden I. C. Christensen fra Hee, der som minister i årene 1901-09 havde vist sig at kunne matche de fine, velhavende og veluddannede, urbane københavnere i det politiske arbejde!! I.C. Christensen: det var ham med ræven bag øret.

Jeg har ikke megen fornemmelse af, i hvilket omfang mine forfædre på billedet var politisk engagerede eller interesserede. De har helt givet været oplyste, læst avisen – og af de 4 partiblade har det helt sikkert været Venstre-avisen, Thisted Amts Tidende. I øvrigt blev Venstre i Thy fra 1913-1921 repræsenteret i Folketinget af læreren Jens Munk-Poulsen fra Nr. Vorupør, som med stærke rødder i Indre Mission var stifteren af Fiskercompagniet. Men ham har mine oldeforældre næppe kendt personligt. Der var både geografisk og åndeligt langt fra bondelandet Skyum til fiskersamfundet i Nr. Vorupør.

Den 14. maj 1912 døde Frederik d. 8 efter 43 år som kronprins og kun 6 år som konge.

Hans søn, Chr. d. 10., fulgte ham på tronen. Det var en tid, hvor kongen endnu var stærkt og direkte engageret i politik. Frederik d. 8. besøgte Thisted i 1908 og igen i 1910, da statuen af Chr. d. 9 blev afsløret på Store Torv. I 1913 var Chr. d. 10. og dronning Alexandrine i Thisted på deres første togt som kongepar med kongeskibet Dannebrog.

Mange politiske emner var på banen i disse år. To væsentlige emner var spørgsmålet om forsvarspolitikken og spørgsmålet om kvinders myndighed og valgret.

Jeg bliver takkefuld ved det forhold, at kvinderne på billedet først i samme år, 1915, fik fuld stemmeret. De havde ganske vist i 1908 fået stemmeret til Kommunalvalg, men indtil 1915 skulle de altså endnu høre til »de fem f'er«, der ikke havde stemmeret til Folketing og Landsting: Fruentimmer, folkehold, forbrydere, fattige og fjolser!

Jo, kulturen var endnu på billedets tid patriarkalsk: det var mændene, der bestemte. Alligevel fik min farmor Dorthea faktisk kørekort. Jeg ved ikke hvornår. Min far huskede, at det tog uendelig lang tid, nærmest det meste af en dag, når hun skulle køre med de fem børn, hun og Christen fik i årene 1913-1920,

til ungske i Viborg. Hun ville næppe have fået klip i kørekortet pga. hastigheden!

En svunden tid

Oldemor Johanne og oldefar Niels ligger begravet på Skyum kirkegård, omgivet af Christens, Dortheas og flere af deres børnebørns grave. Eftersom vores bedstefar Christen døde pludseligt af et hjerteslag i august 1944, husker jeg ham ikke. Til gengæld blev Dorthea et centralt omdrejningspunkt for vores fætter-kusineflokk. Hun døde i 1972. Og jeg græd mine triste 12-års-tårer i sorg over at miste en elsket bedstemor, som forbandt os med en nu længst svunden tid, med en verden af i går.

Hvor er det godt, at jeg har billedet!

Else Bisgaard

Født 1960. Cand. mag i religion og dansk, lektor ved Thy-Mors HF & VUC. Freelancemedarbejder ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Kilder

Andersen, Knud Holch, Orla Poulsen, Flemming Skipper: Thisted Købstads Historie. Bind 2, Knakken 1998.

Kjeldgaard, Poul: Tre gårde i Thy. Kristen Bisgaard Kjeldgaard og hans slægt. Upubl. hæfte. Viborg 1985.

Lampe, Jens og Holger Hertzum: Bidrag til urmageriets historie i Thy og på Mors. Historisk Årbog for Thy og Vesterhanherred 1977.

Matthiesen, Hanne og Orla Poulsen: Fotografer i Thy, Historisk Årbog 1993.

Mørch, Søren: 24 statsministre. Gyldendal 2000.

En stor og varm tak til min interesserede og slægtskyndige fætter, Mogens Mehl, Hundslund, for at læse med og generøst bidrage med både oplysninger og tanker.

Hamborg – oplevet i børnehøjde

af Elly Skaarup Karlsmosse

Elly Skaarup Karlsmosse bor i dag i Aalborg. I 2006 gik hun på efterløn efter mange aktive år som blandt andet dameskrædder, lærerinde i kjolesyning og – senere – socialrådgiver. Men barneskoene blev trådt i Hamborg i Ræhr sogn i Thy, som vi her i et uddrag af hendes erindringer, der skildrer tiden kort efter den tyske besættelse, oplever fra barnets synsvinkel.

Det er den 11. juni 1944. På dette tidspunkt havde Danmark været besat af Tyskland i fire år. Vi befinder os i Hamborg, et lille fiskerleje i det nordlige Thy. Forholdene her var meget præget af denne besættelse.

Der boede i tusindvis af tyske soldater i området. Selv på mine bedsteforældres loft var der indkvarteret tyske soldater. Det var ikke noget, mine bedsteforældre blev spurgt om. De fik kun ordre på, at der nu skulle bo soldater på deres loft.

På billedet, som er et luftfoto fra Hamborg, anvendt som postkort, kan man stadig se en del tyske barakker, der lå på rad og række, lige som man til højre for disse kan se soklerne fra endnu flere barakker. Til disse store byggerier, skulle der bruges mange mennesker. Stranden var mineret, så fiskerne kunne ikke komme på havet. Mændene blev derfor tvangsudskrevet til byggearbejde for tyskerne. Også en del af kvinderne blev beordret til at arbejde med at sørge for, at soldaterne fik mad.

Luftfoto over Hamborg ca. 1950

Alle huse i Hamborg havde et beskyttelsesrum, for det skete, at engelske fly bombede de tyske anlæg om natten. Når bombeflyverne var tæt på, lød der en alarm, og folk skyndte sig ned i beskyttelsesrummene.

Vores beskyttelsesrum var gravet ned i jorden under en bygning, der lå nord for mine bedsteforældres hus. Her havde de indrettet sig med madrasser, bord og stole, så man kunne opholde sig der i de timer, bombardementet varede. I dette beskyttelsesrum stod der også en vugge.

Sådan var der i Hamborg, da jeg kom til verden en søndag formiddag kl. 10.40 d. 11. juni 1944.

Det skulle vise sig, at jeg var et svageligt barn, men min livsvilje har åbenbart ikke fejlet noget, for jeg overlevede. Det var ikke en selvfølge dengang. Det var før penicillin

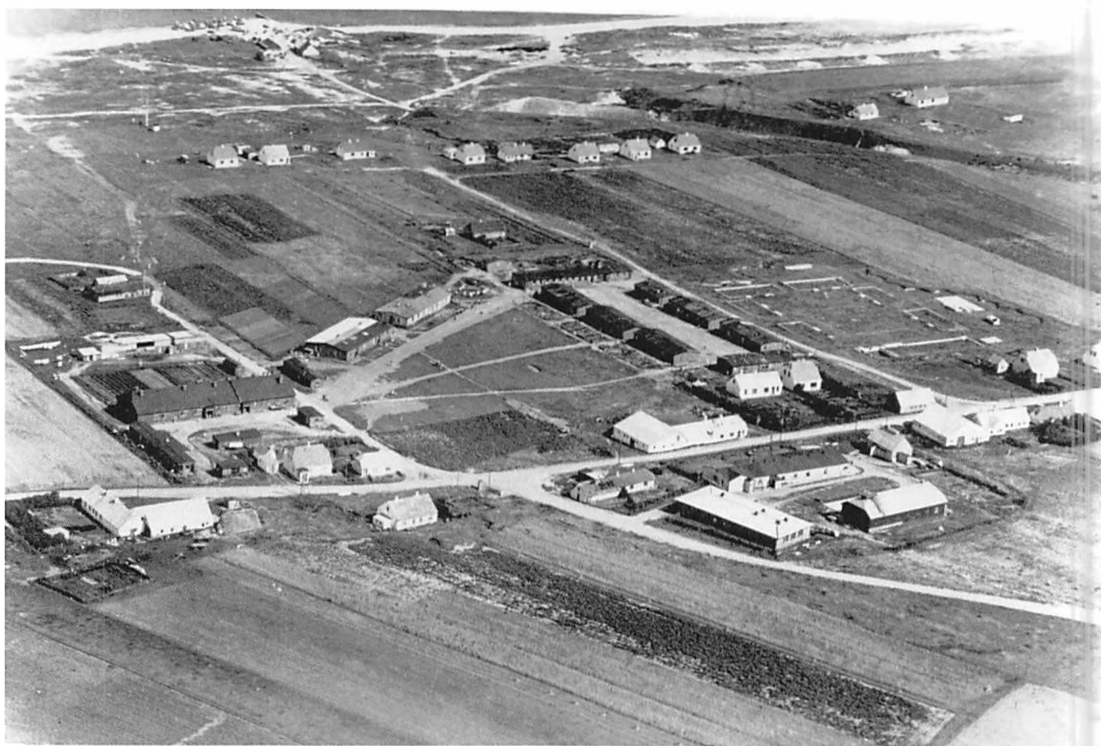
blev almindelig. Lægen ordinerede masser af levertran og masser af mælk direkte fra koen. Der blev hentet mælk hos en landmand hver dag til mig.

Da jeg blev født, var min søster Grethe syv år og min bror Anker 13. Grethe var startet i skolen til april, og Anker skulle konfirmeres året efter.

Vores hus var lille, så Grethe og jeg sov begge i soveværelset, og Anker havde det eneste værelse, der var i huset.

Da han året efter kom ud at tjene på en gård, flyttede han dertil, og Grethe fik værelset. Senere flyttede Anker til Hirtshals og blev fisker.

I nabohuset, hos mine bedsteforældre boede min fætter Finn. Han var søn af faster Johanne, men ingen af os vidste, hvem hans far var. Han kom som toårig til at bo hos mine

Luftfoto fra Hamborg (postkortmotiv).

Min bedstemor med Finn og hans mor Johanne Skaarup.

bedsteforældre, og da han kun er tre år ældre end mig, kom vi til at vokse op som søskende. Finn flyttede først til Thisted til sin mor, da han var 11 år.

Da jeg blev født, var min Bedste 66 år gammel – samme alder som jeg har nu – og bedstefar var ½ år yngre.

De havde jo hænderne fulde med en lille dreng i huset. Der er ingen tvivl om af de elskede ham meget højt, men Bedste var jo ikke ung, så hun blev hurtigt træt. Så blev Finn sendt ind til os. Derfor var jeg nok ikke så meget hos mine bedsteforældre i mine første år.

Men min Bedste kom til at betyde meget for mig i min opvækst. Det var hende, der lærte mig at betjene garn og strikkepinde. Jeg strikkede af garnrester fra Bedstes strikkekurv. Hun lærte mig også at hække. Alle garnrester kunne bruges til at hække farvestrålende lapper, som blev syet sammen til slumretæpper. Bedste havde også en hånddrevet symaskine, som jeg lærte at bruge. Og det var hende, der

lærte mig at spille »31«. Et kortspil der var ret enkelt med kun tre kort på hånden og »bank i bordet«, når man er tæt på 31. Senere blev det lidt mere avancerede spil som »500« og »7 kabal«, vi hyggede os med. Bedste holdt også »Familie Journalen« og »Hus og Hjem«. Jeg lærte at læse, før jeg kom i skole, ved at læse i Bedstes blad. Hun og jeg havde så et fællesskab om, hvordan det gik med kærligheden i næste afsnit af den aktuelle fortsatte roman. Søndag formiddag blev der hørt gudstjeneste i radioen, og så sang vi med på salmerne. Der var jo langt til Ræhr kirke, så det var ikke så tit Bedste kom i kirke.

Mange aftener blev brugt på ludospil i Bedstes stue. Naboerne kom ofte og spillede ludo.

Mine bedsteforældre med deres to børn, Henry (min far) og Johanne.

Min Bedstemor Ane Marie Jeppesen.

Så blev der spillet med makker. D.v.s. at man spillede to og to sammen og havde to modspillere. Alle morede sig disse aftener, og bølgene kunne godt gå højt. Jeg husker, at der godt kunne komme et enkelt lille bandeord ud af Bedstes ellers så pæne mund.

At bo i samme hus som min Bedste i hele min barndom, betød at jeg altid havde et fristed hos en voksen, der havde god tid til mig.

Det var jo en tid, hvor man selv skulle stå for underholdningen, inden de elektroniske medier tog over. Og dog, for mine forældre inviterede af og til om onsdagen til »gammel dansemusik«-aften. Så blev bordet skubbet ind til side og radioen tændt, og så blev der danset polka, vals og »Den toppede Høne«. Alle sammenkomster sluttede med kaffebord, før man gik hver til sit. Det blev aldrig sent, for alle skulle jo tidligt op næste dag.

Da jeg var barn, havde vi ikke noget kamera. Derfor var det både besværligt og dyrt at blive fotograferet. Vi skulle jo køre 20 km

med rutebilen til Thisted, hvor fotografen boede.

Måske var det ved samme lejlighed, jeg fik nye sko. Det er min første erindring. Jeg sidder i Bedstes stue i en lænestol med rødt stof på. Det var uopskåret mekka, som var meget stærkt og ru, så det kradser på benene. Mine fødder når kun lige ud til kanten af stolesædet, og jeg har brune sko på. De har en rem over foden med et spænde i. Foran på skoene er der et mønster, lavet med små huller. Skoene var ikke helt lette at gå i, for de var mindst et nummer for store. Sko var jo dyre, så det kunne jo ikke nytte noget, at barnet voksede fra dem for hurtigt. Jeg husker, at Bedste beundrede mine nye sko. Måske var det kun kort tid efter, at jeg var begyndt at gå. Jeg havde svært ved at lære at gå. Det var, som benene ikke ville bære mig. Jeg har fået fortalt,

Elly i tøj som blev strikket af optrævlet garn fra Amerikapakker.

Her har vi været hos fotografen i Thisted i 1946.

at det var, fordi jeg ofte var meget syg af alle mulige infektioner.

På dette tidspunkt var besættelsen slut og min lille vugge? – ja den blev stående i beskyttelsesrummet, som blev gravet til, og huset over det blev fjernet.

Jeg var under et år, da besættelsen sluttede, så jeg husker slet ikke noget. Men den besættelse fyldte alligevel meget i min barndom. Alle talte om »da tyskerne var her«, og i mit hjem fandtes der forskelligt husgeråd, som stammede fra de tyske barakker. Da tyskerne gik hjem, delte befolkningen, hvad der var af den slags. Jeg har hele min barndom spist af tallerkner, der var fra den tid. De var tunge og umulig at slå i stykker.

Jo, – på det tidspunkt, hvor jeg kom til verden, var livet i Hamborg meget præget af besættelsestiden, og det kom også til at præge de første år i min barndom. Det var jo ikke kun

befolkningen, der havde haft besættelsen og tyskerne tæt inde på livet. Efterkrigstiden var også præget af, at der var meget begrænset vareudbud. Der var derfor rationeringsmærker på de fleste fødevarer m.v. Men når nøden er størst, finder folk på noget andet, så der fandtes en masse erstatningsvarer. Kvaliteten kan jo godt diskuteres, men alt kunne bruges.

I min barndom var Hamborg et lille fiskerleje, hvor fiskerne trak deres både op på land. Det var hårdt arbejde og ikke uden fare for liv og helbred.

Bådene var tunge; de vejede mellem 7 og 10 tons. De havde en kraftig køl og kunne sejle næsten helt ind til stranden. Så blev der lagt ruller ind under kølen og båden trukket op på land ved hjælp af et hånddrevet spil. Under den proces stod en fisker på hver side af båden, med ryggen imod for at holde båden i balance. Det skete ved flere lejligheder, at en

båd kom ud af balance, væltede, og en fisker kom i klemme. Det var et farligt arbejde.

Til venstre for dalen midt i billedet ligger to huse. Det lille hvide hus med rødt tegltag er det hus, hvor jeg blev født. Det lange hvide hus med sort tag er mine bedsteforældres hus. Der flyttede vi ind, da jeg var fire år. Rækken af huse på den anden side af dalen, kaldte vi Nørregade. Husene længer? tilbage i billedet ligger langs landevejen, som dengang var en grusvej. Disse huse udgjorde det vi kaldte »æ byjk« (byen). Ikke sådan at forstå, at der var en bymæssig bebyggelse. Der lå en lille købmandshandel, og ellers lå husene og gårdene på række langs vejen.

En større købmandsbutik lå lige syd for mit barndomshjem.

Men omdrejningspunktet i Hamborg og de tilstødende småbyer var fiskeriet. Det var det, de fleste familier levede af. Der lå nogle få, mindre husmandsbrug, men også de supplerede indtægten ved fiskeri. Men det var et samfund, der ventede på bedre tider.

I mine første otte år husker jeg, at der altid blev talt om, at nu måtte havnen i Hansted da snart komme. Alle ventede på havnen og som årene gik, gav flere og flere op og flyttede til andre havnebyer.

Mine forældre gav op i 1952 og flyttede til Skagen.

I Hamborg blev der ikke bygget nye huse. Men de gamle, der alle har en panorama udsigt over havet, blev restaureret og bruges mest til fritidsboliger, der nu koster flere millioner kroner. Da mine forældre solgte deres to huse, fik de i alt 7000 kr. for begge. Det var i 1956. Siden er det lille hus fjernet, og et nyt fritidshus bygget på stedet. Det store hus er restaureret og benyttes som helårsbeboelse.

Mit barndoms sprog

I Hamborg talte vi udpræget thybmål. Her

var der kun et køn. Vi sagde ikke en eller et foran et navneord. Der var heller ikke –en eller –et endelser på navneordene.

Et hus hed »jen hus«; huset hed »æ hus«. En pige hed »jen pig«; pigen hed »æ pig«. I flertal hed det »æ huus« og »æ pigger«. Der var et stærkt stød på første vokal.

Men nogle ord ændrede vokal. Et barn var »jen båd«; barnet hed »æ båd«; børn hed »æ ba«.

Som lille pige tænkte jeg ikke over, at mit sprog var noget særligt. Alle, jeg kendte, talte jo den dialekt. Men af og til kom der jo folk til Hamborg, som talte rigsdansk, eller noget der lignede.

I Hamborg lå en rødstens bygning fra krigens tid. Den ejede Herlev kommune. De brugte den som feriekoloni for skolebørn fra Herlev. Vi kaldte dem »æ Kjøbenhavnba«. Hver sommer kom de, og hver anden uge skiftede de, så der kom et nyt hold. De talte et helt andet sprog. Og i starten grinede de lidt uforstående, når vi tiltalte dem, men efter nogle dage, forstod vi godt hinanden.

Jeg husker ikke, hvor mange der var ad gangen, men tiltrækningen var enorm. Jeg lærte ret hurtigt at forstå det sære sprog, som disse børn mestrede i et forrygende tempo.

De voksne talte om, at folk, der talte andet end thybmål, talte »fiken« (fint), så jeg betragtede egentlig disse børn som finere end os fra Hamborg. Ergo måtte det dreje sig om at lære dette tungemål, hvis man gerne ville være lige så fin som herlevbørnene. Så jeg sugede til mig og øvede mig. Men jeg skulle passe gevaldigt på, for hvis nogen fra Hamborg hørte Skår'ps Elly forsøge at tale københavnsk, ja så blev Jante-loven lynhurtigt taget i anvendelse. »Hon vil spel fiken«, blev der vrænget. Men jeg blev ret dygtig til at spille de to roller. Og »Kolonien«, den drog mig som en magnet. Der foregik altid noget. Lige noget for det rastløse barn, jeg var. Nok er jeg født i Hamborg, men mit temperament kørte

i nogle andre omdrejninger, end det var god tone på »bjerget«.

I »Kolonien« var der børn, der kunne berette om ting og steder, som jeg end ikke drømte om eksisterede. Min nysgerrighed var vakt, og jeg indså meget tidligt, at Hamborg ikke var verdens navle. Der var sæder og skikke ude i verden, som jeg ikke helt troede, at folk i Hamborg kendte til. »I Guder, det må jeg opleve!«. »Når jeg bliver stor, vil jeg ud i verden og opleve alt det spændende.«

Og i »Kolonien« var der flere gange om uge sang og musik. Jeg elskede at synge og høre musikken fra det opretstående klaver. Tænk at kunne spille på det! Det forblev en drøm hele mit liv. Men i Hamborg kendte jeg ikke nogen, der havde klaver. Det var højst »de hellige«, altså de indremissionske, der havde et stueorgel. Det lød helt anderledes. Dels var bælgene ofte utæt, så det hvædede, og dels manglede der ofte nogle af tonerne.

Også sanglege og optrin, var der i »Kolonien«. Her havde jeg min første optræden for andre. – Jo, »Kolonien« var i sandhed dér livet levedes.

Jeg husker den spænding, der greb mig, når jeg hørte, at nu var »æ kjøbenhavnerna« kommet. Og jeg husker ligeledes den følelse af at have mistet noget, når de rejste hjem. Så faldt Hamborg igen hen i slummer, og beboerne bekræftede hinanden i, at i Hamborg er det ikke en kvalitet at være »fiken«.

Da jeg var ni år, flyttede vi til Skagen. Der talte de »fiken«. Så de forstod ikke et ord af, hvad jeg sagde, og så var der ikke langt til at drille hende der med det mærkelige sprog.

Mit største nederlag fik jeg i en nærliggende bagerforretning. Fruen her var en meget korpulent dame og stærkt malet i ansigtet. Jeg syntes hun lignede en lille rund klown.

Men min mor sendte mig over efter rugbrød og franskbrød. I Hamborg hed det

Mine bedsteforældres hus på Baunvej. Huset er nu ombygget.

»grovkåg« og »fikenkåg«. Damen pegede på samtlige kager i butikken, men jeg måtte gå hjem med uforrettet sag.

Nu valgte jeg at holde min mund. Jeg talte simpelthen ikke til nogen uden for hjemmet, før jeg mestrede det »fine« sprog. Børn lærer jo hurtigt, så efter et par ugers stilhed, talte jeg igen, og nu var ingen i tvivl om, hvad jeg sagde.

Da sommerferien oprandt, skulle jeg så til Hamborg og besøge Bedste. Det var forunderligt at komme hjem som en af de »fine«. Nu var det min tur til at berette for de måbende Hamborg-børn, hvad man gav sig af med ude i den store verden. Sandhedsværdien af det, jeg fortalte, tør jeg ikke stå inde for i dag. Jeg berettede om mangan oplevelse fra Skagen, som nok ikke var helt i overensstemmelse med sandheden. Men nu var det mig der kunne berette ude fra den store verden. Og »Kolonien« havde ikke længere den samme tiltrækning på mig. Nu var jeg jo selv som de og ikke længere et Hamborg-barn.

Jeg ved ikke helt, hvad der skete, men i min fantasi-verden blev jeg en af de fine. Alle de mere eller mindre velmenende forsøg på at lære mig, at jeg ikke var noget særligt og knytte dette sammen med mit barndomsprog, var slået fejl.

I Hamborg forsøgte man at rette hinanden ind, men jeg tror ikke, man får en smuk plante, hvis man blot lader stænglen vokse sig høj. Det er sideskuddene der giver planten karakter og fylde. Og frem for at få en blomst i toppen, får man mange blomster fordelt på hele planten.

Mørkning

I Hamborg blev der først indlagt strøm i husene efter 1945, da besættelsen var slut. Før den tid, benyttede man petroleumslamper. De gav ikke ret meget lys. Kun lige der hvor lampen stod eller hængte.

Der var strøm i Hamborg under krigen. Måske var det tyskernes fortjeneste. Men ikke i vores hus. Det var jo dyrt, og pengene var meget små.

Jeg husker ikke den tid, hvor der ikke var strøm. Det var dog sådan, at vi ikke havde strøm på loftet, så når vi skulle op på »das«, efter at det var blevet mørkt, fik vi en petroleumslampe med. Den bestod af en grøn glas fod med petroleum i. På den var så skruet en brænder med en væge, der gik ned i væsken. På brænderen sad et højt klart glas. Man tog så glasset af, tændte ild til vægen og satte glasset på igen. Så lyste lampen.

Når man så var færdig med »toiletbesøget«, satte man lampen på bryggersbordet, tog glasset af og pustede ilden ud. Så var den klar til den næste.

Håndvask foregik ved vasken i bryggerset. Det var det eneste sted, der var en vandhane. I køkkenet var der vask med afløb, men ikke indlagt vand.

Men dengang, lige efter krigen, var der stadigvæk flere huse i Hamborg, som ikke havde vand lagt ind i huset. De måtte ud og pumpe vand op af brønden, så hos dem stod der en zinkspand med en øse i ved siden af vasken. Det var som et stort bæger af metal, med et langt skaft på, der var bøjet i spidsen, så den kunne hænge på spanden. Jeg kan huske, at vand fra sådan en spand smagte lidt af »brønd«. Det var nærmest en smag, der var lidt metalagtig.

Der var et lille vandværk i Hamborg. Formentlig fra krigens tid. Det var der, vi fik vand fra. Men de, der selv havde gode brønde, ventede lidt med at blive tilsluttet. Det kostede jo.

Da der blev lagt strøm ind, var der kun et lampested i hvert rum. Det var midt i loftet. Skulle man så bruge strøm til andet, havde man noget der kaldtes en snydeprop. En slags dobbeltstik, der var skruet op i lampestedet.

Strøm kostede jo penge, så den skulle vi spare på. Man måtte aldrig forlade et rum uden at slukke lyset. Om aftenen samledes vi rundt om spisebordet, hvor der var lys. Her sad vi så med et håndarbejde, eller hvad det nu var, man skulle lave. Mor strikkede eller syede om aftenen, far læste i aviser eller i en bog, eller han sad og lavede flaskeskibe, hvor han skar små huse og skibe ud af træ, malede dem og satte dem ind i en flaske. Disse flaskeskibe var meget populære, og far solgte en del af dem, for det var ikke alle, der kendte hemmeligheden ved at få et stort sejlskib puttet ind gennem det lille hul i flaskens hals.

Om vinteren ventede man i mange hjem en time – fra mørket faldt på til det var helt mørkt – før lyset måtte tændes. Det var for at spare på strømmen. Den time kaldte vi »mørkning«.

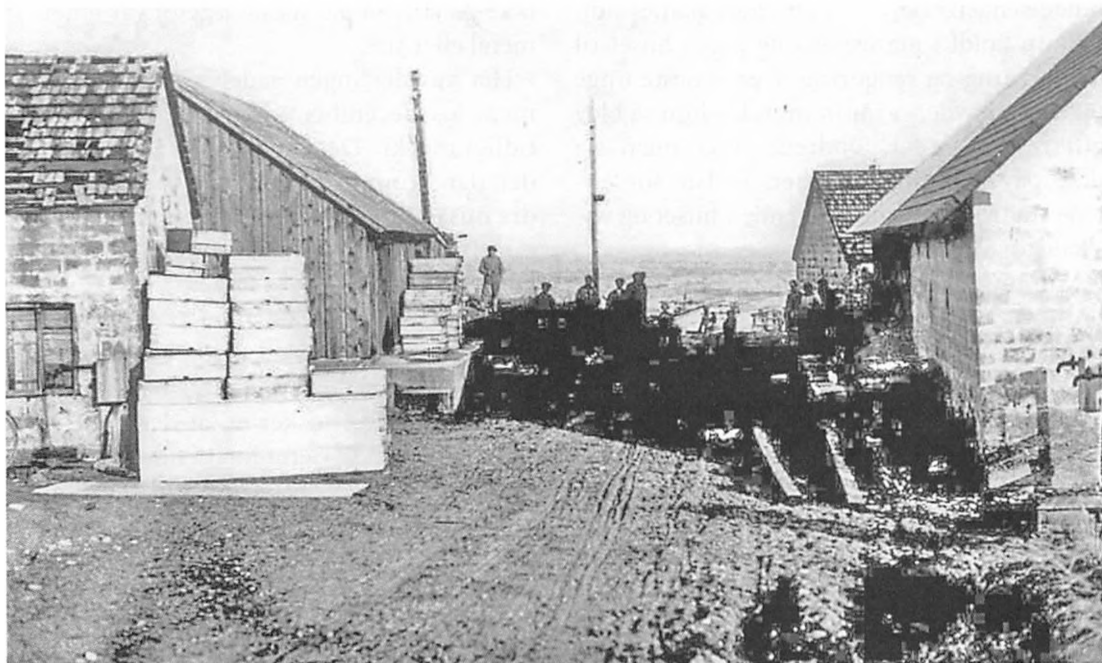
Jeg holdt tit mørkningstime hos Bedste. Så sad vi i hver sin stol og så ud ad vinduet. Vi sad

bare der og så det blive mere og mere mørkt. Der var megen ro over alle i mørkningstimen, for ingen kunne jo se at lave noget.

Vi talte stille sammen. I den time kunne jeg spørge Bedste om gamle dage, da hun var barn. Det var helt anderledes end i min barndom. Bedste havde jo mange søstre og de var næsten jævnaldrende. Men dengang skulle børn hjælpe til med alt derhjemme. De havde alle deres opgaver, og ingen måtte sidde med tomme hænder.

Bedste fortalte om, hvor flink hun var til at karte uld og spinde garn. Det var noget, hun havde i fingrene, så selv om der ikke var ret meget lys, kunne hun mærke, om tråden var rigtig. Og da hun blev lidt større, hæklede hun de fineste mellemværk af tyndt garn. I det hele taget var hun dygtig med sine hænder og frembragte mange smukke håndarbejder.

Men hun fortalte også om sine søstre, der boede i København, i Skibby og helt ovre i

Landingspladsen ved Hamborg, som den så ud da jeg var barn.

USA. De var yngre end hende. Bedste havde ikke haft samme udlængsel som sine søstre. Hun havde jo mødt en ung mand, som hun syntes var den pæneste mand, hun havde set. Det var min Bedstefar. Men det varede en del år, før hun fik ham. Han havde travlt med så meget andet. Og Bedstes forældre syntes heller ikke, at hun skulle giftes med en fisker. De mente, hun skulle være bondekone. Og ham Peter Johan, han havde jo været i Amerika og var lidt anderledes, end bønderkarlene var i Ræhr, hvor Bedste voksede op. Så Bedste blev hjemme og hjalp sin mor indtil de endelig i 1905 gav efter, og hun fik lov til at få den mand, hun ville have. Hun var da 27 år og havde i en del år haft sit udstyr parat.

Mørkningstimen gav anledning til en tæt fortrolighed, hvor bedste fortalte mangt og meget om sit liv. Som barn havde hun været lige så meget syg, som jeg var. Også senere var hendes helbred ikke stærkt. Hun havde mange og lange infektioner, hvor hun måtte holde sengen. Derfor skulle hun skånes lidt, og hun holdt i mange år ung pige i huset til madlavning og rengøring. Den seneste unge pige hun havde, var min mor. Da hun så blev gift med min far, ændrede situationen sig ikke på væsentlige punkter. Bedste forventede stadig, at mor hjalp hende i huset og vaskede tøj for hende.

Min mor var ikke altid tilfreds med denne ordning, men hun sagde ikke Bedste imod. Bedste var ikke en, man sagde imod.

Efter min Bedstefars død, blev min far »mand i huset«, men det var meget Bedste, der bestemte, hvad der skulle ske. Bedste var meget tæt forbundet med begge sine børn. Men hun forgudede sin søn, og hvis hun følte, der var optræk til uenigheder mellem mine forældre, tog hun altid min fars parti.

Bedste! Det var jo nok ikke vildt spændende beretninger, du fortalte i disse mørkningstimer, men jeg husker den dejlige stemning, der

var i din stue, efterhånden som vi bare sad der og talte, mens lyset stille forsvandt. Her havde jeg hele din opmærksomhed for mig selv.

Jeg husker ikke, at Finn var der i denne time. Han var jo meget oppe på en gård efter skoletid. Her havde han nogle gode kammerater og de legede vilde lege, som nu drenge gør.

Jeg husker mørkningstimen som en fortryllet stund, men når den så var slut, og lampen i loftet blev tændt, var fortryllesen ophævet. For så var det tid til at tage fat på at lave aftensmad. Og så havde ingen tid til at tage sig af mig. Så måtte jeg igen finde på noget at underholde mig selv med

En juleaften og alle de andre

Julen i Hamborg, var lige så spændende for os børn, som den er for børn i dag. Vi fik ikke ret mange gaver, for der var ikke så mange penge den gang. Men vi kendte jo ikke til alle de ting, som nutidens børn har. Der fandtes ikke plastic, så det meste legetøj var enten af metal eller træ.

Her var der ingen gadelys, så når vi nærmede os december måned, var der meget tidligt mørkt. Det eneste lys vi kunne se, var det, der strømmede ud at vinduerne i de andre huse i Hamborg. Når det var mørkt midt om eftermiddagen, så vidste vi, at julen snart kom.

Jeg fik en lille julekalender af pap hos købmanden, og jeg husker, hvor svært det var, ikke at lukke mere end én låge op hver dag.

Det første jeg husker er, at der blev saltet sild. Det har nok været først i november. Der blev flere gange årligt saltet sild i mit hjem, men julesildene skulle være ekstra fine. De fik puddersukker i stedet for almindeligt sukker. Det var et arbejde, mine forældre og bedste hjalp hinanden med. Sildetønden stod i kælderen med tætsluttende låg, så de andre fødevarer ikke fik sildesmag.

Første søndag i Advent, fandt Bedste julepynten frem. Det var hende, der opbevarede den. Så sad far ved stuebordet og bandt adventskranse til både os og Bedste. Der blev altid hængt fire kugler under kransen og én i midten. Den blev hængt op i loftet og tændt, så snart det blev mørkt. Så sad vi og så på lyset og drak kaffe med sandkage til. Om aftenen gentog det sig inde hos Bedste, for hendes adventskrans skulle jo også beundres. Hos Bedste blev der også sunget en salme og talt om alt det, der nu skulle nås, inden det blev jul.

På samme tid blev det store saltkar rensed, og der blev kogt saltlage til karret, som stod midt på gulvet i kælderen. Her skulle julegrisen saltes ned. Vi havde jo hverken køleskab eller fryser den gang.

Men nu skulle der bages småkager. Der var stort brændekomfur i både vores og Bedstes køkken. Begge var i brug. Der blev bagt vaniljekranse, brunkager, finskbrød, jødekager og kanelkager.

Alle kagedåser blev fyldt op og de blev forseglet, så ingen kunne tage hul på dem inden jul. De kager, der ikke blev helt pæne, eller som fik for meget varme i ovnen, kom i en dåse, der blev taget af i løbet af december.

Så var det tid til at bage lagkagebunde, både hvide, brune og sirups. Bundene blev pakket ind i smørrebrødspapir og gamle, rene klude og gemt i kælderen.

Det samme skete med sandkager og krydderkager.

Omkring den 16. december var det slagtedag. Allerede om foråret fik vi en lille gris, som vi hvert år kaldte Frants. Den boede i svinestien i udhuset foran det lille hus, hvor jeg er født. Frants blev ret forkælet resten af året, og jeg syntes, det var den værste dag i hele året, når Frants skulle slagtes.

Det skete altid tidligt om morgenen, at jeg lå der i min seng og kunne høre Frants skrige, som grise nu gør, når de skal flyttes. Slagteren

var der, og der lå jeg så med hovedet under dynen. Men med et blev der stille, og så kunne jeg tænke på at stå op.

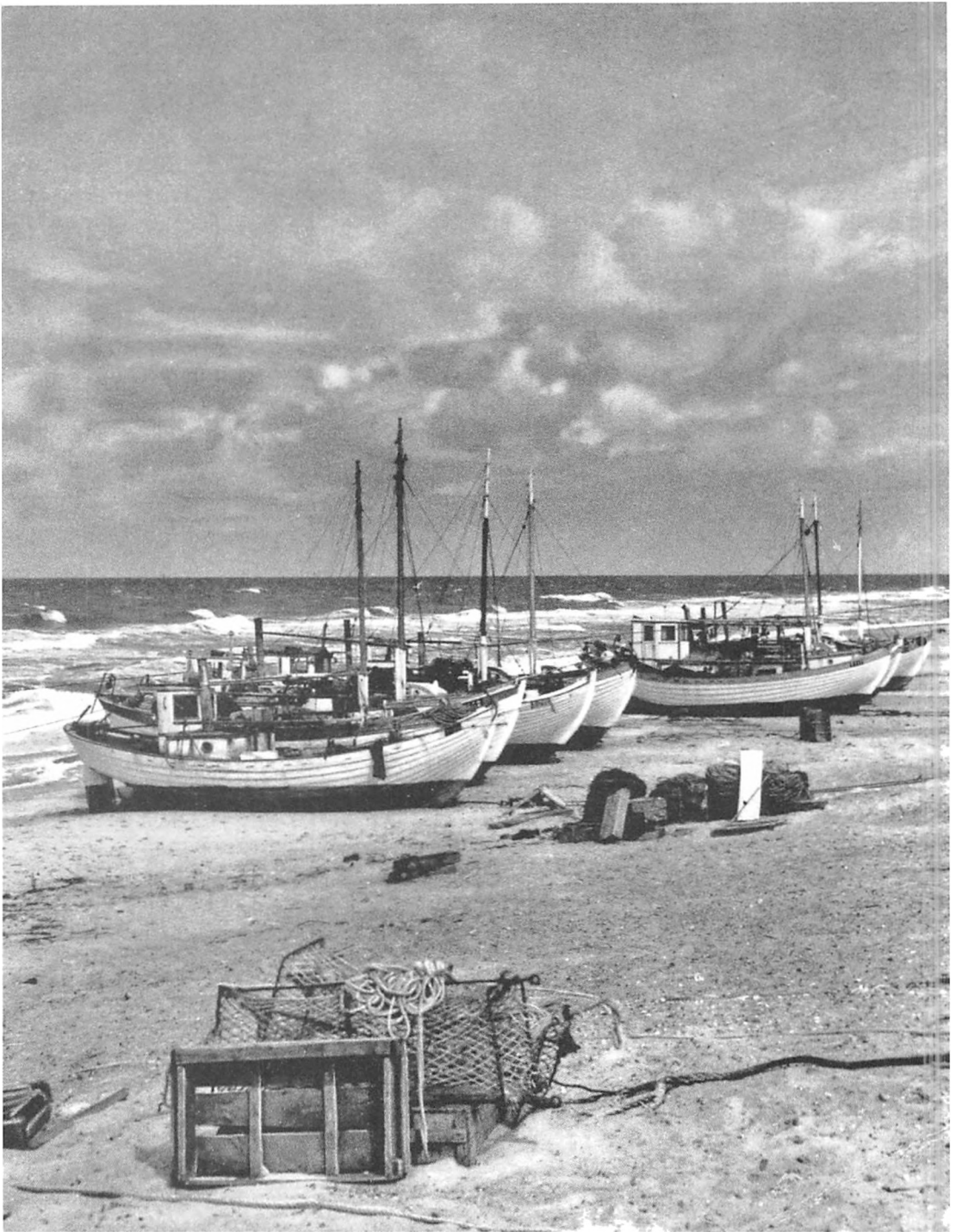
Når jeg så kom udenfor, hang grisen på en stige med hovedet nedad. Den var stendød og delt i to halvdele. Min mor stod og rørte i et stort kar. Det var blodet. Det skulle der røres i, så det ikke størkned. Det blev blandet med små spæk tern og krydderier og lavet til blodpølser.

Det var aftensmaden den dag med sirup og æblemos til. Allerede nu havde jeg glemt, at jeg var så ked af det til morgen, fordi grisen skulle slagtes.

Min far savede grisen i stykker og mor og Bedste hakkede kød til frikadeller, som blev stegt og henkogt i store glas. Det samme skete med medisterpølser. Der blev lavet rullepølser og bagt leverpostej, og resten af grisen blev i småstykker lagt i saltkaret til senere brug. Et par store flæskesteg blev pakket ind og lagt i den kolde kælder. En skinke blev sendt op til Niels »Kål« og kom hjem som røget skinke. Den kunne så holde sig i en snor på skorstenen på loftet.

Når grisen var forarbejdet, var det tid til at komme en tur til Thisted og se på juleudstilling. Vi kørte med rutebilen, og jeg blev næsten altid køresyg på vejen. Men at gå rundt i Thisted og se på vinduespynten og på et stort juletræ med lys på torvet var hele turen værd. Her stod også en julemand med en gryde, som han opfordrede os til at lægge penge i til de fattige.

På et tidspunkt skulle vi så ud til min Moster Nielsine og onkel Marius og drikke kaffe. Far kom altid lidt senere. Han havde så en del pakker med, som var meget hemmelige. Bedste og Finn var altid med i Thisted, men de blev hentet på rutebilstationen af Faster Johanne, og vi så dem først igen, når vi til aften skulle med Rutebilen hjem igen. Bedste var altid meget træt efter en dag i Thisted.

Jeg ved ikke om det er fra landingspladsen i Hamborg, men det ligner.

Hun slumrede lidt i rutebilen, og når vi skulle af, sagde hun altid: »Det er nu bedst at være hjemme!« Bedste var ikke så glad for at komme til byen.

Den sidste tid før jul var en travl tid. Alt skulle jo være fiks og færdig til den store højtid. Der blev også hentet et juletræ, men kun ét. Da vi boede i det lille hus, stod træet i mine Bedsteforældres stue, som senere blev vores stue. Dengang var der ikke noget med elektrisk lys på juletræet. Der var kun levende lys. Og julepynten gik igen år efter år, men min far lavede lidt nyt julepynt hvert år. Det var flettede hjerter og roser af silkepapir. I de første år var der altid fehår på juletræet, men et år gik der ild i det, så det så vi aldrig mere.

Ud over mine bedsteforældre og os, var der naturligvis Finn og hans mor, faster Johanne, som kom lille juleaften. Da fik vi altid æbleskiver. Alle havde jo travlt med de sidste forberedelser. Og når Faster kom, havde hun en særlig rolle. Hun slog brød op til hele julen. Og hun bagte til langt ud på de små timer, så om morgenen var der dejlig friskbagt brød til morgenmad. Rugbrød blev købt hos bageren, der hver uge kom kørende med sin brødbil. Jeg husker aldrig, vi købte andet end rugbrød af ham. Alt det andet bagte vi jo selv.

Lille juleaftens dag var vi samlet til frokost. Vi spiste rugbrød med marinerede sild og den friske grisesylte med hjemmerørt sennep og rødbeder.

Om eftermiddagen samledes vi hos dem, der ikke skulle holde juleaften. Så drak vi kaffe og spiste boller med smør og småkager.

I mit hjem var det mændene, der pyntede juletræet. Den første jul jeg husker, var det Bedstefar og far, og træet stod i mine Bedsteforældres pæne stue. Vi blev klædt pænt på og kom ind i spisestuen. Her var bordet dækket med det bedste huset formåede.

Når alle sad på deres plads, blev maden båret ind. Det var flæskesteg med æbler og

rødkål og frikadeller. Hertil sovs og kartofler og surt og sødt.

Min farfar bad bordbøn og sagde glædelig jul, idet han skålede i hvidtøl. Ikke noget med alkohol juleaften. Maden smagte himmelsk, og bagefter fik vi æblekage som dessert. Dengang kendte vi ikke ris. Det fandtes jo ikke under og efter besættelsen.

Når maden var spist, blev der ryddet op, og der skulle vaskes op, før der skete mere.

Men så var det store øjeblik kommet, hvor Bedstefar åbnede døren til den pæne stue, som kun blev brugt juleaften, og der stod juletræet med lysene tændt. Der var ikke ret meget lys i stuen. Men en lille petroleumslampe stod tændt på et lille bord. Nu satte alle sig, og Bedstefar satte sig ved den lille lampe. Han tog så bibelen i hånden og læste juleevangeliet, hvorefter de voksne sagde amen i kor.

Så blev der danset om juletræet og sunget julesalmer. Der var ikke nogen børnesange. Det var jo juleaften, og det var en højtidelig aften. Vi børn syntes nok de sang lidt for mange salmer, for vi vidste jo, at der var gaver bagefter.

Men dansen om træet var først slut, når Bedstefar sagde, det var den sidste salme. Så blev lysene på træet slukket, og vi gik tilbage til stuen, for der var ikke varmt i den pæne stue. Kakkellovnen stod i spisestuen og der var bare en lille rist i væggen, hvor varme kunne sive ind.

Så kom de voksne frem med gaverne. Jeg fik tre gaver. Én af mine forældre, én af mine Bedsteforældre og én af faster Johanne. Det var ikke store gaver. Bedste havde som regel selv strikket gaverne, og jeg fik hue, vanter og halstørklæde. Af mine forældre fik jeg et spil billedlotteri, og kun faster havde købt legetøj. Hun gav mig en lille dukke, der sad i en stol.

Jeg syntes det var fantastisk at få gaver, og jeg plagede de andre om at spille med mig, men juleaften skulle ikke bruges til spil. Jeg

legede med dukken, og vi fik frugt og knas. Det var hjemmelavet konfekt. Ikke noget med nødder og marcipan, for det kunne man ikke få.

Men så blev kaffen båret ind og dertil var der flere slags kager.

Jo, – man spiste godt sådan en juleaften, og når det var sengetid, gik vi rundt, gav hånd og sagde Glædelig Jul til hinanden.

Sådan gik julen de første mange år, jeg husker. På et tidspunkt manglede min Bedstefar, men så overtog min far hans rolle.

Også efter vi var flyttet til Skagen, blev julen holdt i Hamborg, på samme vis. Nu var gaverne dog blevet lidt større. Jeg fik altid et helt nyt sæt tøj i julegave af mine forældre, men der var så også gerne en bog til mig, som jeg ikke vidste noget om. Jeg læste jo meget som barn, så en bog gave var altid velkommen.

Først efter at Bedste flyttede til Skagen, blev julen ændret hos os. Nu blev julemiddagen til andesteg og risalamande med mandelgave. Ingen juleslagtning mere; anden blev hjembragt fra slagteren.

Også den højtidelighed, der var over min barndoms jul, forsvandt lige så stille, og

juleaften blev mere til en festaften i familiens skød, hvor vi alle spiste for meget. Lidt øl og vin vandt også indpas i menuen. Tiderne skiftede, og traditionerne ændrede sig.

Nu var det slut med at læse juleevangeliet. Det kunne vi jo høre i kirken om eftermiddagen, hvis vi havde lyst. Og de mange julesalmer blev også færre og dansen om juletræet kortere.

Det var nogle af de erindringer, jeg har fra min barndom i Hamborg. Over alt levende regerede det barske klima på havskrænten, tæt på det store hav. Der var dejlige sommerdage, hvor lærken stod stille i luften og sang, og hvor havet var blankt og glinsende, men i min erindring var der flere kolde, mørke, snefygende dage, hvor stormen piskede havet op, så det tordnede mod kysten og vi, ret få beboere, var helt i vejrgudernes vold.

Så var Hamborg langt fra alfarvej.

Elly Skaarup Karlsmose.
Født 1944. Pensioneret socialrådgiver.

Den amerikanske thybo

af Flemming Skipper

1945. Verdenskrigen var afsluttet. Nu skulle freden vindes. En amerikansk historieprofessor med rødder omkring Ove Sø i Thy blev udpeget til en særlig mission: At vinde danske sjæle for vestlige værdier!

Det hører til sjældenhederne, at en dansk-amerikaner bliver udpeget til posten som kulturattaché ved den amerikanske ambassade i København. Eller legation som det jo hed dengang. For vi skal tilbage til 1945 – det første efterkrigsår. Hans opgave var at organisere en dansk udgave af den amerikanske oplysnings- og informationsorganisation »United States Informations Service« (USIS).

Det er i al fald ud over det sædvanlige, at en sådan kulturattaché taler et perfekt dansk med tydelig adresse til det sted i Danmark, hans familie kommer fra: Thy. Mere præcist: Egnen omkring Ove Sø.

Hans navn var heller ikke til at tage fejl af: Waldemar Christian Westergaard (1882-1963). Historiker, født i Buffalo, Dakota-territoriet (nu North Dakota), i en koloni grundlagt af hans farbror. Og her talte alle thybomål, som Waldemar Westergaard bevarede hele livet, ligesom han hægede om farens værktøj og hjemmets indbo fra Danmark. Han følte sig livet igennem – skønt amerikaner – nært knyttet til Danmark.

Udvandringen

Waldemar Westergaard var utrættelig i sit arbejde for de kulturelle forbindelser mellem USA og Danmark, og »han gjorde sit hjem til en dansk idyl hvor studerende og fagfæller, ikke mindst fra Danmark, nød godt af hans viden, hjælpsomhed og lune.« (Dansk

Biografisk Leksikon.) Han udgav en lang række historiske værker med tilknytning til danske og skandinaviske forhold. Hans første publikation var om barndommens emigrantsamfund. Han studerede historie ved University of North Dakota og University of California, hvor han 1915 blev doktor på en afhandling om Dansk Vestindiens historie. 1925-49 var han professor i historie ved University of California, Los Angeles.

Som universitetslærer dyrkede Waldemar Westergaard især Skandinaviens og andre Østersølandes historie, og han inspirerede sine studenter til at arbejde på området. Han gjorde sit universitet til et centrum for studiet af nordisk historie. Til studiebrug fik han på sine mange Europarejser taget hundredtusinder af mikrofilm af kilder fra nordeuropæiske arkiver. De opbevares nu i Los Angeles-universitetets bibliotek, hvis samling af nordiske historisk litteratur han også hjalp til at forøge væsentligt.

Westergaard-familien rejste fra Thy til Amerika i en af de store udvandringsbølger i slutningen af 1800-tallet. Drømmen om Amerika var drømmen om et andet og bedre liv. Mange thyboer udvandrede, og helt op i 1930'erne var der lokale agenter for rederierne bag dampskibsruterne til de forjættede steder på den anden side af Atlanten – USA og nu også Canada. For nogen var mulighederne måske brugt op herhjemme – for andre var det de lokkende og eventyrlige beretninger, der gjorde udslaget.

Familie

Forældre: Snedker Jacob Christensen Westergaard (1852-1931) og Kirstine Andersen (1854-1946). Gift første gang 21.8. 1917 i Alameda, Californien, med Viola Minor, født 14.1.1888 i San Francisco, død 7.1. 1919 i Pomona, datter af skibsreder Rasmus (kaldet Robert) Christensen Minor (1853-1934) og Hanne Sophie Madsen (1855-1937). Gift anden gang 22.12.1941 i Los Angeles med Mable Shride, født 4.2. 1883, død 1955, datter af bogholder Amandus Shride og Alice Spencer.

Næsten 6.000 mennesker fra det gamle Thisted Amt – Thy, Mors og en del af Han Herred – udvandrede mellem 1868 og 1900. Det kulminerede i 1890-92. I februar 1873 er de mange hververe efter passagerer til Amerikaskibene blandt de flittigste annoncører i Thisted Amtsavis.

De amerikanske stater, de endeløse prærier, lokkede. Dagligt var der i aviserne beretninger om mulighederne i »Guds eget land«.

»Min mormors rok er på statsmuseet i Bismarck, North Dakota, og min fars høvle og save, godt værktøj fra Thy...«

80-årige Waldemar Westergaard var i sommeren 1962 på besøg nr. 12 i Danmark og blev opsøgt af Kristeligt Dagblad, der var interesseret i det stykke dansk-amerikansk pionerhistorie, han repræsenterede. Hans far og mor og deres søskende drog ud med den store hær af emigranter i 1870'erne og 1880'erne, fortæller avisen. Hans onkel, Christen Westergaard, var den første udvandrer i slægten. Han grundede den lille koloni af første generations amerikanere i Hill Township, Cass County, North Dakota, og søskende og andre unge fra Thy slog sig ned dér. Pionererne fik fri jord af staten. De

sled, giftede sig med piger hjemmefra og blev holdne folk. Waldemar Westergaards mormor kom ud til sine børn og børnebørn, da hun blev enke. Hun lærte sig aldrig amerikansk. De talte jo lige så godt dansk som hjemme i Thy. Af slægten var der i 1962 kun få tilbage i Danmark, men den gamle historieprofessor havde endnu gode venner i Thy. Heller ikke i Hill Township i North Dakota var der mange af Westergaardene tilbage. Nybyggernes børn drog længere mod vest.

»Nej, millionærer blev de ikke, men solide, velstående, arbejdssomme folk,« forklarede Waldemar Westergaard. »De var ikke vant til at sidde med hænderne i skødet. Min far var udlært snedker hjemmefra og tog sine høvle og andre redskaber med sig, da han udvandrede. I Amerika tog han jord og blev farmer ligesom de andre, men han lavede også møbler og skabte sig et navn på egnen som møbelsnedker. På sine ældre dage, da han ikke syntes, han havde nok at bestille, lavede han en meget fin kasse til et gammelt bornholmerværk, som jeg købte i Danmark. Urværket er fra 1783. Nu står uret i min stue og bliver meget beundret, og efter min død skal det til en af de unge i slægten. Min far var 79, da han lavede det ...«

Sådan lå landet

Vi vender tilbage til 1945 – og til Waldemar Westergaard som nytiltrådt kulturattaché ved den amerikanske legation i København. Hvad var det for opgave, måske ligefrem udfordring, han stod overfor?

I efterkrigstiden var fascinationen af USA stor i Danmark. Også på det kulturelle område. Amerikansk populærkultur og varer var eftertragtet. Tyggegummi og tegneserier med cowboys og opfarende ænder og livlige små nævner fandt hurtigt et stort publikum i alle aldre. Film og musik flød uhindret over Atlanten i en lind strøm. Månedsmagasinet »Det Bed-

63-årige Waldemar Westergaard præsenteres september 1945 som kulturattaché ved den amerikanske legation i København. Han holdt forbindelsen til Thy vedlige gennem medlemskab af Historisk Samfund – og læsning af den historiske årbog. Foto: Scanpix.

ste« begyndte at udkomme i 1946. I midten af 1950'erne var oplaget en kvart million. En sådan påvirkning med alt godt fra vest gik ikke sporløst gennem danskernes bevidsthed.

Udenlandske efterretningstjenester havde under og efter besættelsen store interesser i Danmark. Briterne var først på banen. De hjalp jo modstandsbevægelsen. Mod krigens slutning og navnlig i årene efter kom den amerikanske efterretningstjeneste til at spille en større rolle. Ikke mindst i efterretningsarbejdet bag det »jerntæppe«, der havde sænket sig ned gennem Europa. Den geografiske beliggenhed gav Danmark en oplagt strategisk betydning. Det dansk-amerikanske forhold skulle styrkes, inden »den kolde krig« for alvor satte ind. Perioden fra 1943 til 1946 er i det hele taget et særligt kapitel i danmarkshistorien: Besættelsens sidste år og tiden umiddelbart efter, men *før* »den kolde krig« var en alment accepteret realitet, og *før* Danmark valgte side ved at tilslutte sig NATO.

Efterretningstjenester, agenter og hemmelige kontakter var en del af dagligdagen i 1940'ernes Danmark. Overgangen fra besættelse til frihed var besværlig. Det var den nye verdensorden også. Frygten for at blive besat af russerne – af Sovjetunionen – førte i midten af 1940'erne til, at danske politikere, efterretningstjeneste og modstandskredse plejede tætte kontakter med den amerikanske efterretningstjeneste. Det var jo USA, der kunne redde os! De fleste lande kæmpede med at finde tilbage til en normal tilværelse. Og man begyndte at kigge nærmere på erfaringerne fra krigen. For mange stod det klart, at Sovjetunionen og deres kommunistiske støtter i Vesteuropa var den nye fjende. Nogle havde oplevet russernes aktiviteter på tættest hold, mens andre havde afsløret russerne i at spionere mod sine vestlige krigsallierede.

Det er dette billede, historikeren Peer Henrik Hansen tegner af Danmark i »Da yankierne kom til Danmark«.

Litteraten Hans Hertel har fra en anden vinkel forsket i »Kulturens kolde krig«. Han afgrænser den egentlige koldkrigstid til 1946-60. Kommunismen havde i den første fase »en enestående status som bevægelse, som alternativ og utopi«. Det er nødvendigt at huske, mener han, for ellers bliver fortiden uforståelig. Der var en afgrund mellem det danske samfunds holdning til kommunismen i 1941 og i 1945. Fra 1939 stod DKP's anseelse på nulpunktet på grund af Sovjetunionens overraskende ikke-angrebspagt med Hitler-Tyskland og angrebet på Finland:

»Ved befrielsen fire år efter stod kommunisterne anderledes stærkt. De havde vist sig højeffektive i »samfundsmaskineriets undergrund«. De var martyrer og helte (der var jo ikke mange socialdemokrater og radikale, som endte i KZ-lejren Stutthof). Deres modstandsindsats og opgøret med samarbejdspolitikken gav dem høj status – ikke mindst i kulturlivet. Tilsvarende betød beundringen for russernes store ofre i kampen mod Hitler, at også socialdemokrater, (kultur)radikale og partiløse gik ind i Dansk-Russisk Samvirke. Dets formand blev den socialdemokratiske historieprofessor Albert Olsen,« skriver Hans Hertel.

Ved det første efterkrigsvalg i oktober 1945 fik DKP 18 mandater i Folketinget, og »Land og Folk«, partiavisen, blev landets tredjestørste dagblad med et oplag på over 70.000. En fornem kulturavis med »fine« navne, der fyldte spalterne.

»Public diplomacy«

Det er i dette politiske og kulturelle miljø, Waldemar Westergaard – thyboen der ikke har glemt familiens tungemål – dukker op som kulturattaché ved den amerikanske legation i København. Han skal knytte kontakter til det officielle Danmark, til aviser og radio, undervisningsinstitutioner. Han skal søge at fremme de vestlige – den frie verdens

– værdier, hvor han kan finde en grobund. Den amerikanske informationstjeneste, som han opbygger i København og står i spidsen for et år, har som klart formål at påvirke den offentlige opinion gennem, hvad man – yderst diplomatisk – kalder »public diplomacy«, og det kan ske f.eks. ved at stille amerikanske film, musik og bøger til rådighed og skabe kontakter til journalister og andre danskere, som vil bakke USA's synspunkter op. Herunder økonomisk støtte til udgivelser af bøger og tidsskrifter samt kulturelle arrangementer. »Placeringen« af materiale i medierne skal ske med takt, forsigtighed og diskretion. Mange år senere er det et forløb, som historikere er begyndt at interessere sig for. Et modstykke til de »røde lejesvende«. Nu har de journalistiske »lejesvende« skiftet farve og er blevet »blå lejesvende« i beskrivelsen af, hvordan det amerikanske »propagandadepartement« har haft held til at påvirke udsendelserne i Statsradiofonien gennem 1940'erne og 1950'erne.

Informationer, oplysninger – *propaganda*? Ordet dukker op i Politikens afskedsinterview med Waldemar Westergaard, og det er ham selv, der tager det i munden. Den radikale avis har spurgt til, hvem der bliver den nye leder af »informations-kontoret«:

»Det er ikke bestemt endnu, men det bliver naturligvis en mand med kendskab til Danmark og forhåbentlig varer det ikke alt for længe, inden han kommer. Der er jo nok at gøre på dette kontor. Om kort tid får vi nogle splinternye amerikanske dokumentariske film – uden propaganda. Jeg har forklaret dem hjemme i Washington, at Danmark behøver ingen propaganda for demokratiet. Det går ganske af sig selv ...«

En bedstefar siger farvel

Waldemar Westergaard arbejdede i Køben-

En lille tur til Thy

»Dansk-amerikaneren, professor Waldemar Westergaard, kom i aften på besøg i Thy sammen med sin hustru. De bor hos gdr. N. Nicolajsen, »Gl. Gyrupe« i Sønderhå. Da professoren aflagde os en visit i formiddag, kunne vi straks høre Thybo-dialekten i hans sprog. Professor Westergaard er ikke født i Thy, men hans forældre var begge thyboer. Som student kom han til Sønderhå for at besøge sine slægtninge, og i 1912-13 opholdt han sig hos onklen, Chr. Andersen, Sønderhå, og tanten Karen Møller. Han skrev da sin doktordisputats om de dansk-vestindiske øer. 6. september i fjor kom professor Westergaard til København som kulturattaché; han rejser tilbage til Los Angeles til efteråret og ønskede nu – på sit 9. besøg i Danmark – at komme en lille tur til Thy, der interesserer ham så levende, som var han indfødt thybo. Under sit besøg i Thisted i dag aflagde professor og frue besøg på museet.«

Thisted Amts Tidende tirsdag 1. 6. 1946

havn fra september 1945 til efteråret 1946. Han sluttede med en tre ugers sommerrejse gennem Jylland »for at knytte forbindelser i de større jyske byer«, som det hedder i Berlingske Tidende. Han er også på et kort besøg i Thy, hvor han endnu en gang oplever den egn, hans familie havde forladt i 1870'erne.

Det fremgår ikke af artiklen i Berlingske Tidende, hvad det nærmere går ud på i de »store jyske byer«, men avisen lader dog læserne forstå, at den amerikanske historieprofessor har haft et vist held med sin mission i Danmark:

»Gennem den forløbne tid har professor Westergaard på mange måder knyttet de kulturelle bånd mellem USA betydeligt nærmere end før krigen. Det er på hans initiativ, at ra-

diosamarbejdet blev udvidet, at der blev åbnet amerikansk bogudstilling, vist amerikansk teater og sendt amerikanske tonesmalfilm ud til foreninger.«

I Politikens afskedsinterview kommer vi lidt tættere på historieprofessoren, thyboen og den nu snart forhenværende kulturattaché ved den amerikanske legation:

»Professor Waldemar Westergaard sidder i en dyb lænestol på sit kontor og bakker på pi-ben, mens øjnene bag brilleglassene funkler af lune og sprælsk humør. Han ler, så det runger, taler højt og ivrigt om alt, hvad der falder ham ind, og i næste øjeblik er han alvorlig og tænksom. Han ligner en hyggelig bedstefar, og det er han også i en vis forstand. Han er bedstefar for hele Danmark i vort kulturelle forhold til Amerika, og han har i det års tid, hvor han har arbejdet som leder af United States Informations Service gjort en indsats, der engang med tiden utvivlsomt vil komme til at sætte sine spor.«

Men det var jo slet ikke den boglige vej, der lå lige for. Det »betror« han journalisten:

»Min far hed Jacob Westergaard og var fra Thy. Han tog til Amerika i 1879 og derovre

mødte han min mor, som også er dansk. Mor lever endnu – i Los Angeles. Hun fyldte 92 forleden. Far var oprindeligt uddannet som snedker, men han kastede sig over landbruget, og det var vist også meningen, at jeg skulle være landmand. Det interesserede mig ærligt talt ikke. Når jeg blev beordret ud for at pløje og he-stene gik sindigt i deres fure gennem pløje-jorden, plejede jeg at sidde på plovsadlen og læse. De to ting kunne jo ikke forenes i længden, og det endte med, at jeg fik lov at læse videre og senere studere ved universitetet i North Dakota. Her var det, jeg mødte en norsk professor, som kom til at betyde meget for min udvikling. Han lærte mig bl.a. et navn som Ludvig Holberg at kende, og jeg blev så begejstret for Holberg, at jeg oversatte hans »Jeppe på Bjerget« til engelsk og fik stykket opført som studenterkomedie.«

Og resten – jo, det er bogstaveligt talt historie. Den historie vi har søgt at fortælle her!

Flemming Skipper

Født 1939. Lokalhistoriske artikler og bøger.

Kilder

Interviews i Politiken 6.8.1946, Kristeligt Dagblad 4.7.

1962 og Berlingske Tidende 24.5. 1946.

Dansk Biografisk Leksikon. 1980.

Povl Bagge i »Historisk Tidsskrift« 12.r.II, 1966-67.

Peer Henrik Hansen: »Da yankee'erne kom til Danmark«. Lindhardt og Ringhof. 2008.

Hans Hertel: »Kulturens kolde krig. Polarisering, anti-kommunisme og antiamerikanisme i dansk kulturliv 1946-60.« »Kritik«. Nr. 158. 2002.

Fem landlige historier

af Aksel Kristensen

Igenem mange år har Aksel Kristensen været fast bidragyder til bladet Museets Venner, der udsendes til medlemmerne af museets støtteforening. Han fortæller ofte om sin opvækst på en landejendom i Gærup, hvor han blev født 1940. Aksel Kristensen giver sine artikler en afrundet form, der giver dem karakter af essays. Her bringes fem af dem i uændret form.

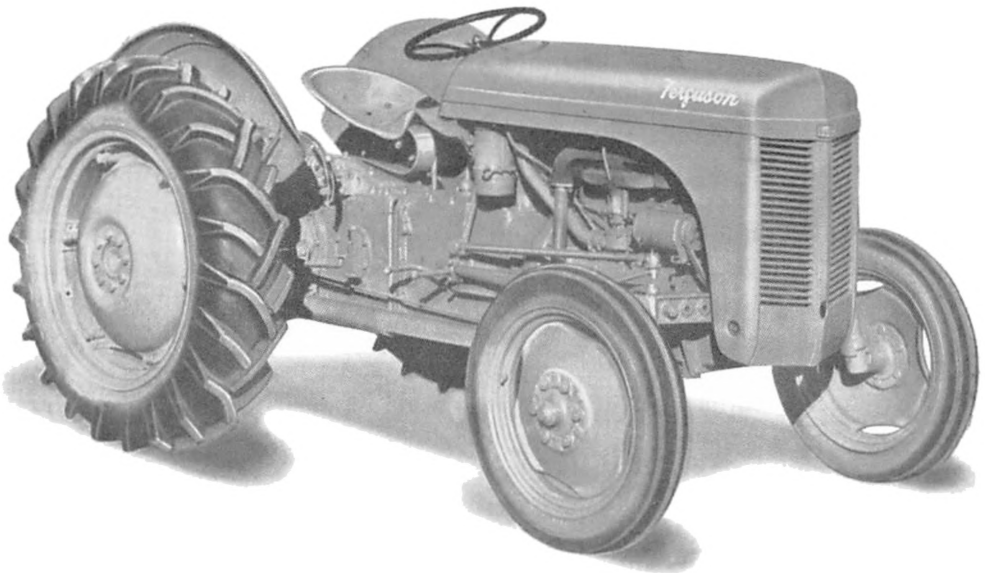
Den grå Ferguson

Det var den 1. oktober 1954. Midt på formiddagen. På vor lille gårdsplads holdt en splinterny, grå Ferguson-traktor, som vi lige havde fået. Inde i spisestuen ved spisebordet sad forhandleren Kjeld Høy, Thisted. Han var ved at skrive på de afsluttende papirer; den lyse frakke sad han stadig i; hatten havde han lagt i bryggerset. Ude i gården samledes Vagn, vor karl, min søster og jeg omkring traktoren, som stod der med let knitrende udstødningsrør. Det var en stor begivenhed.

I vinteren 54-55 gik jeg til præst. I årene deromkring holdt traktoren for alvor sit indtog i Danmark. På dette tidspunkt var der herhjemme flere end to hundrede tusinde landbrug. Vel ikke alle skiftede hestene ud i halvtredserne, men de fleste gjorde.

Der var en del traktormærker på markedet. Det var den grå Ferguson, jeg lærte at kende.

En Ferguson kostede 10.000 kr. Den vejede 1134 kg eller ca. det samme som de to belgierheste, vi kom af med. Fordi den var så let, havde den en småhoppende kørsel, når vi var i mar-

Den grå Ferguson er blevet et ikon i historien om mekaniseringen af dansk landbrug.

ken. Det gav et meget levende indtryk. Vægten var mest foran, og den var ret let bagtil. Det vil sige, at tilhørte man den havregrynsspisende ungdom, lod det sig gøre at løfte et baghjul fra jorden. Det holdt man sig dog fra, når de voksne var til stede, for så ville det straks lyde: »Do ka ta en skåe i di røg, do aldrig forvinder.«

Der var lys på den grå Ferguson. Der kunne både blændes op og ned; der var også parkeringslys. Det var noget helt nyt, at dagen i marken kunne gøres længere, for eksempel en mørk efterårsdag, når der blev kørt roer eller pløjet. Jeg tror, at det for nogle ældre landmænd næsten var lidt ublufærdigt, at man uden videre forlængede Vorherres arbejdsdag ude i mørket.

Engang min far cyklede et ærinde sidst på eftermiddagen, så han en traktor køre hjem fra marken *med lys på*. Da han kom hjem mumlede han forarget, at de – altså de formastelige med lys – sagtens kunne have set at finde hjem uden at have tændt lys.

Det var synd at sige, at sædet på en Ferguson var særlig komfortabelt. Det var i princip af samme slags, som der var på en slåmaskine eller en selvbinder. Altså et fjedrende jernsæde prydet med runde kupler. Det kunne være isnende koldt at sidde på. Men formildende hjælpemidler blev taget i brug, f.eks. et fåreskind eller en kasseret sofapude. Engang jeg pløjede, sad jeg på min arbejdsjakke. I et ubemærket øjeblik var en snip af den gledet uden for sædet og ned på det brandvarme udstødningsrør. Hjemme i køkkenet måtte jeg lidt famlende fortælle, at der var brændt et par huller i jakken. Min mor sagde som sædvanlig, at det var godt, der ikke var andet i vejen.

Mange vil huske, hvordan man benyttede et bestemt bensving, når man skulle stige af en Ferguson, men for en sikkerheds skyld vil jeg gerne fortælle om det. Man sad jo med et ben på hver side af gearkassen. Når man ville stå af, rejste man sig halvt op i sædet og svingede det fjerneste ben i en bue over rattet og sprang

ned. Det var en standardmåde, man lærte, og som alle fulgte. Men for en ældre, stivbenet bondemand kunne det godt være en temmelig vidtløftig øvelse.

De fleste Ferguson-traktorer kørte på benzin; glubende slugte de fem liter i timen. Enkelte modeller var dog til diesel eller petroleum. Det havde ellers været fint nok med en petroleumsudgave, for mange landmænd var fortrolige med stationære petroleumsmotorer, som blev brugt til tærskværk og kværn. Nu var det altså benzin, som var drivkraften; den var meget brandfarlig. Tanken lå lige over motor og udstødning, så hvis man ved påfyldning kom til at pumpe over, kunne der let gå ild i traktoren.

Nu er alting anderledes. Store firehjulstrukne, turboladede traktorer skrumler gennem landskabet. De er fem gange så stærke og fem gange så tunge. Efter sig har de blanke vendeplove.

Det er alt sammen godt nok.

Men det var nu alligevel tider dengang i halvtredserne, da den lille, grå Ferguson indtog landet.

Transportspandenes herligheder

I 1960 var mælkejungernes eller transportspandenes tid ved at være omme. De havde indtil da været med til at tegne billedet af bondelandet, fordi de stod uden for hver gård og hvert husmandssted, og fordi mælkekusken kom skramlende med dem på grusvejene.

Hver dag året rundt blev transportspandene brugt. De var ikke anonym emballage med strekkode, men havde ejerens navn indgraveret i metallet, som ofte var aluminium. De fleste transportspande vejede en halv snes kilo og rummede 40 liter, så det kunne være ca. 50 kg i alt, der skulle flyttes omkring.

Hvad enten man malkede med hånd eller med maskine, kom mælken til sidst i transportspandene. Kølningen var en hel sag for

Mælkevogn på vej til Sundby mejeri.

sig. Der var flere metoder, men i mere end 100 år har man kølet ved at stille spandene i vandbeholdere. Allerede omkring 1860 fandt man ud af, at det var nemmere at lave ost og smør, når mælken havde været kølet ned.

I min barndom blev spandene med mælk stillet op i det trug, hvor kørerne og hestene drak. Tidligt lærte jeg, at der skulle pumpes mindre vand op for at fylde beholderen, når der stod et par spande deri.

Hen på aftenen blev transportspandene under meget plaskeri trukket op af vandet og lågene stillet på skrå, så der kunne komme frisk luft ned til mælken.

Vandtruget blev for resten brugt til andet. Når den yngste pøde i sommervarmen, efter aftensmaden, skulle have vasket benene, foregik det tit ved truget. Jeg var vel blevet vasket på behørig vis om morgenen inden skolen, men hen sidst på dagen kunne de bare fødder og

ben godt være helt grå af støv efter den megen løben rundt. Så var det fint nok med trugets vand og en spandbørste, hvis stive fibre ikke lod meget skidt tilbage.

Jeg har hørt snak om, at der her i Thy for 50 år siden var en skik med, at når karlen ved sengetid kom cyklende med flakkende dynamolys, at han så var henne for at »se til spandene«. Han kunne have været hjemme ved forældrene og kom nu med renvasket tøj i bagagebæreren. Da kunne det være godt med en tår mælk. Det øverste i spandene var næsten fløde. Han har hældt det op i låget og gjort sig til gode. Det foregik nok lidt stiltfærdigt; der var jo ingen grund til at vække hele huset.

Tidligt på dagen blev de fyldte spande hentet af mælkevognen. Så var det med at være færdig med morgenmalkningen. Ellers kunne kusken få lejlighed til at sige vittigheden: »Æ kommer da ijen i mor'en!«

Hen mod middag kom mælkevoغن tilbage med spandene, hvori der nu var syrnede retur-mælk til kalve og grise. Vores mejeri (Sundby) skrev med kridt uden på en spand, hvor mange kilo sødmælk der var leveret den dag. En gang imellem var der også på spandene skrevet, hvilken klasse mælk var i, altså 1., 2., 3. eller 4. klasse. Man kan forestille sig, at spandene lidt hurtigt blev taget ind, hvis ikke klassificeringen var alt for god.

Det siger sig selv, at en omhyggelig rengøring af mælkespandene hver dag var nødvendig; tænk på at de kom tilbage fra mejeriet med syrnede mælk. De allerfleste gjorde deres bedste for at holde mælken i en nogenlunde klasse. Ganske få var lidt ligeglade – vor murer har i den forbindelse fortalt en historie fra en for længst forsvunden tid. En varm sommerdag stod han på stilladset ved et staldbyggeri. Da mælekusken havde været der, råbte vor murer ned til ejeren: »Nå, NN, ka' do alti' hold æ mjelk i føst klas?« »Nej,« blev der råbt tilbage, »det er alti i 4., å så skrywer de »gris« uden po æ spand.«

Nu om stunder står de gamle transportspande fortjenstfulde til pynt rundt omkring hos folk. Nogen har endda fundet det nødvendigt at male dem.

Billeder på væggen

Mange steder på landet, og for den sags skyld også andre steder, levede man i 50'erne inden for ret beskedne materielle rammer. Rummene i folks huse blev ved med at se omtrent ens ud år efter år. Det samme gjaldt bohavet, der heller ikke ret tit blev skiftet ud.

I de tider var det fint nok at arve en gammel klubstol, som så altid kunne få nyt betræk. Eller blive givet et sofabord, der kunne skubbes ind mellem kakkellovnen og den brunbejdsede bogreol med det noget spredte indhold. De fleste havde et stueur og et barometer – tiden og vejret skulle man følge med i.

Avismappen af finér og lister hørte med; her sad skorstensfejerbogen, kirkebladet og måske nogle årgange af kommunens skattekort.

Noget af det pæneste, folk havde, kunne være kalenderen fra købmanden. For hver måned var den prydet af farvefotos, som næsten var en skam at smide væk. Og den havde rød skrift ved betydningsfulde datoer, for sol og måne samt ved kong Frederiks og kronprinsesse Margrethes fødselsdage.

Hvad havde man i halvtredserne af indrammede billeder på væggen blomstrede tapet? Ved et tilbageblik kan det godt se temmelig mangeartet ud. Men det skyldes blot, at man i de tider ikke lå under for, at alt stilfuldt skulle være af samme skuffe.

Der var tit billeder med kristeligt indhold. Det kunne være Den sidste Nadver. Eller det kunne være et billede af Vorherre selv, der vogtede sin hjord. Korte skriftord som »Gud er kærlighed« sås tit indrammet på sort baggrund og med guldbogstaver.

Der kunne også være historiske billeder på væggene mellem de lave døre. Det var naturligvis altid reproduktioner. De havde altid et lidt dramatisk indhold som for eksempel »De sammensvorne« eller Christian II spærret inde på Sønderborg Slot.

Min bedstemor syede stramajbilleder til alle børnene. Det, vi havde på væggen, da jeg var barn, forestillede en dreng, der kom trækkende med en ko og som gør holdt for at snakke med med en gammel mand med hvidt skæg. Det var jo min bedstemor, der på sine gamle dage havde syet det, men jeg er ikke sikker på, at jeg dengang skønnede så meget på billedet, som jeg burde.

Noget af det herligste, man havde på væggen, var faktisk gårdmaleriet. Det hang der i al sin enkelhed og unøjagtighed, men havde alligevel noget særligt over sig. Hvis maleren (tegneren) i sin tid havde syntes, at der skulle et par får eller nogle træer med, havde han bare

Bodil og Jens Chr. Nøhr hos fotografen i Nykøbing.

skønsmæssigt lavet nogle tilføjelser. På et hund-redårigt maleri, vi har, er gravhøjen med sin fredningssten flyttet lidt for at komme inden for billedrammen, men man føler ikke, at det gør det mindste.

Luftfotografiet begyndte at komme frem i halvtredserne. Sylvest Jensen, Hillerød, stod bag. Rigtigt mange på landet fik skrabet penge sammen og fik et billede af ejendommen hængt op i stuen.

Kunne lidt mere moderne billeder da ikke snige sig op på væggen i halvtredserne? Næppe. – Det lå ikke til folkementaliteten, og de færreste havde råd. Endnu husker jeg, hvordan min far cyklede ud på Thisted Bibliotek for at låne bøger, og hvordan han, da han kom hjem, i ikke særligt positive vendinger omtalte Jens Søndergaards billeder, som han havde set dér.

Nej, man hængte ikke en grøn ko på væggen i de tider.

Derimod betød indrammede familiefotos dengang meget. De kunne selvfølgelig være stillet så mange steder, men hang også på væggen.

Fotografierne var gerne brunlige og havde rammer med buet glas. Det var på sin plads, at børn på billederne så smilende ud. Men voksne folk skulle helst se alvorlige og seriøse ud, med tilbagestrøget hår.

Til sidst vil jeg gerne fortælle om et meget gammelt foto, vi endnu har. Det hænger over sofaen og er af mine oldeforældre, Bodil og Jens Chr. Nøhr.

Min oldemor har nogle meget store arbejds-hænder, og munden er noget stram. Når jeg holder min middagspause, synes jeg somme-tider, oldemor ser hvast ned fra væggen, som om jeg hurtigt burde rejse mig.

Nabokomsammen efter krigen

Da mørklægningsgardinerne var blevet revet ned den 5. maj 1945, bredte der sig en lys og mere åben stemning ud over landet. Utrygheden, som var forbundet med krigen, lettede, og folk fik lyst til at samles med naboer omkring kaffebordet. Jeg vil godt fortælle lidt om, hvordan det gik for sig herhjemme i min barndom.

»Nabofremme« sagde man. En lun sommer-aften kom de strømmende til ad grusvejene. De fleste gående, men også nogle cyklende, smedens i bil. Der var ryddet ud i soveværelset og lånt stole hos naboen. Og nu myldrede man ind i den lille forgang, hvor der just til anledningen var blevet tapetseret. Hovedtøjet blev hængt på knagerækken; man stødte lidt ind i hinanden i den snævre gang. Min mor smilende i døren til stuen og gav hånd til velkomst.

Folk var knap nok kommet indenfor, før snakken bredte sig. Ikke et øjeblik var der ud-sigt til kedsommeligt stilhed. Det var hverdagens nære ting, der blev vendt og drejet. En snakken om livets gang, sorger og glæder, og vel først og

fremmest en talen om det daglige arbejde. Man var i den grad på hjemmebane, når det gjaldt det nære. En vis tavshed kunne indtræffe hos nogen, hvis snakken undtagelsesvis blev drejet i retning af politik eller om forhold i fremmede egne.

Man satte sig en smule skramlende omkring bordet. Mand og kone sammen, naturligvis. Konerne i deres blomstrede kjoler, med den lidt store håndtaske stående ved stolebenet. Mændene i lys skjorte og med slips samt brunligt eller mørkt jakkesæt. Nogle var lidt magre og forslæbte af det daglige ryk hen over grønsværen.

Kaffen kom rundt med fløde og sukker. I forvejen var der stillet formidable mængder af brød og kager på bordet. Der var ganske vist stadig rationeringsmærker på nogen ting, men så måtte man vel spare lidt i de dage, der kom, tænker jeg.

Hvedebrødet blev sendt rundt med god afsætning. Næst efter den lyse og den brune lagkage, der hver især var med tre lag og lagt sammen med creme og pyntet med glasur og krymmel. Senere igen sandkage, som var et helt kapitel for sig – den var kløvet på langs og igen lagt sammen med flormeliscreme, som også var smurt udenom, og hvori der var trykket hjemmelavet, knust karamel. Hjemmelavede konditorkager var der også, de var med syltetøj og flødeskum.

– Man kan nemt komme til at glemme noget, men der var naturligvis også flere slags småkager, bl.a. finskbrød.

Det siger sig selv, at det tog sin tid med at sidde til bords. Snakkes skulle der også – og ryges og drikkes kaffe.

På et tidspunkt blev der sagt velbekomme. Der blev opbrud fra bordet.

En del af konerne havde noget lidt pænere håndarbejde med. Det blev nu fundet frem. Det kunne være et pudebetræk, der var købt med påtegnet mønster og med tilhørende bundter af farverigt broderigarn. Det kunne også være en

påbegyndt striktrøje til pigebarnet, som skulle have den til skolebrug.

Det var ikke nogen kedelig forsamling. Jeg husker et år, at damerne fandt på en gætteleg. Hvor meget vejede de tilsammen? Den, der gættede nærmest, skulle have et halvt pund kaffe. Alle var ude i laden for at blive vejlet på kornvægten, store og små lodder blev fundet frem, og der blev regnet sammen. Hanne Simonsen vandt, og man skillingede sammen til bøunnerne, som hun skulle have i gevinst – og som min mor sagde: – Købmanden finder vel ud af det med kaffemærket (rationeringsmærket).

Årstiden var jo med lyse aftener. Mændene gik ud ad markvejen. En stribe af mørkkledte folk med hat eller kasket og sorte sko vandrede af sted i støvet mellem kokasserne. Én gik et skridt ud i kornet og konstaterede, at udlægget da var ved at komme op. En anden kiggede hen i roerækkerne, om nu radrenseren havde været indstillet rigtigt. En tredje gik lidt afsides og lod sit vand med blikket fæstet til et fjernt punkt i horisonten.

Sådan gik man længe ude i det gode vejr. Endelig besindede man sig til at gå ind i huset igen. Her fandt man sig en stol og småsnakkede lidt. De fleste havde været tidligt oppe og begyndte at misse med øjnene. Ja, en enkelt havde ord for godt at kunne falde i søvn på en stol.

Der var én, som passende højt sagde, at klokken da vistnok var blevet mange. Han drejede hovedet et par gange for at finde stueuret på væggen.

Der blev sat dybe tallerkener på bordet. Som det sidste fik vore *nabofremmer* jordbærgrød med mælk og fløde.

Tobak for et halvt hundrede år siden

Nu om stunder vil de sundhedsprægede ikke finde sig i, at blå tobakståger hænger tykt

i stuerne og i forsamlingshuset. Det er slut med, at onkel Jens kan sidde og hygge sig i en blød stol og dampe på en cigar; den slags kortsigtede glæder kan man simpelt hen ikke have. Hvis endelig der er nogle syndefulde tilbage, må de virkelig fortrække til baggården eller udhuset, hvor de så med bortvendt ansigt kan ryge lidt tobak.

Men inden vi når så langt, må vi huske på, at tobaksrygning førhen var noget, der i den grad indgik i den almindelige, folkelige livsform og livsnydelse. Tobaksrygning var for mange et tiltag, som de dagligt vendt tilbage til – tidligt og silde. Denne evindelige rygning gav dem ligefrem *omrids*. Tænk på Winston Churchill med sin cigar eller Humphrey Bogart med sin cigaret.

Tobakken er en del af vores kulturhistorie. Engang kunne man se karlen på landet, med puls på piben, stå og hænge ud af staldens halv-dør. Var det vinterhalvår og eftermiddag, var kreaturerne måske lige blevet »røgtet ind«, dvs. havde fået raspede kålrabier, som de så stod og tyggede og savlede i. Derfor kunne karlen have et lille hvil i selskab med piben, mens han kiggede ud. Tobaksdåsen og tændstikkerne havde han i jakkelommen. Det var nemlig tilladt at ryge i stalden. Men når karlen lidt senere skulle »røgte af«, dvs. fodre med halm og hø, så var det strengt forbudt at gå i laden med piben tændt. Den blev så jaget ned i arbejdsbuksernes tommestoklomme; der er blevet brændt hul i ikke så få par bukser, fordi piben ikke har været helt slukket.

Når folk havde gæster til kaffe, blev der altid sendt røgelse rundt flere gange. Gæsterne skulle endelig forsyne sig, blev der sagt. Snart var luften i stuen usigtbar af tobaksrøg, som lå hen over flødeskumslagkagen og det andet bagværk. Blev det for galt, blev døren til sove-kammeret åbnet på klem.

For resten husker jeg, at min moster, der gik til porcelænsmaling, dekorerede et tobaksfad,

Den amerikanske udenrigsminister John Foster Dulles gjorde store øjne, da han i 1958 mødte den cigarrygende kirkeminister Bodil Koch.

som var delt op i felter – hvert felt var til hver sin slags tobak.

Som soldat i 1960 var jeg naturligvis med på lange marchture. Med mellemrum blev der holdt rygepauser. Det var også som soldat, at vi alle sammen fik 10 stk. cigaretter, når kong Frederik eller dronning Ingrid fyldte år. (Måske var det, fordi de selv røg en del i den familie).

Cigarettsmugling hører også til den samlede tobakshistorie. Enkelte vil nok sige, at den slags ulovligheder aldrig er bedrevet i vores del af landet. Men det er nu ikke helt rigtigt. Jeg husker så nøje fra 50'erne, at der kom et skib, som lagde til i Vildsund Øst. Det ankrede op ved Primdahls mole. Skibet hed La Paloma, og ombord kunne der efter sigende købes billigt cigaretpapir. Andre skibe, der kom fra udlandet her til Limfjorden efter moler, havde ufortoldede cigaretter med, som kunne erhverves.

Rygefad dekoreret af Aksel Kristensens møster Ella.

Cigaretrygning kunne godt førhen være forbundet med en vis højstemthed eller højtidelighed. Når vores gamle nabo (som blev 98) efter aftensmaden satte sig til rette med Thisted Amts Tidende, nød han gerne en cigar. Den sidste stump satte han en tændstik igennem til at holde ved for at udnytte den gode tobak fuldt ud.

Når bondemanden eller arbejdsmanden var i banken, blev han tit budt en cigar fra en 50 styks cigarkasse, som fuldmægtigen kom svingende med. Der blev taget imod med et par ru fingre. Når man så bagefter kom udenfor på gaden, fortsatte man selvfølgelig cigarryg-

ningen, så alle og enhver kunne se, hvor man havde været.

Min far røg pipe og en enkelt cerut ved fornemme lejligheder. På sine ældre dage må han vel være kommet i tanker om, at det kunne være en smule usundt. Så en dag gik han udenfor og kastede med stort sving piben op i havens træer.

Siden røg han aldrig.

Aksel Kristensen

Født 1940. Gårdejer i Gærup. Frivillig medhjælper ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Kilde:

Den grå Ferguson. Museets Venner nr. 1, 2006.
Transportspandenes herligheder. MV nr. 3, 2006.
Billeder på væggen. MV nr. 2, 2007.

Nabokomsammen efter krigen. MV nr. 3, 2007.
Tobak for et halvt hundrede år siden.
MV nr. 1, 2008.

Karl d. 12. som superdegn i Skjoldborg Skole

af Else Grønlund

Som nummer tolv af en børneflokk på fjorten i Aas blev min onkel, Karl Boesen, en institution i sognet i løbet af de 40 år, han var førstelærer i sin barndoms skole. På hat eller alpehue med alle og med fuld opbakning af min moster Agnes. Sammen delte de deres omsorg for skolebørnene og deltog i talrige fester, bryllupper og begravelser, men med tid til at hente inspiration og energi på højskoleophold, rejser og campingture.

Sådan i en nøddeskal husker jeg min gode onkel Karl. Og på denne karakteristik kan mange af de gamle, men endnu særdeles nulevende skoleelever med garanti huske ham, førstelæreren, der altid glad og smilende kom ilende sognet rundt. Med glatraget isse – måske dækket af alpehue eller blød hat – alt efter vejrlig og temperament. Han var på hjemmebane. For ham var Skjoldborg og SKOLEN verdens navle.

Dermed være ikke sagt, at hans verden var indskrænket. Tværtimod foretog han livet igennem mange rejser ud og væk fra Skjoldborg og hjemegnen Ås, men altid for at vende tilbage til åstedet i Thy og ivrigt berette for børnene. Og hvem der ellers gad lytte med. Det handlede nemlig om at have udsyn og horisont; at lære for livet og om livet ude såvel som hjemme.

Det ved jeg, fordi han og moster Agnes blev min ledetråd – og deres hjem mit andet hjem. Til deres store sorg fik de ingen børn, men fra min tidligste barndom blev jeg, deres niece fra »Dybdahlsminde« i Skyum, uofficielt adopteret i deres liv. Jeg tilbragte fra mit tredje år mange og lange ferier hos dem. Vi knyttede meget nære bånd, der fortsatte med min egen lille familie, mand og barn, livet igennem. Derfor kan jeg nu foretage denne lange rejse i mindernes memoriam. Med udgangspunkt i førstelærerhjemmet i en lille, traditionsrig landsbyskole, der desværre heller ikke er mere i Thy...

Karl den 12.

Onkel Karl havde mange valgsprog. Ét af dem lød: »Blod er tykkere end vand«. Det vil i denne terminologi sige, at familien er det vigtigste.

Ja, i den grad for ham, der blev født 1903 og voksede op i en stor søskendeflokk som nummer tolv ud af fjorten. Og derfor helt naturligt fik tildelt øgenavnet »Karl den 12«. Barndomshjemmet var »Højgaard« i Ås på skrænten ned til Limfjorden, hvor den enevældige patriark, Thomas Boesen, i sin egenskab af sognefoged styrede både sin familie og sognet.

Der var højt til loftet og der blev råbt højt i al gemytlighed. Hver og én ville ses – og høres. Sådan var det altid i den familie. De var født med et ægte sangvinsk sind. Ifølge min onkel var det et muntert, virksomt og blodrigt familieliv, der drejede om sin egen akse og mottoet: alle for én, én for alle. Alle gik i Skjoldborg skole – også Karl. Ja, tænk!

Selv om flokken blev spredt for alle vinde, var båndene tykke mellem de fleste, og vel at mærke: ambitionerne høje. Man skulle blive til noget. Den ældste, Thomas, overtog fødegården. En anden, Alfred, fik Todbølgård; en tredje, Ejnar, en stor gård i Skjoldborg (nu nedlagt). Af søstrene husker jeg bedst Rigmor, der blev lærerkone, og Magda, den yngste sortgnistrende skønhed, der blev uddannet bankassistent og gift med kirkegårdsforpagteren i Skjoldborg.

Det nygifte lærerpar, Agnes og Karl Boesen, hos fotografen 1936.

Men måske var Karl den 12. alligevel den, der stiledede højest. Sådan åndeligt set i hvert fald. Han ville nemlig være lærer og drog til Ranum, hvorfra han i 1925 tog eksamen. Fik et par vikariater, men slog til på stedet, da der blev en stilling ledig hjemme i Thy som andenlærer ved Skjoldborg Skole i 1926. Da skolens daværende førstelærer Sortfeldt gik af, fik onkel Karl i 1932 stillingen, som han beklædte i 40 år indtil sin pensionering i 1972.

Ikke uden moster Agnes

Onkel Karl blev i sandhed »gift« med sin skole og sin gerning. Skolen var fra starten det første og største for ham – såvel af lyst som af pligt. Derfor blev han så respekteret og velset i alle årene. Ikke bare, som det hed i avisomtalerne, på grund af faderen, der var en indflydelsesrig mand på egnen, men på grund af sit arbejde og trofasthed over for skolen og børnene. Andre offentlige hverv i sognet takkede han nej til.

I 1936 blev han så også gift med min moster, Agnes Marie Skallerup fra Gadegård i Koldby. Hun var i sin ungdom meget smuk, og han betroede mig mere end én gang, hvor stolt han var over at vinde hende fra konkurrenterne. De store gårdmænd. Men hun blev hans kærlighed – hans anker og, som det hedder i dag, sparingspartner i det daglige skole- og sogneliv. De blev i ordets egentlige forstand »et par«.

Men moster kom for resten heller ikke uforberedt til sit liv som førstelærerkone. Hendes dannelses- og uddannelsesrejse gik gennem Askov Højskole – og herfra videre til selveste forstander Th. Arnfreds hjem, hvor hun i nogle år var husbestyrerinde og skulle præstere sit ypperste til de mange fornemme gæstebud, både hvad angik opdækning, servering og kokkekunst. Ikke så underligt, at min onkel med årene blev en trind mand. Han elskede jo moster og mad i den rækkefølge – eller var det omvendt...? I hvert fald skulle han gerne vide, inden han gik i skole om morgenen, hvad middagsmenuen stod på. Var det stegte hjerner i flødesovs, så var dagen reddet.

Til Skjoldborg på motorcykel

Mine første minder fra den gamle skole går helt tilbage til midten af fyrrerne. Jeg husker, hvordan jeg som helt lille blev hentet og bragt af onkel Karl og andenlærer Kurt Jensen, som ejede en motorcykel med sidevogn. De måtte have tålmodighed, for jeg var ret morsyg og ville ikke med, men kom da til sidst ned i favnen på onkel Karl med gråden stikkende i halsen. Den blev dog hurtigt vendt til glæde ved køreturen og ved synet af moster Agnes i fordøren. Efter et par dages akklimatisering var jeg simpelthen ikke til at drive hjem igen.

Senere husker jeg, hvordan jeg blev sendt med rutebilen, der kørte til Thisted via Ås, hvor onkel Karl tog imod, og vi derefter vandrede langs kirkestien tværs over marker og enge

til Skjoldborg. I dag er stien, som så mange andre kulturspor i landskabet, fjernet. Pløjet væk af landbrugets fremdrift. Men kirken står der endnu, og når jeg besøger kirkegården, går jeg ofte rundt om det gamle klokkestabel mod øst. Som barn var jeg nemlig med til at ringe solen ned, når graveren havde fri og onkel Karl overtog vagten.

Livet i den gamle skole

Den gamle skolebygning i Skjoldborg rummede bare to skolestuer, en første- og en andenlærerbolig i hver sin ende samt vinkelbygning med bryggers, depotrum, garage og toiletter.

Der var en særlig fortættet atmosfære i den gamle bygning. Både i privaten og i skolestuerne, som havde deres egen farvetone, lugt og stemning med de flaskegrønne vinduessproser, brune døre og vægge og solide skoleborde og bænke med plads til to – samt blækhuse. Med katederet foran den store kridttavle, der forsvandt, når man vupti rullede de store verdenskort ned, så man pludselig befandt sig dybt inde i Afrikas jungle eller helt ovre i Amerika, hvorfra vi i disse år havde familiebesøg. Det fascinerede mig dybt.

I det hele taget længtes jeg vildt efter komme ind i klassen, især til de store piger, som jeg jo kendte så godt og tit legede med. Selv om jeg af bar generthed skulle trækkes til truget, som onkel Karl sagde, når han halede mig med ind efter frikvarteret.

De første timer den første dag stod jeg gerne bag døren i gangen mellem skolestuen og privaten og lyttede til stemmerne. Sommetider skældte degnen ud, så jeg blev helt forskrækket. Han kunne råbe, så huset rystede, men moster beroligede mig. Det går hurtigt over, sagde hun. Og det var ganske vist. Han havde temperament, den gode førstelærer, og langt tilbage kan jeg godt huske, at der faldt øre-

tæver til et par knægte – men mest verbale brændestykker.

Det var kontant afregning på stedet, og så var det glemt. Næsten. »Æ degn« skrev nemlig dagbøger med korte noter. Efter hans død overlod moster mig stakken af dagbøger, og heri læste jeg hist og pist om den og den elev, hvis opførsel han ikke forstod – eller som irriterede ham. Og meget andet fra hverdagslivet i øvrigt. Som førstelærer havde man ikke så mange kolleger at dele sine problemer med. Men så var der jo dagbogen. Og moster.

Forfatteren som 4-årig i 1947, i Vestergade i Thisted med onkel Karl. Begge er pænt klædt på til byturen.

Sommetider, da jeg blev ældre, og vi flyttede op i lærerboligen i den nye skole, bemærkede jeg hans målbevidste gang i frikvarteret fra skolen og hjem til en gang sort kaffe og en »konsultation« i køkkenet. Det var han forresten ikke ene om. Jeg mindes mange andre hurtige køkken-visitter i frikvartererne. Især af de unge lærerinder. Så blev jeg sendt ind på kontoret.

Skoleudflugterne

Den daglige rutine i den gamle skole blev hvert år brudt af årets begivenhed for børnene:

Lærerparret Boesen på udflugt til København først i halvtredserne. Onkel Karl med blød hat, moster iført sin »uniform«: grå spadseredragt, hvid silkebluse, ditto hat og sko samt den obligatoriske skuldertaske.

skoleudflugten. De længste gik til København med de store. Hvert andet år vistnok, hvilket deres righoldige samling af fotoalbums, som jeg arvede, vidner om.

På de obligatoriske klassebilleder foran Carlsberg eller Glyptoteket kan jeg se, at moster var med sammen med en anden lærer eller lærerinde. Iført den klassiske grå spadseredragt og fornuftige sko – og med den brune skuldertaske, som rummede alt det nødvendige for tilfældet, fra kosmetikspejl og læbestift over albyler og sårplaster til ekstra lommeværkløder og bolsjeposer.

Jeg var naturligvis ikke med, men én udflugt husker jeg krystalklart – eller rettere optakten, som begyndte hjemme aftenen forinden, da onkel Karl lige ville forberede sig og tjekke klassebilletten. Oh ve! Den kunne han ikke finde – og så gik den hektiske jagt ellers huset rundt i skabe og skuffer og lommer. I timevis, mens moster ledte med, vred hænder og telefonerede – muligvis efter hjælp hos stationsforstanderen i Snedsted. Endelig, sådan cirka ved midnatstid, lød hans sejrbrøl: Fundet! Pyh. Vi skulle tidligt op og vinke farvel, men tog så en fortjent slapper, da klassen drog af sted.

Første skoledag, saftevand og sang

Moster var en rigtig førstelærerkone af den gamle skole. Hun kendte alle børnenes navne, deres søskende og forældre. Sikkert også deres fødselsdage.

Tit og ofte kom onkel Karl eller andenlæreren med et barn, der havde slået sig, og så kom Falck-kassen frem sammen med anden trøst i form af kærlige kram og kage.

Længe før jeg selv kom i skole, oplevede jeg første skoledag i Skjoldborg med sodavand og hjemmebagte småkager til alle. Flaget var højst, og husker jeg ret, var violinen også fremme som akkompagnement til de mange

dejlige danske sange, der var en del af dagens repertoire. »Blæsten går frisk over Limfjordens vande« var uomgængelig, men derudover strøg vi gennem Højskolesangbogen, som onkel Karl kunne udenad. Med og uden violin.

Jeg syntes nu – med skam at melde – det var bedst uden. Faktisk holdt jeg mig som lille for ørerne, når han om aftenen tog violinen frem for at øve sig – og underholde os. »Hvordan kan du da holde det ud?«, skreg jeg til moster. Det morede de sig meget over.

Jeg havde vist også lyst til at holde mig for ørerne, når vi hver søndag gik i kirke og onkel Karl som kirkesanger lod sin kraftige baryton høre. Det gik også højt og stærkt over stok og sten, så resten af menigheden dårligt kunne følge med teksten. Det tog han og de andre sig nu ikke af. De var vant til mosten og Boesens tempo. Også organisten Gertrud, der gerne fulgte med hjem til kirkekaffe ligesom præsten, pastor Dahl Hansen.

Efter den del af ceremonien gik onkel Karl og jeg en tur om i byen til slikkiosken, hvor der vankede is. Jeg mindes endnu – oh salighed – duften og smagen af de små runde jordbær- og nougatis. Det blev til utallige i årenes løb. Nogle gange to om dagen, når vi nu alligevel blev sendt på ærinde i brugsforeningen. Vi sagde det bare ikke til moster – vel? Apropos – i deres pensionisttilværelse måtte moster sende ham til købmand flere gange om dagen for at holde sin rastløse mand beskæftiget.

Dagen sluttede hele sommerhalvåret for hans vedkommende med »nætter«, dvs. frugtgrød før sengetid, og derefter lød hans slutreplik: »Nu begærer jeg ikke mere...«

Pligter og gæstebud

Straks da moster flyttede ind i førstelærerboligen i den gamle hyggelige længe i ly af kirken, blev der nyt liv og travlhed, inde som ude. Den hyggelige have i vinkelbygningen

blev beplantet tæt med bærbuske og frugttræer – og sået til med blomster.

De første red min onkel som en mare. Jo, bevares – han ville skam gerne spise syltetøj og blommekompotten, men han skulle jo også hjælpe til med bærplukningen. Det var det værste. Fy for en ulykke at blive sat til det en dejlig sommerdag! Heldigvis kunne han af og til lokke et par skolepiger til at hjælpe. Og mig selvfølgelig. Det gjorde pigerne gerne; det var nærmest en ære dengang. Også fordi moster forstod at værdsætte – og huske!

Og blomsterne – morgenfruerne, de stolte kavalierer, margueritter og roser – de var skam ikke bare til pynt i haven og i stuerne hos os, men også tiltænkt andre rundt om i sognet, hvor hun ofte bistod ved andre festforberedelser. Men først og fremmest som udsmykning i kirken hver søndag samt ved bryllupper og begravelser.

Engang jeg kom på besøg, og bryggersbordet igen var stablet fuldt af store og små tomme hvide kirkevaser, som skulle pyntes til kirkebryllup, udbrød jeg: »Er det nu også nødvendigt?« Det var det. Alle skulle have den samme opmærksomhed fra hende på dagen. Punktum. Det sluttede ikke, før de flyttede op i den nye lærerbolig med den nye have – uden blomster.

Til andre tider var der blus under gasovnen, hvor der blev bagt kringler og kager – *en masse* – og brygget kaffe i Madam Blå til aftenarrangementer i skolen; blandt andet foredrag, som var et populært voksentræf dengang. Her kom sangbogen frem igen. Moster og onkel Karl stod for det grundtvigianske livssyn, men de færdedes også helt naturligt i missionske hjem til familiefesterne.

Familien var naturligvis ofte på besøg med de andre niecer og nevøer. Hver sommerferie op igennem 50'erne fik jeg forresten en konkurrent i »Københavnerpigen«, der også hed Else, men var en del år ældre. Også hun bevarede kontakten med dem til det sidste.

Mosters halvtredserkøkken i den nye lærerbolig. Ternede gardiner, skrå skabe – og brugsens logo på papirposen.

Kortklub og ringridning

Uundgåeligt fik moster og onkel Karl efterhånden opbygget en stor privat vennekreds, som de plejede omgang med på alle planer. De fineste var middagsselskaberne, hvor både præsten og provsten var med. Så blev sølvtøjet ekstra pudset, og moster fik røde kinder. Men vi nåede det hele. Jeg nejede pænt for gæsterne og fik lov at gå op på værelset.

Så var der kortklubben, og da stod huset på anderledes gloende pæle, som aftenen skred frem. Fast i årevis blandt kortvennerne

var Marius Poulsen med sin kone, organisten Gertrud, og onkels bror Ejnar samt hans kone Thea. Så vidt jeg husker spillede damerne ikke med. De sad – efter det obligatoriske kaffebord – med små glas i den inderste stue, passiarede og broderede, mens mændene – ført an af de to Boesen-brødre – blev mere og mere ivrige og højrystede ved kortbordet i jagten på sidste stik og puljen. De råbte ikke bare. Nej, de brølede! Tørsten blev slukket over en bajer eller to, men så ikke flere. Alle skulle jo på arbejde næste dag.

Det var noget andet, når der blev inviteret til søndagsfrokost og onkel Karls valgsprog lød: »Skål – silden skal svømme.« Den står endnu som et fast ritual i familien.

Fest og fællesskab var der meget af i og omkring den gamle skole. Jeg husker tydeligt de hektiske aktiviteter op til den årlige idrætsfest med gymnastik, boldspil, ringridning og boder på sportspladsen ved skolebygningen, der på flere måder også var hjertet i dette forehavende. Her gemte de fleste rekvisitter sig. Her kunne man søge ly for eventuelle regnbyger, klæde om og smukkesere sig. Jeg var med mange gange og husker dagen som én lang fest, hvor jeg ikke blev sluppet ud, før kjolen var nystrøget og sløjfen sat i håret.

Op hvilken fest. Både piger og karle viste deres gymnastiske færdigheder foran et oprigtigt interesseret hjemmepublikum. Sprang over bukke og plinter. Annemarie sprang altid højest, ligesom sønnen fra »Midholm«, nabogården bag kirken, dystede med ved den flotte ringridning, mens jeg gik hånd i hånd rundt med hans lillesøster Hanne eller med Ebba – mine faste veninder. Der var is i lange baner – til en afveksling helt legalt for både mig og min onkel – og festen ville ingen ende tage på sportspladsen.

Tre gange konfirmation og taler

Det på én gang virksomme og selskabelige liv fortsatte dog i mange år fra den gamle skole op i den ny, hvor såvel de private som sognets festligheder m.m. foregik i sognegården. Blandt andet husker jeg tydeligt onkel Karls 25 års jubilæumsfest som skoleleder og deres sølvbryllup i 1961, da alle skolebørn var inviteret til morgenkaffe. Dagen var fyldt med gæstebud og sluttede sent med familiens og vennernes festmiddag – og taler i lange baner. Selvfølgelig.

Det med taler var et obligatorisk indslag i mosters og onkel Karls verden. Han gav den

hver gang til barnedåb, konfirmation, bryllupper, fødselsdage, jubilæer, begravelser etc., og sommetider sagde jeg: »Det må da være en træls pligt?« Men nej. Han tog det på sig som en del af opgaven som skoleleder. Lavede sin tale, og aftenen før den skulle aflægges, blev moster bedt om at sætte sig i en stol, lytte med og afgive sine kommentarer. Det gjorde hun notorisk!

Jeg tror nu alligevel, det trak tænder ud, når der var konfirmation, og de i rækkefølge modtog en stribe invitationer til fester rundt om i de små hjem. De tog imod i den indløbne rækkefølge og fordelte besøgene, så det altid blev til mindst tre konfirmationer – og taler – pr. dag. Frokost, eftermiddagskaffe, middag – og måske aftenkaffen et sidste sted. Sådan! De følgende

Sølvbryllupsfesten stod i sognegården i november 1961 med levende lys, blomster, sange og taler.

dage fulgte flere andendagsfester. Hvilken skoleleder anno 2012 kan slå den?

Kulturen i hjemlig hygge

Mosters og onkel Karls hjem var indbegrebet af – ja, hjemlig hygge. Med indretning og interiør præget af hver deres smag. I store træk fordelte de nyanskaffelserne sådan: Onkel Karl stod for indkøb af billeder og malerier. Mange hjembragt fra utallige ferierejser eller højskolekurser, så der var alt fra parisisk boulevardkunst over små akvareller fundet på Peterspladsen i Rom til solide, maleriske penselstrøg fra Norge. Og så en bronzekopi af den lille berømte Manneken Pis fra Bruxelles, som jeg heldigvis har arvet. Som barn fik jeg hver sommer postkort fra deres rejsedestinationer

– og har gemt dem alle: I 1947 var det fra Norges fjelde. I 1949 fra Paris. I 1950 Norge og Sverige og 1952 Zell am See i Østrig. Året efter Belgien.

Når det kom til nips og anden form for dekoration, gardiner og møbler, havde moster vetoretten. Heldigt, for det havde hun faktisk fornemmelse for. Når turen gik til København med skolebørnene, tog hun en afhopper til Den Permanente eller andre steder og anskaffede sig elegante lystager i nordisk trædesign, figurer i porcelæn og keramik (som hun selv lærte på Askov). En skønne dag sikrede hun sig også en lille Kai Nielsen-figur og en Le Klint-lampe, som stadig er min læselampe.

Jeg blev nemlig – til onkel Karls fornøjelse – en rigtig læsehest, og igennem årene som stor skolepige »græssede« jeg mig langsomt, men

En glad og typisk situation: forfatterens datter Camilla mellem sine reserve-bedsteforældre.

Forfatteren og onkel Karl på rejse ned gennem Østeuropa i hans Volvo Amazone, 1971. Her ved grænsen til Bulgarien.

sikkert gennem bogreolens mange værker, der rakte bredt fra opslagsværker over romaner af de store russiske forfattere til nordisk litteratur og naturligvis de danske klassikere. Hans egne favoritter var Johs. V. Jensen og Tom Kristensen, hvis gravsted vi sammen besøgte under en familietur på Thurø. Ved den lejlighed fik vi af onkel Karl fik indskærpet et citat af forfatteren, som var indgraveret på gravstenen: »Når jeg bøjer jeg mig så dybt, som jeg kan, bliver min verden stor.«

Ordene havde onkel Karl gjort til sin livsanskuelse. I bund og grund var han en ydmyg mand, der altid mødte andre mennesker i øjenhøjde. Gjorde sig umage med at, om ikke acceptere, så dog forstå deres handlinger og tit udbrød: »Intet menneskeligt er mig fremmed!«

Vores fælles interesse for litteratur førte os også tit til Thisted Bibliotek, der dengang var

nyt og ret avanceret – og spændende med de farvemættede Jens Søndergård-malerier. De udløste diskussioner. »Han kan ikke tegne. Og så er han grovkornet!« lød dommen fra onkel Karl over den på Parnasset så anerkendte Thykünstler. Jeg var – og er stadig – meget uenig. Men en enkelt reproduktion blev det alligevel til derhjemme.

Derudad i Morris og Volvo

Jeg stammer fra et andet trygt og dejligt grundtvigiansk hjem i fællesskab med tre søskende i Skyum. Her var jeg ikke vant til den type emner og diskussioner, men det pirrede min nysgerrighed og åbnede et behov for andet og mere af samme skuffe, hvilket pø om pø også kom med mit skoleliv på Borgerkolen i Thisted, hvor jeg tit i stedet for at

Forfatterens fødselsdag 1974 i hendes hjem, et nedlagt husmandssted på Tandrup Mark i Sydthy.

tage rutebilen hjem til Skyum tog »hjem« til Skjoldborg.

Moster og onkel Karl havde for længst fået bil, en lille Morris Minor, som bragte os rundt på talrige småture i Thy – da først onkel var blevet fortrolig med princippet i for- og bakgear. Den første gang, han skulle præsentere moster for vidunderet, stod den parkeret i garagen, så da han ville bakke og køre ud, satte han den uheldigvis i første gear, så han kørte lige ind i muren – og i moster, som uklogt havde anbragt sig ved bilens front...

Det blev nu hurtigt glemt, og i den følgende tid fik familie og venner også fornøjelse af nyanskaffelsen, da den resulterede i mange hurtige lynvisitter af onkel Karl, der elskede sin bil, som gav ham afløb for sit rastløse væsen. Lige så hurtigt han var kommet, var han kørt igen. Den gik bare ikke, når moster var med. Hendes temperament var nærmest modsat, så det resulterede f.eks. i mange rundture på gårdspladsen

hjemme i Skyum, før det behagede moster at gøre sig færdig og stige ind. Blandt indviede blev det til følgende mundheld: »Karls hurtighed, hendes styrke. Agnes' grundighed, hans styrke!«

Senere blev den lille Morris skiftet ud med først den ene, så den næste Volvo, som han var mindst lige så stolt af.

På dannelsesrejse

Bilturene gav os blod på tanden, så i 1956 planlagde vi vores første campingtur. En Danmarksrejse, der skulle gå til Sjælland og »sydhavsøerne«.

Med på bagsædet var min jævnaldrende kusine Astrid fra Heltborg, som jeg i årene forud tit havde ferieret med i Skjoldborg. Sammen med onkel Karl trænede vi i at rejse teltet ude på græsplænen. Nu var han sandt at sige ikke den mest praktiske gris, men vi fik det lært, og bilen var for vort vedkommende pakket til afgang tidligt formiddag. Vi havde bare glemt at indkalkulere mosters planlægning, der omfattede fremstilling af flere færdige middagsretter, og der var ingen kære mor. Vi kørte ikke, før bagagerummet var fyldt med den varme mad – og frugtgrød. Det vil sige kl. fire om eftermiddagen, så jeg tror vi camperede i Holstebro, hvor vi spiste aftensmad og moster fik en velfortjent cigaret eller to.

Næste formiddag gik turen ned gennem Grejsdalen til Vejle, hvor Astrid og jeg gang på gang udrød på gedigent thybomål: »Nøj hvor er det pæn!«. Da vi havde gentaget os selv nogle gange, lød det bestemt fra degnen ved rattet:

»Nu vil jeg ikke høre jer sige »pæn« læn-gere. Nu vil jeg have nogle andre superlativer!« – »Hvad er superlativer?« spurgte vi, og på den måde startede vores dannelsesrejse for alvor. Vi fik 25 øre for hvert nyt ord, vi fandt på at beskrive landskabet og oplevelserne med, så det blev en sport at variere sproget.

På tur med onkel Karl til Thurø, hvor man besøgte Tom Kristensens gravsted – og skrev sig inskriptionen bag øret. Forfatterens datter Camilla har vist en ræv bag øret...

Året efter gik campingturen til Sydslesvig, hvor vi blev heglet grundigt gennem Danmarkshistorien og krigene. Tredje gang kørte vi til Holland og Amsterdam for blandt andet at se det store Rembrandt Museum og krigsmonumenterne ved Arnhem – hvor vi igen fik historieundervisning. Fjerde og sidste gang gik turen helt til Harzen og Bloksbjerg.

Hver gang blev vi mere og mere trænede i campinglivet. Moster stillede ikke længere så store krav til husholdningen – og det blev hen ad vejen os, der kunne lære onkel Karl lidt flere tyske gloser, så han ikke mere råbte »sauer«, men »Sahne«, når han skulle købe fløde til kaffen i kiosken...

På mindernes Boulevard

»At rejse er at leve«, skrev H.C. Andersen, og

det kunne vi alle skrive under på. Jeg er dem begge dybt taknemmelig for den rejselyst og det udsyn, jeg fik gennem disse campingture – og mange andre oplevelser, som jeg ellers ikke ville have fået i den alder. Jeg blev glad for at læse og for at beskrive, og en skønne dag var jeg sikker på, hvad jeg ville være: journalist. Efter en drøftelse med mine forældre påtog onkel Karl sig straks opgaven. Han af lagde besøg hos den daværende redaktør af Thisted Amts Tidende, Lustrup, som indvilgede i at ansætte mig som elev, da min realeksamen var i hus, og så var jeg ellers sat på sporet.

Onkel Karl og moster Agnes fortsatte selv troligt deres »efteruddannelse« med udvalgte kurser rundt om på diverse højskoler. Jaruplund syd for grænsen hos forstander Bøgh

To venner for livet: onkel Karl og forfatterens mand Carsten, her i haven på Grandalsvej i Thisted. Stenbænken var medbragt fra Skjoldborg og blev siden arvet af lærer Gudrun Enevoldsen. I dag står den på gårdspladsen ved »Østergaard« uden for Skjoldborg.

Andersen var én af favoritterne på linje med Askov, Vallekilde, Uldum og Brørup.

Udlandsrejserne var onkel Karl alene om at foretage de senere år. Men vi, min mand og jeg, havde stor fornøjelse af ham som rejse-

kammerat under en lang odysse – i hans egen elskede Volvo i øvrigt – ned igennem Østeuropa til Sortehavet på en prøvetur for FDM, hvor vi skulle finde ud af hvor langt vi kunne komme uden visa.

Det blev et langt, sejt træk, hvorunder førstelæreren med ubehag stiftede bekendtskab med DDR-regimet. Men han var nysgerrig og nød i høj grad også en pionérrejse ind i Albanien, da det hidtil hermetisk lukkede land åbnede midt i halvfjerdserne. De to, Karl og min mand Carsten, nød igennem årene hinandens selskab, ligesom moster og onkel blev reservebedsteforældre for vores datter Camilla. På den måde gav jeg lidt tilbage af al den kærlige opmærksomhed, jeg selv fik som barn i førstelærerhjemmet i Skjoldborg. Jeg savner og mindes på én gang det hele med glæde.

Heldigvis fik de – og vi – 18 gode år i huset på Grandalsvej i Thisted, som var udgangspunkt for mange flere oplevelser. Så her slutter rejsen langs »Boesens og Mindernes Boulevard«.

Else Grønlund

Født på »Dybdahlsminde« i Skyum. Uddannet journalist fra Thisted Dagblad, i dag pensionist. Bor med sin mand, Carsten Grønlund, i Århus, men med fritidshus i Svankjær.

Et »erkjendtlighedstegn«

af Charlotte Boje Hilligsø Andersen

Thy er rig på fredede fortidsminder, og fredningen af de enkelte gravhøje og voldsteder rummer mange historier. Sidst i 1800-tallet og i begyndelsen af 1900-tallet uddelte Nationalmuseet præmier til ejerne for frivilligt at indgå i fredning af fortidsminder på deres jord. Udover diplomer skænkedes i nogle tilfælde også bægre og drikkehorn af sølv som såkaldte erkendtlighedstegn. I forbindelse med fredning af Sjørring Volde i 1885 modtog ejeren et drikkehorn af sølv, og i 1914 skænkedes et sølvbæger til en gårdejer ved Hurup.

I Danmark er der rundt regnet 30.000 fredede fortidsminder. Fredningerne er foretaget gennem mere end 200 år med det formål at beskytte fortidsminderne mod sløjfning, overpløjning og andre indgreb – og at bevare dem til glæde for de kommende generationer. I 1800- og begyndelsen af 1900-tallet forhandles der om fredning af hvert enkelt fortidsminde, men i 1937 blev det vedtaget ved lov, at alle synlige fortidsminder var fredet, og at ejeren ikke fik økonomisk kompensation derfor. Overtrædelse af fredningen ville få et retsligt efterspil. Senere tilføjelser til lovgivningen har medført en 2 meter beskyttelseszone omkring fortidsminderne, hvor der ikke må foretages jordbehandling og lignende. Dertil kommer en paragraf i naturbeskyttelsesloven, som omhandler en 100 m zone omkring fortidsminderne, hvor man ikke uden tilladelse må lave forandringer af arealet ved byggeri, tilplantning og lignende.

For at holde øje med fortidsminderne har der med årtiers mellemrum været gennemført landsdækkende berejsninger. De første organiserede fortidsminderegistreringer blev sat i gang i 1873, og der gik næsten 60 år, inden man havde været over hele landet. Senest har Kulturstyrelsen i perioden 2008 til 2012 ført tilsyn med alle fredede fortidsminder. Feltarbejdet er foretaget af medarbejdere på 10

arkæologiske museer i landet, heriblandt Museet for Thy og Vester Hanherred, der i perioden har besøgt de ca. 2200 fredede fortidsminder i Thy, på Mors og i Salling. Hermed er der på landsplan skabt et overblik, og der følges op på eventuelle overtrædelser af den gældende lovgivning.

Belønning af frivillig fredning

Fortidsminder, der ved de første berejsninger i 1800-tallet forekom truede eller havde særlig national betydning, blev udpeget til fredning. I nogle tilfælde købte Nationalmuseet fortidsmindet af ejeren, så det kunne tages ud af drift, i andre blev der indgået frivillige aftaler om beskyttelse af arealet. Den indgåede aftale om fredning fik retsvirkning ved tinglysning af en deklaration på ejendommen. Fredningen betød, at underskriver og alle efterfølgende ejere og brugere af ejendommen var forpligtet til at værne om fortidsminderne, »således at de ingensinde beskadiges ved gravning, pløjning, bortførsel eller tilførsel af sten eller på nogen anden måde. Græsning og lyngslet forbeholdes. Beplantning må ikke finde sted.«¹

For at markere anlæggenes fredningsstatus blev der fra 1886-1937 opsat fredningssten af granit på 3409 fortidsminder, hvor der var

indgået frivillig fredningsaftale. Stenene er i de fleste tilfælde bevaret og kan kendes på de indhuggede bogstaver FM (Fredede Mindesmærker) under en krone. Da loven om generel fredning blev vedtaget i 1937, ophørte man med at sætte fredningssten, men det har ingen betydning for fortidsmindernes fredningsstatus.

De mange frivillige fredninger er udtryk for en stadig stigende forståelse for fortidsminderne og en generel øget historisk bevidsthed i den sidste del af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet.

I perioden 1870-1937 uddelte Direktionen for de Antikvariske Mindesmærkers Bevarelse erkendtligheder til lodsejere, der frivilligt gik med til fredning. Ordningen var målrettet bondestanden, da man skønnede at godsejerne havde så store bedrifter, at tabet var forholdsvis beskedent. Derudover var fortidsminder på al præstegårdsjord ved et cirkulære blevet fredet, da der var tale om offentlig ejendom.

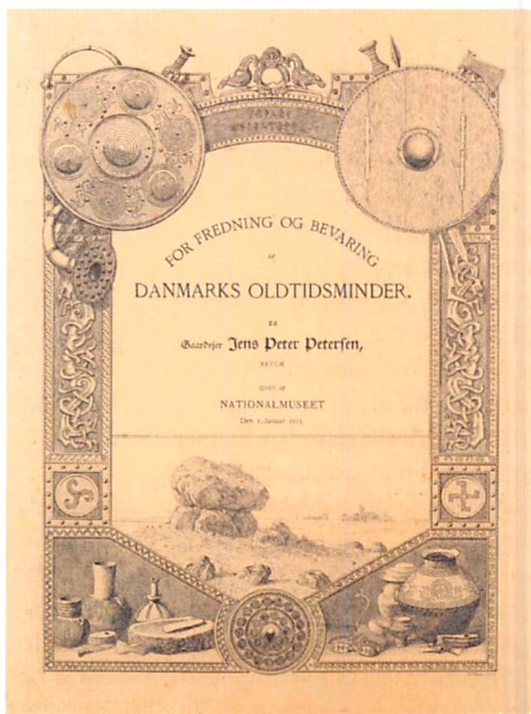
Erkendtlighederne var en påskønnelse af indsatsen og skulle samtidig virke som motivation for andre. Der uddeltes enten diplomer, pengegaver, bøger eller et sølvbæger. Mest hædrende var et sølvbæger med inskription; i perioden 1870-1937 uddeltes ca. ét bæger om året. Til sammenligning med dette blev mere end 2000 diplomer udstedt.

Diplom for bevaring af oldtidsminder

Diplomerne til ejere, der frivilligt indgik i en fredning, er fremstillet på karton og med tegninger af A. P. Madsen, 1883. Der er en fortrykt tekst med plads til lodsejerens navn og dato. Teksten omgives af en ramme udsmykket med motiver fra den danske oldtid. Der er ranker med dyreslyng, et svastika og en triskele, lidt runeindskrift, Odins to ravne, skjold og bælteplade, en lur samt sværd, spyd

og økse. Under teksten en stendysse med en kirke og en gård i baggrunden. Nederst på diplomet er tegnet opstillinger af oldtidsfund, bl.a. lerkar, stenøkser, skubbekværn og en halsring. Hele oldtiden er således repræsenteret og kaster glans over handlingen.

Museet råder over et af disse diplomer. Det bærer teksten: »For fredning og bevaring af Danmarks Oldtidsminder til Gårdejer Jens Peter Petersen, Skyum, givet af Nationalmuseet den 1. januar 1913.« Gravhøjen blev allerede berejst i 1877 af C. Engelhardt, som benævnte højen »Storehøj«, hvilket også er højens navn i dag, hvor den kan ses fra Skyumvej i den sydlige del af Skyum sogn. I 1912 beskrev Aage Brusendorff fra Nationalmuseet højen som anselig og velbevaret men med en fordybning i toppen. Det var i forbindelse med dette besøg, at der blev indgået aftale med

Diplom udstedt i 1913 til gårdejer Jens Peter Petersen i Skyum for fredning af en gravhøj.

Storhøj i Skyum, fredet i 1912.

gårdejer Jens Peter Petersen, der ved nytår kunne modtage sit diplom. Samme år blev der sat en fredningssten på højen.

Drikkehorn og bægre

I særlige tilfælde skænkede man et sølvbæger eller et drikkehorn som markering af fredningen. Disse blev fremstillet af sølvsmedeværkstedet P. Hertz, som på den tid havde en stor produktion af museumskopier og genstande i oldnordisk stil. De ældste erkendtlighedstegn var udført i tydelig historicistisk stil med klare nordiske referencer, og man var ikke karrig med anvendelsen af dyreslyng og figurer. Dette ændredes i 1892, hvor Nationalmuseet fik ny direktør med ansvar for mindesmærkernes bevaring. Sophus Müller kunne ikke lide den oldnordiske stil, der var udviklet i anden halvdel af 1800-tallet for at give landet en national stilart, som adskilte sig fra udlandet. Han fandt dyrefigurerne fæle og den sammenblandede stil med træk fra flere perioder primitiv og overlæst.

I stedet foretrak Müller nøjagtige kopier af genstande i Nationalmuseets samlinger, og herefter gik man over til at uddele kopier af fodbægre fra romersk jernalder i stedet. Dette er forklaringen på, at de to i artiklen omtalte erkendtlighedstegn har så forskellige udtryk.

Drikkehorn med nordiske referencer

I et skab på Kulturstyrelsens kontor i København står et drikkehorn af sølv, der har forbindelse til Thy.

Hornet er udsmykket med båndslang, inspireret af vikingetidens ornamentik men med et tydeligt historicistisk udtryk. Indgraverede dragehoveder og –kroppe slynger sig om hinanden og danner fletværk, som omgiver felter med gengivelse af de tre nordiske guder Thor, Heimdal og formentlig Vidar. Hornet støttes fortil af en fod bestående af to slyngede dragekroppe med hoveder og åbne munde med spilende tunger. Bagtil er en

mindre fod uden udsmykning. På låget står en kvindelig kriger med skjold og spyd.

Drikkehorn af denne type fik stor udbredelse som hædersgaver sidst i 1800-tallet og udspringer af en romantisk tilgang til historien. Drikkehornet refererer til de drikkeskikke, der bl.a. omtales i sagaerne, og som guldhornene er udtryk for. Stilen og motiverne henviser tydeligt til den nordiske mytologi, en motivkreds, der blev flittigt brugt i den nationalromantiske periode. Med udsmykningen betones det nordiske, og samtidig anvendes figurerne på en måde, som knytter sig til klassiske helteideal.

Drikkehornet er fremstillet i 1884 hos den kendte sølvsmed P. Hertz i København. Dette fremgår af et stempel på hornet, ligesom der er stempler for byen København og gardein Simon Groth, som var garant for sølvets lødighed. Det blev ved en auktion erhvervet af Fortidsmindekontoret, og derfor er det i dag i Kulturstyrelsens eje.

En indskrift på hornet beretter: »Til Johannes Conrad Nyboe fra Directionen for de nationale Mindesmærkes Bevaring 1885« og er altså en erkendtlighed for fredning af Sjørring Volde.

Forud for dette var der gennem flere år arbejdet med mulighederne for at frede voldstedet. I 1859 ytrede købmand Griishauge i Thisted i et brev til direktøren for Oldnordisk Museum, C. J. Thomsen, sin bekymring for, at voldene blev pløjet og besået, så de for hvert år svandt mere og mere bort. Han foreslog, at staten købte eller eksproprierede området. Det anså inspektøren for De Antikvariske Mindesmærkes Bevaring, J. J. A. Worsaae, imidlertid ikke for muligt. Dyrkningen af voldene fortsatte, og Sjørring Sø vest for voldstedet blev udtørret.

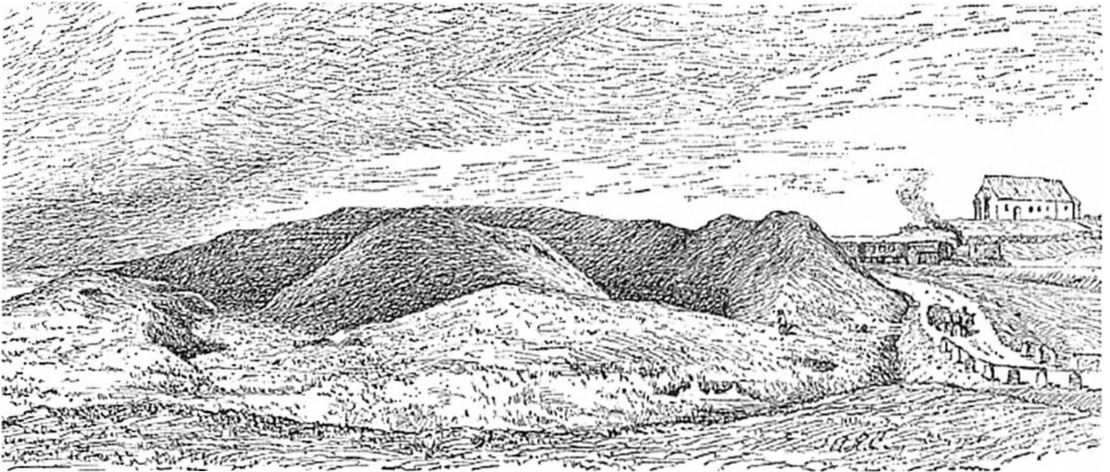
I 1880 kom der en ny henvendelse om sagen. Denne gang var det sognepræst Madelung, der var bekymret for, om det projekterede

jernbaneanlæg ville ødelægge voldstedet, da banen skulle løbe tæt øst om voldene. Niels Chr. Pedersen Vig, der ejede gæstgivergården Brogaard og voldstedet, havde derimod erfaret, at Sjørring Volde var et yndet udflugtsmål, og derfor havde han ønske om at beplante og indhegne området og tage mod betaling fra besøgende. De modstridende interesser betød, at der ikke blev forhandlet en fredning på plads ved den lejlighed.

I 1885 havde Brogaard og voldstedet fået ny ejer, Johannes Nyboe, og han var indstillet på en fredning, der blev deklareret den 3. september samme år. Fredningen gjaldt hele voldanlægget, som Nyboe forpligtede sig til

Drikkehorn af sølv, skænket til Johannes Nyboe i forbindelse med fredningen af Sjørring Volde i 1885. Foto Jørgen Frandsen, Kulturstyrelsen.

Tegning af Sjørring Volde efter Thybanens anlæggelse. Volden blev skånet i forbindelse med jernbanearbejdet. Bemærk Sjørring Kirke, der stod uden tårn indtil 1929. Landevejen øst om voldstedet var i århundreder hovedfærdselsåre gennem Thy (tegning ved A. Riis Carstensen 1884).

»for bestandigt« at lade ligge urørt, dog fik han lov til græsning og en klausul om, at der på midterbanken kunne bygges en træpavillon med trappe. Der blev aldrig bygget pavillon, men mange folkemøder og gymnastikstævner har som bekendt siden fundet sted på Sjørring Volde.

Nyboe modtog sølvdrikkehornet som en erkendtlighed for indsatsen, og bl.a. i Berlingske Tidende blev han rost for – uden vederlag – at bringe et stort offer med fredningen. Desuden sendte Nationalmuseet en palmedekoration til Nyboes begravelse i 1908.

Sjørring Volde forblev i privat eje indtil 1970, hvor staten købte arealet, der i dag hører under Naturstyrelsen.

Sølvbæger skænket i 1914

I 1914 var inspektør Hans Kjær fra Nationalmuseet på berejsning ved fortidsminderne, og han kom forbi Refs i Hurup sogn. På Dalgaard's marker lå dengang som nu to gravhøje. Den ene, Grønhøj, beskriver Kjær som velbevaret og smuk, mens den der i anden,

Brunhøj, »for meget lang tid siden« var gravet et hul i toppen.

Kjær indgik i forhandlinger med gårdejer P. Baun, der i september samme år indvilgede i fredning af de to høje. Fredningen blev tinglyst, men først i 1923 opstilledes de karakteristiske fredningssten på højene. Fredningen markeredes med et diplom, som ikke er bevaret, og et sølvbæger, der stadig er i familiens eje, nemlig hos gårdejerens barnebarn Chr. Baun i Hurup.

Bægeret er en kopi af et drikkebæger fra romersk jernalder. Det er udsmykket med stregornamentik og indpunslede cirkler. Om foden er følgende indskrift: »Fra Nationalmuseet til gårdejer P. Baun og hustru Johanne Baun Dalgaard«. Nederst på foden står årstallet 1914. Under bunden ses et stempel med tre tårne, der er Københavns mærke, og tallet 14 for det år, bægeret er fremstillet. I midten et stempel for sølvmedeværkstedet P. Hertz, og kronen derover markerer, at firmaet siden 1906 har været kongelig hofjuveler. Endelig er et stempel med bogstaverne CFH gardeinmærke for Chr. F. Heise som garanti for

Sølvbægeret, der i 1914 blev skænket til gårdejer P. Baun og hustru som erkendtlighed for frivillig fredning af to gravhøje på gårdens jord. I privat eje. Foto: Museet for Thy og Vester Hanherred.

metallets kvalitet. Bægeret er et smukt eksempel på det ændrede udtryk, erkendtlighedstegnene fik efter 1892.

Afslutningsvis skal det nævnes, at Museet for Thy og Vester Hanherred er meget interesseret i at kende til eventuelle andre bægre, horn eller kander uddelt som erkendtlighedstegn for fredning af fortidsminder i Thy. Er

Under bægerets bund viser stemplerne, hvor og hvornår bægeret er fremstillet. Foto: Museet for Thy og Vester Hanherred.

man ejer af et sådant, vil vi gerne fotografere det.

Charlotte Boje Hilligsø Andersen
Født 1969. Middelalderarkæolog. Museumsinspektør ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Litteratur

Knud Gregersen: Fra bondegård til gæstgivergård. *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred* 1995, s. 119-128.

Chr. Larsen: Johannes Nyboe. *Historisk Årbog for Thisted Amt* 1938, s. 100-106.

Ingrid Nielsen (red.): *Bevar din arv. 1937 – Danmarks fortidsminder – 1987*. København 1987.

Klaus Ebbesen: *Fortidsminderegistrering i Danmark*. København 1985.

Note

1 Uddrag af fredningsdeklaration, Ebbesen 1985, s. 119.

Skjoldborg Skole 1955-2011

af Michael Riber Jørgensen

Museet for Thy og Vester Hanherred gennemførte i foråret 2011 en undersøgelse af Skjoldborg Skole, én af de fem skoler i Thisted Kommune, der lukkede samme sommer. Nedenstående er et sammendrag af undersøgelsens historiske del; rapporten kan læses i sin helhed på museets hjemmeside.

I december 2010 besluttede byrådet i Thisted Kommune at nedlægge fem mindre skoler: Hundborg, Klitmøller, Stagstrup, Øsløs – og Skjoldborg. Faldende børnetal, større krav til undervisningsfaciliteterne og nedskæringer på de kommunale budgetter lå til grund for beslutningen, der hurtigt viste sig ikke at være populær.

Skjoldborg Skoles fjerde og sidste inkarnation, som blev indviet i 1955 og lukket efter skoleåret 2010/11, eksisterede således i 56 år. I det følgende opridses skolens historie i den periode.

Skoler og undervisning på landet

Helt op til midten af 1900-tallet var det danske skolesystem forskelligt for land og by. I 1739 udstedte Christian 6. en forordning om undervisningspligt på landet, der straks førte til oprettelsen af landsbyskoler overalt i Danmark og Norge. Skolerne skulle dog finansieres af de lokale godsejere, hvilket ikke vakte udelt begejstring.

Den første skole i Skjoldborg blev dog bygget allerede året efter, betalt af herremanden på Todbøl. Nabsognet Kallerup fik først sin egen skole sidst i 1800-tallet, så indtil da er børnene herfra givetvis også blevet undervist af degnen i Skjoldborg; i hvert fald fra 1814, hvor den første egentlige skolelov så

dagens lys i form af »Anordninger om Almueskolevæsenet«.

Skoleloven af 1937 satte gang i en omfattende modernisering af skolevæsenet på landet, herunder bygning af en lang række såkaldte centralskoler. Den næste lov fra 1958 udviskede endeligt de formelle forskelle mellem land og by. Eleverne blev samlet på de nye og færre, men større skoler, der nu havde flere lærere med hver deres fagprofil, hvor den gamle stråttækte ofte kun havde haft en enkelt (mandlig) lærer, der underviste i alt.

Den sidste Skjoldborg Skole, der blev indviet i 1955 og altså lukkede i 2011, opstod således i forbindelse med én landsdækkende strukturreform og blev nedlagt som følge af en anden.

Den gamle skole i Skjoldborg. Foto: Privateje.

Som sådan er den et ganske typisk eksempel af sin art.

Et nyt »kulturpalads«

Den første skole fra 1740 lå øst for kirken med tilhørende lærerbolig vest for. I 1816 opførtes en ny skolestue ved siden af lærerboligen, og i 1859 fik landsbyen sin tredje skole, som altså kom til at holde knap hundrede år.

Byggeriet, som blev vedtaget i maj 1954, var et fælles projekt for det lille samfund. Skjoldborg-Kallerup Sognekommune havde kun omkring tusind indbyggere, men der blev løftet i flok. Først blev der kloakeret og bygget nyt rensningsanlæg, ikke bare til skolen, men til hele landsbyen. Det kostede cirka 1.000 kroner pr. husstand.

Beslutningen om at samle kommunens børn på én ny skole skete ikke helt uden gnidninger. I første omgang kørte Kallerup Skole således videre, og først tre år senere var stemningen i sogneråd, skolekommission og blandt forældre-kreds for en nedlæggelse, hvorefter børnene fra Kallerup endelig blev overført til Skjoldborg.

Men tilbage til den nye skole i Skjoldborg. Sognerådet vedtog i samme omgang at bygge en ny sognegård i tilknytning til skolen; dertil kom tre nye lærerboliger (ét hus til førstelæreren samt et andet med lejligheder til andenlærer og lærerinde) og en sportsplads. Arkitekt J. F. Iversen, Thisted, projekterede og tre lokale entreprenører udførte byggeriet, som beløb sig til ca. 750.000 kr. Halvdelen blev finansieret ved salg af det gamle forsamlingshus og ved statstilskud – sidstnævnte blev større end sædvanligt, da der delvis var tale om vinterbyggeri. Den anden halvdel måtte man ud og låne. Bygningerne stod færdige hen på efteråret og blev indviet officielt den 19. november 1955.

Selve indvielsen blev omtalt i Thisted Amts Tidende: »Idéen med at samle et helt sogns kulturliv inden for de samme mure er nærliggende

og har da også bestået gennem en del år. Her i Thisted Amt blev det morsingboerne, der først førte tanken ud i livet, men nu er Thy altså også kommet med.« Man hæftede sig i øvrigt ved det nye kommunekontor, som var lyst og indbydende – og kun afskrækkede ved den store boks: »Var det nu også nødvendigt at bygge den så stor, vi må da til at betale en forfærdelig masse i skat, hvis dette boxrum skal fyldes!« Sognegården bestod desuden af en teatersal med plads til ca. 300 mennesker; et lokale, som i årene fremover skulle blive flittigt benyttet af landsbyens beboere til både offentlige og private arrangementer, og som i 1990'erne blev til skolens musiklokale.

Hvad skoledelen angik, var anmelderne ikke udelte. Møblerne var helt i orden; »og så er stolene endda gode at sidde på!« Det blev dog påtalt som nedslående, »at der ikke i hele dette stor-slåede »kulturpalads« findes ét eneste moderne kunstværk. [...] Der findes i denne tid utallige gode og billige litografier og andre kunstværker i handelen, som ophængt på rette sted vil kunne betyde meget for ungdommens opdragelse til at opleve kunst.«

Amtmand Egedorf holdt hovedtalen og slog begivenhedens betydning for sognet fast. De nye bygninger skulle »stå som et tempel, hvor værdier af både kundskabsmæssig og åndelig karakter vil blive værnet. Skolen skal være børnenes skole. [...] Her i Skjoldborg kan enhver betale sin skat med glæde – for her ser man, hvad pengene er gået til. [...] Børnene burde egentlig have været med her i dag. Det ville have forhøjet feststemningen. [...] Lad flaget stå som et symbol for denne skole, for i dette samles de to værdifuldeste ting – de religiøse og de nationale værdier.« Der var altså ingen tvivl om, at det var et fælles projekt.

Det var heller ingen hemmelighed, at de kristne værdier, specifikt den indremission-ske udgave af dem, stod stærkt i Skjoldborg, og det betød, at begejstringen for sognegår-

den ikke var helt så udelt som for den nye skole. Som Johannes Hornstrup, sognerådsformand 1951-70, erindrede ved skolens 40 års jubilæum:

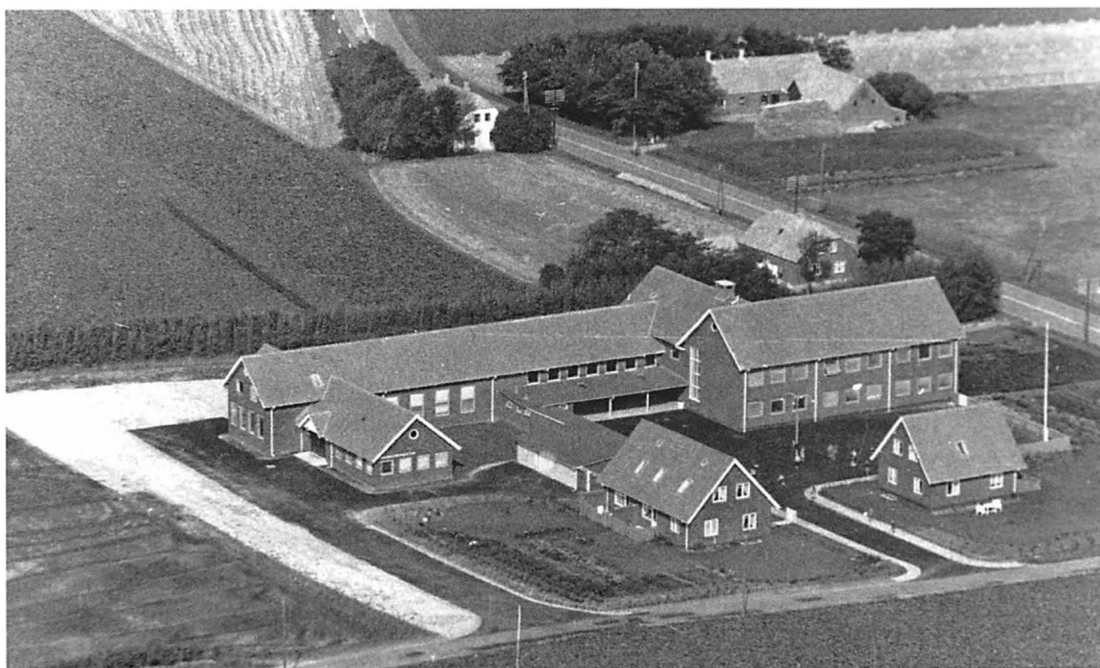
»Der var ellers meget modstand i lokalbefolkningen mod sognegården: - I ødelægger sognets unge med den slags... var én af de bemærkninger, sognerådet måtte lægge øre til. [...] - Vi ville selvfølgelig ikke have, at sognegården skulle udvikle sig til en »bule«. Derfor sørgede vi for, at sognegården ikke fik nogen spiritusbevilling.«

Fra den gamle stråtækte til moderne centralskole

En skoleplan fra netop 1955 giver et indtryk af, hvilken type skole der var tale om på det tidspunkt. I henhold til planen var skolen »landsbyordnet« med 3-årig forskole og 4-årig hovedskole. Der var følgende lærerstillinger: førstelærer, (anden) lærer og lærerinde

– hver med et ugentligt timetal på 35 om sommeren og 34 om vinteren. Skolen rådede over følgende lokaler: tre almindelige klasseværelser, sløjdlokale, skolekøkken, gymnastiksal med omklædningsrum og baderum, bibliotek, et lokale til ungdomsundervisning, et lokale til samlinger m.v. samt spiselokale.

Forskolens klasser omfattede 1. klasse (1. årgang) og 2. klasse (2. og 3. årgang). Al undervisning var fælles for drenge og piger. Hovedskolen omfattede 3. klasse (4. og 5. årgang) og 4. klasse (6. og 7. årgang), med særskilt undervisning for drenge i gymnastik og sløjd (3.-4. kl.) og for piger i gymnastik og håndgøring (3.-4. kl.) samt i skolekøkken (4. kl.). Skolen havde desuden en særklasse for børn, der »af hensyn til evner« ikke kunne følge den almindelige undervisning. Der blev hele året givet 4 timers særundervisning ugentlig. Det anføres desuden, at sognepræsten var »bekendt med og tilfredsstillet af skoleplanens rammer

Skjoldborg Skole ca. 1955. Foto: Privateje.

for kristendomsundervisningen«. Det formelle gejstlige tilsyn med folkeskolen var ganske vist ophørt i 1933, men alligevel...

Skjoldborg Skole anno 1955 var altså en ganske traditionel landsbyskole med få lærere i forhold til elevtallet og med klasser, der ikke var helt årgangsopdelte – gammel vin på nye flasker. Den nye skole var imidlertid anlagt som moderne centralskole, og i løbet af de næste par årtier udviklede den sig da også til en sådan, af gavn og ikke kun af navn.

Skoleloven af 1958

Som nævnt fik den nye skolelov stor betydning, især for skolerne på landet. Tidligere havde de haft deres egen ordning med flere årgange sammen og en enkelt eller

*Karl Boesen ved hans 25-års jubilæum i 1957.
Foto: Privateje.*

undtagelsesvis to lærere. Med den nye lov blev de forsøgt indrettet efter samme model som i købstæderne: syv obligatoriske skoleår, der eventuelt kunne føre videre til 2-3 frivillige ekstra skoleår, enten i 8.-9./10. klasse eller i 1.-3. real. Både 9./10. klasses eksamen og realexamen gav adgang til gymnasiet – og senere til HF, som blev indført i 1967.

I praksis kørte mange landsbyskoler dog i flere år videre med to årgange pr. klasse, simpelthen fordi der ikke var elever nok. Efterhånden som eleverne blev samlet på de nye centralskoler, blev det dog muligt at føre lovens ord ud i livet. På Skjoldborg Skole kom disse forandringer til at ske under førstelærer Karl Boesens ledelse frem til 1973.

De konsekvent årgangsopdelte klasser havde man ikke taget højde for ved byggeriet. Allerede i 1960 diskuterede sogneråd og skolekommission således planer om at bygge til, så skolen kunne få endnu et klasselokale og et nyt bibliotek. Hvis man skulle leve op til skolelovens krav, skulle man bruge mindst to klasselokaler mere, og det oprindelige bibliotek var allerede inddraget til dette formål.

Det blev desuden bestemt, at de elever, som skulle videre på realskole, og som derfor skulle have ekstra undervisning, så vidt muligt skulle have denne i Thisted. Der var tale om en overgangsordning indtil der blev indført nyt fast pensum i alle fag; endnu en konsekvens af 1958-loven. Hvad angik de nye 8. og 9. skoleår, vedtog man i 1962 at »søge skoleforbund med Snedsted og Thisted Kommuner i så henseende«. Eleverne fra Skjoldborg og Snedsted skulle altså ind til Borgerskolen i Thisted, hvis de ville have mere end den lovpålagte undervisning.

Skolen får vokseværk

Som nævnt eksisterede den nye Skjoldborg og den gamle Kallerup Skole side om side i

to et halvt år indtil Kallerup blev nedlagt i 1958, og i den periode var der et tæt samarbejde. Kallerup havde hverken sløjdløkke eller skolekøkken, så børnene fik undervisning i disse fag i Skjoldborg. Omvendt underviste Inger Rask fra Skjoldborg den ældste klasse på Kallerup Skole i engelsk. Samtidig varetog lærerne fra Skjoldborg også undervisningen af børnene på det nærliggende Ås Børnehjem.

Med nybygning og nedlæggelse af Kallerup Skole voksede elevtallet i Skjoldborg til over 120, og lærerstaben blev tilsvarende udvidet. Den gamle skole havde haft to mandlige lærere, mens Kallerup Skole som regel havde en enkelt lærer eller lærerinde. Karl Boesen var kommet til skolen som vikar allerede i 1926, blev fast andenlærer i 1927 og førstelærer fra 1932. Denne stilling bestred han helt frem til 1972 – altså i alt 46 år i Skjoldborg Skoles tjeneste, heraf de 40 som leder!

Kristian Østergaard kom som nyuddannet fra Ranum Seminarium til Skjoldborg i sommeren 1955 og nåede altså at få nogle få måneder på den gamle skole, inden man flyttede ind i de nye bygninger. Han havde ellers tænkt sig at søge et vikariat i Kallerup, men da han forhørte sig om stillingen hos skolekommissionens formand, pastor Dahl Hansen, fik han at vide, at der nok var mere fremtid i at søge det andenlærerembede ved naboskolen, som i mange år havde været varetaget af skiftende vikarer. Da den nye skole startede op, kom yderligere en lærerinde til i skikkelse af den ovenfor nævnte frk. Rask, således at man nu rådede over de tre lærerkræfter, som omtales i skoleplanen. Ved nedlæggelsen af Kallerup fik man brug for en fjerde underviser. Det blev endnu en ung, nyuddannet lærerinde, Anna Vestergaard, som var på skolen indtil 1968, hvor hun blev gift Jensen og gårdmandskone – i Kallerup, såmænd.

Igennem tresserne var der en del udskiftning i lærerstaben, men samtidig blev der oprettet flere nye stillinger. I 1955 var der altså tre fast-

ansatte lærerkræfter; da Boesen gik på pension i 1973 og blev afløst som leder af Østergaard, var der tre gange så mange. Elevtallet var også steget betydeligt, fra ca. 70 i 1955 til godt det dobbelte i midten af halvfjerdserne.

De glade tressere

Tresserne blev på alle måder et forandringsårti. En repræsentant for den nye, unge generation af lærere var Gudrun Andreassen (senere gift Enevoldsen), der kom til skolen fra Hjørring i 1962 og blev der til 1994. Hun husker blandt andet, hvordan eleverne stadig blev overhørt, da hun kom til:

»Hen imod slutningen af skoleåret kom skolekommissionen og skulle overvære vores timer og se hvad vi havde lavet i årets løb. Bøgerne skulle lægges frem, og alt hvad de havde skrevet, deres håndarbejde og alting. Det var lidt specielt.«

Denne skik forsvandt dog også snart. Enevoldsen fortæller, at hun lod børnene tage de ting med hjem til jul, som de havde fremstillet i håndarbejde. Det medførte en påtale om at *»det vist ikke var Grundtvigs mening!«* Sidst i tresserne mødte hun og en anden kvindelig lærer op i bukser, hvilket på det tidspunkt var helt uhørt – *»piger skulle gå i skørt!«* Da først de havde brudt den barriere, fulgte de andre kvinder dog hurtigt efter. Endelig blev der slækket på tiltaleformen. Børnene i Skjoldborg havde ganske vist aldrig sagt *»De«* til lærerne, men dog kaldt dem ved efternavn. Det ændrede sig, da den nye generation kom til.

De pædagogiske metoder, som de unge lærere bragte med sig fra seminariet, vandt også indpas. Den gammeldags overhøring blev suppleret med gruppearbejde. Et andet nyt tiltag var specialundervisning – nu fik de svage elever den ekstra hjælp, de havde brug for. I 1972 kom et nyt punkt på skoleskemaet; seksualundervisningen blev indført på alle landets skoler efter krav fra Undervisningsministeriet.

Karl Boesen og hans kone deltog i konfir- mationer, sølvbryllupper og runde fødselsdage hos eleverne og deres familier. Det var almin- deligt, at lærerne blev inviteret med til private fester, men ifølge Gudrun Enevoldsen ebbede det gradvist ud, og lærerne ville egentlig også helst være fri: »Det kunne jo måske være hver aften i en hel uge!« Generelt blev tilknytningen til lokalsamfundet mindre; Enevoldsen var én af de få lærere, der igennem hele sin tid på sko- len boede i eller lige uden for Skjoldborg – og stadig gør det i 2012. Til sammenligning var der ikke en eneste lærer i skoleåret 2010/11, der boede i sognet.

Hvis lærernes tilknytning til Skjoldborg blev mindre i årenes løb, blev forældrekrede-ns til- knytning til skolen til gengæld større. En an- den nyskabelse i tresserne var forældremøder og -konsultationer, hvilket også kan ses som et udtryk for en ny forældregeneration, der invol- verede sig mere i børnenes hverdag. Ordningen startede i 1968 og gjaldt i første omgang kun 1. klasse, men blev hurtigt udvidet.

I 1969 fik Skjoldborg endelig en »ægte« 7- klasset skole med oprettelsen af endnu et lærerembede, som blev besat med ung, ny- uddannet kvinde, Jette Eskildsen (senere gift Zetterberg) fra Løkken. Hun flyttede ind i en ledig lærerbolig og blev boende der til hun gik på pension i 2005 – den sidste lærer, der også boede i Skjoldborg.

Skjoldborg Skoles ledere

Karl Boesen	1932-1972
Kristian Østergaard	1973-1988
Johnny Rud Andersen	1988-1991
Claus Hjortdal	1992-1996
Per Dahm	1996-2002
Karsten Gylling	2002-2007
Birgit Luxhøj	2007-2011

Stor skole i lille kommune – lille skole i stor kommune

Karl Boesen gik på pension med udgangen af 1972, og skolenævnet valgte kontinuiteten ved at forfremme Kristian Østergaard til før- stelærer. Lederskiftet medførte måske ikke i sig selv de store ændringer, men faldt sam- men med en række andre store forandringer. Timelængden blev i 1973 skåret ned fra 50 til 45 minutter, og allerede fra 1969/70 fik man fri om lørdagen.

Disse tiltag var helt på linje med den gene- relle samfundsudvikling. Den ugentlige ar- bejdstid blev i 1966 skåret ned fra 45 til 44 ti- mer. I 1970 blev den sænket yderligere til 41,75 og i 1974 til 40 timer. I årene 1986-91 blev den så gradvist reduceret til de nuværende 37 timer. Samtidig blev antallet af ferieuuger øget, fra 2 til 3 i 1955, til 4 i 1974 og til 5 i 1981. I 1998-2000 kom den sjette ferieuuger til.

Kommunalreformen i 1970 reducerede an- tallet af administrative enheder i Danmark voldsomt, fra 1388 sogne- og købstadskommu- ner til 277 primærkommuner og fra 25 til 14 amter. Dette fik også indflydelse på skolevæse- net. Skjoldborg-Kallerup Sognekommune blev en del af Thisted Kommune. Den nye kom- mune fik en skoledirektør og en skolekommissi- on og blev inddelt i et antal distrikter, hver med én skole og ét skolenævns; en forløber for de senere skolebestyrelser. Set fra Skjoldborg er det nemt at forstå, hvis man følte sig en smule tilsidesat. Nærdemokratiet var blevet mere fjernt med flytningen ind til Thisted.

I 1973 lanceredes en plan for udbygning og omstrukturering af kommunens skolevæsen; bl.a. vedtog man at flytte Skjoldborgs over- bygningselever fra Borgerskolen til den netop renoverede og udbyggede Sjørring Skole. Skole- nævnet var ikke tilfreds med beslutningen, som man mente var baseret på »lokalemæssige syns- punkter, som ikke holder, set ud fra de nuværende

klassers stigning i børnetal«. I første omgang blev planerne henlagt, men med endnu en ny skolelov to år senere blev undervisningspligten udvidet fra syv til de nuværende ni år, og skolekommissionen foreslog igen en flytning, hvilket man denne gang accepterede. Flytningen blev en realitet fra 1975/76.

Karl Boesen var efter sin afgang flyttet ind til byen, og hans gamle bolig blev foreslået indrettet til nyt skolekøkken. Skoledirektøren pegede i stedet på et andet lokale i kælderen. Samtidig foreslog han i 1974 indretningen af et »indskolingsmiljø«, så de mindste klasser i nogen grad blev skærmet af fra de større. Et samlet skolenævn og lærerråd var uenige i direktørens opfattelse, idet man mente, at *»alle børn, uanset alder, bør dele skolegård med hinanden*«.

Kommunens kulturforvaltning fastlagde lærerskematimetallet, altså det samlede antal timer – og den medfølgende pose penge – hver enkelt skole fik tildelt til undervisning, og som skolen så selv måtte fordele, selvfølgelig inden for lovens rammer. I løbet af halvferdserne fik Skjoldborg – og kommunens andre skoler – reduceret deres lærerskematimer flere gange. Man gjorde hver gang indsigelse uden held og måtte altså gøre, hvad man kunne med hvad man havde. Alligevel vedtog skolenævnet for 1976/77, på trods af reduktionerne, at tilbyde ekstra undervisning i håndgerning, husgerning, sløjd og religion.

Skjoldborg holdt imidlertid ikke op med at være foregangsskole på trods af den centraliserede styring. Børnehaveklasser har eksisteret på udvalgte skoler i de større byer siden 1962, men blev først gjort landsdækkende i 1980. Også her var Skjoldborg dog lidt forud, da man fra 1978/79 oprettede en børnehaveklasse. Samme år indførtes såkaldt »vintertid«, således at skolegangen i vinterhalvåret begyndte og sluttede 20 minutter senere. Formålet var at undgå for lang ventetid i forbindelse med skolebuskørslen, som var kædet sammen med Sjørring og

skolerne i Thisted. Året efter indførtes vinterferie. Fra 1979 udgav man et skoleblad.

Ikke kun lærerskematimerne stod for skud; også de generelle budgetrammer blev strammere fra omkring 1980. Skolenævnet søgte jævnlige om mere »realistiske« bevilninger – nogle gange, men langt fra altid, med positivt udfald.

Oversigter over tilskud til kommunens skoler i disse år viser, at Skjoldborg ikke var den eneste, der blev ramt af besparelser i fattigfirserne; i virkeligheden var der flere andre, der blev betydeligt hårdere ramt. Alligevel fortæller den bevarede korrespondance mellem skoleledelse, skolenævn og forvaltning tydeligt historien om, hvordan skolernes arbejdsvilkår i hvert fald ikke var blevet nemmere i de nye kommuner. Den økonomiske recession under Schlüter-regeringen gjorde sit til at forstærke denne tendens.

Af skolenævnsreferater fremgår det, at enkelte forældre i denne periode begyndte at søge om at lade deres børn blive på deres gamle skole efter at de var flyttet til Skjoldborg. Disse blev som regel imødekommet, da man ikke ville skille børnene fra deres kammerater. Ansøgninger om at lade børn starte på en anden skole, selv om de boede i distriktet, blev imidlertid ikke anbefalet, da man mente, at det ville udhule skolens elevgrundlag; hvis man først gav én dispensation, ville lavinen begynde at rulle. Blandt andet blev en ansøgning fra et forældrepar i Vilsund om at lade deres søn starte i børnehaveklasse på Snedsted Skole i 1981 afvist, da man anså det for *»upædagogisk, at et barn starter i børnehaveklasse på en anden skole, end den man bagefter skal på*«.

I virkeligheden drejer det sig ikke om ret mange sager; sandsynligvis ikke flere end på andre skoler. Man må antage, at der igen er tale om en generel tendens. Ansøgningerne handler stort set alle om forældre, der gerne vil have deres børn på én af naboskolerne med overbygning, Snedsted eller Sjørring – sidstnævnte

skulle børnene jo alligevel til senere. Man ville gerne sikre et kontinuerligt og homogent skoleforløb for sit barn. Omvendt tilhørte langt de fleste forældre det tavse flertal, som enten gerne ville have fordelene ved den mindre, nære skole i de små klasser – eller bare ikke havde nogen mening om emnet, for eller imod. Under alle omstændigheder kan man ikke konkludere, at der var tale om en generelt faldende lokal opbakning. Imidlertid fik de fleste forældre alligevel tildelt de ønskede dispensationer af kommunens skolekommission – stik imod skolenævnets anbefalinger.

Første tilløb til skolelukninger

Selv om indbyggerne fortsat bakkede op om deres skole, faldt elevtallet drastisk i anden halvdel af 1970'erne. Fra mere end 130 elever i 1978 var man allerede i skoleåret 1980/81 helt nede på 80, ikke mange flere end i 1955. Forklaringen må være en generel fraflytning fra distriktet, især af børnefamilier.

I efteråret 1982 debatterede man i Thisted Kommune en omstrukturering af skolevæsenet, og Skjoldborg var én af de skoler, der kom i spil på grund af det reducerede elevtal. Skolenævnet tog initiativ til et møde med forældre-kredsen. Et stort flertal ønskede fortsat at høre under Sjørring – eller alternativt Snedsted – og at føre Skjoldborg videre som årgangsopdelt skole. Man henstillede endvidere til, at processen blev fremskyndet, så man vidste, hvad man havde at gøre med inden næste skoleår.

I december fremlagde forvaltningen så sit forslag til den nye skolestruktur, ifølge hvilket flere mindre skoler skulle nedlægges, heriblandt Skjoldborg. Et efterfølgende forældre-kredsmøde viste igen overvældende lokal modstand imod nedlæggelsen: 79% ønskede skolen videreført som hidtil; 17% kunne acceptere, at den blev skåret ned fra 7. til 5. klasse; kun 3% var indforstået med en lukning.

Skolenævnet var delt. Alle var enige om, at en lukning var urimelig. Nogle medlemmer udtalte, at man på grund af varslede besparelser på skoleområdet så sig nødsaget til at anbefale den såkaldte »Vang/Sønderhå«-løsning: en 4-klaset skole med børnehaveklasse samt 1.-5. årgang fordelt på tre klasser. Resten af nævnet kunne ikke acceptere en sådan reduktion, da det »blot vil være begyndelsen til enden. Vi ønsker skolen videreført som hidtil pga. den massive forældre-opbakning, og da alt andet vil ødelægge det nære miljø, som både børn og voksne trives i. Desuden tvivler vi på, at besparelserne ved nedlæggelse eller reduktion vil være særligt store. De meget sparsomme oplysninger, der foreligger, berettiger efter vores mening i hvert fald ikke en så drastisk handling.«

Debatten fortsatte i foråret 1983, også i de lokale medier. En borger udtalte følgende til Thisted Dagblad:

»Vi føler, at vi er ved at blive snigmyrdet. Byrådet forlanger, at man skal have 70 elever for at bevare status quo. Det har vi – og vi får endnu flere i de næste par år – men samtidig vil man beskære distriktet og altså reelt udhule vores elevgrundlag. [...] Med det stigende børnetal vil det være direkte tåbeligt at gøre skolen 5-klaset eller ligefrem nedlægge den helt.«

Formanden for Skjoldborg Borgerforening sagde sammesteds:

»Byrådet har reelt besluttet at nedlægge skolen. Ifølge loven har man ret til en afstemning, men byrådet forlanger 70 elever for at skolen skal forblive 7-klaset. Det er umuligt, hvis skolekommissionen bliver ved med uden videre at give forældre lov til at flytte deres børn til andre skoler. Lige nu har skolen 73 elever, så man kan hurtigt komme under grænsen. Man vil have en garanti for, at man stemmer om en 7-klaset skole, men den vil politikerne ikke give. De fritager sig selv for ansvaret ved reelt at lade kommissionen tage beslutningen for dem. Det opadgående børnetal gør, at der om et par år vil være ca. 85 elever i

Skjoldborg. Skal skolen så gøres 5-klasset nu – og føres tilbage igen til den tid?»

Mens debatten rasede videre, søgte flere forældre at få deres børn overflyttet til andre skoler. Skolenævnet afviste at udtale sig om konkrete sager på grund af den aktuelle usikre situation, da man ikke mente, at det alligevel ikke var den enkelte sag, der blev vurderet, men det generelle spørgsmål om nedlæggelser og skolestørrelser. Man overlod det derfor til skolekommissionen at »tage ansvaret for beslutningen«.

Nævnet forsøgte nu at udnytte en bestemmelse i skolestyringsloven, som gjorde det muligt at forlange en bindende folkeafstemning om en skoles fremtid, hvis en tilstrækkelig andel af distriktets indbyggere skrev under herpå. I Skjoldborg krævedes 286 underskrifter; man fik over 400. Afstemningen blev arrangeret, og både skoledirektør og skolekommission

blev spurgt, om det så var en 5- eller 7-klasset skole, man stemte om. Begge forsikrede, at hvis Skjoldborg Skole blev bevaret, ville den også i fremtiden blive betragtet som 7-klasset – hvis det samlede elevtal ellers var over 70.

Afstemningen den 14. juni 1983 gav et overvældende flertal for bevarelse, hvorefter skolen var fredet, i første omgang de næste fire år. Ifølge en artikel i Thisted Dagblad dagen efter var både valgdeltagelse og aldersspredning stor – den ældste fremmødte var 94! I artiklen glædede skoleleder Østergaard sig over, at skolen kunne fortsætte med 7 klassetrin, og at man nu kunne få arbejdsro.

I de følgende år steg antallet af ansøgninger om at få børn overflyttet til andre skoler, men nævnet fortsatte sin grundregel om ikke at anbefale ansøgninger, der mindskede skolens elevtal. Forældre, der flyttede fra distriktet, men

Den lokale kunstner Freddy Eriksen havde selv haft børn på skolen og donerede i 1995 dette bemalede betonæg. Huset i baggrunden er en tidligere lærerbolig, som på det tidspunkt husede fritidsordningen. Foto: Klaus Madsen.

ønskede at beholde deres børn på skolen, fik til gengæld anbefalinger med på vejen.

Balladen om fritidsordningen

Også hvad angik idéen om en skolefritidsordning var Skjoldborg tidligt på den, om end selve etableringen lod vente på sig. I 1984 undersøgte borgerforeningen grundlaget for en »børnepasningsordning«, som kunne indrettes i en tidligere lærerbolig, der ville blive ledig fra det kommende skoleår. En række forældre var interesserede, da flere havde søgt om at få deres børn til Stagstrup Skole, som havde en SFO. Kommunens sagsgang var dog langsommelig, og i første omgang lod man ejendomsforvaltningen leje bygningen ud.

De næste par år var der ingen videre udvikling i sagen. I maj 1986 forespurgte Teknisk Forvaltning, om lejemålet kunne forlænges, eller skolen ønskede at disponere over bygningen. Skolens svar lød, at man ikke havde brug for den til lærerbolig, men at *»det vil være særdeles velegnet til den fritidsordning, som forhåbentlig snart bliver oprettet, så man vil gerne overtage bygningen til dette formål«*, gerne fra det kommende skoleår. En undersøgelse af pasningsbehovet havde vist, at der var rigeligt grundlag for en SFO.

I vinteren 1986-87 drøftede man et udspil fra skolekommissionen om friere skolevalg inden for distrikter under samme overbygningsskole. Skjoldborgs skolenævn var positivt stillet, da man mente, det ville give større »ejerskab« til skolen for dem, der aktivt valgte den til. En forudsætning måtte dog være, at man fik mulighed for at konkurrere om eleverne på lige fod – blandt andet ved at oprette en fritidsordning og generelt opgradere de fysiske rammer. Skolen måtte derfor have tilført de nødvendige økonomiske ressourcer. Man udformede en ny målsætning, hvori også indgik andre nye tiltag som samordnet indskoling, samlæsning

og fritidsaktiviteter »i overensstemmelse med lokalsamfundets ønsker og behov«.

Først i juni 1987 fik man endelig lov til at oprette en fritidsordning. Skolen opfordrede indtrængende alle, der gerne ville have deres børn i fritidsordning, til at melde dem til i Skjoldborg, så en sådan kunne blive en realitet.

Den tidligere lærerbolig var ikke længere i spil, så man foreslog en ombygning af skolekøkkenet og tilstødende lokaler. Kulturforvaltningen valgte i stedet at lade børnehaveklasse og SFO dele lokale. I den forbindelse opstod den misforståelse, at skoleleder Østergaard havde anbefalet sidstnævnte, hvorfor tre af skolenævnets medlemmer anklagede ham for at være gået bag deres ryg og beskyldte ham for reelt at have forårsaget skolens lukning, da man nu ikke kunne tilbyde en forsvarlig fritidsordning og dermed standse elevflugten. I et brev fra Kulturudvalget blev det dog slået fast, at lederen ikke havde haft nogen indflydelse på beslutningen, og man blev, i hvert fald udadtil, forsonet. Ikke desto mindre valgte Østergaard allerede året efter at gå på førtidspension. Fritidsordningen blev dog endelig oprettet 1. september 1987 efter tre et halvt års ventetid, om end ikke med den optimale placering, man havde håbet på.

Skolen som lokalt kulturcenter

Med sin nye målsætning var Skjoldborg på forkant med den landspolitiske udvikling. I 1987 vedtog et bredt flertal i Folketinget et radikalt forslag med titlen »Udviklingsprogram for folkeskolen og skolen som lokalt kulturcenter«. Hovedindholdet var: 1. En samordning af det faglige, pædagogiske og sociale arbejde med eleverne (en forløber for SSP-ordningen); 2. En samling af børne- og ungdomsområdet i den kommunale forvaltning til afløsning for de gamle social-, fritids- og skoleforvaltninger; og 3. Øgede bevillinger til

folkeskolernes forsøgsarbejde og større frihed til den enkelte skole i anvendelsen af dens økonomiske midler. Et udviklingsråd blev nedsat til at behandle og støtte udviklingsprojekter på skoler over hele landet.

Tiltaget nåede også til Skjoldborg. I 1988 oprettede en gruppe borgere SKAK 88 (SKjoldborg Aktivitets- og Kulturcenter), som havde til formål at gøre skolen til et lokalt kulturhus, der »efter skoletid skal omfatte et alsidigt kultur- og fritidstilbud, der formidles i et tæt samarbejde med lokalsamfundets foreningsliv«. Idéen var at søge tilskud fra en pulje til forskellige aktiviteter – skolen fik dermed endelig mulighed for at blive det »kulturpalads«, som den var blevet udråbt til i 1955. Centrets motto var inspireret af »arbejderdigteren« Carl Scharnberg: »Ingen kan alt. Alle kan noget. Sammen kan vi det hele! Spørgsmålet er: Hvad er det, vi vil?«

Kristian Østergaard valgte som nævnt at gå af efter skoleåret 1987/88. Hans efterfølger blev hentet udefra: Johnny Rud Andersen kom fra en stilling i Jakobshavn på Grønland, og han blev om nogen primus motor på det nye kulturcenter.

Allerede i sin første sæson bød SKAK 88 på gymnastik, badminton og bordtennis i skolens gymnastiksal. Disse blev hurtigt suppleret med indendørs fodbold, dilettantteater, korsang og musikskole. Tre måneder efter opstarten var man oppe på ca. 90 deltagere hver uge og søgte derfor forøgede bevillinger for 1989 og 1990; en ansøgning, der for en gangs skyld blev imødekommet.

Igen i farezonen

I efteråret 1989 kom skolelukninger igen på

Skjoldborgkoret, én af kulturcentrets mange udløbere. Foto: Privateje.

dagsordenen, da kommunen skulle spare hele 38 millioner. Ifølge skolekommissionen var det umuligt at bevare alle 19 skoler i Thisted Kommune. De fire mindste – Sønderhå, Vang, Vandet og Skjoldborg – var i spil, men også en overbygningsskole som Sjørring, der var relativt dyr i drift og ikke havde de bedste bygninger. Samtidig ønskede man at nedlægge de nuværende skolenævn og erstatte dem med skolebestyrelser, hvilket ifølge politikerne skulle give de lokale større mulighed for at påvirke deres egen skole.

Ifølge Thisted-Hanstholm Lærerkreds kunne en skole ganske vist blive for lille med højere udgifter pr. elev, for små klasser, tvunget samlæsning og manglende faglokaler til følge, men samtidig fremhævedes fordelene ved den lokale tilknytning: nærhed, tryghed, et stærkt pædagogisk miljø – og ikke mindst skolens rolle som lokalt samlingssted, også uden for skoletiden, hvad de nylige tiltag i Skjoldborg var et godt eksempel på. Samtidig turde ingen politikere tage et standpunkt på grund af det forestående valg: *»Viljen til at bruge kommunale penge på skolevæsenet er større hos nogen end hos andre!«*

Den anstrengte økonomi kunne også mærkes i Skjoldborg. Ved budgetforliget blev tilskuddet til lejrskoler fjernet, så den enkelte skole og forældrene fremover selv skulle skaffe alle pengene. Samtidig blev vedligeholdelseskontoen endnu en gang beskåret. Man måtte således søge om ekstrabevilling til udskiftning af nedslidte lamper: *»En af gangene faldt én af lamperne ned på katederet foran en lærer midt i timen, og den gik i tusind stykker. Et held den ikke ramte læreren (eller en elev)!«*

Den lokale opbakning blev dog ikke mindre; tværtimod voksede den, måske i trods. Borgerforeningen gik i 1989 frem fra 158 til 200 medlemmer og havde gang i mange forskellige projekter, ligesom kulturcentret også fortsatte fremgangen.

Fra skolens side gjorde man sit for at overbevise politikerne om, at man havde en fremtid. Ifølge en prognose over børnetallene ville elevtallet stige fra 63 i skoleåret 1990/91 til 99 elever i 1996/97, altså med næsten 50%!

Da seks nye børn ønskedes indskrevet i Skjoldborgs SFO fra 1990/91, søgte man om en udvidelse af åbningstiderne. Børne- og Kulturudvalget besluttede imidlertid, at alle fritidsordninger med under syv børn skulle nedlægges til sommerferien. Da Skjoldborg på det tidspunkt kun havde seks, måtte den således betragte sig selv som nedlagt – selv om man altså kunne forvente en fordobling efter ferien.

I april 1990 offentliggjordes forslaget til sanering af kommunens økonomi; herunder lukning af ikke færre end ni af de 19 skoler: Borgerskolen, Hillerslev, Hundborg, Vorupør, Øsløs, Sønderhå, Vandet, Vang – og Skjoldborg. De første fem kunne tidligst nedlægges fra 1991/92; de sidste fire var i 1983 blevet reddet af afstemninger, men kunne til gengæld uden videre lukkes nu. Den bestemmelse, der havde femkaldt afstemningerne, var nu fjernet, så den mulighed eksisterede ikke længere.

Forslaget fremkaldte voldsomme reaktioner i de berørte lokalsamfund, blandt andet med en større demonstration foran rådhuset. Børne- og Kulturudvalget trak derfor noget i land og foreslog for Skjoldborg en sammenlægning med naboskolen Stagstrup, så 0.-3. klasse skulle undervises det ene sted og 4.-7. klasse det andet. Skolebestyrelsen afslog bestemt dette forslag med klart mandat fra forældrene; man anså den påståede gevinst ved en sammenlægning for mangelfuldt underbygget og henviste endnu en gang til det stigende børnetal.

Udvalget genovervejede sagen og medgav i august 1990, at en sammenlægning ikke ville medføre den ønskede besparelse, da udgifterne til transport ville forøges voldsomt. Desuden tog man den overvældende forældremodstand

i begge distrikter til efterretning og indstillede således, at begge skoler fortsatte som hidtil.

Udvikling og modernisering

Tilslutningen til kulturcentret voksede fortsat, og man søgte igen om nye bevillinger for 1991 og 1992 for at udnytte momentum og undgå en øget brugerbetaling, som kunne skræmme folk væk igen. Ansøgningen blev dog denne gang afslået, idet projektet nu var veletableret og man ikke længere anså det for en forsøgsordning, som udviklingsrådets bevillinger var beregnet til.

Styregruppen, stadig med skoleleder Johnny Andersen i spidsen, måtte altså finde alternativer. Man søgte og fik lov til at benytte den tilknyttede sognegård vederlagsfrit. Centret fortsatte indtil 1999 som en selvstændig enhed under skolen. Siden 2000 har Borgerforeningen på mere løs basis udsendt en aktivitetskalender; der er altså stadig talrige arrangementer i Skjoldborg, der kan betragtes som udløbere af det arbejde, der blev sat i gang af en flok initiativrige borgere i 1988.

I disse år indførtes også computere på skolen som ét af de første steder i landsdelen. Johnny Andersen var også her foregangsmand. Imidlertid fik han i 1992 nyt job og blev afløst af Claus Hjortdal, der i store træk fortsatte hans linje og øgede satsningen på EDB, så skolens »maskinpark« over de næste fem år blev forøget og gjort tidssvarende. Også arbejdet med kulturcentret førte Hjortdal ihærdigt videre.

Ét af de første tiltag, som den nye leder og skolebestyrelsen kom til at stå for, var en række principper for samordnet indskoling, altså samlæsning og anden fælles undervisning på tværs af de mindste årgange. Formålet var at give børnene en større social berøringsflade, at give lærerne mulighed for gensidig inspiration, at skabe en mere glidende overgang fra børnehave til skole samt bedre at kunne tilgodesee den

enkelte elev med hensyn til modenhedsgrad og indlæring. Også her var Skjoldborg på mange måder foregangsskole. Efter de første to år blev ordningen evalueret og bedømt meget positivt.

Ved 40-års jubilæet i 1995 var man således med på noderne, i hvert fald rent pædagogisk. Den lokale forankring var også lige så stærk som altid. Som Hjortdal skrev i jubilæumsskriftet:

»Alfa og omega for en god skolegang er et stærkt og tæt skole/hjem-samarbejde. Vi er glade for, at vi på skolen har en aktiv og interesseret forældrekræds og ditto skolebestyrelse, der giver os muligheden for at give eleverne den bedste undervisning også i årene fremover, så uanset at pædagogikken skifter i de næste 40 år, vil skole/hjem-samarbejdet altid stå som det centrale. Jeg ønsker og håber, at skolen også i de næste 40 år må stå som et naturligt samlingssted for alle i vort område.«

I august 1996 forlod Claus Hjortdal dog selv Skjoldborg. Han fik senere en karriere i Skolelederforeningen, hvor han i 2012 er næstformand. I den rolle har han deltaget aktivt i den seneste debat om skolelukninger og talt for at bevare så mange mindre landsbyskoler som muligt, da det efter hans mening styrker lokalsamfundene og det pædagogiske miljø.

Hjortdals afløser blev Per Dahm, der også måtte overtage forgængernes slåskampe med kommunen om budgetter og bevillinger. Grundet pladsmangel ønskede skolen at overtage sognegården og benytte den store sal til musiklokale, den lille til børnehaveklassen, der hidtil – højst uhensigtsmæssigt – havde delt lokale med skolekøkkenet. Derudover søgtes penge til ombygning af lokalerne til de nye formål. Desuden ønskede man en generel renovering og ombygning, så klasseværelser, faglokaler, toiletforhold, kontorer mv. kunne bringes op til moderne standard. Endelig havde også fritidsordningen brug for en opdatering. Da Skjoldborg langt fra var den eneste skole med sådanne behov, fik man kun bevilget cirka halvdelen af det søgte. Man måtte derfor nøjes

Skjoldborg Skoles elevtal

1955: 70	1990: 63
1958: 125	1996: 99
1978: 136	2000: 96
1980: 80	2005: 74
1982: 73	2008: 45
1988: 67	2011: 53

med delvis at gennemføre første fase af den planlagte ombygning i 1996-97. Efter endnu en ombygning i 2000-01 fik skolen i store træk den fysiske fremtoning, som den har i dag.

Fornyset strukturdebat

I foråret 1999 stod de små skoler igen for skud. Et oplæg om flytning af 7. klasserne til overbygningsskolerne blev dog blankt afvist af et flertal af skolebestyrelserne. Til gengæld indledtes et større samarbejde mellem skolerne i overbygningsdistrikterne. Skjoldborg var i mellemtiden blevet flyttet fra Sjørring til Snedsted Skoles distrikt, og her vedtoges en række aktiviteter for 5.-7. klasse, der skulle lette overgangen til en ny skole og nye klasser, blandt andet fælles udflugter, indbyrdes besøg, fælles idrætsdage og fælles lejrskole. Desuden indgik lærerne i et tættere pædagogisk udviklingssamarbejde.

I efteråret 2002 nedsatte byrådet igen et strukturudvalg med repræsentanter for politikere, skolebestyrelser, skoleledere og Danmarks Lærerforening. Udvalget skulle komme med en aktuel status over kommunens skolevæsen, forslag til en fremtidig struktur og en anbefaling i forhold til forslagene.

7. klasses skolerne var enige om som udgangspunkt at kæmpe for at bevare alle inklusiv 7. klasse, da 6. ellers bare ville stå for skud næste gang. For at styrke sin sag skulle man dels spille på skolens betydning for lokalsamfundet i

forhold til at undgå affolkning, dels på prognoser for elevtallet de kommende 5-6 år. Endelig måtte man komme med reelle alternativer, herunder øget samarbejde skolerne imellem.

Debatten fortsatte hen over vinteren og foråret 2003. Et flertal blandt de små skoler mente, at man burde arbejde for på de allermindste (under 150 elever) at få indført en såkaldt »landsbyordning«; et formaliseret samarbejde mellem skole/SFO og børnehave. Desuden ville man arbejde for én enkelt overbygningsskole (8.-10. kl.) for hele kommunen, mens de øvrige 9. klasses skoler blev reduceret til 7. Fordelene skulle være et samlet kraftcenter med mange tilvalgsmuligheder for eleverne samt en mere glidende overgang til ungdomsuddannelserne. Denne model blev dog hurtigt forkastet som urealistisk.

I Skjoldborg blev der taget godt imod idéen. Skolen blev betragtet som et vigtigt midtpunkt, der hjalp ejendomme med at bevare deres værdi, gjorde området mere attraktivt for tilflyttere og i det hele taget gavnet udviklingen lokalt. Man var dog åben over for en optimering af ressourceudnyttelsen for skolevæsenet (der i forvejen var billigt, sammenlignet med resten af Viborg Amt), herunder landsbyordning og eventuelt tættere samarbejde med naboerne. I november 2003 besluttede byrådet så, at tiden ikke var moden til endnu en reform. Man beholdt den nuværende struktur, men opfordrede de relevante skoler til at oprette landsbyordninger.

I 2004 arbejdedes videre med denne anbefaling. Man indhøstede erfaringer fra Vorupør, der havde etableret en landsbyordning. Samtidig svarede Stagstrup positivt på en henvendelse om samarbejde, hvilket også førte til nogle fællesmøder mellem de to skoler og børnehaverne i Skjoldborg og Vilsund. Alle var for så vidt positive, men det blev hurtigt klart, at Stagstrup ønskede ét distrikt med én skole på én lokalitet, mens Skjoldborg foretrak én

skole med fælles ledelse, men på to undervisningssteder. Man enedes dog om i givet fald at starte med Skjoldborgs forslag. Endelig var det vigtigt for alle, at forældrene blev hørt, så man fastholdt den lokale opbakning.

I april 2005 foreslog de to skoler følgende model: Indskoling (0.-3. kl.) kun i Skjoldborg, 4.-7. kl. kun i Stagstrup. SFO begge steder (hvilket ville kræve ombygning i Skjoldborg for at leve op til kravene). Fælles ledelse, bestyrelse og teknisk personale. Alternativ: Landsbyordning »4-i-1«, altså med begge skoler og begge børnehaver bevaret fuldt ud, alle i et integreret samarbejde med hinanden. Man drøftede dog også andre scenarier, herunder samarbejde med Snedsted, der i forvejen var overbygning for både Skjoldborg og Stagstrup.

Karsten Gylling havde allerede i 2002 afløst Per Dahm. Det var således ham, der ved 50-års jubilæet i 2005 kunne gøre status over det sidste halve århundrede – midt i samarbejds-

forhandlinger, der imidlertid lå stille netop på det tidspunkt, idet man jo under alle omstændigheder skulle have politikernes velsignelse for at kunne føre noget ud i livet og derfor var enige om at afvente resultatet af kommunalvalget samme måned, der skulle sammensætte det første byråd for den nye store Thisted Kommune, som ville blive en realitet 1. januar 2007. Sammenlægningen af Thisted, Hanstholm og Sydthy Kommuner ville givetvis også bringe nogle helt andre perspektiver i spil i forhold til skolestrukturen.

I 2006, efter veloverståede valg, fortsatte lederne fra de tre skoler sonderingerne omkring et samarbejde. Skjoldborg var på dette tidspunkt villige til at afgive 7. klasse, mens Stagstrup umiddelbart var mere skeptiske. Den nyvalgte bestyrelse gav Gylling mandat til at arbejde videre sammen med Snedsted – uden Stagstrup, der valgte at droppe ud. Det førte til følgende forslag for de to skoler:

Elever og personale samlet i skolegården ved 50-års jubilæet i 2005. Foto: Skjoldborg Skole.

Etablering af fælles skole fra 2006/2007. 0.-6. klasse i Skjoldborg, 0.-9. klasse i Snedsted. Lederen i Snedsted skulle være leder for hele skolen; lederen i Skjoldborg ville få titel af afdelingsleder. Ny fælles bestyrelse, MED-udvalg, pædagogisk råd og servicelederfunktion. De to undervisningssteder skulle dog holdes budgetmæssigt adskilte.

Denne model blev anbefalet af kommunens skolechef, men afslået af Børne- og Kulturudvalget, idet man mente, at en drøftelse af den samlede skolestruktur burde afventes. Forslaget lå dog meget tæt på det, der et par år senere blev en realitet. I mellemtiden arbejdede Skjoldborg Skole, SFO og børnehave videre med planerne om en landsbyordning. De lovmæssige forudsætninger (max 150 elever på skolen og 900 indbyggere i landsbyen) var til stede, og politikerne havde jo tidligere erklæret sig positive over for idéen.

I maj 2007 kom den nye storkommunes Børne-, Familie- og Kulturudvalg så med sine anbefalinger. Udvalget var dog delt. Kun tre medlemmer stemte for en flytning af 7. klasserne til overbygningsskolerne, mens to mente, at skolerne selv burde bestemme. Hvad angik Skjoldborg og Stagstrup, stemte to medlemmer for at lukke dem begge og overføre alle elever til Snedsted. To ønskede Skjoldborg lukket og eleverne til Stagstrup, og et enkelt medlem foretrak et formaliseret samarbejde. I det hele taget viste behandlingen af de i alt 11 punkter, at snævre lokale hensyn, bevidst eller ej, spillede en stor rolle.

Samtlige 13 af de skoler i kommunen, der stod til at blive reduceret eller lukket helt, sendte nu en fælles protestskrivelse til byrådet. Man mente ikke, at de anslåede besparelser var troværdige, når ekstraudgifterne blev taget i betragtning: nybyggeri ved de eksisterende skoler, der pludselig skulle rumme betydeligt flere elever, samt transport af mange flere børn over længere afstande. Endelig gjorde man opmærk-

som på andre tiltag for at trække veluddannede børnefamilier til Thy og stillede sig uforstående over for en skolepolitik, som man anså for stik modsatrettet.

Udvalget tog indsigelserne til efterretning og præsenterede i juni et nyt forslag. Nu skulle en række skoler, herunder Skjoldborg, gøres til såkaldte undervisningssteder med 0.-3. klasse, underlagt overbygningsskolerne. Man ville dog stadig anbefale landsbyordningen hvor det var muligt, og de frivillige ressourcer skulle holdes inden for skoleområdet. Denne indstilling blev i første omgang vedtaget af byrådet.

I et forsøg på at redde 4.-5. klasse i Skjoldborg og Stagstrup arbejdede de to skoler og Snedsted med en ny idé om samarbejde. Stagstrup trak sig dog igen hurtigt ud, da man ikke ville afgive 6.-7. klasse eller acceptere én fælles bestyrelse. Skjoldborg og Snedsted gik videre alene og nåede frem til et fælles høringsvar til kommunen.

Visionen for »Folkeskolen Midtthy« indeholdt følgende hovedpunkter: Skjoldborg skulle have 0.-6. klasse, Snedsted 0.-9. Inspektør og viceinspektør i Snedsted skulle være ledere for hele organisationen, mens lederne af indskolingen i Snedsted og af Skjoldborg Skole skulle have titel af afdelingsleder. Én fælles bestyrelse skulle have både forældre-, medarbejder- og elevrepræsentanter for begge skoler. Der skulle tilsvarende være ét pædagogisk råd, ét sekretariat med medarbejdere begge steder og ét hold teknisk servicepersonale med skiftende tjenestested.

Man kunne derimod ikke acceptere beslutningen om at reducere Skjoldborg Skole til 3. klasse. Det ville »gøre elevtallet så lille, at det blev for vanskeligt at skabe et udfordrende miljø for elever, personale og ledelse«. Man opfordrede desuden byrådet til at undersøge juraen omkring den landsbyordning, man selv havde anbefalet, idet man ikke var sikker på, at en

Sidste skoledag. Foto: Klaus Madsen.

3. klasses skole ville give mulighed for en sådan. I sidste ende trak byrådet så meget i land, at Skjoldborg fik lov til at fortsætte, fra 2007 som undervisningssted op til 5. klasse under Snedsted. Idéen om en landsbyordning var dog ikke død.

Sidste mand lukker og slukker

Sideløbende med strukturdebatten valgte Karsten Gylling at søge andre græsgange, og i oktober 2007 tiltrådte så Birgit Luxhøj, der skulle blive Skjoldborg Skoles sidste leder. I begyndelsen så det stadig lyst ud. Man havde netop fået lov til at fortsætte, og efterfølgende blev den landsbyordning, man nu i flere år

havde kæmpet for sammen med børnehaven, endelig en realitet.

Det sidste ord om skolestrukturen i Thisted Kommune var imidlertid ikke sagt endnu. I 2010 dukkede spørgsmålet igen op på den politiske dagsorden på grund af de stadigt faldende børnetal. Beregninger ud fra fødselstallene viste, at det samlede elevtal på kommunens skoler ville falde med gennemsnitligt 110 pr. år over de næste fem år. Efter endnu en udmarvende proces nåede byrådet i december samme år frem til en beslutning: Skolerne i Stagstrup og Hundborg blev nedlagt; det samme gjaldt både skoler og børnehaver i Klitmøller, Øslø og Skjoldborg.

Beslutningen fremkaldte stærke reaktioner – ligesom det havde været tilfældet hver af de foregående gange, når skoler var blevet reduceret eller lukket helt. Flere steder blomstrede idéen om at etablere friskoler, og i Klitmøller fik en forældrekræds mulighed for at overtage den nedlagte folkeskoles bygninger til netop dette formål. Også i Skjoldborg var idéen på tale, men nåede aldrig rigtig videre.

Sidste skoledag på Skjoldborg Skole blev den 24. juni 2011, og efter sommerferien fortsatte alle elever på nær tre samt de lærere, der ikke

valgte at gå af på grund af alder, i Snedsted. Helt tomt blev der nu ikke i de 56 år gamle bygninger, idet STU, den »Særligt Tilrettelagte Ungdomsuddannelse«, rykkede ind i stedet. Børnehaven, beliggende lige ved siden af skolen, blev overtaget af en forældrekræds, der driver den videre som fribørnehave.

Michael Riber Jørgensen

Født 1981. Historiker. Museumsinspektør ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Kilder

Kommunale arkivalier vedr. Skjoldborg-Kallerup Skole 1923-70 og Skjoldborg Skole 1970-2011. Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

»Pennalhuset« 1999-2008 og »Kontakt« 2007-11, skoleblade for Skjoldborg og Snedsted-Skjoldborg Skoler. Skolen samt Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

»Skjoldborg Skole 40 års jubilæum« 1995, red. Claus Hjortdal m.fl. Privat eje.

Thisted Amts Tidende og Thisted Dagblad, div. årgange. Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Da skolen lukkede og slukkede

af Mie Buus

Museet for Thy og Vester Hanherred gennemførte i foråret 2011 en undersøgelse af Skjoldborg Skole, én af de fem skoler i Thisted Kommune, der lukkede samme sommer. Nedenstående er et sammendrag af undersøgelsens nutidsdel; rapporten kan læses i sin helhed på museets hjemmeside.

I december 2010 besluttede byrådet i Thisted Kommune at nedlægge fem mindre skoler: Hundborg, Klitmøller, Stagstrup, Øsløs – og Skjoldborg. Faldende børnetal, større krav til undervisningsfaciliteterne og nedskæringer på de kommunale budgetter lå til grund for beslutningen, der hurtigt viste sig ikke at være populær. Thisted Byråds beslutning var ikke enestående, men i god overensstemmelse med lignende tiltag i en række kommuner landet over.

Skjoldborg Skole i Sydthy var én af de skoler, som måtte lukke sommeren 2011. Sammen med andre lukningstruede skoler satte den for en periode dagsordenen for den offentlige debat i sommeren 2010, da beslutningen blev kendt i offentligheden. Reaktionen i form af vrede forældredemonstrationer, skolebesættelser, overfyldte byrådsale og trængte lokalpolitikere fortrængte for en tid andre emner i medierne og blandt menigmand.

Den stærke reaktion tyder på, at der er mange følelser forbundet med skolelukninger. Følelser, som åbenbart mobiliserer store dele af befolkningen – ikke blot lærere, elever og forældre, men også bredere kredse i lokalsamfundet, hvor man frygter, at en lukning af skolen i sidste ende kan føre til, at landsbyen affolkes og dør. Her adskiller forældrene i Thisted Kommune sig ikke fra forældre andre steder i landet. Den samme problematik og sammenkædning af årsag og virkning går igen i mange af de reak-

tioner, der kommer i kølvandet på omlægning af skolestrukturen i Danmark i disse år.

Skolen i landsbyen – Skjoldborg Skole som eksempel

Skjoldborg Skole var på mange måder en ganske almindelig landsbyskole, og der har været en høj grad af identifikation mellem skole og landsby. Med sine 53 elever i skoleåret 2010/11 hørte skolen dog til blandt kommunens mindste, med en fordeling af elever hvor hovedparten bor på landet og færre i selve landsbyen. Tidligere var en stor del af forældrene beskæftiget ved landbruget og andre med handel og håndværk i landsbyen. I 2011 pendlede en stor del af forældrene til Thisted på arbejde.

Gennem de sidste 30 år har Skjoldborg Skole kæmpet med et generelt faldende elevtal. Den udvikling skyldes først og fremmest den forandring i landsbyen Skjoldborg, der er sket gennem de seneste år. Landsbyen har langsomt men sikkert mistet betydning og funktioner. Derved ligner Skjoldborg mange andre mindre byer i Thy og i Vestjylland.

Der har altid været stor lokal opbakning til skolen, der gennem årene har fungeret for flere generationer af familier fra Skjoldborg og Kallerup. Adskillige af de forældre, der havde børn på skolen, da den lukkede i 2011, har selv haft deres skolegang på stedet. Jenny Thomsen, Kal-

lerup husker: »Min mor og alle hendes søskende har gået i Skjoldborg. Jeg og mine søskende har gået her. Vores børn har gået her, og syv af vores børnebørn!« Sådanne omstændigheder har medvirket til det gode forældreengagement i forhold til skolen og en følelse af, at det er »vores skole«.

Skolen har gennem årene været ude i flere storme, hvor trusler om nedlægning eller reduktion var på den politiske dagsorden. Da skolestrukturen var til debat i 1980'erne, sad Arne Thomsen som formand for skolens bestyrelse. Han var imod planerne og dermed i god overensstemmelse med en stor gruppe forældre i Skjoldborg skoledistrikt, som kæmpede for at bevare skolen, der dengang gik til og med 7. klasse.

I 1990 kom Skjoldborg skole igen i farezonen, da kommunen skulle spare. Forældrene på skolen protesterede voldsomt, og der var nogle, som kørte på deres traktorer i demonstrationstog ind til rådhuset.

Den lille skole som ideal

For mange mennesker står den lille skole som den bedste ramme om børns skoleliv. Det er især en forestilling, som har gyldighed i forhold til de yngste børn. Den lille skole har mange fordele, mener mange forældre. Der er kort afstand mellem hjem og skole, og den giver en overskuelig hverdag for børnene, hvor der ikke er for mange personer at forholde sig til. Den lille skole tilbyder et miljø, hvor der

De yngste elever har undervisning med skolens leder Birgit Luxhøj. Foto: Mie Buus.

er tilstrækkelig tid og opmærksomhed til det enkelte barn. Mange forældre har tillige den forventning, at de bedre kan øve indflydelse på en mindre skole, som er en naturlig del af lokalsamfundet.

Den lokale opbakning til skolen har altid været stor, men den direkte kontakt mellem forældre og lærer har ændret sig over årene. I dag stiller forældre generelt store krav til både skole, undervisning og lærere. Forældrene er meget engagerede, og lærerne får både ros og ris, fortæller lærer Alice Odgaard i forbindelse med undersøgelsen. Dette udsagn sættes i relief af en tidligere elev, der gik i den gamle skole tilbage i 1930'erne. »Dengang kom forældrene ikke på skolen undtagen ved særlige lejligheder som for eksempel ved eksamen, men til gengæld kom lærerne til de forskellige familiefester i byen,« forklarer Rigmor Pedersen, Skjoldborg.

I dag er der store forventninger til, at skolen skal gribe ind og deltage i opdragelsen af børnene, og lærerne påtager sig opgaven. Børnene opholder sig en stor del af tiden på skolen, da der er mange, som går i SFO.

Alice Odgaard husker stadig, hvordan det var, da hun begyndte på Skjoldborg Skole i 1992. Dengang kunne skolen kontakte forældre i hjemmet i løbet af dagen, og forældrene kunne hente et barn, der var blevet sygt. I dag kan forældrene stadig kontaktes via mobil eller sms, men de har svært ved at hente et barn. Sms bliver i dag brugt meget i den hurtige kontakt mellem lærere og forældre. »Hvis for eksempel der er nogle børn, som har været kede af det, så kan man sende en sms til forældrene, der siger, nu er de glade igen,« fortæller Alice Odgaard. I dag er det naturligt, at skolen bliver underrettet, hvis der er dødsfald i familien. Så ringer forældrene og beder lærerne om at tage det op og snakke med børnene om det.

Flere af lærerne på Skjoldborg Skole var meget erfarne og gamle i gårde, og det har haft stor betydning i forholdet til forældrene. Alice

Odgaard fortæller: »Så har jeg jo kun de der 22 børn at koncentrere mig om og 22 hjem at forholde mig til – skønt det er der sådan set ikke en gang, da vi har flere søskendehold. Det gør jo det hele lidt nemmere i hverdagen, fordi forældrene kender mig så godt. For dem er jeg jo nærmest en institution på skolen, fordi jeg altid har været her. Nogen af dem har måske også selv gået her, og de kan huske mig fra deres egen skoletid.«

Alle de forældre, der var involverede i undersøgelsen, bakkede op om den lille skole som en tryk ramme for de mindste elever, men havde dog også øje for nogle svagheder, hvis skolen blev mindre med færre elever. Ikke fordi man frygtede, at det ville gå meget ud over det faglige niveau, men der kunne være en vis risiko for, at det sociale miljø ville blive sårbart. En forælder udtrykker det således: »Det kan jo godt være, at der er nogen i 5. klasse, der synes, at det er nogle små nogle, de går i klasse med – altså dem i 3. klasse. Og hvad nu, hvis der er syv børn i en klasse, og der er tre drenge og fire piger. Hvis de to drenge ikke vil lege med den sidste – hvad så?«

På den anden side er der blandt forældrene en generel opfattelse af, at der er flere fordele end ulemper ved at bringe små og store elever sammen i så mange situationer. Flere af de ældste elever gav under undersøgelsen udtryk for, at de gerne leger med de yngre elever. Det er holdningen blandt både forældre og lærere, at det giver børnene nogle erfaringer og sociale kompetencer, de kan tage med og bruge – også udenfor skolegården.

Der var enkelte forældre, som havde valgt at sende deres børn i friskole som konsekvens af lukningen af Skjoldborg Skole. Her handlede det om at vælge en anden mindre skole, såsom friskolen i Sønderhå, fremfor den større skole i Snedsted. Én af disse forældre forklarede: »For mig handler det egentlig også meget om en mindre skole kontra en stor skole. Jeg forestiller mig, at der er mindre kontakt og tid mellem lærer og elev på en større skole. Der kan umuligt være det

Idrætsdag på skolen i foråret 2011. Der er flere forskellige discipliner, bl.a. løb på tid. Foto: Mie Buus.

samme forhold, hvis der er færre elever til hver lærer, som der er på en lille skole. På en mindre skole kommer man også hinanden mere ved. Der er et sammenhold sådan et sted. Børnene finder ud at begå sig mellem hinanden, samtidig med at de går i skole.»

Samlæsning og differentieret undervisning

Traditionelt har undervisning på landsby-skolen været organiseret, så flere klasser blev undervist sammen. Undervisningsdifferentiering har været et bærende pædagogisk princip for al undervisning i folkeskolen siden 1993 med indførelsen af den udelte enhedsskole. Det er et pædagogisk princip, der skal imødekomme elevernes forskellighed på en sådan måde, at alle elever udfordres bedst muligt i alle fag.

På Skjoldborg Skole var de 53 elever fordelt på to næsten lige store klasser. Undervisnings-differentiering var som udgangspunkt derfor nødvendigt, men det var også et pædagogisk

princip, som alle lærerne gik ind for. Ifølge Alice Odgaard og Elsebeth Dahlgård, der begge har været på skolen en årrække, fungerer det godt at have en klassestørrelse på 24-25 børn og to lærere. Det giver ro i klassen, og der er f.eks. ved sygdom eller andet fravær altid en gennemgående person i klassen – men det kræver et godt samarbejde, udtaler Alice Odgaard i den forbindelse. Her er hun på linje med Per Dahm, den tidligere skoleleder på Skjoldborg Skole, som forklarer:

»Jeg syntes, at samlæsning på Skjoldborg Skole var ret spændende. Vi lærere havde ået synspunkt, at samlæsning ikke kun var noget, vi havde på grund af elevtallet, men også fordi der var nogle gode pædagogiske muligheder i det. Vi kunne for eksempel samle børn over flere årgange for at ramme dem der, hvor de nu var, rent fagligt. Fordi man går i 2. klasse er det jo ikke sikkert, at man rent udviklingsmæssigt står på samme niveau som de andre i 2. klasse. Det kunne godt være, man passede bedre sammen med dem i 3. klasse. Den måde at organisere undervisningen på var der rig mulighed for på Skjoldborg skole.«

Alice Odgaard og Elsebeth Dahlgaard arbejdede tæt sammen i planlægningen af undervisningen, og ifølge Dahlgaard giver tæt samarbejde mellem lærerne bedre mulighed for at improvisere: »Når vi om morgenen står inde i klassen, så kan det godt være, at vi skal gøre noget andet, end det vi oprindeligt har planlagt. Hvis der er enighed blandt lærerne, kan man hurtigt beslutte at prøve nogle ting af i undervisningen eller bare gå en tur med børnene, når det er godt vejr. Det er ikke sikkert, at den mulighed findes på den større skole, hvor flere personer skal involveres.«

Læsemakker

Blandt de pædagogiske redskaber, som blev brugt i undervisningen på Skjoldborg Skole, var »læsemakker«; et redskab, der har til formål at fremme læsefærdigheden blandt

eleverne. Her bliver en mindre erfaren læser sat sammen med en mere erfaren. Eleverne underviser ikke hinanden, men støtter hinanden og repeterer det, de allerede har lært eller gennemgået på klassen. Mens den yngre makker får en ekstra chance for at øve sin læsning, bliver den ældre makker mere opmærksom på at bruge relevante strategier i egen læsning. Det er en metode, som bliver fremhævet af lærerne, ligesom der også er forældre, der har nævnt metoden, som synes at have været en succes.

Susanne Mortensen, der ligeledes har været lærer på Skjoldborg Skole i mange år, forklarede hvordan der blev inddraget forskellige emner til læsemakker. Det kunne være forskellige forfattere, eleverne gik i dybden med, f.eks. Astrid Lindgrens forfatterskab. Det kunne også være et historisk emne eller et natur-emne. Eleverne måtte selv vælge bøger, men inden for

To koncentrerede læsemakkere. Foto: Mie Buus.

de muligheder, som lærerne havde lagt frem. Det var lærerne, der sammensatte de forskellige makker, som typisk blev sat sammen af børn fra 1. klasse og børn fra 3. klasse. Læsemakker havde også en social funktion, der bragte børn på forskellige alderstrin sammen om en fælles læseoplevelse. Ifølge Susanne Mortensen fik eleverne lært mere ved at læse op for hinanden, og de fik læst meget mere på de par uger, de havde læsemakker, end de ellers gjorde.

Ekskursion til branddammen

Den 10. juni var en fin og solrig dag. Det var oplagt at bruge den til en ekskursion til den nærliggende branddam for at undersøge det liv, der var i vandet på nuværende tidspunkt. Så måtte børnene i de gummistøvler, som tilsyneladende altid var i beredskab på skolen.

Klassen stillede op i skolegården på række, to og to sammen. En lærer gik sammen med fortroppen, og en anden dannede bagtrop. Snart var hele klassen på vej. Børnene med net, forstørrelsesglas og små beholdere til at putte de dyr i, der skulle studeres nærmere. Opslagsbøger samt voksduge med tegninger til at identificere dyrene efter hørte med til udstyret. Alle børnene bar noget på den ti minutter korte tur gennem byen ned til branddammen. Der blev snakket livligt undervejs om de vårfluelaver og rygsvømmere, som på tidligere ekskursioner var blevet fundet i branddammen.

Snart var børnene i fuld gang. Nogle stillede sig i vandkanten og fiskede med nettene efter vanddyr, som så blev tømt over i glas. Så blev der slået op, bladret i bøgerne og sammenlignet med billeder på plancherne. Det var lidt af en opgave. Der blev diskuteret livligt, for det er

På ekskursion til branddammen i Skjoldborg. Foto: Mie Buus.

*De indsamlede vanddyr studeres og bestemmes.
Foto: Mie Buus.*

ikke så nemt at finde og sammenligne de små dyr med dem i bøgerne. Egentlig var det identifikation af haletudser eller de næste stadier, som var mål for ekskursionen, men hverken haletudser eller frøer blev fundet ved søen denne formiddag. Til gengæld vrimlede dammen af andre små mærkelige vandinsekter.

Alle børnene var meget optaget af det, de fandt. Nogle børn tog uden problemer på de små dyr, andre var mere forsigtige, gysende ved at røre ved vårfluelarver og de andre små vanddyr. Nogle syntes, de var ulækre.

Der blev sammenlignet med, hvad andre havde fundet, og der kom en del diskussion og snak ind, når dyrene skulle identificeres. Alle dyrene blev sluppet ud igen i deres rette element, før vi gik tilbage til skolen. *»Sådan en tur giver god motion, og så stimulerer den elevernes interesse for naturen og de dyr og planter, der findes i miljøet,«* forklarede lærer Solveig Goul.

Ekskursionen kom i stand efter en hurtig beslutning, da lærerne mødte ind lidt før klokken 8. Situationen viser, at det på en lille skole er muligt at tage en hurtig beslutning og inddrage nærmiljøet i undervisningen. Det var ikke nødvendigt at planlægge i forvejen, arrangere buskørsel osv. Eleverne havde meget udbytte af turen, både naturfagligt og som en god oplevelse.

Frikvarter med legepatruljer

Skolens legeplads blev flittigt brugt i frikvarterne til boldspil og forskellige lege – også en del gamle og traditionelle lege. Der var god plads til flere forskellige aktiviteter på én gang.

På Skjoldborg Skole opererede man med begrebet »legepatruljer«. Det vil sige, at nogle elever organiserede fællesleg i frikvarterne. Det var en funktion, som var forbundet med både ansvar og prestige. Legepatruljen satte forskellige lege i gang og stod for, at legen foregik i overensstemmelse med de vedtagne regler. Ansvar som legepatrulje blev almindeligvis varetaget af de store elever. Legepatruljen havde til opgave at inddrage så mange som muligt og give alle mulighed for at deltage i legen. Den modvirkede klikedannelser og mobning i frikvarterne, blev det fremhævet af flere lærere.

En dag var det f.eks. Anders og Kali, der var legepatrulje. De satte gang i en leg, der hedder »spark til dåsen«. Alle børn deltog i legen på tværs af alder og køn. Legen løb et stykke tid, og dåsevogteren blev skiftet ud nogle gange. Den ene dåsevogter blev tilråbt som »dåseruger«. Det hentydede til, at eleven ikke flyttede sig langt nok fra dåsen, så det blev for svært for de angribende at sparke dåsen af hullet. Det var altså en form for brud på reglerne, som blev påtalt af Anders. Legepatruljen fungerede godt, og stort set alle elever deltog i legen. Der var dog enkelte, som havde gang i en leg i sandkassen,

Der leges koncentreret i sandkassen. Foto: Mie Buus.

som de havde startet på dagen i forvejen. Det så ud til at være i orden at vælge den fælles leg fra og lege noget andet selvvalgt.

IT på skolen

Noget af det, der sprang i øjnene under feltarbejdet på Skjoldborg Skole var, at skolen var velforsynet med computere. Skolen var tilsyneladende ret tidlig til at indføre IT på skolen. Det startede så småt først i halvfemserne under Johnny Rud Andersen og fortsatte under de næste skoleledere. 1996 blev Per Dahm ansat som leder, og han interesserede sig meget for mulighederne i den nye teknologi. Per Dahm kom fra Hundborg Skole, hvor han netop var IT-vejleder. Han husker, at det var på det tidspunkt, IT udviklede sig og blev til et redskab, som skolerne i stigende grad gjorde brug af. Det var dog noget, den enkelte skole selv måtte klare. Per Dahm forklarer: »Det var med at kende nogle mennesker, der

vidste hvordan det fungerede, hente noget viden rundt omkring og så ellers prøve sig frem.«

Det lykkedes for Per Dahm at få de andre lærere gjort til aktive brugere af IT. Alice Odgaard beskriver, hvordan det følte som en stor forandring for personalet på skolen: »Jeg har oplevet fire skoleledere her på Skjoldborg Skole. Per Dahm er den, der har sat størst forandring i gang omkring personalet. Han forstod at manipulere på den gode måde. Vi var først med IT og den slags, og det var absolut ikke noget, vi lærere var nogen nørd til.«

Det startede med at der blev opstillet to computere på lærerværelset. Her lærte lærerne at bruge dem. Man anlagde den strategi, at lærerne skulle blive fortrolige med brugen af computere, før eleverne blev indført i det. Alice Odgaard husker, hvor svært det var blive fortrolige med computere.

I dag bruges IT i al undervisning, og bl.a. bruger eleverne computeren til at skrive dagbog på. Dagbogen skal støtte elevernes udtryksevne

og refleksion samt styrke deres koncentrations-
evne. IT er også et vigtigt redskab i kommuni-
kationen mellem hjem og skole.

Projektarbejde

I en periode på to uger blev der lavet projekt-
arbejde med deltagelse af alle eleverne. Pro-
jektarbejdets overordnede tema var dyr. Hos
de ældste var det vilde dyr i Afrika, og hos
de yngste var det danske dyr. Her blev com-
puteren af de yngste taget i brug til at lave en
lille bog. De fandt materiale i bøger på sko-
lens bibliotek og på internettet under et un-
dervisningsprogram, der hedder danske-
dyr.dk. Her kunne eleverne finde forskelligt

materiale om danske dyr, både de vilde og
husdyrene.

Blandt de små arbejdede eleverne sammen
to og to ved computeren, hvor de skiftedes til
at bruge høretelefonerne. På computeren fik de
læst teksten op og havde samtidig den skrevne
tekst at gå ud fra. Der var også en del billedma-
teriale på dette program, så i realiteten blev ele-
verne godt stimuleret og lærte ved hjælp af flere
sanser. Dette fremhævede de to lærere Susanne
Mortensen og Solveig Goul som et element, der
fremmer læring og forståelse betydeligt.

De undervisningsprogrammer, der findes
på nettet, er både blevet mange flere, meget
bedre og mere brugervenlige, fremhæver begge
lærere. Eleverne havde behov for hjælp til det

*Eleverne kan både se, læse og lytte på computeren – man kan endda lytte på den samme høretelefon.
Foto: Mie Buus.*

Undervisning i brug af computere blandt de yngste elever. Foto: Mie Buus.

tekniske med hensyn til at kopiere tekst og billeder over i det dokument, som skulle blive til en bog, men snart skulle de tage stilling til titel, layout og skrifttype til deres bøger, som blev rigtig flotte.

Matematikken var også integreret i projektet. Det skete ved at der blev lavet forskellige statistikker, f.eks. over hvor mange der har kat i hjemmet. Matematikeleverne var opdelt i hold, som kom ind og stillede spørgsmål til dem, der lavede bøger. Hund og kat toppede i statistikken. Ingen havde skildpadder, men nogle havde fugle og kaniner.

Morgenløb og morgensang

En typisk hverdag på skolen begyndte med

morgensang. Alle elever og lærer samledes i salen og dannede en halvkreds, så de kunne se sangen på en skærm. Sangen var som regel valgt, så den passede til årstiden eller en bestemt situation, men det kunne tilsyneladende også blot være en sang, som alle havde lyst til at synge. Morgensang var et fast ritual, som indledte skoledagen. Her blev der også givet opsang, peptalk eller beskeder, som vedkom alle elever.

En anden tradition, som også prægede hverdagen, var de to gange om ugen, hvor der var morgenløb. Her var alle børnene ude at motionere på en strækning fra skolen til præstegården og tilbage igen, både sommer og vinter. Morgenløbeturen gav selvfølgelig børnene motion, men var også med til at give dem en op-

levelse af årstidernes vekslen og naturens gang, fremhævede skoleleder Birgit Luxhøj, inden hun stillede sig ud til vejen for at sikre, at alle elever kom helskindede over på den anden side.

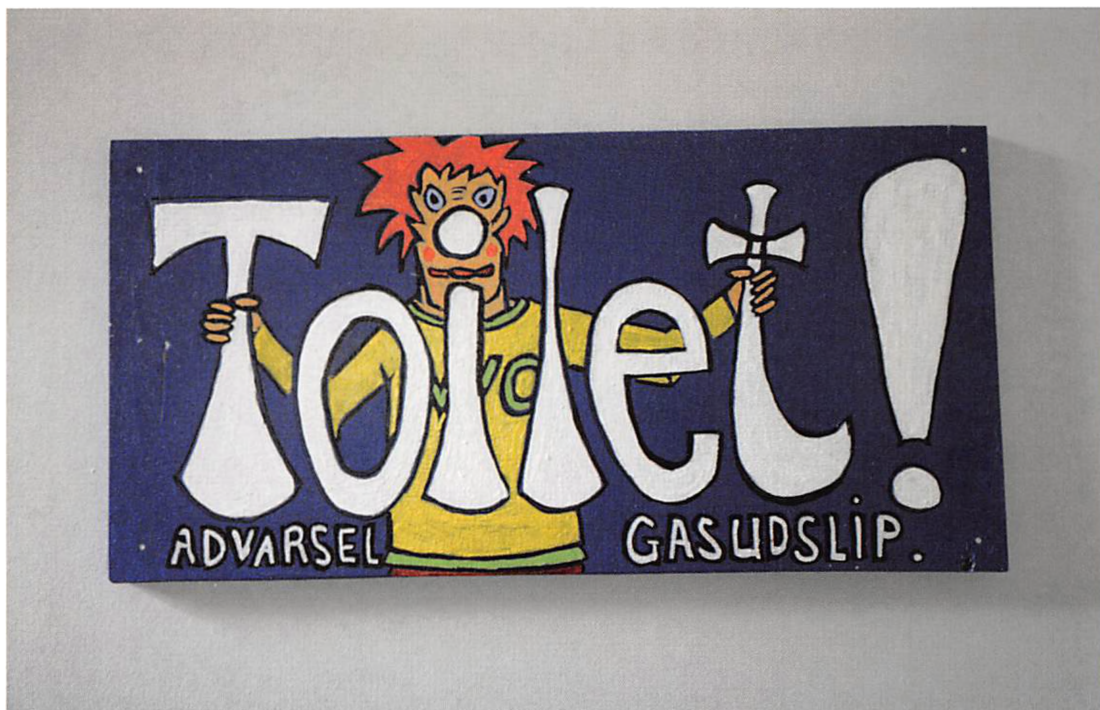
Det særlige ved Skjoldborg Skole

Skjoldborg Skole fremtrådte under feltarbejdet i foråret 2011 som velholdt – både ude og inde. Man kunne se, at der blev lagt vægt på, at det uundgåelige slid ikke prægede helhedsbilledet. »Alt bliver så vidt muligt repareret så hurtigt som muligt og vedligeholdt med maling,« fortalte pedel Erik Jensen. Susanne Mortensen forklarede: »Jeg synes, vi gør meget ud af at have det pænt og hyggeligt og rart. Jeg tror nok, vi har det sådan – uden at det er sat op i målsætning – at hvis vi har det pænt der, hvor

vi er og passer på huset, skolen og tingene, så har alle det godt, og børnene lærer bedre.« Måske var Skjoldborg Skole på dette punkt ikke så forskellig fra andre skoler i Thy – men på ét meget synligt område havde Skjoldborg Skole alligevel sin helt egen profil og personlighed.

Skolens fremtoning og udtryk var præget af usædvanlig mange billeder. Det gjaldt de store billeder, der prydede de store vægflader både ude og inde på skolen. Det gjaldt ikke i mindre grad alle de elevfremstillede tegninger, som ofte blev skiftet ud med nye – selv i de sidste uger op til lukningen.

Udsmykning af skolen var noget, alle lærerne bakkede op om, men det var især skolens mangeårige undervisere Alice Odgaard og Elsebeth Dahlgaard, der stod bag det kreative udtryk, som gav Skjoldborg Skole personlighed og en form for identitet. Alice Odgaard forklarer i et interview: »I dag tror jeg, alle forældre synes

Alle døre på Skjoldborg Skole havde sit eget sjove skilt. Foto: Klaus Madsen.

det er godt, at børnene kan tegne og male, men i starten kan jeg godt huske, at forældrene ikke reagerede meget på det. Men så til en skole-hjem-samtale sagde min kollega Elsebeth, at det med tegning ville vi gerne gøre noget mere ud af, for det syntes vi, at børnene kunne bruge i forhold til forståelse af omverdenen.»

Et stort billede, som Elsebeth Dahlgaard og Alice Odgaard lavede sammen med eleverne, skulle markere skolens jubilæum i 1995. Alice fortæller: »Vi startede med, at alle børnene skulle tegne sig selv på sådan et lille stykke papir og klippe det ud. Så tegnede vi et stort billede op af skolen med alle dens lokaler, og så skulle børnene klistre sig selv på et sted. Det var en gave til skolen fra børnene, som de selv havde lavet.»

De forældre, der deltog i undersøgelsen, havde en meget positiv holdning til den krea-

tivitet, der har præget skolen, og den kreative udfoldelse, som børnene har lært på skolen. En af de tidligere elever kan huske, at de fik lov til at male stakittet rundt om skolen: »Og *tænk – vi blev spurgt om hvordan vi syntes det skulle være!*« Så fik børnene lov til at male striber på stakittet – men så passede de jo også bedre på det, når de selv måtte bestemme og selv lave det, konkluderer forælder Inga Smed: »*Det var jo også med til at gøre det til deres skole.*«

Mie Buus

Født 1951. Etnograf. Projektmedarbejder ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Kilder

Interviews med tidligere og daværende elever, forældre og medarbejdere samt andet feltarbejde på skolen, udført af denne artikels forfatter i foråret 2011.

En krigergrav fra Øster Vandet

af Anne-Louise Haack Olsen

Et udslag fra metaldetektoren afslørede en rig grav fra omkring 200 e.kr. med våben og romersk import ved østenden af Vandet Sø. I området er der gjort mange detektorfund fra denne og senere perioder. Fundet giver et indblik i stormandskredse i Thy i yngre romersk jernalder og deres forbindelser indadtil og udadtil.

I de senere år er metalgenstande fundet med detektor myldret op af Thylands jord. Perioder, der tidligere var næsten fundtomme, kan nu illustreres med alt lige fra fornemme, guldbelagte smykker til ydmyge kobbermønter. Et af de steder, der har givet rigtig mange fund, er Øster Vandet, hvor detektorafsøgninger gennem flere år har givet mange og fine genstande fra et langt tidsrum, der begynder lige før Kristi fødsel og går langt op i middelalderen. Detektorfundene stammer imidlertid næsten altid fra pløjelaget, og de er dermed revet ud af deres oprindelige sammenhæng. Vi ved, hvor de er fundet, men ikke om de er tabt, om de stammer fra en grav, eller om de er gemt af vejen i et hul i jorden.

Sådan var det ikke med det fund, Peter Jensens detektor afslørede, da han den 20. august 2008 gik over en mark tilhørende gården Vestergård, nogle hundrede meter vest for Øster Vandet kirke. Lige under pløjelaget viste der sig en cirkel af grønligt metal – tydeligvis det yderste af randen på et kar af en kobberholdig legering. Det kunne være en malmgryde fra middelalderen, men det viste sig at være noget endnu mere spændende.

I sådan en situation er det fristende at begynde at grave ned for at tage fundet op og se, hvad det er, men herved risikerer man nemt at ødelægge både fundet og den sammenhæng, det indgår i. Istedet gav Peter Jensen besked til Thisted Museum, og næste dag blev fundet be-

sigtiget af arkæologerne Charlotte Boje Hilligsøe Andersen og Mette Roesgaard Hansen. Der blev gravet et lille snit ind til karrets side, og det viste sig hurtigt, at det ikke var en malmgryde fra middelalderen. Der var tale om et fund, der er enestående i thylandsk sammenhæng: Et forhistorisk bronzekar, importeret fra romerriget, der var nedsat i fodenden af en krigergrav fra tiden omkring eller lige før 200 e. Kr.

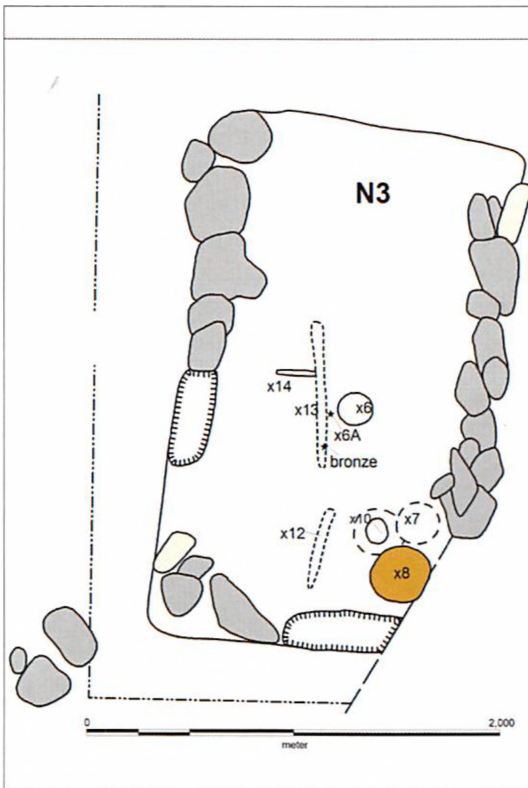
Karret var lavet af tyndt metal og meget skrøbeligt, og derfor blev den afdækkede del straks stabiliseret med gips af konservatorer fra Museernes Bevaringscenter i Skive. Derefter blev fundet dækket til og lå i venteposition, indtil det var muligt at foretage en arkæologisk undersøgelse af stedet. Det skete i efterårsferien samme år, hvor Peter Jensen og hans kone Jytte Nielsen, leder af Thisted Museum, undersøgte graven med hjælp fra Aksel Kristensen, Gærup¹.

Randen af bronzekarret afdækket under pløjelaget. Diameteren er ca. 27 cm.

Foto af graven under udgravning, set fra syd. Bronzekarret er delvis dækket af gipsbind. Nedenfor en plan over graven N3 med gravgods. x6: Skjoldbule. x7 og x10: Lerkar. x8: Bronzekar. x12: Lansespids. x13: Sværd. x14: Knogle. Lys gul: Kalksten. Grå: Sten af flint og bjergart. Linje med tværstreger angiver stenspor.

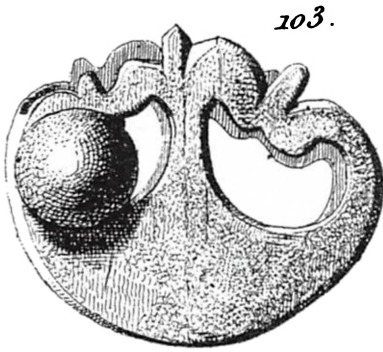
Graven

Graven var en firkantet nedgravning på ca. 1,6 x 2,5 m, orienteret omtrent nord-syd. Bunden lå ca. 50 cm under markens overflade, og i nedgravningens sider sås dele af en ramme af sten, nogle steder i to lag. Stenene har formentlig støttet en kiste af træ, men den var stort set forsvundet. Inden for stenrammen sås flere spredtliggende sten, der kan have ligget på et låg over kisten. Bronzekarret stod i gravens sydøstlige hjørne. Lige op til karret stod to lerkar, og vestfor, ca. midt for gravens sydende, lå et stykke forrustet jern, der senere viste sig at være en lansespids. Der var mere jern midt i graven – midt i den lå et ca. 80 cm langt sværd i en træskede og en skjoldbule af jern, der har siddet midt på et rundt træskjold og beskyttet krigerens hånd. Skjoldbullen havde en høj midtertap, der er med til at datere graven til den første del af yngre romersk jernalder.

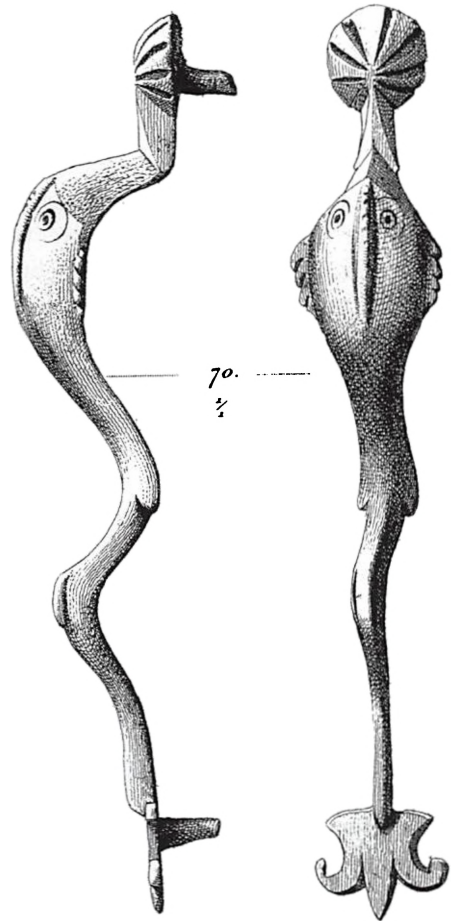
Et romersk sværd

Alle jerngenstandene var stærkt medtaget af opholdet i jorden, og de blev derfor optaget i præparater, der er sendt til konservering på Nationalmuseets Bevaringsafdeling i Brede sammen med de øvrige fund. Der har derfor ikke været mulighed for at studere de finere detaljer ved fundene, men allerede nu kan det siges, at sværdsmeden har beslag, der tyder på, at den og sværdet stammer fra romerriget ligesom bronzekarret.

Skeden er af træ betrukket med læder og med rester af en bevikling af en lædersnor eller lignende, muligvis en senere reparation. Nederst sidder en dupsko af bronze i gennembrudt arbejde, der tilhører en type, som også kendes fra de store mosefund ved Illerup og Viemose. Det samme gælder en rebøjle af bronze, som sværdremmen har været trukket igennem. Den

En delfinformet sværdskedebøjle og en dupsko i gennembrudt arbejde fra våbenofferfundet i Viemose på Fyn. Begge fremstillet inden for romerrigets grænser. Typerne svarer omtrent til beslagene på sværdsmeden fra Øster Vandet. Efter Engelhardt.

Nærbillede af sværdsmeden med delfinformet rebøjle af bronze. Foto: Nationalmuseet.

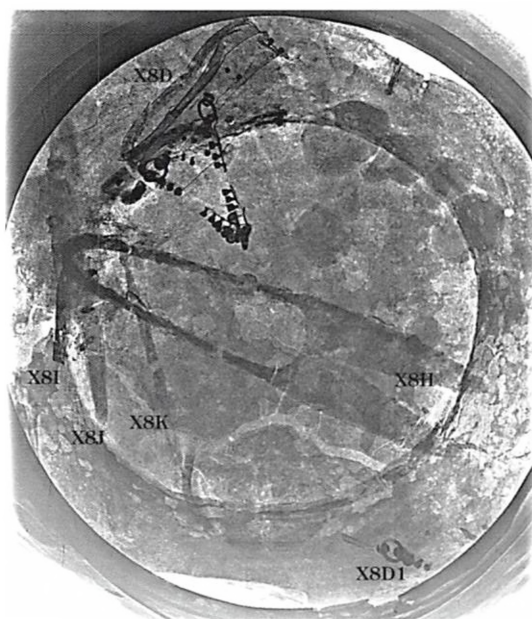
er af form som en stiliseret delfin – endnu et træk, som kendes fra moseofferfundet i Viemose på Fyn. Begge beslagene er formentlig romersk arbejde, og det samme må antages at gælde sværdet. Selve sværdet ser ud til at have et fæste af træ, tilsyneladende betrukket med læder ligesom skeden. Overhjuldet er cirkulært og underhjuldet halvcirkelformet, som det også kendes fra Viemose-fundet.² Sværdfæstet vender mod syd, så den døde har formentlig ligget med hovedet mod syd i graven. Bronzekarret har altså stået ud for hovedet, og her har lansespidsen også ligget.

Bronzekarret

Bronzekarret er en såkaldt Østlandskedel, der er importeret fra romerriget. Karret blev røntgenfotograferet, før man begyndte at grave

præparatet ud, og det viste sig at rumme flere overraskelser. Det har formentlig været brugt i forbindelse med indtagelse af alkoholiske drikke under én eller anden form, men nu var det fyldt op med mange forskellige genstande: Bl.a. en saks af jern, to jernknive, en lerkop og et lidt større lerkar, ni mindre sten, et stykke flettet snor og sidst, men ikke mindst, bronzebeslag fra et drikkehorn.

Selve hornet er forsvundet, men metalbeslagene og den bronzekæde, hornet har kunnet hænge eller bæres i, er bevaret. Hvor selve bronzekedlen tilhører den romerske kultur med dens specielle drikkeservice, er drikkehornet germansk, men kombinationen af indført bronzekar og nordiske drikkehorn kendes fra andre rige grave fra samme tid. Man har ikke haft problemer med at blande hjemligt og

Til venstre et røntgenbillede af bronzekarret med indhold. Til højre et foto af karret under udgravning, set ovenfra. Beslaget fra drikkehornets rand med påsat kæde ses øverst i begge billeder. x8D og x8D1: Drikkehornsbeslag (henholdsvis øverst og nederst i billedet. D1 har siddet for enden af hornet.); x8H : Saks; x8J: Kniv. På fotoet til højre ses endvidere en lille kop af ler og nogle mindre sten. Foto: Nationalmuseet.

fremmed service, når gæster skulle beværtet og værtens rigdom og status skulle demonstreres.

Et heldigt fund fra Sønderjylland giver oplysning om, hvad der kan have været i hornet. I 1890 blev der i en mose ved Skudstrup lidt sydvest for Kolding fundet to drikkehorn fra ældre romersk jernalder, der var nedsat som offergaver. Her var selve hornene bevaret, og deres indhold kunne analyseres. Det ene havde indeholdt mjød lavet af honning, mens det andet havde spor efter øl brygget på emmerhvede. Et andet eksempel er en rig kvindegrav fra Juellinge på Lolland, hvor der bl.a. blev fundet en importeret bronzekedel, der rummede en gæret drik af byg, tyttebær og porse. Den klassiske historieskriver Tacitus beretter, at germanerne tilbringer megen tid i drikkelag: »At sidde ved drikken dag og nat igennem, har ingen nogen skam af.«

Lerkoppen og det lidt større lerkar, der lå i bronzekarret, hører formentlig også til drikkeservicet, mens saks og knive er almindelige brugsgenstande, der blot af praktiske grunde blev anbragt i karret. Saksen kan virke lidt besynderlig sammen med sværd, skjold og drikkehorn, men sakse er fundet i krigergrave flere steder, og de kan have haft mange forskellige praktiske funktioner.

Derimod kan det undre, hvad de ni mindre sten skal gøre godt for. Det er imidlertid også noget, der kendes fra andre grave, og de er blandt andet tolket som symbolske gravgaver – erstatning for madvarer, som den døde skulle have med i graven. Det kan ikke afgøres, om den afdøde i Øster Vandet-graven fik mad med til rejsen, for der er næsten ingen knogler bevaret. Hvis stenene er en erstatning for mad, er det næppe et udtryk for sparsommelighed. Der er ikke sparet på gravgaverne, så lidt mad skulle der også nok kunne blive råd til. Det kan hænge sammen med selve gravritualet og hele opfattelsen af, hvad den døde havde brug for på den lange rejse. Det er et faktum, at bronzeked-

len og drikkehornet næppe kan have indeholdt drikkevarer, så det har måske ikke været nødvendigt at give »rigtig« proviant med.

Kontakter til romerriget

Som nævnt er der næsten ingen knogler i graven, kun en enkelt stump er bevaret, men man tager nok ikke fejl, hvis man antager, at den døde var en voksen mand, at han var kriger, og at han indtog en høj social og økonomisk position i lokalsamfundet. Et romersk sværd og en romersk bronzekedel var ikke allemands eje, og de forudsætter, at den døde eller hans slægt havde kontakter til egne uden for Thy – måske endda uden for Danmark.

Blandt de mange fund, der er gjort med metaldetektor i området omkring graven, er også et antal romerske mønter. Der er fundet 9 sølvmønter fra tiden mellem 134 og 201 e. Kr, bl.a. slået under kejser Marcus Aurelius. Det er ikke usædvanligt at finde romerske sølvmønter så langt mod nord – i Thy er der bl.a.

I midten ses sestertsen af bronze, præget af Marcus Aurelius (161-180). Den omgives af 8 sølvdenarer og en efterligning fra 2. århundrede e. Kr. Efter Horsnæs og Ingvarðson 2010.

ved Ginderup fundet en hel skat på over 20 sølvdenarer under lergulvet i et hus fra ældre romersk jernalder. Den sidste mønt, der er en såkaldt sesterts – en skillemønt af bronze uden nogen særlig metalværdi – er derimod sjælden i Danmark. Det var simpelthen ikke umagen værd at transportere den slags helt herop. Man kunne få den tanke, at nogen har været en tur nede i grænseegnene ved Rhinen og taget mønten med hjem som souvenir.

Der har været spekulationer om, hvorvidt unge, eventyrlystne mænd fra Skandivanien tog ned og gjorde tjeneste som lejesoldater i den romerske hær for derefter at tage hjem igen med våben og andet, de havde erhvervet sig dernede – noget, vi kender fra vikingetiden, f.eks. via de islandske sagaer. Det er svært at bevise, og det kan også være, at de udenlandske våben og bronzekar er gået fra hånd til hånd i et stort netværk, hvor man udvekslede gaver med allierede i andre egne. På den måde kunne romerske sværd og andre genstande blive spredt over et stort område. Romerne prøvede at undgå, at germanerne fik fat i romerske våben, så det er langt fra sikkert, at man ville få lov at tage sin udrustning med sig hjem efter endt tjeneste.

Hvad enten den døde kriger fra Øster Vandet selv har været i det fremmede og erhverve sine kostbarheder, eller han har fået dem som gave, er det klart, at han har haft kontakter til områder uden for Thy, og han har sikkert vidst besked med, hvad der gik for sig ude omkring i landet. De store moseofferfund fra disse århundreder, hvor udstyr fra hele hære er kastet ud i søer og moser, bl.a. ved Illerup og Ejsbøl længere sydpå i Jylland og ved Viemose på Fyn, viser, at det har været en urolig tid. Det afspejler sig ikke direkte i fundene fra Thy – her er ingen offermoser med bøjede sværd og sønderhuggede skjolde – men rygtet om de voldsomme begivenheder er uden tvivl nået herop.

Et netværk af stormænd

En del af Øster Vandet-krigerens netværk har været de andre stormænd i naboegnene. Ved Agerholm i Vester Vandet sogn, kun 2,7 km. nordvest for graven, blev der så langt tilbage som i 1886 i en grusgrav fundet en romersk bronzeøse og -si fra yngre romersk jernalder, en del af en ringbrynje, en guldring, to skjoldbuler, bronzebeslag, skjoldbeslag, et spyd og en saks af jern. På stedet har der muligvis været en gravhøj. Fundene kom op uden sammenhæng, men der er ikke tvivl om, at de stammer fra en gravplads med grave, der er mindst lige så rige som Øster Vandet graven. Ringbrynjer var meget sjældne og kostbare, og en guldring vidner også om rigdom og høj status ligesom de romerske bronzer.

I Hejrhøj tæt vest for Thisted, kun ca. 5 km fra Øster Vandet-graven, blev en betydningsfuld mand begravet på nogenlunde samme tid. Hans grav blev undersøgt af Mogens Ørnsnes for Nationalmuseet i 1960. Denne grav og dens udstyr ligner påfaldende graven fra Øster Vandet. Også i Hejrhøj var graven en firkantet nedgravning med en ramme af sten og spredte sten indenfor, og den døde havde fået skjold og to spyd, to jernknive, fire lerkar og to drikkehorn med sig. Tre lerkar og de to spydspidser lå i sydenden, mens skjoldbullen, en stor enægget jernkniv, muligvis et sværd, og de to drikkehorn lå midt i graven. Det hele minder stærkt om graven fra Øster Vandet, og vi kan gå ud fra, at de to mænd har tilhørt samme sociale miljø. Måske har de og den formodede høvding fra Vester Vandet simpelthen været nabohøvdinge i hvert sit lokalsamfund.

I Hejrhøj blev der også fundet genstande, der må stamme fra en ødelagt grav for en fornem kvinde, bl.a. bøjlenåle af sølv og glasperler med indlagt bladguld. I nærheden har man endvidere i forbindelse med nedgravningen af naturgasledningen og anlæggelsen af omfartsvejen

omkring Thisted i 1980'erne og 1990'erne udgravet dele af en stor boplads med langhuse fra denne og den følgende periode. Det kan man læse om i Historisk Årbog fra 1993 og 1995.

En nedlagt bebyggelse

Vi kender ikke den boplads, hvor krigeren fra Øster Vandet boede, men der er ikke tvivl om, at den kan findes i den nærmeste omegn. Graven er ganske vist anlagt på et bopladsområde, men dette stammer fra århundrederne lige op til Kristi fødsel, og denne bebyggelse har været nedlagt, da graven blev gravet. Kun et lille hjørne af bopladsen blev afdækket ved undersøgelsen, der først og fremmest fokuserede på graven, men i udgravningsfeltet

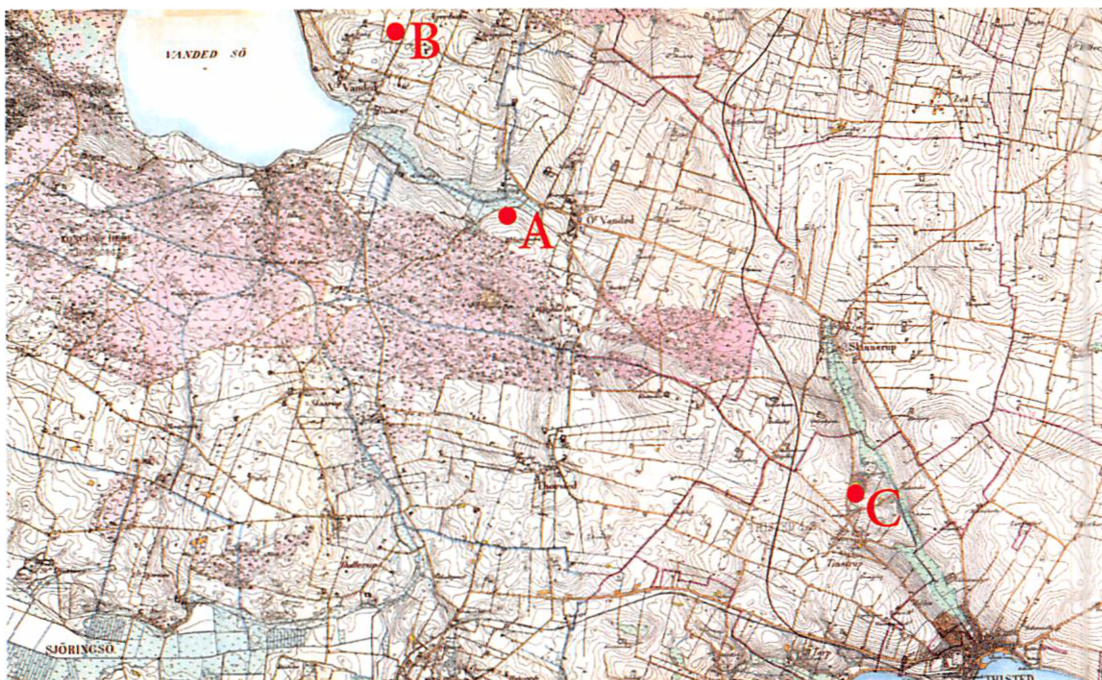
kan ses sydøsthjørnet af et typisk thylandske hus fra ældre jernalder med de karakteristiske, metertykke græstørvsvægge. Huse af denne type kendes bl.a. fra de kendte byhøje ved Hurup, Ginderup, Nørhå og Heltborg, og de kan ses i rekonstruktion i museets afdeling i Heltborg. Den døde kriger har formentlig også boet i et hus med græstørvsvægge, som måske en dag kommer frem i forbindelse med et anlægsarbejde.

Jernalderlandskabet

Som graven og de mange metaldetektorfund viser, har området ved østenden af Vandet Sø været rigt og betydningsfuldt i store dele af oldtiden. Det kan bl.a. hænge sammen med

Plan over det nordvestligste hjørne af udgravningsfeltet. N3 er krigergraven, N4 er tørvevæggen i sydøsthjørnet af det ældre Hus 1. N5 og N6 er indervæggen, der blev markeret af et lerpanel og en lille samling hvide kalksten. N7 er tolket som en tagdrysrende eller lignende langs ydersiden af husvæggen. Den blev skåret af graven.

Kort fra ca. 1883 over området øst for Vandet Sø med angivelse af rige gravfund fra yngre romersk jernalder. **A:** Graven ved Øster Vandet. **B:** Fund fra grusgrav ved Agerholm, Vester Vandet. **C:** Hejrhøj. Copyright Kort- og Matrikelstyrelsen

Udsigt mod fundstedet fra nordøst på en dag med høj vandstand.

beliggenheden ved østenden af Vandet Sø. Graven ligger på den nordlige del af et næs, der fra syd skyder sig ud i et vådområde, der i dag danner en fortsættelse af søen mod øst. I jernalderen kan der udmærket have været vand, eller i hvert fald et sejlbart vandløb, der førte helt ind til næsset. Denne beliggenhed ser man ved mange pladser med rige detektorfund, både i Thy og udenfor.

Området vest for Vandet Sø er dækket af flyvesand, der fuldstændig har ændret landskabet siden jernalderen. Man ved, at der i stenalderen var en havbugt med forbindelse til Vesterhavet, men om det også var tilfældet i jernalderen, kan ikke afgøres. Vi ved altså ikke, om skibe fra Nordsøen i århundrederne lige efter Kristi Fødsel ankrede op ved Øster Vandet.

Til slut en gyserhistorie: Da Peter Jensen den 20. august 2008 gik med sin detektor over marken, var markarbejdet allerede i gang,

og dele af marken var ved at blive tilsæt med raps. I forbindelse med tilsåningen blev jorden bearbejdet i 35 cm's dybde. Randen af bronzekarret sad ca. 25 cm under overfladen. Hvis karret ikke var blevet fundet i tide, ville det være blevet halshugget, og nogle bronzefragmenter, der kun havde kunnet bestemmes som dele af randen fra et ubestemmeligt bronzekar, var måske blevet fundet i pløjelaget det følgende efterår. De øvrige fund var heller ikke sluppet uskadt fra mødet med de moderne landbrugsmaskiner. Heldigvis gik det ikke sådan, og Thy blev et vigtigt gravfund rigere.

Anne-Louise Haack Olsen

Født 1951. Forhistorisk arkæolog. Museumsinspektør ved Museet for Thy og Vester Hanherred

Litteratur

Martin Biborski og Jørgen Ilkjær: Illerup Ådal. Bd. 11. Die Schwerter. Jysk Arkæologisk Selskab 2006.

Conrad Engelhardt: Sønderjyske og fynske mosefund. Bind III Kragehul og Viemose. Med forord af Mogens Ørsnes. 1970.

Nis Hardt: Jernalderens og vikingetidens landbrug. I Det Sønderjyske Landbrugs Historie, s. 17-122. Haderslev 2003.

Helle Horsnæs og Gitte Tarnow Ingvardsson: Detektortræf i Thy. I: Danefæ : skatte fra den danske muld : til Hendes Majestæt Dronning Margrethe 2., s. 100-104. København 2010.

Jørgen Ilkjær: Illerup Ådal. Bd. 9. Die Schilde. Jysk Arkæologisk Selskab 2001.

Jørgen Jensen: Danmarks Oldtid. Ældre Jernalder 500 f.Kr. -400 e.Kr. København 2003.

Ulla Lund Hansen: Römischer Import im Norden. Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien während der Kaiserzeit unter besonderer Berücksichtigung Nordeuropas. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København 1987.

Noter

- 1 Lokalteteten har nummer 110213-57 i Fund og Fortidsminder.
- 2 For oplysninger om de genstande, der er under konservering på Nationalmuseet, takkes museumsinspektør Peter Vang Petersen, Nationalmuseet, Danmarks Oldtid.

Den gamle skolebygning på Ballerum

Historisk Årbog fortalte i 2011 om lærer og forfatter Edvard Søderberg og hans ophold i Thy 1897-1907. Han virkede ved skolen på Ballerum, der var beliggende på den nuværende adresse Ballerumvej 292. Den gamle skolebygning nedbrændte for nogle år siden, og der er siden opført et nyt hus på stedet. Det var imidlertid ikke muligt at spore skolen i de lokale billedarkiver, men der er nu dukket et billede op fra 1960'erne i Aksel Munks efterladte arkiv. Han var organist ved Thisted Kirke, og den store fritidsinteresse var fotografering. Han cyklede Thy på kryds og tværs og brugte sit fotografiapparat flittigt – til stor nytte for den lokale historie som her i tilfældet med den gamle skole på Ballerumvej.

Ansæt som kontrolassistent

Redaktionen har modtaget nedenstående brev fra Alfred Johannesen, Dianalund. Det er et »ansættelsesbrev« fra 1946, da han blev ansat som kontrolassistent i Nordthy. Her havde han sit virke i toethalvt år.

Skovsted d. 11/4 1946.

Kr. Alfred Johannesen, Sk. Røstrup.

Jeg bekræfter hermed at jeg i Aftes pr. Telefon har færdet Dem som Kontrolassistent for Kontrolforeningen, Nordthy, for Tiden 1/5 1946 - 1/11 1946 for en Løn af 2200 Kr. fast + 200 Kr. for 1 Kl. Regnskab. Det er aftalt at De afhenter Prøverne om Morgenern hos De Medlemmer som selv tager Prøverne. Og saa haaber jeg at De maa gaa paa Arbejdet med frisk Mod saa vil vi fra enhver Maade vise os imødekommere og behjælpsonn.

De kan flytte Deres Papirer til Kellerslev-Kaasstrup Kommune i Thisted Amt. Naar De kommer hertil d. 1. Maj kan De komme herud med Rudebil fra Thisted, enten med Frøstrup-bilen 5/4 fra Frederikstov, Teggsund-bilen fra Havnens ^{KL 5 1/2} eller Skovsted-bilen fra Grand Hotel Kl. 6. De kan spise til Aften her og bo her den første Nat, hvorefter jeg skal vise Dem til Rette.

Venlig Hilsen

Chr. Hvølfrund

Skovsted

pr. Thisted.

Sommerudflugten 2012

af Kristian Visby

Historisk Samfunds traditionsrige sommerudflugt fandt sted søndag den 26. august 2012.

Turen, der havde 40 deltagere, gik først til den gamle herregård Nørre Vosborg ved Vemb, hvor en engageret og meget vidende guide først fortalte om herregårdens lange historie og derefter førte os rundt i de imponerende bygninger, både de gamle bygninger og den nybyggede værelsesbygning.

Ved århundredskiftet var gården præget af et omfattende forfald, men blev så heldigvis købt af Fonden Realdania, som iværksatte en gennemgribende restaurering, der varede i hele fire år, hvorefter man i 2008 kunne slå dørene op til den totalt renoverede herregård, der nu fremstår med 56 moderne indrettede hotelværelser og faciliteter til mange forskellige kulturelle aktiviteter.

Ifølge guiden, som i øvrigt viste sig at være Kaj Munk, tidligere inspektør på Rosvang, havde Realdania ikke villet ud med, hvad restaureringen havde kostet, men et kvalificeret gæt lød på mindst 150 millioner kroner.

Nørre Vosborgs smukke hovedbygning.

Efter det vellykkede besøg på Nørre Vosborg kørte vi til den nærliggende Skærum Mølle, som i sin tid hørte under Nørre Vosborg, men nu er indrettet til Folkeuniversitetscenter under ledelse af ildsjælen Gudrun Aspel. Efter indtagelse af den medbragte frokost i et undervisningslokale, fortalte en af centrets frivillige medarbejdere om stedets historie og omdannelse til center for Folkeuniversitetet. Samme medarbejder ledsagede os derefter rundt til de mange spændende

Rundvisning på Nørre Vosborg.

Den medbragte frokost nydes på Skærum Mølle.

Carl Bloch: En munter italiensk gadebarber.

bygninger, der hører til centret, og hvor flere mindre museer er under opbygning, bl.a. for teglværksvirksomhed, smedehåndværk og en gammel brugs. Besøget sluttede med, at

vi besøgte Huset for Sten og Stjerner, tegnet af kunstneren Per Kirkeby og opført i 1996.

Derefter gik turen igen nordpå til Lemvig, hvor vi besøgte Museet for Religiøs Kunst. En kyndig og engageret guide førte os gennem museets særudstilling med værker af maleren Carl Bloch. Rundvisningen og fortælling om billederne varede en times tid, hvorefter museet var klar med et kaffebord. Efter kaffen var der lejlighed til at bese nogle af Bodil Kaalunds værker fra museets faste udstilling.

Ved 16-tiden satte bussen kursen tilbage mod Thy, og ved 17.30-tiden var de sidste deltagere læsset af på havnen i Thisted efter en oplevelsesrig dag, hvor vi heldigvis var begunstiget af et flot sensommervejr.

Fotos: Oluf Bjørnstrup

Fra redaktionen - rettelse til årbogen 2011:

På side 122 har der desværre indsneget sig en fejl. Hans Bach kom ikke i folketinget ved jordskredsvalget i 1973. Han kom først i folketinget 16/10 1974 som suppleant for Jens Klausen. Hans Bach var medlem af folketinget indtil valget i 1977, hvor han ikke genopstillede.

Formandsberetningen 2011-2012

af Kristian Visby

39 medlemmer deltog i den ordinære generalforsamling den 31. maj på museet. Anders Damm styrede som dirigent med sikker og myndig hånd generalforsamlingen gennem dagsordenen. Efter kaffen og lodtrækning om bøger fortalte billedkunstneren Erland Knudssøn Madsen om sine akvareller, der var udstillet på museet, og der var lejlighed til at besigtige udstillingen.

Historisk Samfunds sommerudflugt den 28. august gik til Lindholm Høje Museet og Søfarts- og Marinemuseet i Aalborg. De 45 deltagere i udflugten fik en spændende og oplevelsesrig dag, hvor ikke mindst besøget på Søfarts- og Marinemuseet blev en meget interessant oplevelse. To meget vidende og engagerede guider førte os gennem de imponerende udstillinger. Sørgeligt var det at erfare, at store dele af museet nedbrændte få dage efter vort besøg. Udflugten sluttede med kaffebord på Gjør Kro, inden bussen igen satte kursen mod Thy. Det blev en helt igennem vellykket dag, hvor også vejret overvejende viste sig fra den pæne side.

En foredragsaften med forfatteren Peder Hove samlede ca. 80 deltagere i museets undervisningslokale, der var fyldt til bristepunktet. Med udgangspunkt i sin bog »Terminus« om Dragsbæklejren fortalte Peder Hove om en række flygtningeskæbner og mere overordnet om de tre baltiske landes storpolitiske forhold i det 20. århundrede, hvor landene blev kastebold mellem de totalitære stater, Sovjetunionen og Nazityskland. Særligt rørende var beretningen om den 80-årige litauiske kvinde, som det i sidste øjeblik i 1945 lykkedes at flygte til Danmark, hvor hun tilbragte de følgende 23 år i Dragsbæklejren! Det vellykkede foredrag var arrangeret i samarbejde med museet.

Det gjaldt også et foredrag i marts, hvor lektor Else Bisgaard i »Redningshuset« i Klitmøller fortalte om »Vækkelser i Thy«. Foredraget samlede ca. 45 tilhørere fra hele Thy, som med en særdeles vidende og engageret foredragsholder fik indblik i et emne, som i hvert fald tidligere spillede en central rolle i mange thyboers tilværelse. Else Bisgaard behandlede emnet ud fra såvel nationale som regionale og lokale synsvinkler, og foredraget blev dermed både et stykke danmarkshistorie og et stykke lokalhistorie.

Historisk Årbog 2011 udkom den 18. november, og traditionen tro blev udgivelsen markeret ved en reception på Heltborg Museum. 40 inviterede gæster var mødt, heriblandt mange artikelforfattere. Efter formandens velkomst sang vi Ludvig Holsteins dejlige efterårssang »Det lysner over agres felt«. Derefter introducerede Svend Sørensen på sin sædvanlige lune og levende måde den nye årbog med en kort omtale af de enkelte artikler. Efterfølgende nød deltagerne et veldækket kaffebord med kringler, lagkage og småkager. Det blev en rigtig vellykket eftermiddag, hvor de sidste gæster først forlod museet ved 17-tiden.

Den første weekend i advent deltog Historisk Samfund som sædvanligt med en stand ved Heltborg Museums julemarked. Mange af gæsterne standsede op ved vor stand, og fire valgte at indmelde sig som nye medlemmer i Historisk Samfund.

Der har i årets løb været afholdt tre bestyrelsesmøder, hvori også har deltaget de to suppleanter. Vor repræsentant i Nationalparkrådet, arkivar Thomas Norskov Kristensen, er desværre rejst fra egnen. Som ny repræsentant er udpeget pens. lektor Knud Holch Andersen,

Hillerslev. Vi er glade for, at Knud beredvilligt har påtaget sig dette hverv, så kulturhistorien fortsat får en vægtig stemme i rådet.

Historisk Samfunds medlemstal er fortsat tilfredsstillende. I årets løb har 29 nye medlemmer indmeldt sig, og medlemstallet pr. 1. april 2012 var 813.

Også foreningens økonomi ser fornuftigt ud. Ganske vist kommer vi ud af året med et større underskud, men det er så at sige kalkuleret, idet bestyrelsen har vurderet, at den likvide formue efterhånden var så rigelig, at der var plads til at støtte to bogudgivelser med i alt 17.500 kr. Det drejer sig om bogen om Thisted-Fjerritslev Jernbane og museets bog »Det sidste hvilested – Thistedes Kirkegårde og deres gravminder«, skrevet af Svend Sørensen og Michael Vandet. Når økonomien fortsat ser rimelig ud, så er der grund til at nævne vort bestyrelsesmedlem Mogens Kristensens store indsats med at omdele langt de fleste af årbøgerne i Thy og på Hannæs. Det giver foreningen en betydelig besparelse. En stor tak til Mogens.

Bestyrelsen har besluttet at udmelde Historisk Samfund af DLF, Dansk Lokalhistorisk Forening, med udgangen af 2012. Medlemsbladet Journalen er ikke, hvad den har været, og vi synes ikke, at vi får et tilstrækkeligt udbytte af det årlige kontingent på 2.500 kr.

Traditionen tro vil jeg afslutte beretningen med en tak til mine kolleger i årbogsredaktionen, årets artikelforfattere, grafiker Karin Fredsøe, Tilde Grafisk, og Dantryk. Også tak til den lokale presse og til museet for et godt samarbejde i det forløbne år. Jeg vil også gerne takke mine bestyrelseskolleger for et godt samarbejde gennem årene. Det er med et vist vemod, at jeg har valgt at forlade

bestyrelsen efter 11 år på formandsposten. Men jeg føler, at tiden nu er inde til, at der kommer friske kræfter til med ny inspiration og nye idéer, der kan sikre en god fremtid for vor gamle forening.

Generalforsamlingen, der havde 30 deltagere, blev afviklet med Anders Damm som dirigent.

Beretningen blev enstemmigt godkendt. Det samme gjaldt regnskabet, der blev aflagt af kasserer Niels Eriksen. Også bestyrelsens forslag om uændret kontingent på 125 kr. blev godkendt.

Bestyrelsesmedlemmerne Knud Søgaard, Niels Eriksen og Kristian Visby havde på forhånd meddelt, at de efter mange år i bestyrelsen ønskede at blive afløst af nye kræfter. Som nye medlemmer af bestyrelsen blev valgt Jørgen Kjærgaard, Lyngby, Rosa Vestergaard, Hundborg, og Hans Oddershede, Klitmøller.

Som revisor genvalgte J. V. Præstgaard. Også revisorsuppleanten Oluf Bjørnstrup blev genvalgt.

Efter generalforsamlingen fortalte museumsleder Jytte Nielsen om museets mange igangværende projekter og mere overordnet om mulige fremtidige strukturændringer inden for museumsverdenen.

Den vellykkede aften sluttede med, at museumspædagog Svend Sørensen fortalte om museets særudstilling »Nye Skjoldborg-Fund«, og deltagerne havde lejlighed til at besigtige den spændende og fint opbyggede udstilling.

Lokalhistorisk litteratur om Thy og Vester Hanherred 2011-2012 – et udvalg

af bibliotekar Anne Frandsen

Andersen, Charlotte Boje m. fl.
På sporet af Nationalpark Thy - en cykel- og vandreguide
Museet for Thy og Vester Hanherred, Nationalpark Thy i samarbejde med Naturstyrelsen Thy, 2012
+ 3 vandrekort
ISBN: 978-87-993799-1-0

Bolt-Jørgensen, Henrik
Sjørring Kirke - historie, arkitektur og billedkunst gennem 800 år.
Sjørring-Thorsted Sognes Menighedsråd, 2011

Bredal, Bjørn
Manden der ville vise verden - Malthe Conrad Bruun & Malte-Brun.
Gyldendal, 2011
ISBN: 978-87-02-07511-3
Om Malthe Conrad Bruun (1775-1826), verdensanerkendt geograf og litteraturkritisk journalist under navnet Conrad Malte-Brun. Som 24-årig blev han landsforvist på grund af sin kritik af enevælden og kampen for ytringsfriheden. Flygter til Frankrig og bliver indflydelsesrig kulturpersonlighed i Napoleons Paris. Hans hovedværk »Precis de la géographie universelle« samler al tilgængelig viden til beskrivelse af hele kloden

Buus, Mie og Michael Riber Jørgensen
Når skolen lukker og slukker – Skjoldborg Skole 1955-2011 – en landsbyskole i Thy
Undersøgelserapport - Museet for Thy og Vester Hanherred, 2011

Christensen, Anders Chr. N.
Vildspil og nodespil - traditionel spillemandsmusik i Danmark - indspilninger fra Dansk Folkemindesamling 1909-2009.
Kragen, 2011.
+ 2 cd'er
ISBN: 978-87-89160-12-2

Om spillemandsmusikkens historie i Danmark i 1900-tallet med portrætter af 105 spillemænd, bl.a. fra Thy, Hannæs og Mors. Desuden kommentarer til indspilningerne på de to cd'er

Foget, Elsebeth
Fra Gudnæs til Gærup Skel - en bog i ord og billeder.
Elsebeth Foget, 2012

Frost, Ernst
Besættelsestiden oplevet i Vorupør.
Forlaget Knakken, 2012
ISBN: 9788788797282

Hansen, Kjeld
Folk & fortællinger fra det tabte land.
Bæredygtighed, 2011
Bind 1 : Jylland
ISBN: 978-87-89723-10-5
Værk om de mennesker, som historisk set, på godt og ondt, har været med til at forme den danske natur, vi kender i dag

Heiring, Preben

Min livsrejse - fra ungdoms fodboldspil til et voksenliv som healer.

kahrius.dk, 2011

ISBN: 978-87-91470-50-9

Erindringer

Preben Heiring (Sørensen), lægesøn fra Snedsted

Kjærgaard, Jens Kristian og Karsten

Bjørnskov

Nationalpark Thy - natur i særklasse

Forlaget Vestenvind, 2011

ISBN: 978-87-994805-0-0

Består af 350 farvefotografier delt ind i kapitler om udvalgte lokaliteter, landskabstyper, vejrfænomener, dyrearter og planter fra Nationalpark Thy

Koldby skole - 50 års jubilæum 1961-2011.

Koldby Skole, 2011

Lauridsen, Erik Alexander

Fra Jeppe Aakjærs enge til J. P. Jacobsens by - erindringer.

Jul i Thy, 2012

ISBN: 978-87-85131-07-2

Laustsen, Tonny

Bedsted Idrætsforening gennem 100 år - 1912 – 2012.

Tonny Laustsen, 2012

ISBN: 978-87-993152-5-3

Tre byvandring i Thisted.

Thy Turistforening, 2012

Vandet, Michael og Svend Sørensen

Det sidste hvilested - kirkegårde og gravminer i Thisted

Museet for Thy og Vester Hanherred, 2011

ISBN: 978-87-88945-33-1

Vesløs Valgmenighedskirke 100 år – 1911 – 2011.

Hannæs Valgmenighed, 2011

Østergaard, Winni

Til deres dages ende - Helvigs liv og slægt - dokumentarisk roman.

Hovedland, 2012

3. del af: Helvig

ISBN: 978-87-7070-289-8

Helvig Pedersdatters liv og skæbne fra landsbyen Refs i Thy fra ca. 1850 til hendes død i 1898. Ægteskabet med daglejeren Christen, børnefødsler, sygdomme og død både i egen familie, slægten og landsbyen bliver til en bred fortælling om almuens liv i 1800-tallet

Øvig Knudsen, Peter

Hippie - tre år og 74 dage der forandrede Danmark. Bind 1.

Gyldendal, 2011

ISBN: 978-87-02-08931-8

Dag for dag beretning om unge hippies forsøg med at skabe et nyt samfund i Thylejren i sommeren 1970. Eksperimentet, der varede i 74 dage, blev kulminationen på tre års bevidsthedsudvidende oprør – indledt over hele den vestlige verden

Årbøger

Han Herred bogen : lokalhistorisk årbog for

Øster og Vester Han Herred

Lokalhistorisk Samvirke for Han Herred

Historisk årbog for Thy og Vester Hanherred

Historisk Samfund for Thy og Vester

Hanherred

Jul i Thy

Erik A. Lauridsen og Jørgen Miltersen

forhandles af DBK

Sydthy årbog

Egnshistorisk Forening for Sydthy,

Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred

Bestyrelsen

Formand	Jørgen Kjærgaard, Lyngbyvej 36, 7755 Bedsted	97 94 12 00
Næstform.	Mogens Kristensen, Islandsvej 33, 7700 Thisted	97 92 28 36
Kasserer	Rosa Vestergaard, Råstrupvej 1, Hundborg, 7700 Thisted	97 93 73 49
Bestyr.medl.	Ingvar Jakobsen, Landbæk 10, 7742 Vesløs	97 99 35 08
Bestyr.medl.	Jytte Nielsen, Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Bestyr.medl.	Knud Møller Madsen, Gormsvej 6, 7760 Hurup	97 95 21 10
Bestyr.medl.	Hans Oddershede, Ørhagevej 23, Klitmøller, 7700 Thisted	97 98 53 29

E-mail-adresser

Jørgen Kjærgaard	jkj@km.dk
Mogens Kristensen	mogens.kristensen5@skolekom.dk
Rosa Vestergaard	rosavestergaard@hotmail.com
Ingvar Jakobsen	injak59@gmail.com
Jytte Nielsen	jytte@thistedmuseum.dk
Knud Møller Madsen	knudmm@gmail.com
Hans Oddershede	hans.oddershede@vuchty-mors.dk

Historisk Samfunds hjemmeside

www.thistedmuseum.dk

(herfra er der links til såvel Historisk Samfund som til Historisk Årbog).

Redaktionen

E-mail : visby.hurup@mail.tele.dk

Jytte Nielsen	Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Flemming Skipper	Højvang 21, 7700 Thisted	97 92 29 76
Svend Sørensen	Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Kristian Visby	Gråkildevej 76, 7700 Thisted	97 95 14 65
Michael Riber Jørgensen	Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77

Forfatterfortegnelse

Charlotte Boje H. Andersen, Akelejevænget 25, 7730 Hanstholm	9796 0666
Knud Holch Andersen, Røllikevej 11, Hillerslev, 7700 Thisted	9798 1648
Else Bisgaard, Vilsundvej 57, 7752 Snedsted	9793 1120
Mie Buus, Højstrupvej 9, 7741 Frøstrup	9799 1539
Villy Dall, Birkeparken 14, 7760 Hurup	4587 9496
Anne Frandsen, Østermøllevej 11, 7700 Thisted	9792 6204
Else Grønlund, Sonnesgade 14, 4., 8000 Aarhus	8613 9691
Ane Marie Holmehave, Vesløs Huse 12, 7700 Thisted	9799 7393
Michael Riber Jørgensen, Kumlvej 5, 7700 Thisted	9792 1814
Elly Skaarup Karlslose, Klokkevej 10, 9230 Svenstrup J.	6067 4231
Aksel Kristensen, Skyumvej 83, 7752 Snedsted	9793 1225
Niels Vestergaard Larsen, Agerhøj 3, Sdr. Dråby, 7900 Nykøbing	9775 1599
Anne-Louise Haack Olsen, Todbølvej 13, 7752 Snedsted	9793 4606
Flemming Skipper, Højvang 21, 7700 Thisted	9792 2976
Svend Sørensen, Skovstedvej 33, 7700 Thisted	9798 5596
Kristian Visby, Gråkildevej 76, 7700 Thisted	9795 1465

